

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
и
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
LXIII

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор
*Др Недељко Богдановић, др Милан Драгичевић,
др Мирослав Николић, др Драгољуб Пејировић,
др Слободан Реметић*

Главни уредник
СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ

БЕОГРАД
2016

Татјана Трајковић
ГОВОР ПРЕШЕВА

*Свом оцу
Гојку Ристићу*

Овај рад представља измењени текст докторске дисертације, одбрањене на Филозофском факултету у Нишу, 18. децембра 2015. године, пред комисијом коју су сачињавали професори: ментор др Јордана Марковић, др Надежда Јовић и др Жарко Бошњаковић.

Рад је настао као део пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (ЕДБ 178020), који у потпуности финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Истраживања прешевског говора кретала су се у два правца. Први је подразумевао класично дијалектолошко испитивање говора прешевског краја, које је обухватало градско насеље Прешево и 15 села у прешевској општини, у којима живе Срби. Други правац језичке анализе заснивао се на грађи прикупљеној у урбаној средини, која је обрађена према принципима и методама социјалне (урбане) дијалектологије, који су подразумевали квалитативну и квантитативну анализу језичке грађе. За потребе првог дела рада материјал је прикупљан од старијих информатора из наведених средина, а за потребе другог дела рада језичка грађа је забележена у српском говору градског насеља Прешево од информатора свих узрасних и образовних нивоа. У овом раду изнети су резултати класичне дијалектолошке анализе српског говора прешевског краја, док ће резултати социалингвистичких истраживања бити објављени неком другом приликом.

С А Д Р Ж А Ј

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	284	[8]
ФОНЕТИКА	291	[15]
АКЦЕНАТ	291	[15]
Акценат код именица	294	[18]
Акценат код заменица	299	[23]
Акценат код придева	302	[26]
Акценат код бројева	303	[27]
Акценат код глагола	306	[30]
Акценат код непроменљивих речи	315	[39]
Преношење акцента на проклитику и енклитику	317	[41]
Акценат на негацији код глагола	317	[41]
Речи са два акцента	318	[42]
Дезакцентуација	318	[42]
ГЛАСОВНИ СИСТЕМ	319	[43]
ВОКАЛИ	319	[43]
Полугласник	320	[44]
Вокали средњег реда	326	[50]
Судбина назала задњег реда	328	[52]
Јат	329	[53]
Рефлекси вокалног <i>л</i>	333	[57]
Вокално <i>р</i>	335	[59]
Вокалске групе	338	[62]
Контракција вокала	340	[64]
Редукција вокала	341	[65]
Афереза	341	[65]
Синкопа	342	[66]
Апокопа	342	[66]
Елизија	343	[67]
Покретни вокали	344	[68]
Уметање вокала	347	[71]
Супституција вокала	347	[71]
Вокал <i>а</i>	347	[71]
Вокал <i>е</i>	349	[73]
Вокал <i>и</i>	351	[75]
Вокал <i>о</i>	352	[76]
Вокал <i>у</i>	354	[78]

Хаплоглогија и сродне појаве	355	[79]
КОНСОНАНТИ	356	[80]
Сонант <i>Ј</i>	356	[80]
Сонант <i>Ј</i> на почетку речи	356	[80]
Сонант <i>Ј</i> у медијалној позицији	359	[83]
Сонант <i>Ј</i> на крају речи	363	[87]
Сонант <i>В</i>	365	[89]
Сугласник <i>Ф</i>	367	[91]
Сугласник <i>Х</i>	369	[93]
Сугласничка група <i>ХВ</i>	371	[95]
Сугласник <i>С</i>	372	[96]
Сугласници <i>Ч</i> и <i>Џ</i>	373	[97]
Сугласници <i>Ђ</i> и <i>Ђ</i>	375	[99]
Сонанти <i>Н</i> , <i>Њ</i> и <i>Л</i> , <i>Љ</i>	376	[100]
Судбина финалног <i>Л</i>	378	[102]
Јотовање	381	[105]
Палатализација	386	[110]
Консонантске групе	387	[111]
Иницијалне сугласничке групе	387	[111]
Сугласничке групе у медијалној позицији	391	[115]
Судбина финалних консонантских група	395	[119]
Сандхи	396	[120]
Асимилација и дисимилација сугласника	398	[122]
Африкатизација	399	[123]
Десоноризација	399	[123]
Метатеза	399	[123]
Народна етимологија	400	[124]
МОРФОЛОГИЈА	401	[125]
ИМЕНИЦЕ	401	[125]
Први деклинациони тип	402	[126]
Номинатив једнине	402	[126]
Општи падеж једнине	404	[128]
Вокатив једнине	406	[130]
Номинатив множине	407	[131]
Општи падеж множине	408	[132]
Други деклинациони тип	410	[134]
Номинатив једнине	410	[134]
Општи падеж једнине	411	[135]
Вокатив једнине	413	[137]

Номинатив множине	414	[138]
Општи падеж множине	414	[138]
Трећи деклинциони тип	415	[139]
Номинатив једнине	415	[139]
Општи падеж једнине	416	[140]
Вокатив једнине	416	[140]
Номинатив множине	417	[141]
Општи падеж множине	418	[142]
Хипокористичка и слична имена на <i>-e</i> и <i>-и</i>	419	[143]
Посебне напомене о именицама	421	[145]
Именице уз бројеве	423	[147]
Збирне именице	425	[149]
Именице плуралија тантум	425	[149]
Трагови синтетичке деκлинације	426	[150]
ЗАМЕНИЦЕ	429	[153]
Личне заменице	429	[153]
Именичке заменице <i>ко</i> и <i>ишја</i>	444	[168]
Заменице сложене од <i>кој</i> и <i>ишја</i>	445	[169]
Показне заменице	447	[171]
Присвојне заменице	452	[176]
Односно-упитне заменице	457	[181]
Неодређене заменице	459	[183]
Одрична заменица <i>никакав</i>	460	[184]
Опште заменице	461	[185]
ПРИДЕВИ	462	[186]
Присвојни придеви	466	[190]
Компарација придева	466	[190]
Деклинација придева	468	[192]
Множина придева	469	[193]
БРОЈЕВИ	470	[194]
Основни бројеви	470	[194]
Редни бројеви	474	[198]
Бројне именице	475	[199]
Збирни бројеви	476	[200]
Дистрибутивни и мултипликативни бројеви	476	[200]
ГЛАГОЛИ	477	[201]
Презент	477	[201]
Аорист	484	[208]
Имперфекат	487	[211]

Перфекат	490	[214]
Плусквамперфекат	493	[217]
Футур I	494	[218]
Футур II	496	[220]
Императив	496	[220]
Потенцијал	499	[223]
Глаголски придев трпни	499	[223]
Глаголски придев радни	501	[225]
Глаголски прилог садашњи	502	[226]
Глаголски прилог прошли	503	[227]
Глаголи <i>јесам, бийи, хйейи</i>	503	[227]
Посебне напомене о глаголима	507	[231]
НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ	510	[234]
Прилози	510	[234]
Прилози за место	510	[234]
Прилози за време	515	[239]
Прилози за начин	518	[242]
Прилози за количину	521	[245]
Предлози	523	[247]
Везници	525	[249]
Речце	527	[251]
Партикуле	530	[254]
Узвици	531	[255]
ИЗ СИНТАКСЕ	533	[257]
Неке напомене о конгруенцији	534	[258]
Множина именица средњег рода	534	[258]
Збирне именице	535	[259]
Именице плуралија тантум	536	[260]
Удвајање објекта	538	[262]
Посебне напомене о удвајању личних заменица	539	[263]
Плеонастичка употреба заменица	544	[268]
Место заменичке енклитике уз глаголе	544	[268]
Употреба речце <i>не</i> уз глаголе	544	[268]
ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ	546	[270]
ТЕКСТОВИ	553	[277]
ЛИТЕРАТУРА	570	[294]
SUMMARY	577	[301]

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

0.1. Општина Прешево налази се на крајњем југу Републике Србије, на граници са Македонијом. Смештена је између планине Рујан на истоку, границе према Македонији на југу, и планине Карадаг на западу.

Кроз Прешево протиче Пршевска Моравица, у коју се уливају мање реке: Чукарачка река (у коју се улива Трнавска река), Ораовачка река, Чавадарска река (у коју се улива Голема река), тако да негде након села Букуревца настаје Моравица (у коју се улива неколико мањих река: Шошајска река, Буштрањска река), да би се Моравица код Бујановца улила у Јужну Мораву.

Ова општина обухвата градско насеље Прешево и 34 села. Аутопут Е75 дели пршевску област на два дела. Источно се налазе села: Стрезовце, Славујевац, Алиђерце, Големи Дол, Рељан, Љаник, Свињиште и Буштрање. Западно од аутопута су: Миратовац, Цакановац, Трнава, Чукарка, Норча, Курбалија, Прешево, Ораовица, Жујинце, Станевце, Сефер, Бујић, Церевајка, Печено, Депце, Илинце, Мађере, Госпођинце, Гарe, Ранутовац, Берчевац, Буковац, Рајинце, Горња Шушаја, Доња Шушаја, Црнотинце, Букуревац.¹ Трифуноски источни део назива Моравица, док је западни део Кумановско-пршевске Црне Горе, мада се по њему распоред села не поклапа у потпуности са претходним распоредом с леве и десне стране аутопута (в. Трифуноски 1948, Трифуноски 1951).

*

0.2. Прешево је старо насеље, о чијој старини сведоче трагови античке и римске културе, пронађени на локацијама са ових простора, који се чувају у народном музеју у Врању.² Први писани помени о целој Кумановско-пршевској Црној Гори датирају из XI века, када је грађена манастирска црква Света Богородица у Матејчи. Српски владар жупан Вукан је 1103. године управљао областима до Скопља и Тетова. Наредне године ова област враћа се у византијске руке. Овај крај је 1189. године био под управом Стефана Немање, мада је и то

¹ Уз наведени списак пршевских села треба напоменути да постоје засеоци, физички издвојени од својих матичних села, али се административно и даље воде под именом неког другог села. То су: Ашане и Маминце под Стрезовцем, Трнавска Река под Трнавом, Цер под Миратовцем.

² О овоме налазимо податке у Вукановић 1966: 5.

Карта 1: Насеља у Општини Прешево

било краткотрајно. У оквирима српске државе налази се и за време владавине краљева Драгутина и Милутина и цара Душана. Овим крајем у средњем веку управљао је севастократор, а касније, вероватно, и деспот Дејан Дејановић, чије порекло није сасвим разјашњено. Зна се да је он био зет Цара Душана по сестри Теодори (у калуђерству Евдокији) и отац Јована Драгаша и Константина Дејановића. „Држава Дејановића“ је 1355. године обухватала старе Жупе Жеглигово (Козјача, Средорек и највећи део Пчиње) на истоку и Прешево са једним делом гњиланског Карадага на западу (в. Рајичић 1952–1953: 229). Старе жупе Врање и Морава налазиле су се ван тадашње Дејанове баштине. Након Душанове смрти, овим подручјем управљају синови севастократора Дејана – Драгаш и Константин. После Константинове смрти 1394. године, ова област је подељена на два дела и неко време јужним делом, Кумановском Црном Гором, владају Турци, а северним, Прешевском Црном Гором, влада ћесар Угљеша (1402–1423). Турци су ушли у северни део тек са освајањем осталог дела Србије, негде од 1441. године. После неколико устанака и покушаја да се овај крај ослободи турске власти, српска војска је 1878. године продрла до села Лојана (прво село преко границе са Македонијом), али се ускоро повукла до Летовице (у близини Бујановца). Берлинским конгресом граница према

Турској повучена је још северније, код села Ристовца. Коначно ослобођење од Турака уследило је 1912. године.

0.3. Прешево се први пут помиње 1381. године у хрисовуљи „царице Јевдокије“, која са сином Константином прилаже Хиландару задужбину севастократора Дејана, цркву у Архиљевици са имањем и извесним добрима у Пршеву (в. Рајичић 1952–1953: 6, Хаџи-Васиљевић 1913: 389–393).

0.4. Састав становништва био је различит од најстаријих времена до данас. Пре досељавања Словена, ова област била је саставни део Дарданије, илирске провинције. Повећан број Јужних Словена везује се за време владавине Немањића, о чему сведоче топоними и бројни остаци материјалне културе (трагови цркава, манастира, гробаља, селишта и сл.). Са доласком Турака у почетку се нису десиле значајније етничке промене. Турци су се доселили касније из Анадолије и преко Биљаче. Са Турцима у овај крај досељавају се и Цигани, али је и даље већи број јужнословенског становништва. Касније наступају ратовања и сеобе, па и нови миграциони процеси. Један од догађаја који је покренуо исељавања са ових простора је напредовање војске аустријског генерала Пиколоминија у рату против Турака. Восјци су се придружили јужнословенски добровољци. Након пораза од Турака почиње исељавање Срба у великом таласу Сеобе Срба 1689–1690. године. Исељавање Срба пред турском одмаздом захватило је и крајеве јужне Србије: Горњу Мораву, Изморник, Скопску Црну Гору, скопску котлину, кумановску и пршевску околину. Осипање српског становништва нарочито интензивно је било у време Првог и Другог српског устанка и од 1878. године. У време балканских ратова забележено је досељавање јужнословенског становништва у ове крајеве, чему су највише допринели географски положај и клима погодна за земљорадњу и сточарство. Албанци су се у пршевски крај досељавали сукцесивно и то од друге половине XVIII века и нарочито од 1878. године. Од 1912. године почело је исељавање муслиманског становништва, пре свега Турака. Када говори о стариначком становништву Кумановско-пршевске Црне Горе, Трифуноски (1951а: 82–85) наводи и одређени број поисламизираних родова, који су променом вере избегли миграције и њих има, осим у пршевској и кумановској области, у Горњој Морави, Изморнику, Тиквешу, Рајцу, Кичевији, Мијаку, пределу око Пчиње и у Кривој Реци. Што се тиче досељеника, они су се кретали у три струје:

– западна, која је била најјача (са Косова и Метохије, из Горње Мораве, Црне Горе, Босне, Далмације и Лике дошло је православно становништво; из Албаније су долазили муслимани и то је најзначајнији део досељеничког становништва),

– источна, нешто слабија од западне (из околине Криве Паланке, Босилеграда, Пчиње, Моравице, Куманова) и

– северна (из околине Ристовца, Врања, Пирота, Бујановца, Масурице, Владичиног Хана и Сурдулице).

Прво досељавање муслимана из Албаније почело је у другој половини XVIII века, док су се мухацири досељавали од 1878. године.

Узроци миграција су углавном економске и социјалне природе (сиромаштво, потурчивање, зулуми, освете и сл.). Исељавање становништва односи се на православце. Они су одавде насељавали крајеве Горње Пчиње и Врања, одакле су се касније неки одселили у Куманово и околину, Лесковац, Војводину.³ Поновно досељавање српских родова из шире врањске околине у прешевску област почиње почетком XX века. Муслимани су овде остали све до 1912. године, када је око 200 домова Турака, Албанаца и муслимана из Босне кренуло у Турску, Куманово или Скопље (в. Вукановић 1966: 8–11).

Промене у етничком саставу становништва у Прешеву дешавају се почетком седамдесетих година прошлог века, када се велики број Срба сели у северније крајеве Србије. Од тада се број Срба стално смањује.

0.5. Према попису из 2002. године⁴ укупан број становника у општини Прешево износи 34904, од чега је 2984 Србина, 31098 Албанаца, 322 Рома, 21 Македонац, 17 Бошњака, 15 Муслимана, 5 Мађара, 2 Црногорца, 5 Руса, 3 Хрвата, 1 Чех и осталих (непрецизно изјашњених) 431.⁵ У 19 села живе само Албанци, док су у осталим селима и у Прешеву у мањем или већем броју житељи и Срби. Турски дефтери из XVI века говоре о етничком саставу становништва прешевског краја оног времена. Тада је однос хришћанских и муслиманских породица био сасвим другачији од данашњег. У табели је дат преглед броја становника на почетку XVI и у другој половини истог века у селима данашње прешевске општине (према: Стојановски 1985: 35–44) и број становника према попису из 2002. године у свим селима где живе Срби у прешевској општини. Подаци за последња четири села из табеле не постоје код Стојановског (1985). У прешевским селима која нису наведена у табели нема житеља Срба.

³ О детаљима миграција на овом подручју шире излаже Трифуноски (1951а: 78–114).

⁴ За општине Прешево и Бујановац нема потпуних података у Попису становништва Републике Србије из 2011. године.

⁵ Подаци за 2002. годину дати су према: *Попис становништва, домаћинстава и станова у 2002. Становништво. Национална или етничка припадност. Подаци по насељима*. Република Србија, Републички завод за статистику. Београд, фебруар 2003. И: <http://sr.wikipedia.org> 20. 2. 2015.

Табела 1

Село	1519.		1570.		2002.	
	Хришћ. породице	Муслим. породице	Хришћ. породице	Муслим. породице	број Срба	број Албанаца
Бугариње/ Славујевац	14	/	11	/	480	/
Букуровце (Доње и Горње) /Букуревац	30	4	32	4	/	899
Буштрање	23	/	26	/	186	682
Гари/Гаре	7	/	5	/	/	/
Жујинце	19	/	17	6	52	1189
Илинце	11	/	3	/	/	136
Миратовац	31	/	35	/	13	2 731
Норча	38	/	47	1	4	979
Ораховица/ Ораовица	48	6	63	6	1	3737
Прешево	59	3	90	12	1231	11746
Рајинце	2	/	7	/	2	1944
Рељан (Горњи и Доњи)/Рељан	17	/	29	/	203	489
Стрезовце	26	/	35	/	272	708
Трнава	/	/	98	/	109	1018
Цакановце/ Цакановац	24	/	24	/	186	32
Црнотинце	16	1	11	/	/	1445
Големи Дол	/	/	/	/	28	266
Љаник	/	/	/	/	29	/
Свињиште	/	/	/	/	103	/
Чукарка	/	/	/	/	85	427

0.6.1. Историјским, социолошким и етнографским истраживањима Прешева и околине пре Првог светског рата бавио се Јован Хаџи-Васиљевић (*Јужна сџара Србија, Прешевска област*). Јован Трифуноски је објавио две монографије у којима се опширно описују насеља из прешевског краја: *Моравица* (1948) и *Кумановско-прешевска Црна Гора* (1951) и један краћи рад о Прешеву (Трифуноски 1951б). Александар Стојановски објављује садржаје

из турских дефтера који се односе и на Прешево (*Врањски кадилук у XVI веку и Попис војнука с краја XV века*).

0.6.2. Из ономастичког угла прешевску област истраживали су Момчило Златановић (*Тојонимија њрешевске Црне Горе, Тојонимија њрешевске Моравице, Тојонимија насеља у средњем сливу Пчиње*), Јаворка Маринковић (*Микроџојонимија бујановачког и њрешевског краја*) и Татјана Трајковић (Трајковић 2009, 2011а, 2011б, 2011в). *Речник говора јужне Србије* Момчила Златановића (Златановић 1998) садржи и грађу из Прешева.

0.6.3. Српски говор прешевског краја припада призренско-јужноморавском дијалекту призренско-тимочке дијалектске области српског језика.⁶ Сам географски положај ове области, као и састав становништва који је кроз историју био веома нестабилан, наговештава бројне могуће утицаје суседних говора и несловенских језика.

Говор Прешева први пут је био предмет анализе шездесетих година прошлог века. О томе је први писао Данило Барјактаревић у чланку *Прешевско-бујановачка говорна зона* (Барјактаревић 1966). Идриз Ајети је писао о основним језичким одликама говора Албанаца из прешевског и бујановачког краја (Ајети 1969). Након овога, темама из говора Прешева бавила се Татјана Трајковић, а њени радови се базирају на анализи прешевског српског говора у реализацији Срба и Албанаца (Трајковић 2010, 2011в, 2012, 2013а). У већини тих радова проучавани су контакти српског и албанског језика на дијалекатском тлу и начин на који се то одражава на познавање или учење српског језика код Албанаца.

0.7.1. Материјал од преко 60 сати аудио-снимака за овај рад прикупљан је током 2010, 2011, 2012. и 2013. године, а један део је преузет из грађе за магистарску тезу о микротопонимији Прешева. У већини случајева ради се о спонтаним разговорима са мештанима, у чему ми је доста помогло лично познанство са говорницима, али и моја употреба дијалекта у разговорима са њима. Сви моји старији саговорници остаће ми у сећању по својој гостопримљивости, по својим судбинама, које су обележене тешким животом, по својим једноставним али интересантним животним филозофијама. Посебно бих издвојила два брачна пара која су живела (или живе) у Рајинцу

⁶ Павле Ивић је за говоре овог подручја користио израз призренско-тимочка дијалекатска зона (Ивић 1985: 38, 110–131), а нешто касније употребљава термин призренско-тимочка дијалекатска област (Ивић 1987, Ивић 1991: 27, 29, 31, 205–214, Ивић 1994, Ивић 2009). Он сматра да израз „призренско-тимочки дијалекат“ треба схватити релативно и наставља: „Велика заједничка одступања свих говора ове зоне од онога што је обично у осталим нашим дијалектима потискују у други план унутрашње разлике у њој и тако стварају привид њеног јединства“ (Ивић 1985: 116).

и Норчи, а који су у својим селима били једини становници Срби: Благоја (1937) и Стана (1939) Михајловић (Рајинце), Станоја (1929) и Љубица (1934) Јанковић (Норча).⁷

0.7.2. Скраћенице назива места из којих потиче грађа: П (Прешево), Б (Буштрање), ГД (Големи Дол), Ж (Жујинце), Љ (Љаник), М (Маминце), Н (Норча), О (Ораовица), Р (Рајинце), Рљ (Рељан), Св (Свињиште), Сз (Стрезовце), Сл (Славујевац), Т (Трнава), Ц (Цакановац), Ч (Чукарка).

0.8. Назив овог рада је *Говор Прешева* и он подразумева говор градске средине Прешево и прешевских села у којима живе Срби. Обрађивани материјал прикупљен је на подручју општине Прешево и обухвата говор информатора који су житељи Прешева и прешевских села.

---

⁷ Михајловићи су се врло брзо, након сачињених снимака са њима, одселили из Рајинца и отишли код свог сина у Велику Плану. Они су били последњи српски житељи у овом селу.

ФОНЕТИКА

АКЦЕНАТ

1.1.0. Српски говор у Прешеву по свим својим особинама припада јужноморавском типу ПТ дијалекта. Многе црте из овог говора указују на најјужнији тип овог дијалекта. Једна од њих је и прозодијски систем. Иако се ради о иновативној балканистичкој црти у развоју акцентуације, која подразумева напредовање српског старијег система у правцу поједностављења, разлике у односу на остале ПТ говоре постоје. О њима је говорио још Александар Белић. Општа разлика између поддијалеката ове зоне јесте у јачини експираторног акцента. „У тимочко-лужничкоме говору по јачини својој и времену трајања акценат се приближава веома кратком (‘) акценту београдског говора који не расте као у другим говорима, већ или опада или му је тонска висина за време његова трајања стална, непроменљива. [...] У запаљско-јужноморавском дијалекту темпо је говора много бржи него у тимочко-лужничкоме, акценат је оштрији и краћи и од запаљско-лужничкога и приближује се и по својој експираторној јачини и, донекле, по своме брзо-ме опадању, неки пут до терце, оштроме (‘‘) акценту оних наших дијалеката који су задржали стари оштри акценат и нису га пренели [...]“ (Белић 1999: 207). Белић скреће пажњу на разлике у емфатичном акценту, које могу бити блиске разликама у природи самог акцента. Немајући ово у виду, Решетар је погрешно констатова четвороакценатски систем у књажевачком говору (Белић 1999: 208). До сличне заблуде дошао је и Барјактаревић када је истраживао говор прешевско-бујановачке зоне (Барјактаревић 1966: 194–197). Јасно је да се у оваквим случајевима мора обратити пажња на слушни утисак, који не треба повезивати са фонолошком вредношћу акцента (в. Ивић 1994, Пецо 1994).

1.1.0.1. Место призренско-тимочког акцента одговара месту заједничко-словенског акцента, које се може реконструисати померањем нових узлазних акцената за један слог према крају речи, а то стање одговара оном код чакаваца и у руском језику (в. Белић 1999: 208). Један део ПТ говора одликује се посебним повлачењем овог акцента за један слог према почетку речи. Ова појава није фонетске природе и то потврђују случајеви у којима нема повлачења, а могло је доћи до њих (аорист, неки заменички и прилошки обли-

ци). Белићева испитивања и закључци односили су се на Врање и околину са претпоставком да одлику носе и говори Срба „с оне стране наше тамошње границе“ (Белић 1999: 214), која у оно време није обухватала Бујановац и Прешево. Белић је ово повлачење забележио до Стубла на северу. Новија истраживања су показала да данас тога има и северније, у Алексиначком Поморављу, где је доспело вероватно захваљујући миграцијама становништва (Богдановић 1987: 136). Преношења има и у западном делу пчињског говора (Јуришић 2009). Разматрајући узроке овакве акценатске појаве, Белић проналази утицај говора „Старе Србије“, односно непосредни утицај кумановског на врањски говор (Белић 1999: 215). Неке дијалекатске црте овог најјужнијег ПТ говора представљају македонизме: *-на-* < *-нж-* код глагола III врсте, *-ле* уместо *-ли* у множини м. р. радног глаголског придева, па и *-у* < *-ж* у презенту једнине (Ивић 2001: 182, Реметић 2000: 98, Марковић 2006: 252). Дакле, ради се о територији неминовних додира и интерференције два блиска словенска језика. Како и сам Белић каже, није случајно што се ови језички моменти поклапају са њиховим простирањем. Тако је и ово специфично место акцента у сигурној вези са наведеним подручјем.

1.1.0.2. Након Белићевих разматрања, прозодијом северних македонским и јужних српских говора бавили су се Милош Ивковић и Божидар Видоески.⁸ Акценатско стање које је забележио Видоески у кумановском говору (Видоески 1962) умногоме одговара ономе што нуди мој материјал из прешевског говора. То и није изненађујућа чињеница ако се има у виду географски положај, односно непосредно суседство ова два говора. Прикупљена грађа показује да одступња која постоје у односу на кумановско стање говоре, заправо, о већој доследности прешевског говора у процесу повлачења акцента са отворене ултиме.

1.1.0.3. Акценатски систем кумановског говора Видоески сврстава у систем слободног акценатског места, што се не уклапа у стандард македонског језика, који има везано место акцента. Иако је акценат слободан, на морфолошком плану то је „акценатски тип со неподвижен акценат“. „Морфолошки фиксиран“ акценат обележје је говора у појасу од Стубла до Солуна, „односно до границе са грчким дијасистемом“ (Видоески 1994: 130). Овакав акценатски систем подразумева да се у парадигматским облицима, са изузетком позајмљеница и 2. и 3. л. јд. аориста, не може јавити акценат на последњем отвореном слогу (Видоески 1999: 101–105).

⁸ Ово је и сам Белић ишчекивао не би ли се детаљније ушло у тумачење појаве акценатског преношења у говорима јужне Србије (в. Белић 1999: 215); в. Ивковић 1921, Видоески 1970, 1994.

Када описује акценат јужнометохијског села Гатње, Младеновић (2013: 23–61) закључује да се овде ради о слободном и парадигматском акценту, док је „формирање оваквог акцента део општег упрошћавања прозодијског система, у коме се неутралише некадашња разнослоговност места акцента у парадигми истих категорија“ (Младеновић 2013: 25). С обзиром на познату распрострањеност овог типа акцента (од Солунског залива до Куманова, Прешева и Врања), Младеновић говори о „заједничком македонско-српском ареалу са новоформираним парадигматским акцентом“ (Младеновић 2013: 25). Према речима Радивоја Младеновића, фиксирање парадигматског акцента обавља се на различите начине, док се невелика одступања могу објаснити „присуством два принципа – семантичко-парадигматског и грамаптичко-парадигматског“ (Младеновић 2013: 25).

1.1.0.4. У вези са систематизацијом грађе, која би представила акценатске прилике у говорима призренско-тимочке дијалекатске области, у литератури не постоји јединствен узор.⁹ Овим проблемом бавила се проф. Јордана Марковић (Марковић 2008: 293–297) у намери да се дође до неког система. Став проф. Марковић је „да се о прозодији призренско-тимочких говора, осим констатације да имају само један акценат, мора за сваки крај говорити са више детаља и уз покушај систематизације. Један од начина систематизације који се нуди јесте Даничићев систем, али је могуће то урадити и другачије“

⁹ Анализу прозодијског система неког од ПТ говора налазимо у: Богдановић 1979: 61–66, 70–73, 77–78, 87–91, Вукадиновић 1996: 119–126, Тирић 1999: 97–106, Марковић 2000: 100–112, Јуришић 2009: 15–48, Младеновић 2013: 23–61). Преглед акценатског стања говора Алексиначког Поморавља даје проф. Богдановић (Богдановић 1987: 136–138) са исказивањем намере да се детаљнија обрада уради другом приликом. Посебне су врсте анализе везаног акцента у ПТ говорима: Павловић 1939: 144–154, Реметић 1996: 343–355. Проф. Вукадиновић је акценатски систем говора Црне Траве и Власине представио кроз групе према броју слогова и подгрупе које показују у којим се морфемама чува акценат на ултими, а у којима је он на пенултими (*кљѹч* : *кључѹви*, *ѿлѹг* : *ѿлѹгови*, *ѿѿѿ* : *ѿѿѿа*, *ѿрѹг* : *ѿрѹга* и сл.); о акценту код осталих врста речи мање се расправља. Сличан принцип применио је проф. Тирић у опису говора Понишавља, затим Милосављевић (2009). Проф. Марковић се, приликом прегледа грађе и описа акценатског система у говору Запања, држала Даничићеве поделе, мада, према њеним речима, и тај приступ није био једноставан (Марковић 2000: 106). Марина Јуришић је горњопчињски акценат представила кроз шест група: 1. речи са старим кратким или дугим акцентом на отвореној ултими, 2. речи са старим кратким или дугим акцентом на отвореној ултими коме је претходила дужина, 3. речи у којима је стари кратак или дуг акценат померен са отворене ултима, 4. речи у којима је стари кратак или дуг акценат, коме је претходила дужина, померен са отворене ултима, 5. речи са старим кратким или дугим акцентом на затвореној ултими и 6. речи у којима је стари акценат померен са затворене ултима. У *Говору села Гаѿиње* акценатске прилике се излажу према врстама речи, а у оквиру именица прати се место акцента и према суфиксима којима се врши творба (Младеновић 2013: 23–61) слично поступку који налазимо код Видоеског (в. Видоески 1962: 96–124).

(Марковић 2008: 295). У вези с тим проф. Марковић предлаже да се сви ПТ говори према акценатском критеријуму поделе у три групе: 1. са старим местом акцента, 2. са пренесеним акцентом, 3. са везаним акцентом (Марковић 2008: 295). Прешевски говор би се према тој подели могао сврстати у групу са делимично пренесеним акцентом. Међутим, с обзиром на то да се овде акценат ипак везује, али парадигматски, можда би прешевски говор припадао и трећој групи говора. Овакво сврставање било би прецизније када би се трећој групи говора, са везаним акцентом, поред две подгрупе (1. акценат на пенултими, 2. акценат на антепенултими) придодала и трећа: парадигматски везани акценат.

У раду о прешевском говору осећала би се празнина уколико би остао без анализе акценатског система, те је учињен покушај да се, узимајући у обзир његове специфичности, он представи што прецизније.

Акценат код именица

1.1.1.0. Место акцента у ПЈ говору врањске области померено је са отворене ултиме на којој је стајао неки од старих силазних акцената, док се он у СЗ и ТЈ углавном задржао на истом месту. У наставку ће бити дат кратак паралелни поглед на неке прозодијске специфичности које се јављају у акцентуацији именица у прешевском говору у односу на СЗ и ТЈ говоре,¹⁰ који обично чувају старо стање.

Стари кратак акценат који је стајао на отвореној ултими у прешевском говору пренет је за један слог према почетку речи: *водă > vòda*,¹¹ *вòда*; *жєнă > жєна*, *жє̀на*; *селѭ > сѣло*, *сѣ̀ло* и сл. У овим случајевима експираторни акценат у СЗ и ТЈ говорима задржава старо место: *водắ*, *жєнắ*, *селѭ́*.¹²

Стари краткосилазни акценат на отвореној ултими, коме је претходила дужина, у прешевском говору померен је за слог према почетку речи: *гла̀вă > гла́ва*, *гла́ва*; *ру̀кă > ру́ка*. У СЗ и ТЈ говорима акценат је на старом месту: *глава́*, *рука́*.

Стари акценат на затвореној ултими обично се не повлачи у свим ПТ говорима (*човѣ́к*, *зидắр*, *врснѣ́к*), али постоје неки примери који ремете ово правило. Некадашњи краткосилазни акценат на затвореној ултими у прешев-

¹⁰ Остале јужноморавске говоре, који су дијалектолошки обрађени, не узимам у обзир јер се код њих јавља другачији прозодијски тип, односно, везани акценат.

¹¹ У свим примерима најпре се даје старо стање (нпр. *водắ*), затим акценат у новоштокавском систему (*vòda*) и на крају стање у прешевском говору (*vòda*).

¹² Поређења са СЗ и ТЈ дата су према: Богдановић 1979, Вукадиновић 1996: 119–126, Ћирић 1999: 97–106, Марковић 2000: 100–112.

ском говору пренет је за један слог у именицама *й̑ой̑ѡк* > *й̑ѡй̑ок*, *й̑ѡй̑ок*; *извѡр* > *й̑звор*, *й̑звор*. У СЗ и ТЛ говорима је *й̑ой̑ѡк*, *извѡр*.

Некадашњи краткосилазни акценат на затвореној ултими, коме је претходила дужина, у прешевском говору помера се за слог према почетку речи: *н̑ѡрѡд* > *н̑ѡрод*, *н̑ѡрод*. У СЗ и ТЛ говорима је исто *н̑ѡрод*.

Стари дугосилазни акценат на затвореној ултими обично задржава своје место у прешевском говору: *бун̑ѡр* > *бун̑ѡр*, *бун̑ѡр*, *вој̑н̑ѡк* > *вој̑н̑ѡк*, *вој̑н̑ѡк*, али има и примера повлачења: *р̑ѡзбѡј* > *р̑ѡзбѡј*, *р̑ѡзбѡј*. Док се у прешевском говору задржава исто место акцента у ОП и плуралу (*вој̑н̑ѡка*, *вој̑н̑ѡци*), у СЗ и ТЛ он је на ултими (уп. *бол̑ник̑а*, *бол̑ниц̑и*).

Дакле, док је у СЗ и ТЛ говорима: *вод̑а*, *ж̑ен̑а*, *сел̑о*, *ов̑ца*, *де̑й̑ѡ*, *м̑л̑ек̑о*, *гла̑ва*, *ру̑ка*, *й̑ой̑ѡк*, *из̑вор*, *раз̑бѡј*, *бол̑ник̑а*, *бол̑ниц̑и*, у прешевском се чује: *в̑ода*, *ж̑ѡна*, *с̑ѡло*, *г̑ла̑ва*, *р̑у̑ка*, *ѡ̑в̑ца*, *д̑ѡй̑ѡ*, *м̑л̑ѡко*, *й̑ѡй̑ок*, *й̑звор*, *р̑ѡзбѡј*, *вој̑н̑ѡка*, *вој̑н̑ѡци*, али је код свих говора: *н̑ѡрод*, *бун̑ѡр*, *вој̑н̑ѡк*.

Без обзира на порекло акцента у потврдама које следе (да ли се ради о кратком или дугом силазном акценту, да ли је претходила дужина или не, или се пак ради о старом месту акцента ван ултима), потврде су дате обједињено на једном месту и распоређене према акценатском месту у номинативу једнине, општем падежу (или у партитивном облику уколико се ради о именици којом се именује нешто неживо), вокативу и множинском облику,¹³ што би требало да покаже кретање акцента кроз парадигму. Именице су разврстане према Ивићевој класификацији (Ивић 1991)¹⁴ и броју слогова у номинативу једнине: једносложне, двосложне, тросложне и вишесложне.

1.1.1.1. Именице прве врсте. Већи број именица прве врсте има померен акценат ка почетку речи, али им није непознат акценат на ултими. У оба случаја место акцента је генерализовано према основном облику у Н једнине. Ретки су случајеви одступања од овог правила.

1.1.1.1.1. Акценат на иницијалном слогу

Једносложне речи: *б̑ѡр*, *б̑ѡра*, *б̑ѡрови*; *д̑ѡн*, *д̑ѡна*, *д̑ѡнови*; *г̑л̑ас*, *г̑л̑аса*, *г̑л̑асови*; *з̑ѡй̑*, *з̑ѡй̑а*, *з̑ѡй̑ови*; *к̑р̑ѡљ*, *к̑р̑ѡља*, *к̑р̑ѡљеви*; *к̑р̑с̑ѡй̑*, *к̑р̑с̑ѡй̑а*, *к̑р̑с̑ѡй̑ови*; *л̑ѡк*, *л̑ѡка*, *л̑ѡкови*; *й̑л̑ѡц̑*, *й̑л̑ѡц̑а*, *й̑л̑ѡц̑еви*; *р̑ѡй̑*, *р̑ѡй̑а*, *р̑ѡй̑ови*; *р̑ѡд*, *р̑ѡд*, *р̑ѡдови*; *с̑ѡн*, *с̑ѡна*, *с̑ѡнови*; *с̑ѡд*, *с̑ѡда*, *с̑ѡдови*; *ц̑р̑ѡй̑*, *ц̑р̑ѡй̑а*, *ц̑р̑ѡй̑ови*; *б̑р̑к*, *б̑р̑ка*, *б̑р̑кови*/*б̑р̑ци*; *с̑ѡк*, *с̑ѡка*, *с̑ѡкови* (ако није *с̑ѡци*); *м̑ѡж*, *м̑ѡжа*, *м̑ѡжи*; *г̑р̑ѡб*, *г̑р̑ѡба*, *г̑р̑ѡбови*.

¹³ У мањем броју случајева нису постојале потврде за све наведене облике.

¹⁴ В. т. о именицама и објашњење зашто се именице с. р. налазе у једној групи.

Двосложне речи: *аџар, аџара, аџари; божјак, божјака, божјаци; вођњак, вођњака, вођњаци; дувар, дувара, дувари; еџар, еџара, еџари; забел, забела, забели; заџвор, заџвора, заџвори; извор, извора, извори; камен, камена, камења; мајсџор, мајсџора, мајсџори; меџец, меџеца, меџеци; меџар, меџара; назив, називи; нароџ, нароџа, нароџи; џаџњак, џаџњака, џаџњаци; џоџрум, џоџрума, џоџруми; џоџис, џоџиса, џоџиси; џоџед, џоџеда, џоџеди; џоџес, џоџеса, џоџеси; џоџок, џоџока, џоџоци; џроџор, џроџора, џроџори; раџник, раџника, раџници; раџред, раџреда, раџреди; рџудник, рџудника, рџудници; сџараџ, сџараџа, сџараџи; џраџџор, џраџџора, џраџџори; улаџ, улаџа, улаџи; шџник, шџника, шџници.*

Тросложне речи: *винограџ, винограџа, винограџи; воџовоџ, воџовоџа, воџовоџи; маџнаџџар, маџнаџџара, маџнаџџари; наџимаџ, наџимаџа, наџимаџи; џриџеџеџ, џриџеџеџе/џриџеџеџу, џриџеџеџ, џриџеџеџи; џроџенаџи, џроџенаџиџа, џроџенаџиџи; сџоџмениџ, сџоџмениџа, сџоџмениџи и сл.*

1.1.1.1.2. Акценат на пенултими

Тросложне речи: *бербџерин, бербџерина, бербџери; бробиџњак, бробиџњака, бробиџњаци; муџкаџараџ, муџкаџараџа, муџкаџараџи; џобраџџим, џобраџџима, џобраџџими.*

1.1.1.1.3. У четворосложној речи *елеџџриџар* акценат се налази на антепенултими: *елеџџриџар, еџелеџџриџара, еџелеџџриџари.*

1.1.1.1.4. Акценат на ултими нашао се у следећим именицама

Двосложне речи: *алаџи, алаџиџи; асџаџа, асџаџаџа, асџаџаџи; бунџар, бунџара, бунџари; џоџиџџар, џоџиџџара, џоџиџџари; чоџеџк, чоџеџка, чоџеџку (вокатив); Шџиџиџџар, Шџиџиџџара, Шџиџиџџари; шџивџак, шџивџака, шџивџаци и сл.*

Тросложне речи: *авџиџоџ, авџиџоџа, авџиџоџи; аџвоџкаџи, аџвоџкаџиџа, аџвоџкаџиџи; баџреџмаџр, баџреџмаџра, баџреџмаџри; џсандормџер, џсандормџера, џсандормџери; каџмеџџар, каџмеџџара, каџмеџџари; каџџоџлиџк, каџџоџлиџка, каџџоџлиџци; џарџиџиџџан, џарџиџиџџана, џарџиџиџџани; џелеџфеџоџн, џелеџфеџоџна, џелеџфеџоџни и сл.*

Четворосложне речи: *воџдениџџар, воџдениџџара, воџдениџџари; заробџџениџк, заробџџениџка, заробџџениџци; наџеџџениџк, наџеџџениџка, наџеџџениџци; ориџџинаџл, ориџџинаџла, ориџџинаџли; џенџзиџоџнеџр, џенџзиџоџнеџра, џенџзиџоџнеџри.*

1.1.1.1.5. Антропоними и топоними:

а) акценат на ултими: *Јорџџан, Јорџџане; Риџсџиџаџџ; Слободџан, Слободџане; Сџиџоџџан, Сџиџоџџане; Гоџлаџк, Дуџнаџв.*

б) акценат на пенултими: *Блаџџоџја, Блаџџоџја; Воџџиџслаџв, Воџџиџслаџве; Драџџаџн, Драџџаџнџе; Љубџоџџмиџр, Љубџоџџмиџре; Сџиџоџџанџча, Сџиџоџџанџчо; Чаџслаџв, Чаџслаџве;*

в) дублети: *Дуџџаџн/Дуџџаџн, Дуџџаџне/Дуџџаџне; Маџрџџаџн/Маџрџџаџн, Маџрџџаџне/Маџрџџаџне.*

1.1.1.1.6. ПрДрагимери у којима има извесне акценатске неуједначености у парадигми или се ради о дублетним формама:

Једносложне речи: *гоч, гоча, гочѐви; вол, вола, волови/волови; ѿої, ѿоїа, ѿоїови/ѿоїови.*

Двосложне речи: *динар, динара, динари; ован, овна, овнови/овнови; голуб, голуба, голуби¹⁵; ѿемѐљ, ѿемѐљи/ѿемѐљ, ѿемѐљи.*

Тросложне речи: *каїѿѿан/каїѿѿан, каїѿѿана, каїѿѿани; учїѿѿељ, учїѿѿељу (вокатив), учїѿѿеља, учїѿѿељи/учїѿѿељ, учїѿѿеља, учїѿѿељи.*

1.1.1.2. Именице друге врсте. Код ових именица акценат се никада не налази на ултими и његово место је, такође, уједначено у парадигми према стању у Н јд.

1.1.1.2.1. Акценат на иницијалном слогу

Двосложне речи: *вода, воду, воде; врба, врбу, врбе; глава, главу, главо, главе; жѧна, жѧну, жѧно, жѧне; змија, змију, змијо, змије; кућа, кућу, куће; мајка, мајку, мајке (вокатив), мајке; њива, њиву, њиве; овца, овцу, овцо, овце; ѿушка, ѿушку, ѿушке; ѿлѧмја/ѿлѧмња, ѿлѧмју/ѿлѧмња, ѿлѧмје/ѿлѧмња; ѿруга, ѿругу, ѿруге; свиња, свињу, свињо, свиње; сѧсѿира, сѧсѿиру, сѧсѿиро, сѧсѿире; сѿѿока, сѿѿоку, сѿѿоко, сѿѿоке; ѿрла, ѿрлу, ѿрле; чѧшма, чѧшму, чѧшме; шкѿла, шкѿлу, шкѿле; шуѧма, шуѧму, шуѧме.*

Тросложне речи: *сѿѿѧница, сѿѿѧницу, сѿѿѧнице; уѿѿрина, уѿѿрину, уѿѿрине* итд.

Четворосложне речи: *сѿѿѧѧница, сѿѿѧѧницу, сѿѿѧѧнице.¹⁶*

1.1.1.2.2. Акценат на пенултими

Тросложне речи: *врѿѧча, врѿѧчу, врѿѧче; гѧсѿѿѿа, гѧсѿѿѿу, гѧсѿѿѿо, гѧсѿѿѿе; зарлїја, зарлїје; кајсїја, кајсїју, кајсїје; калѿрма, калѿрму; комишїја, комишїју, комишїјо, комишїје; комишїка, комишїку, комишїке (вокатив), комишїке; коїлїна, коїлїну, коїлїне; крѧчаѧа, крѧчаѧу, крѧчаѧе; кривїна, кривїну, кривїне; ливаѿа, ливаѿу, ливаѿе; недеља, недељу, недеље; ѿећурка, ѿећурку, ѿећурке; рабоѿѧа, рабоѿѧу, рабоѿѧе; равнїца, равнїцу, равнїце; саксїја, саксїју, саксїје; срамѿѧа, срамѿѧу; судїја, судїју, судїјо, судїје; ѧмија, ѧмију, ѧмије.*

Четворосложне речи: *браѿѧѧница, браѿѧѧницу, браѿѧѧнице (вокатив), браѿѧѧѧце; водѧѧѧца, водѧѧѧцу, водѧѧѧце.*

1.1.1.2.3. Акценат на антепенултими

Четворосложне речи: *фамїлија, фамїлију, фамїлије.*

¹⁵ Може се чути, доиста ретко, облик *голубли*.

¹⁶ Али и у м. р.: *стѧпѧник, стѧпѧника, стѧпѧници.*

Петосложне речи: *жандормѐрија, жандормѐрију, жандормѐрије*.

Дублетне форме забележене су код именице *џланина*: *џланѝна/џла̀нина, џланѝну/џла̀нину, џланѝне*.

1.1.1.2.4. Топоними и антропоними:

а) акценат на пенултими: *Богда̀на, Богда̀ну, Богда̀но; Велѝка, Велѝку, Велѝке; Николѝна, Николѝну, Николѝно; Свеџла̀на, Свеџла̀ну, Свеџла̀но; Снежана̀, Снежана̀ну, Снежана̀на; Сиоја̀нка, Сиоја̀нку, Сиоја̀нке; Ба̀њака, Власѝна, Трна̀ва*.

б) дублети: *Мари́ја/Марѝја, Мари́ју/Марѝју, Мари́ју/Марѝју; Драги́ша/Дра̀гиша, Драги́шу/Дра̀гишу, Драги́шо; Нико́ла/Нико̀ла, Нико́лу/Нико̀лу, Нико́ло*.

1.1.1.3. Именице треће врсте.¹⁷ Код именица ове врсте, колебања у парадигматском генералисању могу се приметити једино код множине на *-иња*, те ће се код њих акценат наћи и на суфиксу.

1.1.1.3.1. Акценат на иницијалном слогу

Двосложне речи: *бр̀до, бр̀да; гњѐздо/гнѐздо, гњѐзда/гнѐзда; сѐло, сѐла; гу̀мно, гу̀мна; гроб̀ље, гроб̀ља; дѐије, др̀во, др̀ва/др̀ва/др̀ва; жи́тио, жи́тиа; ли́це, ли́ца; ме́стио, ме́стиа; џо̀ље, џо̀ља; ку́че, ку́чики; џи́ле, џи́лики; џра́се, џра́сики/џра́си; сви́нче, сви́нчики; џи́ле, џи́лики/џи́лици*.

Тросложне речи: *зби́ришиџе, зби́ришиџа; црквџишиџе, црквџишиџа; се́лишиџе, се́лишиџа; си́рџишиџе, си́рџишиџа* и сл.

1.1.1.3.2. Акценат на пенултими

Тросложне речи: *дево́јче, дево́јчики; има́ње, има́ња; џризе́џко, џризе́џка, џризе́џковци; де́чишиџе, де́чишиџа; човечџишиџе, човечџишиџа; џади́нче, џади́нчики* и сл.

Четворосложне речи: *наређџе́ње, наређџе́ња*.

1.1.1.3.3. Акценат на антепенултими

Чеворосложне речи: *игра́лишиџе, игра́лишиџа*.

1.1.1.3.1. Код збирних именица на *-иња* акценат показује тројако стање:

а) место акцента према основном облику: *ра́ме, ра́миња; ши́ише, ши́ишиња; шке́мбе, шке́мбиња*;

¹⁷ Именице средњег рода нису раздвајане у две групе јер овај говор не познаје облике са проширењем (в. т. 2.1.0.).

б) акценат на суфиксу:

бу̀ре, бу̀риња; ју̀же, ју̀жиња; мага̀ре, мага̀риња; чѐзе, чѐзиња;

в) дублетни облици:

ло̀јзе, ло̀јзиња/ло̀јзиња; њи́ме, њи́мња/њи́мња; ђе́бе, ђе́биња/ђе́биња.

1.1.1.3.4. Антропоними и топоними:

а) акценат на пенултими: *Ра̀де, То̀ме; Алиђерце, Барба̀це, Деја̀нце, Требешѝње.*

б) акценат на антепенултими: *Аша̀не, Ма̀минце, Ми́раиовце, Пре́шево, Таба̀новце.*

1.1.1.4. Место акцента код именица у прешевском говору показује висок степен доследности у парадигматском везивању. Одступања су незнатна и углавном се односе на грађење множине код им. м. р. (*го́ч : го́чеви; во́л : во́лови/во́лови; њо́й : њо́йови/њо́йови; о́ван : о́внови/о́внови; го́луб : го́луби*) или се ради о дублетним формама типа: *њме́љ/њме́љ; учи́њељу/учи́њељ*. Именице ж. р. не показују колебања у парадигматском акценту осим именице *њланина* са дублетним формама у сингулару и једним обликом у плуралу (*њла̀нина, њла̀ниња, њла̀нину, њла̀нињу, њла̀ниње*). Код именица средњег рода акценат се налази ван парадигме онда када стоји на првом слогу суфикса *-иња*, што се не дешава редовно, већ се показује тројако стање: *њке́мбиња; бу̀риња; њи́мња/њи́мња.*

Акценат код заменица

1.1.2.0. Оно што одступа од правила преношења акцента према почетку речи односи се пре свега на неке прилоге, бројеве и заменице. То је оно што је збуњивало лингвисте у тумачењу узрока повлачења акцента. Старо место он је задржао код заменица на отвореној ултими: *који́, која́, које́, којо́, моја́, моје́, мојо́, чија́, чије́, чијо́, овакво́, овакво́, какво́* итд. Ови облици могу се чути и у прешевском говору с тим што су ређи код односних и присвојних заменица, а чести код показних.

1.1.2.1. Од личних заменица издвајам потврде двосложних облика, код којих се у већем броју налазе оне са акцентом на иницијалном слогу:

и ја́ и она́ Св; ко она́ ни ба́ба О; она́ до́ле па́дне Ч; она́ је до́ле Љ; она́ је прича́ла Б; она́ је ту́ј би́ла Рљ; она́ код на́с Сз; она́ ме пи́тује Рљ; она́ ми ре́че Т; она́ му ви́ка Сл; она́ не пу́тује О; па она́ упо́ређује Ц; она́ ми је прича́ла Св; она́ мно́го те́чи Н; она́ се ка́чи го́ре О; она́ ту́ј ра́ди Љ; она́ ту́ј си изв́ира Н; она́ ће се стро́ши П; она́ у лаборато́рију ра́ди О;

и о́но не за́устави Сл; о́но се распа́да О; о́но си бе́ше ми́рно Т; о́но си њско́чи ГД; о́но си ста́ше за че́с Т; о́но тако́ј сто́ји Љ; па о́но на мага̀ре Н;

више *они* су били Т; да су *они* силни П; из Дејанце су *они* Н; и *они* су такој дошли Р; и *они* су туј Сл; несу не *они* дирале П; *они* беву покушале да копав Н; *они* га знајев Рљ; *они* како су паметни Н; *они* српски причав Сз; *они* су биле такој растикани Н; *они* су ишли с нас Сл; *они* су од Барбаце Н; *они* су от чичу браћа Р; *они* су па кућа до кућу П; *они* су туј живели Ц; *они* су туј седели Ж; *они* су потурчени Н; староседелци су *они* П; *они* чував овце Ц; што су *они* купили Р;

и *оне* су биле туј Сл; и *оне*, сестре му Н; *оне* имава онџ М; *оне* се родише П; *оне* си седив, плетев П итд.

1.1.2.1.1. Ређе се могу се чути облици са акцентом на ултимим:

не да причам дек је *она* туј Сл; *она* му вика ГД; *она* си отишла Сл; и *они* га зовев Сз; *они* па су своји ГД; *они* су ис Куштицу Н и сл.

1.1.2.2. Код показних заменица акценат се налази пред партикулом:

гледја га *овај* Н; од *овај* купен леб Т; *овај* Александрија ли Н; *овај* ација Ц; *овај* из Норчу Н; *овај* извор овдека Ц; *овај* личи на њега Ж; *овај* стар човек Ц; *овај* што гу је одвеја Сл; *овај* што продава брашно Т; у *овај* плац не Р; да неје *онај* забел Ц; излэжа не *онај* Н; *онај* Света што беше Н; видела *овија* Т; знајеш ги *овија* Сл; код *овија* П; *овија* браћа куде ће П; *овија* како ги викав Ц; *овија* напрет Ц; *овија* одрасли сви П; он је зет на *овија* Н; *онија* брда Ц; *онија* онамо Н; *онија* ондек Н; *онија* што су га имале Ж;

и *овај* отишла Ж; *овај* дође десно Ц; *овуј* помаду П; од *овуј* малу су отишли Н; скроз на *овуј* страну Т; а *онај* чешма тамо Н; *онај* врба Ц; *онај* код цамију Н; *онај* летња П; тој е *онај* утрина Ц; откуда *онуј* Н; у *онуј* котлину Ц; имашемо *онџ* купене Н; *оне* имава *онџ* М; *онџ* вртаче Ц;

овој Блато Ц; *овој* горе Ц; *овој* дете не може ГД; *овој* наше овдека Ц; *овој* се дешава П; па сад *овој* Сз; продава *овој* П; што је *овој* Сл; а *оној* су били мушкарци Н; и *оној* што било на кола Р; *оној* дрво и тој Р; *оној* се дешава П; пре *оној*, знаш Ч; продава *оној* П; само *оној* чкембе П итд.

1.1.2.3. Присвојне заменице

1.1.2.3.1. Код присвојних заменица *моја*, *моје*, *моји*, *ивоја*, *ивоје*, *ивоји*, *своји* нисам забележила акценат на ултимим.

моја баба П; *моја* мајка П; *моју* сестру П; у *моју* кућу су били Ж; и у *моје* време Т; па *моје* дете П; све тој е *моје* имање било Ц; *моји* кад су досељени Т; *моји* су били у Бинач П; па тој *моји* деца Сл; по *моје* башче Сл; овој е *ивоја* чаша П; тој ли је *ивоја* жена М; с *ивоје* дете иде М; *ивоје* братанче Ч; не ли су *ивоји* Сл; *ивоји* деца Ц; и *ивоје* сестре су биле Т; ми смо си *своји* Ц.

1.1.2.3.2. Старо место акцента носи присвојна заменица 3. л. јд. м. р.:
његов алат је имаја П; *његова* кућа је на крај Т; на *његову* страну Р; с *његову* жёну сам работила Сл; *његово* имање Ц; тој све је *његово* Ц; у *његово* сёло ГД; *његови* деца П; с *његове* руке Сз.

1.1.2.4. Упитно-односне заменице могу имати померено место акцента према почетку, али се срећу и облици са старим местом акцента.

а) *кога* сте пита́ли Р; код *кога* Ча́слава Ц; куде *кога* оти́шја Н; *која* је кућа Н; не́ма дру́го *које* Н; што́ зна́м *које* Ц; *који* љу́ди Т; ти́ја *који* су зарли́је Сл; не́ знам *које* су та́г би́ле П; на *чи́јега* та́тка П; од *чи́јег* си́на Т; *чи́ва* је сё́да Р; *чи́ја* је тај њи́ва М; *чи́ју* ко́зу му́зеш Ц; на *чи́је* има́ње Сз; *чи́је* де́те Сл; *чи́је* има́ње да да́де П; *чи́во*? Ц; *Чиви́* су де́ца Т; *чи́ји* су ма́чики Ц; од *чи́и* пр́сти Ж; *чи́ве* но́сиш П; *чи́је* кра́ве Ж;

б) *кога́* ће на́ђе М; *која́* ти је би́ла другари́ца Сз; ис *којо́* су сё́ло Н; *којо́* је име Сл; *којо́* писа́ Н; сё́г *којо́* ће ти чу́ва де́ца П; ће га не́ма до *којо́* вре́ме Сл; *који́* Ц; не зна́м сё́г *који́* су Н; *који́* су стави́ли Н; *које́* же́не П; *које́* су то́ј цакановске лива́де Ц; ти́ *које́* ги пу́шиш Сл; од *чиво́г* де́ду Ц; Од *чиво́г* Т; *чива́* је ба́шча Н; *чиву́* сё́стру Сз; не зна́м *чиво́* је П; *чиво́* је ово́ј П; не зна́м *чијо́* је М; *Чиви́* сте? Ч; не зна́м *чиви́* су ко́ла П; *Чиве́* су гу́ме Ц итд.

1.1.2.5. Показне заменице за каквоћу углавном имају старо место акцента, али се јављају и случајеви са преношењем:

а) бё́ш *овакёв* П; *овакву́* аљи́ну ГД; *овакву́* не́си је́ла Ц; *овакво́* да га напра́виш Ж; *овакви́* су долази́ли П; е, *џа́квa* да је П; *џа́квa* ву тре́ба на њу́ Сз; *џа́квa* гу напра́вила Т; с *џа́кво* да не́маш рабо́ту Р; *џа́кви* ће га сре́див Ц; све́ сте *џа́кве* Р; *онаквá* иста Сл; *онакву́* ку́ћу Сл;

какёв ре́д П; *какёв* све́ не́је би́ја Сл; *какёв* си то́ј чо́век Сл; с *какво́га* жи́ви Ж; ви́ш *каквá* је тего́ба П; *каквá* испа́дне ГД; *каквá* је би́ла Ц; *какву́* кафу пи́јеш Сз; *какву́* рабо́ту има́ш Р; *какву́* сре́ћу има́ П; *какво́* је би́ло, до́бро је Т; *какви́* су М; *какви́* чо́вечи́шта Сз;

б) *ова́кав* исти́ има́м П; *ова́кав* је и мо́ј Сл; *ова́кву* сам ја́ има́ла Ж; *ова́кву* комши́ку да има́ш Сл; *ова́кво* је уну́тра Сз; па ли *она́ква* П; у *она́кву* ку́ћу Т; *она́кво* сам ти да́ла Ц; *она́кви* сто́љњаци Сз; *она́кви* шпо́рети ста́ри П; све́ *она́кве* голё́ме Н; с *ова́кве* комши́је Ц;

ка́кву ку́ћу има́ Т; *ка́кву* сајги́ју ми пра́вив та́мо П; *ка́кво* има́ње је по́сле накупова́ла П; *ка́кво* малё́чко је Сл; *ка́кве* па́ре, *ка́кви* бакра́чи Ц.

1.1.2.5.1. Код показне заменице м. р. јд. *овакав*, *онакав* акценат је повучен, али је у том случају и полугласник вокализован (*овакёв* и *ова́кав*). Исто се дешава и код упитне заменице *какав*.

1.1.3.2. Некада се могу чути двојаки облици:

гоџов, гоџова, гоџово, гоџови, као и: *гоџов, гоџова, гоџово, гоџови*; *шуџикав, шуџикава, шуџикаво, шуџикави*, али и: *шуџикав, шуџикава, шуџикаво, шуџикави*.

1.1.3.3. Место акцента у основном облику поновиће се и у општем падежу: *дебелог, дебелу; лековитог, лековитиу; рођеног, рођену; срамежљивог, срамежљиву; Јовановог, Јованову* и сл.

1.1.3.4. Компаративни облици најчешће се граде аналитички и у таквом случају акцентуација може бити двојака. Ако је морфема *ио* саставни део компаративне форме, она ће бити носилац акцента. Уколико је *ио* самостално, акценат ће бити и на њој и на позитиву.

поголем, помалечак, побубав, постара, послаб; по близак, по рођен; по вредна, по работна; по укусна, по лековит.

1.1.3.4.1. Код говорника се могу чути и синтетички облици компаратива. У таквим случајевима акценат се налази на старом месту: *ситарија, новија*.

1.1.3.5. У суперлативу префикс *нај-* најчешће је носилац акцента: *најголем, најситара, најмлађа, најубав, најмал, најмек*, али има и случајева са два акцента: *најбоља, најљодно, најголём*.

1.1.3.6. Заменички придев *сам* у облицима ж. и с. р. јд. и у мн. јавља се углавном са помереним акцентом, али има примера и са акцентом на ултими:

да неје *сама* П; *сама* ли си П; *Сама* је Сл; *сама* си је ишла Ч; *сама* ћ идем ГД; *сама* је једна Н; *сама* беше једно време Сз; она се одвоји *сама* П; да неје *само* П; дете ги је *само* Ц; *сами* двојица Р; *сами* су ги остављали Т; *сами* смо си правили Р; *сами* су у село Н;

сама је Рљ; *сами* гу правише Сл; *сами* идоше Б; *сами* су ГД.

Акценат код бројева

1.1.4.1.1. Облици броја *један* у женском и средњем роду имају акценат на отвореној ултими и они представљају једну од недоследности у преношењу акцента у јужноморавском говору (и у македонским дијалектима). Ивковић их је објашњавао утицајем облика м. р. или наносом са стране (Ивковић 1921: 264), али Видоески (1962: 109) не прихвата да се све може објаснити аналогijом, пре свега зато што сличних одступања има и у другим категоријама (не само у аористу, већ и код заменица и прилога). Као и у пчињском говору (Јуришић 2009: 28) и овде ће акценат бити на отвореној ултими.

једна је била Т; *једна* је била осам године П; *једна* је била десет године П; *једна* голема соба Ц; *једна* маала је тај Т; *једна* пиљара има ГД; *једна* Прешевљанка М; *једна* просторија Т; *једна* црнка Ц; куде је још *једна* Ц; ајде да испушимо по *једну* Ц; *једну* годину Т; *једну* годину у Миратовце Ц; *једну*

недељу ги је носија Н; *једну* у Бањску Ц; само *једну* теглу П; *једне* године П; дај *једно* малеџко П; замеси *једно* малеџко Т; иди нацртај још *једно* П; има и *једно* врело Т; имаше још *једно* М; *једно* вече Ц; *једно* време било Т; *једно* време муџи Т; *једно* време смо терали Т; *једно* је шести П; *једно* место Р; *једно* пунење П; *једно* четврти разред П; још *једно* да си чува Ж; како *једно* воденичко тркало П; ово *једно* парче Сл; само *једно* врпче П; само *једно* дрво има дебело М; само тура *једно* Н; *једни* људи дођоше Ц; *једни* там, *једни* там ГД; моји *једни* рођаци Сз; у *једни* кола Сл итд.

1.1.4.1.2. Када је реч о исказивању времена, акценат ће увек бити померен и у мушком роду: дошја је око *један* Сл; дошја је у *један* П; има *један* и нешто Ц; у петнаес до *један* ГД. У осталим случајевима биће: *један* је Војислав Ц; *један* дон П, Сз, ГД; *један* Цафёр Ц и сл.

1.1.4.2.1. Број четири и сложени облици бројева од једанаест до деветнаест често носе акценат на пенултими:

моја мајка *чеџири* П; остави *чеџири* деца ГД; сэд само за овџа *чеџири* Сл; три-*чеџири* браве Ч; три-*чеџири* дџна и Бог П; *чеџири* сам ставџла М; *чеџири* спраџа ГД; *дванајес* јевра Сл; ја сам *дванаес* године живџла П; наџа *дванајес* Сз; *џирџнаес* ваљда П; *џирџнаес* има Ч; а мушко *џеџнаес* Ч; Бранко *џеџнајес* године П; донџсе *дџсет-џеџнаес* корења П; можда *џеџнаес*, дваес године Ч; *џеџнаес* џвра М; *џеџнаес* чаја днџвно П; пре *дџсет-џеџнаес* године Сз; сто *џеџнаес* године П; сто *џеџнаес* са сто седамдџсет Т; три и *џеџнајес* Ж; три и *џеџнајес*, и двајес Ц; у *џеџнаес* до један ГД; чиџа ми *џеџнајес* башчалџка да даџе П; и једно девојче *шеснаес* године ГД; пе-*шеснаес* родџла Т; *осамнаес* џладе Т; *осамнаес* месеца Р; имаја *девеџнаес* године Ц; он *девеџнајес* године има Ж итд.

1.1.4.2.2. Јављају се и облици са повученим акцентом:

пола *чеџири* П; пре два месеца или три-*чеџири* Ц; *чеџири* џспита има Ч; до пола *једанае* седџмо ГД; седџше до пола *дванаес* П; после *дванаесџе* године Ж; дџте *џеџнаесџи* године Р; *шџснаесџи* пџт до *осамнаесџи* П; *осамнаесџи* године Ц.

1.1.4.3.1. Бројеви од *двадесџи* до *деведесџи* често се срећу у упрошћеном облику и са акцентом на затвореној ултими.

Да л имаше *чеџерџес* године П; кад су бџли за *чеџерџес* даџа П; ми *чеџерџес* куџе Срџи Р; напунџла си *чеџерџес* ГД; џдма *чеџерџес* дџна ГД; па *чеџерџес* Сл; *чеџерџес* динџра П; *чеџерџес* џладе џмав М; *чеџерџес* две-три Сл; овџа наџи по *чеџерџес* пџт ГД; а џџне *шеесџи* Сз; па има *шеесџи* године Ц; ако неје у *џедесџи* Н; *седамдџес* пџт Ц; *седамдџес* пџт посто за Бујџновац М; *деведџес* један коџа џсам П; сџд сам на *деведџес* два П; џлкохол *деведџес* пџт

милилитра, чїс П; нѣје *деведѣс* пѣт пѣсто П; *деведѣс* прво Ч; *деведѣс* ђсме Сз; *деведѣс* девѣте Н итд.

1.1.4.3.2. Ређи је случај акцента на отвореној ултими, која је постала отворена након испадања финалног сугласника *ӣ*: за *ӣедесѣ* шѣс дѣна Сл; *осамдесѣ* и две Љ.¹⁹

1.1.4.3.3. Када су у пуном облику, бројеви се могу чути са местом акцента које одговара стандарду: *че̄ӣрде̄сеӣ* јѣдан П; после *че̄ӣрде̄сеӣ* сѣдме, *че̄ӣрде̄сеӣ* ђсме Ц; више од *ӣедѣсеӣ* пѣсто М; двѣста *ӣедѣсеӣ* динара ГД; *ӣедѣсеӣ* ӣљаде Сз; *ӣедѣсеӣ* шѣсте Сл; сто *ӣедѣсеӣ* Т; *ӣѣзде̄зесей̄* и које године Ц; *ӣѣзде̄сеӣ* прве је била школа Ц; *седамде̄сеӣ* и кѹсур године Р; *седамде̄сеӣ* и више Р; *седамде̄сеӣ* и пе-шѣст Р; *седамде̄сеӣ* шѣст Т; јѡш *осамде̄сеӣ* и друге-треће П; ѡлфа *деведѣсеӣ* П; са *деведѣсеӣ* и дѣвет динара Ч; хиљаду ђсамсто *деведѣсеӣ* девѣте П и сл.

1.1.4.5.1. Редни бројеви. Код тросложних и вишесложних редних бројева акценат је на пенултими:

тѣј *ӣре̄ћи* разред, и *че̄ӣвр̄ӣӣ* скѣро Сл; *че̄ӣвр̄ӣӣ*, овѣј пѣти Сл; Николија је *че̄ӣвр̄ӣѡга* П;²⁰ сад *че̄ӣвр̄ӣа* долази Н; *че̄ӣвр̄ӣа*, пѣта, која је Р; тријес и *че̄ӣвр̄ӣе* Ц; триес *че̄ӣвр̄ӣѡ* Ц; хиљаду ђсамсто *де̄вѣ̄ӣе* П; хиљаду ђсамсто *де̄вѣ̄десет де̄вѣ̄ӣе* П; *десѣ̄ӣѡга* трѣба да дође ГД и сл.

1.1.4.5.2. Код вишесложних редних бројева могуће је померање за јѡш један слог напред:

за *једѡнаес̄ӣӣ* ми је заказано ГД; пѣсле *д̄вѡнаес̄ӣе* године Ц; *осѡмнаес̄ӣѡг* долазив Сл.

1.1.4.6. Бројне именице имају акценат на пенултими: *дво̄јӣѡца* орѡаци Ц; нӣки *дво̄јӣѡца* Н; ов̄ӣја *дво̄јӣѡца* Сл; свѣ по *дво̄јӣѡца* Р; *ѡбадво̄јӣѡца* су сѡми П; њ̄ӣ *ӣро̄јӣѡца* Сз; *че̄ӣвор̄ӣѡца* су били Т; има ги *ӣей̄ѡрӣѡца* Н; *седмор̄ӣѡца* у кућу П;

1.1.4.6.1. Иако није тако често, јавиће се облици бројних именица са акцентом на антепенултими, што сам забележила једино код истог броја: *че̄ӣвор̄ӣѡца* дођѡше от Прѣшево ГД; *че̄ӣвор̄ӣѡца* што су тепѡли П.²¹

¹⁹ Овакве форме забележене су у кумановском и пчињском говору (Видоески 1962: 113, Јуришић 2009: 28).

²⁰ Пенултима у основном облику: *че̄ӣвр̄ӣӣ*, *десѣ̄ӣӣ*.

²¹ Исто налазимо и у: Белић 1999: 311: *че̄ӣвор̄ӣѡцу*, Марковић 2000: 162: *че̄ӣвор̄ӣѡца* у кола, Јуришић 2009: 187: старци сѡм *че̄ӣвор̄ӣѡца*, ћѣрко, дочекуѡѡла; у кућу бѣја ми три зѡлве и Јѡѡн и Дѣмко – *че̄ӣвор̄ӣѡца*; и дѣца имаше *ӣро̄ѡца*, *че̄ӣвор̄ӣѡца* бѣѡу.

1.1.4.6.2. Померања има и код облика *обојица*: *обојица* идемо лóв П; *обојица* су моји деца Ц, али и: *обојица* бéву Ж.

Акценат код глагола

1.1.5.0. Још је Белић утврдио да су акценатске прилике код глагола знатно једноставније него код других врста речи, до чега се дошло процесом генералисања стања (в. Белић 1999: 318, Видоески 1962: 113). Парадигматско уопштавање акценатског стања код глагола видно је у презенту, имперфекту, императиву, трпном придеву, радном придеву, глаголском прилогу садашњем, док је у аористу тај процес још увек у превирању. У наставку ће бити дат преглед стања у презенту, радном глаголском придеву и аористу с обзиром на то да се управо код њих може очекивати другачије стање или макар двојаки облици²², док се код осталих глаголских облика место акцента може видети у поглављима посвећеним њима. Потврде су разврстане у две групе: прости и сложени глаголи, јер се показало да се негде (нпр. презент, аорист) акценат може повићи на префикс. Током прегледа потврда праћен је положај акцента на основи, корену или префиксу (код сложених глагола) јер су се у том смислу показала извесна уједначавања.²³

1.1.5.1. Презент. У презентским облицима акценат се не налази на ултими, без обзира на то о којим глаголима се ради.²⁴ На основу прикупљене грађе може се закључити да је акценат у презенту једнине код простих глагола увек повучен за један слог од краја речи, што значи да се акценат у презенту јд. неће наћи на наставку. И код сложених глагола већи број примера потврђује пенултимско место акцента, мада има неких примера са акцентом на префиксу. Место акцента у једнинским облицима задржава се и у множини.

²² Овде се има у виду стање у говорима који чувају старо место акцента (сврљишко-заплањски и тимочко-лужнички).

²³ Белић је у *Дијалектима источне и јужне Србије* место акцента код глагола представио на различите начине у зависности од глаголског облика. Акценат у презенту дао је према врстама, а у оквиру тога су примери за акценат на ултими или на почетном слогу (Белић 1999: 339–352); место акцента у аористу пратио је кроз две групе: 1. са *-o(x)* и 2. са *-x*, а онда је другу групу поделио на: а) глаголи са једносложном осномом, б) глаголи на *ну*, в) глаголи на *а*, г) глаголи на *и* (Белић 1999: 366, 368).

²⁴ Уз бројне примере, који показују умерено место акцента у презенту, напомињем казивање једне информаторке, која је, преносећи причу своје бабе, изнела занимљиве облике презента 1. л. јд. на *-и*: *идём*, *и́рдим*, са нагласком на ултими, каквих нема у данашњем прешевском говору. Ипак, акценат на ултими у 1. л. јд. презента на *-и* може се чути код псовки: *јебѐ* му свѐ, *јебѐм* ти и сл., где глаголски облик са заменичком енклитиком иза себе чини акценатску целину, што и одржава место акцента.

1.1.5.1.1. Прости глаголи:

1. л. јд.: да не *идем* Б;²⁵ ја га *сечем*, бацам П; неко време *скинем* П; *кафу* слабо *ишјем* Р; *ишпјујем* си га онако Р; ма ја *чујем* трóпа, трóпа П; *не знајем* шиптарски Ж; не те *срепнујем* тамо Ц; *давам* малка Сз; ја му *викам* Б; да те *викам* да дођеш Ц; *викам* на ћерку ми Ж; не смém ни тањири да *ишурам* там П; ја да ги *чувам* Ж; овíја *чувам* Сз; у најлон га *мошам* ГД; *ће* те *ишпшам* Сз; па у шпорет ги *ишурам* П; не *мeљам* на машину П; кэт *плаћам* телефон П; *имам* воду Сз; *немам* воду Ж; *немам* куде Сз; па *качим* Ч; Ај да ги *сшавим* П; нeшто *рабошим* Љ; ја *мислим* Сз; *мислим* младо дете П; не могу да *носим* вилице П; *несам* сигуран Б; *несам* те познаја Ц; *несам* чуја овде Н итд.;

ја камења ли *једу* ГД; а *љуто да једу*, не ГД;²⁶ не смém *љуто да једу* ГД; па ја што *једу* Ж; ја како *узну*, такој *врну* ГД; кэд да *иду* П; не мож^ш да *иду* ГД; да *иду* у десет саат Сл; то́лко *ће* ти *даду* Ж; да ви *даду* сòк П; *треба* да *даду* Сз; е, да га *јebu* Р; *ће сeдну* П; *после*, кэд се *врну* Сл; кэд не *знају* да збóру Сз; не ти *казују* Р; ја ти *казују* Р; ја *ће* се *крију* Сл; *поче* да *кушјуу* ГД; да те *не лeжу* Љ; да те *лeжу* Ч; да ти *кажу* Ж; *ће* ти *кажу* Б; не *можу* сáм Сл; да се *обучу* Сл; сeс *маказе сeчу* П; ја *и́лачу*, *и́лачу* П; куде да те *воду* П; *ће* ти ги *врашју* П; не *жáлу* Сл; кэд не *знају* да збóру Сз; ја с *њи* *ће* збóру П; само да не *кушју* П; *мислу* си Љ; *носу* си воду ГД; ја не ги ни *и́амшју* П; што да *и́ра^е*у Ц; што *ће и́раву* Љ; ја што да му *раду* Сз; сeг не *раду* нигде Сл; што да *раду* Ж; да *сшаву* гра да *саду* П; шeрпиче *ће ишјуру* П; да ве *виду* Ч; чeкеј да *виду* П; и ја *мрзу* Сз итд.;

2. л. јд.: мóра да ги *дадеш* П; па немóј да *ишјеш* Р; што не *казујеш* Б; немóј óбе да *ишсјуеш* Н; куде *радиш* ти Р; не мож да гу *и́ремешш*и Н; а ти одавна *неси* бија Ж; да *неси* била ти Б; зашто *неси* ишла Рљ;

3. л. јд.: *краде* и нигде га нeма Н; *узне* пáре Н; нeкако не *иде* дубóко П; *разуме* човeк Ц; тeд ми се *ишје* Р; не ги *знаје* нíкој Н; свe *знаје* Ч; *знаје* се Б; *срамјуе* се Љ; кэд се *срамјуе*, не П; ма ја *чујем ишрóиa*, *ишрóиa* П; *добивa* десет eктара земљу Ц; *краде* и нигде га нeма Н; *ће* си *белeжи* Ц; не ми се *носи* П; *чини* буп, буп П; *неје* имáла Н; *неје* мoгја да се откáчи од *њи* Св; *неје* наврћáја Б итд.;

1. л. мн.: да *идемо* тáмо Р; да *идемо* у Вeлику Плáну Р; да *сeднeмо* Љ; *казујeмо* ги Ч; и *кушјуeмо* си дрвa Р; мí га *знајeмо* Ц; *несмо* ги научили на рeд Љ; *несмо* вaдили Св итд.;

²⁵ Систематизација примера са глаголским облицима дата је према Белићевим врстама.

²⁶ Облици 1. л. јд. презента не могу се помешати са 3. л. мн. јер презент 3. л. мн. увек има -в (-ав, -ев, -ив); в. т. 2.5.1.6.

оѿиѿдеш, оѿиѿде, оѿиѿдемо, оѿиѿдеѿе, оѿиѿдеѿ; казуѿјем/казуѿју, казуѿјеш, казуѿје, казуѿјемо, казуѿјеѿе, казуѿјев; усѿиѿјем/усѿиѿју, усѿиѿјеш, усѿиѿје, усѿиѿјемо, усѿиѿјеѿе, усѿиѿјев.

1.1.5.1.2.2. Из наведених примера може се закључити да се акценат у 1. л. јд. презента на -у може наћи на префиксу или на корену глагола. Александер (1975: 307–310) је утврдила да се у Горњој Пчињи могу чути облици презента 1. л. јд. на -у са акцентом на префиксу глагола, али и да тога нема у околини Врања. Јуришић (2009: 33–34) наводи да се акценат на префиксу код сложених глагола чешће чује у западнијим пунктовима него у источнијим. Она износи и податак да ове особине нема у говору села Биљаче (између Бујановца и Прешева). У кумановском говору (Видоески 1962: 113, 186–188) нема облика са акцентом на префиксу у 1. л. јд. презента на -у. Може се претпоставити да су моји информатори, код којих су забележени примери са акцентом на префиксу, својим пореклом задржали наведене облике.

1.1.5.2. Радни глаголски придев. У радном гл. придеву акценат се у свим лицима и у оба броја најчешће налази на пенултими, односно на последњем слогу основе. Овде би било вредно навести форме глагола: *биѿиѿи, даѿиѿи, моѿиѿи*, а затим *хѿиѿеѿиѿи, знаѿиѿи* и глагола који у основи имају старо *иѿиѿи*. Након тога биће дато и стање у осталим глаголима. Прва три су имала старо место акцента на отвореној ултими у ж. и с. роду једнине, а у једном делу ПТ говора забележен је такав положај акцента и у мушком роду. Угледањем на ове форме, слично се дешава и код *хѿиѿеѿиѿи* и *знаѿиѿи* (в. Јуришић 2009: 34–36). Код глагола од *иѿиѿи* у источном делу пчињског говора такође се чува старо место акцента. У прешевском говору већи је број потврда са акцентом повученим са ултима у радном гл. придеву ових глагола.

1.1.5.2.1.1. Радни гл. придев м. р. једнине:

а) *биѿја* сам у друѿи разред Ц; *биѿја* преводник Н; и онѿм је *биѿја* Стојѿн Лисица Н; ја сам *биѿја* у Островицу Н; кад сам *биѿја* доле Ц; он *биѿја* код нас Н; тој е *биѿја* крвник Сл; у Мирѿовце си *биѿја* Ц;

ако си ми га *даѿја* М; Булуѿтин га је *даѿја* добро П; *даѿја* ми је у зајам П; *даѿја* му неѿи и узѿја М; не *даѿја* ти Бог П; да л је *ѿродаѿја* Ц; и њиву овѿм *ѿродаѿја* још једну П; тој *ѿродаѿја* надоле све П;

моѿја си да гу видиш П; *моѿја* си да понѿсеш Сл; *моѿја* је сам да напраѿи Ц; да л је *моѿја* сам Т; неје *моѿја* да се дигне Сз; неје *моѿја* да се качује на шѿљу П;

ѿеѿја је да гу узне П; *ѿеѿја* је све да распрѿда Ц; неје *ѿеѿја* да ми каже Ж; а он неје *ѿеѿја* П;

знаја сам куде је Т; и ја сам тој знаја П; знаја сам дек ће је такој Сл; не би знаја да ти кажем Н; не би тачно знаја Н; несам те ѿознаја Ц.

1.1.5.2.1.2. Код глагола *биѿи* забележила сам и примере са акцентом на ултимии:

ја сам *бија* биљ-биљ Сл; ја сам главан *бија* Б; много сам *бија* здрав Сл; он је милицајац *бија* Сз; тој неје *бија* татко Сл; кнѿјевци су *били* Сл; там су *били* Н итд.

Напоредо са овим, чак и код истог говорника, јављају се и форме са акцентом на иницијалном слогу.

1.1.5.2.1.3. Глаголи на *иѿи*:

у Мираѿовце си *иѿија* у школу Ц; ја кэд сам *доиѿија* Б; кэд је *доиѿија* Сз; кога си *наиѿија* Н; куде си ги *наиѿија* ГД; и авиѿон *наиѿија* Н; значи *оѿиѿија* кот Часлава Ц; навише *оѿиѿија* Н; *оѿиѿија* тамо Љ; по напред је *оѿиѿија* Ц; он сэд отуд па *ѿоиѿија* навамо Ц; *ѿоиѿија* ли је Р; *ѿрѿија* седамдесет Р; срам је *ѿроиѿија* П итд.

б) Остали глаголи имају акценат на пенултимии, односно на крајњем слогу основе:

Прости глаголи: не те је *разумѿја* Ц; даја му неки и узѿја М; кэд си *ораја* Н; и Стојадин ме је *зваја* Сл; кэд је *куѿуваја* Ц; па *сѿиановаја* је жандормѿр Ц; неје *сѿјаја* Ч; не знам да ли је *добѿија* М; *седнаја* си и чека Ц; *чуја* сам за њу Ц; наш деда је *имаја* ливаду Ц; дек натамо несам *имаја* земљу Ц; *куѿиѿија* је све Ц; од бабу гу *наследѿија* М; *ѿлаиѿија* се Р; Јануз *ѿравиѿија* чѿшму Н; куде ја што сам се *родија* Ц; ја сам *сѿаѿиѿија* ћумке М и сл.

Сложени глаголи: неје не *излѿжјаја* Н; а једѿн *ѿогинаја* на прѿгу Н; како се је *забунија* тољко Ц; ама сам гу *наѿравиѿија* рабѿту Ц кривине сам *наѿравиѿија* М; задњи вѿз *уфаѿиѿија* М; па се *усмрдеја*, па Бѿже Ц и сл.

1.1.5.2.2.1. Радни гл. придев у ж. роду:

а) *била* је до неѿа Сз; *била* је и станица милиѿије Ц; *била* преко адвоката М; ја сам там *била* Ц; куде је *била* П; маѿија је *била* Н; настава је *била* Ц; она је туј *била* Сл; туј горе је *била* Н; туј е *била* П; шездесет прве је *била* школа Ц; баба ми је *дала* П; *дала* ми је Р; и на тебе је *дала* ГД; ја сам *дала* доле и капару П; на Анђелу да неси ги *дала* П; неси ми *дала* Сл; само си ми капу *дала* П;

да си *могла* да га дигнеш Ц; ич неје *могла* Т; *могла* ли је сама Т; *могла* сам да дођем Ж; неје *могла* сама да се диза Сл; неси *могла* да наврнеш П;

ја га несам *ѿѿела* П; једанпут сам *ѿѿела* Т; не га је *ѿѿела* Сл; неје *ѿѿела* да се јави Ц; онѿј дѿн је *ѿѿела* П; само да је *ѿѿела* М;

знала је до туј ГД; несам *знала* Н; она неје *знала* Ц; тој несам *знала* Б;

на пијац кэд сам *ишла* П; у Реља́н сам *ишла* П; у Шапра́нце сам *ишла* Т; а *дошла* код гинеколо́га П; да је *дошла* Т; е, кад је *дошла* Зо́рица ис Цѣ́р Н; ја сам деведесет шесте *дошла* Т; кэд сам *дошла* Сз; *ишла* сам да те ви́дим П итд.

б) Прости: сто́ка се *йасла* ту́ј Ц; не́што сам чу́ла О; Но́рча доби́ла име Н; ја сам *ийи́увала* Н; како́ се је *вика́ла* Ц; *има́ла* је на́ша Сз; Јова́нка куде је *има́ла* Н; али *забраві́ла* сам ги Н; ја не́сам то́ј *виде́ла* Ц;

Сложени: *зайоче́ла* сам Ч; кэд је *йоче́ла* да ра́ди М; да га је *йодигна́ла* О; кэд је *узвика́ла* Б; *найраві́ла* га Т и сл.

1.1.5.2.3.1. Радни глаголски придев с. рода:

а) али *би́ло* је бѣ́, Во́јо М; а то́ ли је *би́ло* на кра́ј до́ле Ц; *би́ло* је тако́ј Љ; како́ је *би́ло* П; не́је *би́ло* ло́шо Сз; све је бузелѣ́к *би́ло* Н; та́мо је *би́ло* у це́нтар Ц;

мо́гло је да би́дне П;

не́је *ише́ло* да ми би́дне М; *ише́ло* је да би́дне П;

зна́ло се је та́да П; то́ј се е *зна́ло* Н;

та́д се је *ишло* Сл; то́ј е све *оийи́шло* та́мо Н;

б) Прости глаголи: како́ *бидна́ло* ло́шо Р; *йиса́ло* је на једну́ та́блу Н; *игра́ло* се та́мо око сто́ку Ц и сл.

Сложени глаголи: по́сле ра́т је *йочело́* Ц; бе́ше *йогина́ло* од стру́ју Н; *йојаві́ло* се Ч; Пре́шево је *йојело́* Сз;

1.1.5.2.4.1. Радни глаголски придев м. р. множине:

а) *би́ли* су јучѣ́р Сл; гроб́ја *би́ли* она́м Н; се́дам ку́ће су *би́ле* фами́лија Н; то́ су ту́рски по́седи *би́ли* Ц; три́ брата́ су *би́ли* Ц; ту́ј ли су Ср́би *би́ли* П; ми́ смо *да́ли* два́јес две́ и́љаде П;

мо́гли су да навр́нев Сл; не́су *мо́гли* да завр́шив П; не́су *мо́гли* да про́дав Р;

ише́ли су да до́жев Т; *ише́ли* су да про́дав Сз; не́су *ише́ли* да і́дев одо́вде Ц; не́су *ише́ли* заједно П;

зна́ли су да сам Ср́пкиња Н; не́су *зна́ли* да су у ве́зу П; са́мо су о́ни *зна́ли* Н;

ишли од Трна́ву Н; ми́ смо *ишли* у Ми́ра́товце Ц; о́ни куде ме́не *дошли* Ц; та́мо су *ишли* Ц; у шко́лу су *ишли* заједно Ц; ови́ја су *дошли* од Лепчи́нце Н; о́ни не́су *дошли* Љ; о́ни су *дошли* од Гњи́лане Н; по́сле су *дошли* по на́с Н; тво́ји кэд су *дошли* П; ови́ја су *оийи́шли* Сл; после су *оийи́шли* у Цр́новце Н и сл.

б) Прости глаголи: сто́ку *йасли* Н; *бидна́ли* су овде́ осам Н; ни́што не́смо *ийи́ували* Н; ту́ј су љу́ди *койа́ли* Ц; і́сто су тако́ј *рачуна́ли* М; да ли То́па га *вика́ли* Ц; *има́ли* смо ту́ј лива́де Ц; у Дува́нску смо *има́ли* М; зна́чи *има́ли* су Н; *дава́ли* су ги Љ; о́ни су ги *води́ли* ту́ј Н; *забраві́ли* смо ги М; от ко́га ли

смо *куйили* О; који су гу *йравили* Ц; као да су *радили* М; шёс године-седам су се *йужили* М; *йужили* смо се сас њи Н;

Сложени глаголи: туј га *назваили* М; што су *зайёкли* Н; воду *наврнали* на њима Н; кад су *йошурчували* у Босну Н; нёсмо гу *йродаили* Ц; нёсте ме *измучили* Ц; да нёсу га *уйлашили* Ц; тёд су се *доселили* Н; да нёсмо *йроуишиили* М; које смо *йроуишиили* Р итд.

1.1.5.2.5.1. Радни гл. придев ж. р. множине:

а) српске куће су *биле* Ц; године које су *биле* М; махале старе што су *биле* М; пет куће су *биле* Н;

дале су му све на њега П; све су *расйродаиле* Сз; сёстры су му *дале* П;

ми кад смо *доишле* ТР; теј што су *оиишле* Р; кэд су *йоишле* Љ;

нёсу *йёле* да дёлив Ц; саме смо *йёле* да му дадемо П;

мёне ме нёсу *знале* Ц; нёсу *знале* куде живи П; откуд су па оне *знале*

Сл;

б) Прости глаголи: и овија ги *срейинале* Н; како су се *викале* Ц; *гледале* смо туј Н; воденице *имале* туј Ц;

Сложени глаголи: *йогледале* смо Љ; ёте што су *найравиле* М; у једно брёкче *найравиле* кућу ГД; па га *йребациле* у млин ГД; много смо *йройаишле* ми дёца Ц итд.

1.1.5.2.5.2. Парадигматско уопштавње у радном гл. придеву може се уочити на следећим примерима: *ишја, ишила, ишло, ишли, ишле; викаја, викала, викало, викали, викале; йодигнаја, йодигнала, йодигнало, йодигнали, йодигнале*.²⁷

1.1.5.3. Аорист. Код јединских облика аориста акценат се обично налази на ултими (што може бити последњи слог основе или наставак), а код глагола насталих префиксацијом, префикс је понекад носилац акцента. Забележени су и примери дублетних форми.

1.1.5.3.1. Прво л. јд. аориста најчешће има акценат на ултими:

и ја не *идо* ГД; ја *доћо* да ве виђу П; *изаћо* после Сл; *ућо* у амболанту ГД; кољко ти *узедо* ГД; не *мога* ГД; не *смеја* да га дирам П; *йёкна* ми нёко време П; *легна* поза једну крушку Сл; *кусна* две кашичице, три П; ја ву *рекна* Ц; *збра* ли ги Св; ја не *знаја* више што да радим П; на мајку му *каза* ГД; *каза* ву Рљ; ја ги *йишиа* Љ; ја ги *кара* Сл; трактор кэд *куйи* Н; тёд *меси* ГД; *сйави* кафу П; *сйави* га Сз; *нуди* га Ч; *нёкња* ги *йржи* П; лёле, кэд га *видо* П; *видо* Т (али и: кэд *видо* ГД; *видо* ја што је П) итд.

²⁷ Множински облици за средњи род нису наведени јер нису познати овом говору с обзиром на то да је дошло до изједначавања са облицима за мушки род множине (в. т. 2.5.10.).

Сложени глаголи: *оѡиѡдо* дрѡа да доне́су Сл; фати́ *ѡродадо* ГД; па ја́ га однесо́ П; ја́ једну́ ѡѡи́; ја́ ги сабра́ П; *сэбра* све́ П; *собра* ги Сз; ја́ па га заѡегна́ ГД; ја́ ни́где не сѡмна́ Часлава Ц; ѡскара па гу ја́ *окоѡа* П; фати́ *ѡродадо* ГД; не́ га *осѡави* да сто́ји мно́го П; ја́ си *наѡуни* резерва́р Сл; ја́ се и заду́жи на кра́ј Сл; па ги саку́й П и сл.

1.1.5.3.1.1. Некада се код сложених глагола акценат може чути на коренском делу:

во́ду си ѡне́со ГД; убо́до се на једѡн трѡн Сл; *ѡродадо* све́ Р; ово́ј га заѡе́ко П.

1.1.5.3.2.1. Друго и треће л. јд. аориста имају исто место акцента као и 1. л. јд. – на ултими, односно на последњем слогу основе или на наставку:

ти́ не ѡеја́ Р; ти́ ли се *врна* Н; ти́ му дава́ Б; *зв*а ли га откуд те́бе Р; не ѡеја́ ништа да ўзме Р; Огњен *дође* П; кэд *дође* ГД; он га једанпу́т *ѡрође* П; зет ми га куйи́ П; кэд *сѡана* да пла́че ГД; ова́ј се *врна* ГД; *бидна* сэд Сл; он ли ве ѡсла́ Ц; и ѡн се *умива* П; пога́чу ми *ѡражи* ГД; ко́лко ли му гу ѡлаѡи́ ГД; *оѡвори* ми се апетит П и сл.

1.1.5.3.2.2. Забележени су примери са акцетом на корену:

ме́не не́ ми бѡш *бидна* дра́го Сл; ѡ́дма ми ѡе́кна Сл; по́сле и пато́фне *о́бу* П итд.

1.1.5.3.2.3. Код неких двосложних глагола у 2. и 3. л. јд. могу се чути дублетне форме: *бидна* и *бидна*, *врна* се и *врна* се, *легна* и *легна*, *каза* и *каза*, *врза* и *врза*. Очигледно је да се ради о облицима код којих не може доћи до ремећења односа презента и аориста, те место акцента не мора бити носилац семантичке диференцијалности (в. Богдановић 2000а).

1.1.5.3.2.4. Сложени глаголи у аористу 3. л. јд. најчешће имају акценат на префиксу:

до́несе два́ ца́ка ГД; преко но́ћ ме до́веде ГД; и *ѡроѡаде* краљевина Ц; кэд си *оѡиде* ГД; та́мо *оѡиде* Сз; *оѡиде* у два́наес Р; у субѡ́ту *оѡиде* П; *оѡиде* горе Сл; *оѡиде* да вла́чи ву́ну Сл; сѡ па та́мо *оѡиде* Р; не́што му *ѡзађе* Ч; он га ўзеде то́ј имање П; *ѡдигна* П; све́ *ѡроѡадна* Т; *ѡсѡа* ли га Ж; *ѡзлѡжа* ме Рљ (али и: *ѡзлѡжа* не онѡј Н); *ѡдѡиже* си спо́меник П; и он ўмре мла́д ГД; *окуѡа* се ўјутро Ц; *ѡскара* па гу ја́ *окопа* П; *ѡѡѡеѡа* ду́шу Сл; *ѡскочи* одједѡнпу́т Сл; кэд *ѡскочи* Љ; *осѡави* две де́ца ГД; *ѡзводи* ме ГД; ово́ј *оѡвори* ГД; сѡг се *наѡра*и ГД; *ѡдави* се Сз; па се *ѡѡжени* ГД; *ѡѡали* ко́ла П; све́ *зѡѡвори* Н; и оно́ не *зѡсѡави* Сл; *ѡзгуби* во́ду Сл; *оѡлаѡи* ме П; и он *ѡреѡоручи* О итд.

1.1.5.3.3. У множини аориста акценат је на истом месту као у јединским облицима. То значи да је у 1. и 2. л. мн. аориста акценат обично на пенулти-

ми, што је последњи слог из основе, односно први слог из наставка (*йиса́мо*, *дођо́мо*). Постоји мањи број примера са акцентом на корену глагола.

Примери:

1. л. мн.: једну́ кифлу *изедо́мо* ГД; *оџидо́мо* сви́ Сз; *оџидо́мо* та́мо Сл; ми́ си *йрођо́мо* Рљ; *дођо́мо* ја́ и он Н; и ми́ *дођо́мо* на врата́ Н; *дођо́мо* у једана́ес саа́т ГД; *оџидо́мо* ко до́ктора П; *узедо́мо* ону́ј во́ду П; па се *смеја́мо* Сл; ми́ двоји́ца *осџана́мо* Р; пре не́ки дѐн се чу́мо ГД; то́ј *йиса́мо* М; пошто́ ги *йиса́мо* Р; ка́д га *која́мо* П; *расџраља́мо* це́л дѐн јуче́ П; *уџеја́мо* се све́ Р; чим *искочи́мо* Сл; онда́ се *враџи́мо* П; лива́де *заври́мо* Р; њи́ве *заври́мо* Р и сл.

Има примера са акцентом на корену код глагола са префиксом: сви́ *изе́домо* Т; и ми́ *узе́домо* Ч.

2. л. мн.: *йођо́сти* ли Ц; ка́д ви́ *оџидо́сти* Ц; *йисувас́ти* ли М; *йисас́ти* ли гу М; *казас́ти* ли му Сл; *заври́сти* ли П; *оври́сти* ли Сз;

али и на корену: *оџидо́сти* ли О.

1.1.5.3.4. У 3. л. мн. аориста носилац акцента је такође пенултима, односно крајњи слог из основе или први слог наставка којим се гради облик аориста:

једо́ше П; ка́д га *изедо́ше* пче́ле П; *дадо́ше* на сви́ Сз; *йрођо́ше* два́ дѐна ГД; у Требеши́ње *оџидо́ше* Ц; *узедо́ше* не́што тѐг Ц; ове́ј две́ *йоџи́ше* П; онѝ *седна́ше* Рљ; *среџи́наше* не ГД; *среџи́наше* ме П; па ме *йоврна́ше* Сл; *искара́ше* ГД; *ослободи́ше* гу Ц; *одвоји́ше* гу шко́лу Ц; *наџрави́ше* ку́ћу ГД; *наџрави́ше* си ку́ћу Ч; *наџрави́ше* гу ца́кум-па́кум П; спо́меник *сџави́ше* ГД; онѝ га *сџави́ше* Сл; *сџаси́ше* ме Сз; *фаџи́ше* прода́доше ту́ј ку́ћу Ц; ка́д ме *видо́ше* ГД итд.

Има и дублетних облика са акцентом на корену: *изе́доше* ме де́ца Т; *фати́ше* *йрода́доше* ту́ј ку́ћу Ц; *изода́доше* се П; *ода́доше* се све́ П (уп. *да́доше* му ине́кцију П; *да́доше* ги и на се́стре М); ове́ј *уџе́коше* Сл.

1.1.5.3.5. Уколико би се пратило стање глагола кроз парадигму, у аористу оно не би изгледало потпуно уједначено:

идо́, *иде́*, *иде́*, *идо́мо*, *идо́сти*, *идо́ше*; *врна́*, *врна́/вр́на*, *врна́/вр́на*, *врна́мо*, *врна́сти*, *врна́ше*; *фаџи́*, *фаџи́*, *фаџи́*, *фаџи́мо*, *фаџи́сти*, *фаџи́ше*;

йродадо́/йрода́до, *йрода́де*, *йрода́де*, *йродадо́мо/йрода́домо*, *йродадо́сти/йрода́доссти*, *йродадо́ше/йрода́доше*;

одадо́, *ода́де*, *ода́де*, *одадо́мо/ода́домо*, *одадо́сти/ода́доссти*, *одадо́ше/ода́доше*.

1.1.5.4. Место акцента код глагола показује следеће стање:

а) У презенту јединине акценат никада није на ултимима, већ углавном на пенултимима и то се место задржава и у множинским облицима: *ви́кам, њо́иџјем, раси́иџјем, њи́јеш, срамју́је се, њо́иџје, казу́јемо, заврши́вамо, њи́јейте, њо́иџјейте, гладју́јев, раскла́иив*. У неким случајевима 1. л. јд. сложених глагола на -у акценат се може наћи на префиксу: *до́несу, на́ираву, на́рану*. У парадигми се запажа уједначеност места акцента: *и́дем'иду, идеш, и́де, и́демо, и́дейте, и́деи; о́иџјем/о́иџједу/о́иџјиду, о́иџјидеш, о́иџјиде, о́иџјидемо, о́иџјидейте, о́иџјидеи; казу́јем/казу́ју, казу́јеш, казу́је, казу́јемо, казу́јейте, казу́јев* и сл.

б) У радном гл. придеву акценат је на пенултимима (*би́ја, би́ла, би́ло, би́ли, би́ле, качува́ја, забрави́ла, њојави́ло, њројуи́иџјили, њребаџи́ле*). Спорадично се могу наћи примери са акцентом на отвореној ултимима код радног придева глагола *би́иџи*: *би́ја, би́ли*. Уједначеност места акцента такође је потврђена у парадигми: *и́иџја, и́иџла, и́иџло, и́иџли, и́иџле; ви́каја, ви́кала, ви́кало, ви́кали, ви́кале; њодигна́ја, њодигна́ла, њодигна́ло, њодигна́ли, њодигна́ле* и сл.

в) Акценат на отвореној ултимима може се наћи у једининским облицима аориста и он се на истом месту задржава и у множинским облицима: *идо́, о́иџјидо́, иде́, бидна́, изедо́мо, њођоси́те, изедо́ше*. У појединим случајевима аориста сложених глагола акценат се може наћи на префиксу или на корену (пored неких сложених, акценат на корену могу имати и неки двосложни глаголи): *до́несе, и́зађе; њрода́до, бидна, изедо́мо, о́иџјидоси́те, изедо́ше*. Парадигма аориста показује да овде није дошло до потпуног уједначавања места акцента: *идо́, иде́, иде́, идо́мо, идоси́те, идо́ше; врна́, врна́/врна, врна́/врна, врна́мо, врна́сџи, врна́ше; фа́иџи, фа́иџи, фа́иџи, фа́иџи́мо, фа́иџисџи, фа́иџи́ше; њродадо́/њродадо́, њрода́де, њрода́де, њродадо́мо/њродадо́мо, њродадо́сџи/њродадо́сџи, њродадо́ше/њродадо́ше*.

Акценат код непроменљивих речи

1.1.6.1. Стари прилози (као и речце), они прости, као и они заменичког образовања, најчешће чувају старо место акцента (в. Видоески 1962: 115).

куде́ да и́ду П; *куде́* га то́ј ви́каше М; *куде́* и́дем у ло́в Ц; *куде́* има Ц; *куде́* је ова́ј че́шма се́лска Н; *куде́* је се́д Лб; *Ку́де* је Сто́ле Ц; *куде́* је шко́ла Ч; *куде́* ме во́дите П; *куде́* се во́ди Рљ; *куде́* си ги на́шја Н; *куде́* си ро́ђен Р; е́м не зна́јем наку́де ћу П; наку́де и́деш Т; наку́де ли је по́шја П; *о́икуде́* и́де Б; *о́икуде́* си ти Сл; *о́икуде́* су до́шли, не зна́м Н;

а *овде́* су би́ли купи́ли П; ја сам *овде́* ро́ђен Р; ко́лко је ср́пске ку́ће има́ло *овде́* Р; на́ши насе́љени *овде́* Р; не бре, *овде́* не́где Н; не́мамо *овде́* ре́ку М; *овде́* го́ре Н; *овде́* је има́ла је́дна ку́ћа Н; *овде́* је ро́ђен Лб; *овде́* наго́ре ће и́демо Р; *овде́* у дво́риште П; о́дма *овде́* на́доле Н; о́н је *овде́* за́дњи Ту́рчин Ц; о́нда *овде́* је има́ла фа́милија Р; па ли *овде́* Б; ре́тко ко́ј е

купија *овде* Р; *онде* је до скоро стојало Т; *онде* су ги оставили Сл; погледај *онде* под кревет Сз. Место акцента остаје исто и након додавања партикуле: а *овдека* је бија Сента само Н; долина *овдека* М; друго је *овдека* М; *овдека* ги нема Рљ; *овдека* је радија П; *овдека* је стан имаја П; *овдека* нашо Н; *искочи овдена* П; *овдена* живи Б; *овдена* нема М; сахрањен је *ондена* П; ма ли *овдек* су били П; онија *ондек* Н;

ёве *како* су они направили П; знаш *како* је П; *како* ги викав Сл; *како* ги викаше М; *како* знаје Н; *како* се викаше Р; *како* се је забунџа тољко Ц; *како* си Сз; *како* ти се зове куче Ц;

ёве *џакој* и сад је П; ёте *џакој* Ц; зашто се вика *џакој* Р; и они су *џакој* дошли Р; нека седи *џакој* Р; па и наше *џакој* М; па *џакој* да сѝса П; реко *џакој* и *џакој* П; *џакој* га викав Н; *џакој* тјј потес Т;

малопре рече *овакој* Н; на прсти *овакој* Н; *овакој* е било Љ; ја *онакој*, сељачки ти кажем Р; само *онакој* Т; утѣпани *онакој* Н и сл.

1.1.6.2. Могу се чути и облици са помереним местом акцента: *овако* и *овако* П; пиши *овако* Р; *овакој*, па *овакој* М.

1.1.6.3. Упитни прилог *заџиџо*:

Заџиџо ти тој треба? Ц; А *заџиџо* тој? Р; *Заџиџо* нећеш? П; *Заџиџо* ли га нема? ГД; *Заџиџо* ће ти тој? Сл.

И овај облик се може јавити са повученим акцентом: *заџиџо* Ц; *заџиџо* несам викала П; *заџиџо* несу дошли П и сл.

1.1.6.4. Прилог за узрок *заџој*:

Епа *заџој* Т; *Заџој* га несу тѣли П; *заџој* не му ни дава Сл; *заџој* сам га купила П; неџа су га *заџој* викали Сз; спала је, па *заџој* П.

1.1.6.5. Код показних речци акценат може стајати на последњем, али и на првом слогу:

еве ги идев Т; *ене* га облак ГД; *ене* што направѝше! П;

ёве како су они направѝли П; *Еве*, као она П; *ёве* такој и сад је П; *ёве*, у комшије М; *ёџе* такој Ц; *ёне* га тамо Сл; *ёне* га у кућу Р; *Ене* ги идев Сз; *ёне* ги на прозор Т и сл.

1.1.6.6. Остали прилози и речце са акцентом на ултимѝ:

одовуд кад улазиш П; *одовуд* Трнава Н; а Гуће је стануваја преко пућа, *оџуд* П; само вода иде *одонуда* П;

дођите *навам* ГД; мало по *навам* Н; лега а *наџам*, а *навам* Ч; па терале смо стоку *наџам* Н; али и: *навам* се иде Ц; иде *наџам-навам* П; *наџам-навам* Ц; *навам* ће иде Сз; не идемо ми *наџамо* М;

град *јуче* све склуцаја ГД; *јуче* заџшло Ч; *јуче* смо причали П; једвај сам ги донѣла *јучер* П; *јучер* је имало Сз; умрѣла је *јучер* Т;

једва га убеди Ц; *једва* се збрамо Т; *једвај* поћомо П; *једвај* сам ги донела јучер П; *једвај* сам издржала Сл; *одвај* завршимо Сз;
ѿамѧн од мајку П; *ѿамѧн* свадба П; *ѿамѧн* ће закрпим Ч;
комај је готов П; *ће* стигнев *комај* Сл;
 ама *коѿа* П; *ѿма* *коѿа* да се рабѧти Т; *коѿа* је родио Р; *коѿа* ми ѿпадна П; *коѿа* смо имали П; *не* ли ти је *коѿа* Ц; *ѧна* седе *коѿа* Т; *кочка* сам направила П; *море*, *кочка* *ѿма* Ч.

ајде, мѧри, *једаниѿѿи* П; јѧш *јемѿѿи* Н; ѿскочи *одједаниѿѿи* Сл.

1.1.6.7. У неким устаљеним изразима у прилошкој служби забележен је облик са акцентом на последњем слогу, што се може тумачити положајем посматране речи у акценатској целини.

*благо*си ми П, Ж, Т, Рљ, Ц, Р; *благо*си ти П, Т, Ц, Р; *благо*си му Ж, Сл, Р; *благо*си ву П, О; *благо*си ни П, Ц; *благо*си ви П, Р; *благо*си ги П, Ч, Ц, Ж, Т, Рљ, Сл, Б; *блазе*си му П, Ч, Сл.

Преношење акцента на проклитику и енклитику

1.1.7. Преношење акцента на проклитику ретко се јавља у говору Прешева, али се може наићи на овакве примере:

и *не* теде М; јѧш *не* беше продаја свѧ Ц; *не* беше такѧв П; *не* ѿеа да ѿде П; *не* ѿеја Н, П, Ц, Сз; кѧд ѿмаше *ѿѿѿѧ* да јѧдем, *не*маше *сѧѿѿѧ*, а сѧд ѿмам *сѧѿѿѧ*, а *не*мам *ѿѿѿѧ* П; *ѿјесен* ГД, Сз, Н; *ѿјесен* ву га ставѧмо П; *ѿѿролеѿи* Сл; приоженија се *на* *две-наѿѿри* Ж.

Проф. Марковић (2000: 102–103) наводи завидан број примера из говора Запања којима потврђује да енклитике могу бити носиоци акцента, док се појава енклизе тумачи као говорникова жеља да се постигне одређени ефекат, „а то је истицање оног дела који је у датом тренутку носилац информација“ (Марковић 1996: 236). У говору Прешева такође има таквих потврда:

Што *ѿѿи* је П, Т, Ч, Ж; што *му* је ГД, О, Т; што *ѿу* је сѧд П;
 што *сам* плакала Ж; еве што *сѧм* П; што *ѿ* уработала О; што *ѿ* било наѧрод Сз;

што *ѿѧш* П, ГД, Ж, Ч, Б, Т; што *ѿѧ* ми П, Ч, Ц; што *ѿѧ* ми га овакав Ц;
 што *ѿѧ* ти на тебе Ж; што *ѿѧ* му на ѿѧга Ц; што *ѿѧ*, јѧдна О; Што *ѿѧв*, *не*ма ГД.

Акценат на негацији код глагола

1.1.8. Акценат на негацији код глагола може се јавити у случају када се између негације и глагола јави заменичка или глаголска енклитика (више у т. 3.6.):

да *не* се уплашија Ц; за њу *не* се дава П; нађџске *не* ги спавала нешто П; *не* му се је дало П; *не* се пије Рљ; сређа *не* гу исцепиле Ч; тој *не* се је знало Сз и сл.

Речи са два акцента

1.1.9. Примери речи са два акцента већ су споменути код компарације придева (*најголем*, *најљодно*). Осим њих могу се чути и облици типа: *ѡараунуче*, *ѡарабаба*, *чукунбаба*.

Дезакцентуација

1.1.10. Неке примере дезакцентуације забележила сам код појединих именица и придева *свеѡи* који иду уз лична имена, код неких бројева, у аористу 1. л. јд. *рекна*, који се често користи као поштапалица²⁸ и у облику *једно* у прилошкој функцији са значењем *око*, *оѡирилике*:

баба Драгу гу одведоше; *баба* Ђурђа Рљ; *баба* Каѡо, иди на Ђипру да кажеш; *баба* Кона виѡаше Ж; е виѡ, *баба* Благиѡа М; *деда* Добо што гу има М; *Деда* Јованов клаѡанац Н; и *докиор* Бранко Т; а брѡ, *ѡеѡиѡа* Станче Сл; и *ѡеѡиѡа* Богдану сам знала О; *ѡеѡиѡа* Станче! *ѡеѡиѡа* Даринке П; неѡа ништа *ѡиѡа* Пеѡо П; овој за *ѡиѡа* Пеѡу П; фала на *ѡиѡа* Пеѡу П; *ѡиѡа* Анђел последњи пѡт; *ѡиѡа* Миѡе послаја П; ајде *ѡиѡа* Бранко П; овде купи *ѡиѡа* Тоѡа П; *ѡиѡа* Данѡа богослоѡију је заврѡио П; *ѡиѡа* Коѡе пољопривреѡа и пеѡар П; *ѡиѡа* Тѡа вуновлаѡар П;

на два ѡлаза кућа ГД;

а бѡш на *Свеѡи* Илију је уѡѡан П; за *Свеѡи* Илију сам бѡла О; иде *свеѡи* Јелѡна Ж; из *Свеѡи* Пѡтку Н; на свети *Ранђел* Ц; пѡт дана пред *свеѡи* Нѡколу П; *Свеѡи* Јован Сз; *Свеѡи* Пѡтка Р; *Свеѡи* Пѡтка, Клиновац П; Свети *Ранђел* П, Ч, Р, Т;

рекна иди П; *рекна* ћ идем ГД; ће;

за *једно* сат вреѡе Т; има *једно* пѡт шѡника шљиваѡ Ц; *једно* две-три ѡљаде Т; пре *једно* два-три меѡеѡа М.

Без акцента је придевски део ојконима *Гоѡеѡи Дол*: од *Гоѡеѡи* Дѡл је бѡиѡа ожењен П; у *Гоѡеѡи* Дѡл ГД; из *Гоѡеѡи* Дѡл је Т, али не увек: *Гоѡеѡи* Дѡл П, у *Гоѡеѡи* Дѡл ГД.

Дѡшава се да у бројним спојевима прѡи број губи акценат: сигурно има два-три ѡѡтара Ц; на два-три маа П; *ѡиѡи*-ѡетиѡи браѡе Ч; говѡѡа *ѡе*-шѡс глаѡе П и сл.

²⁸ В. и Марковић 2000: 105, Јуриѡић 2009: 47.

*

1.1.11. Акценатски систем прешевског говора носи обележја тзв. врањског преношења са тежњом задржавања тог истог места у читавој парадигми. Извесне старине задржане су у 2. и 3. л. јд. аориста (*ѿлаѿиѿи*, *дође*), заменичким, бројним и прилошким облицима (*која*, *чиво*, *једна*, *једно*, *куде*, *овде*), где се акценат налази на отвореној ултими. Оваква ситуација углавном се поклапа са стањем у кумановском говору. Рекло би се да је и акценат једна од оних одлика коју деле јужни српски и северни македонски говори, која иде уз -у у презенту 1. л. једнине, -на < -нж у глаголским облицима и -ле у радном глаголском придеву множине.

Г Л А С О В Н И С И С Т Е М

В О К А Л И

1.2.1.0. У српском говору Прешева препознаје се пет стандардних вокала (*a*, *e*, *и*, *o*, *y*), полугласник реда вокала *a* (*ə*) и вокално *p*. Вокалски систем прешевског говора не одступа од вокалских система у неким другим призренско-тимочким говорима:

и		у	
	е	о	+p
	ə		
	а		

Вокали *a*, *и*, у показују стабилност у нормалној штокавској артикулацији. Оваквом стању углавном одговарају и гласовне вредности средњих вокала *e* и *o*. Међутим, овоме треба додати извешан број примера који потврђују склоност ових вокала дифтонгизацији (в. т. 1.2.2.).

Полугласник такође може имати различите изговорне нијансе, што зависи од његовог положаја у речи (акцента и фонетског окружења). Он се најбоље може чути под акцентом, док се у осталим случајевима тај глас отвара и приближава вредности вокала *a* у мањој или већој мери.

Вокално *л* је у овом говору дало *у*, док је јужноморавски рефлекс *лу* иза дентала, у данашњем прешевском говору, ретка појава.

Вокално *p* појављује се и у речима којих нема у стандардном српском језику. Забележени су и случајеви девокализације *p*.

Полугласник

1.2.1.0. Гласовну природу и начин образовања полугласника детаљно је описао Белић (1999: 85–89). Изнијансираност у изговору полугласника могуће је бележити и у то су се упуштали неки аутори. С обзиром на, ипак, непоуздани сопствени слушни утисак, писано разграничавање алофона полугласника оставила сам по страни, а глас који се чуо као полугласник означавала сам знаком *ə*, без обзира на нијансе у његовом изговору (в. и Марковић 2000: 28, Јуришић 2009: 49–50, Младеновић 2013: 64–65).

Полугласник се најпрецизније изговара онда када се налази под акцен- том (Белић 1999: 88). Међутим, полугласник се одржава и ван акцентованог слога, мада је тада његова напрегнутост слабија.

1.2.1.1. Полугласник у основи речи.²⁹ У овој групи налазе се и примери који садрже суфикс срастао са основом речи тако да је он данас скамењени облик (в. Белић 1999: 95–97, Марковић 2000: 29).

Бəдњи вeчep П; *бəш* врyћo Т; *бəш* коjа је маaлa Н; *бəш* тyј Ц; и *бəш* ги брyгa М; па *бəш* тyј Љ; мрвкa брaшəнцe Љ; тyри му мaлкa брaшəнцe П; *вəздəн* по ђвцe Сл; нeмa гa *вəздəн* Ц; рaбoти по *вəздəн* ГД; aкo трeбa *дəн*, мeсeц Р; гoдинy *дəнa* П, Св, Б; и *дəн-дəнəс* Сз; и зa чeтeрeс *дəнa* О; јeдəн *дəн*, дpyг *дəн* Т; јeднo тpи *дəнa* Т; кoј *дəн* бeшe О; нa *дəн* Бaјрaм Н; нeки *дəн* Н; нe прoшлo јeдəн *дəн*, двa П; пeтнaecти *дəн* П; прe нeки *дəн* Б; прeкo *дəн* Љ; свaки *дəн* О; свaк *дəн* Св; тoј и *дəн дəнəс* Т; цeл *дəн* ce дoгoвaрaмo Ц; цeл *дəн* Љ; чeтeрeс *дəнa* П, Б, Св, Р; *дəњу*, *кəд* имa врeмe П; кoпaмo свeкaр, свeкрвa, *зəлвa* П; дa нe *измəцa* П; *јyицрeдəн* П, Б, Љ, Ж; *јyицрeдəн* ђдмa гy кyпим П; *кəд* cy дoшли Тyрци Н; дa *лəжy cəг* cрaмoтa О; дa тe *лəжy*, cрaмoтa Ж; *лəжaшe* гy, *лəжaшe* О; нe вaљa дa *лəжeш* нaрoд П; нeкo *лəжe* П; cəд *лəкa* рaбoтa Ч; a бe, *овəј* aцијa Ц; зa *овəј* рeч П; *овəј* извoр овдeкa Ц; *овəј* мaст Т; *овəј* чичa Ц; y *овəј* плaц нe Р; дa је cəг *овəј* пaмeт П; *овəј* дa бeрe пaтлицaни П; *онəг* П, Б, Љ, О; *онəг* бeшe Св; дa нeјe *онəј* зaбeл Ц; знaш *онəј* бaрјaк Р; *онəј* Тaрa Р; *онəј* нaш рид Н; *oйəнци* нocимo П; *oйкəд* нecи мecилa лeбa Т; *йoлəк*, *йoлəк* Ж; *йoлəчкa* нaтaм П; *йooдмəкни* ce Ц; *рaзəйнe* oнeј кaтaрaгe Ц; *cəг* дa тe излəжeм П; a *cəг* вy пeт иљaдe иcкoчи М; кaо *cəг* П; кyдe је шкoлa *cəг* Н; ђe cəг Св; e, *cəгa* Р; e, *cəгa* дa гy прoдa О; *Cəгa* вoдy дa пијeш; пa *cəд* ћe видимo Ц; *cəд* јeдeм П; кyдe ћe нaђeш *cəдa* рaбoтy О; *cəк* имa зeмљa oнaмo Н; *cəк* је свaдбa П; *cəк* ћy Ч; *cəк* ћe пишeмo Ocoјe Р; oнa ce *cəкри* дoлe П; дoбди вy ћeркa нa *cəн* П; дoлaзи ми нa *cəн* Б; дoшлa ми нa *cəн* П; *cəн* caњaјa П; y *cəн* Св; *cəйи* ћe гa yтeпaм Ц; дoк *cəмнe* Ц; јoш нeјe *cəмнaлo* П; дoшлo ми нa *cəн* Б; *cəйнe* ce

²⁹ Начин разврставања примера са полугласником осмишљен је по угледу на поделу проф. Јордане Марковић (2000: 28–32).

Ж; да те не слѣжу Сл; смѣкнев, па однесев Б; смѣцај лёд П; свѣ му се смѣче
кожа П; узедоше нешто ѿѣг Ц; имало се је ѿѣга О; мој деда имѣја ѿѣга О;
ѿѣд су се доселили Н; ѿѣда се прави играња П; куде ѿѣј ора Ц; о[д] ѿѣј ли
со́к ђеш Ж; погинаја ѿѣј Н; ѿѣ[j] још је жив Љ; ѿѣј Лисица Н; ѿѣј га има
Сз; не чистимо ѿѣк П; ѿѣке, ѿѣке на врата П; само ѿѣнка хаљина и гаће П;
ѿѣнке руке је имала П; немој да га ѿѣцаш П; чѣк доле Ж; чѣк овамо Сз и сл.;
падна у коѿѣл П; само овѣн О; имало је рж, овѣс, јечѣм Т; сно́пја су од
жѣто, јечѣм, овѣс Т; какѣв је човек О; ко́ј е какѣв П; какѣв ре́д П; ѿакѣв је Б,
Љ, Св;

данѣс ву ви́кам П; данѣс је Горѣшњак О; данѣс у цркви П; данѣске пѣтак
је О; данѣске шта да ги да́м П; плакала је наѣс П; наѣске не ги спавала
не́што П; наѣске ће до́ђу О и сл.

1.2.1.2. Полугласник у суфиксу

зејѿѿнчѣк Ж, П; за јасѿѣк Св; мазѣк О, Љ, Ц; ѿесѣк П, Љ, О, Б; у ѿеѿѣк
П, Б; ручѣк ГД, Б, Љ, Ц; у сандѣк Љ; из Тоѿлѣц што су до́шле О; од Тоѿлѣц О;
от Тоѿлѣц Топлача́ни О; Тоѿлѣчка ма́ла О.

Овде спадају примери са бројем један и његови деривати:

једѣн тра́ктор за те́бе Р; једѣн је овде утѣпан Н; и једѣн Цафе́р Ц; има
једѣн по́ток Р; једѣн по једѣн П; једѣн Ср́бин Љ; једѣн чо́век Б; онѣј једѣн Ц;
али не́ма ниједѣн чо́век ту́ја О итд.

1.2.1.3. Полугласник настао у процесу девокализације вокалног л

Појава полугласника насталог у процесу девокализације вокалног л
ограничена је на одређен број примера и налази се у придеву *длѣг* и глаголу
лѣцка.

Длѣг до́л Сз; Длѣг ка́мен Сз; има Длѣги ка́мен Р; Длѣги ка́мен О; Длѣги
ри́д се ви́ка О; Длѣги ри́д Љ; Длѣга лива́да Б; Длѣга њи́ва Љ; што бе́ву на
Стоја́нку Длѣгу О; Длѣго пла́дниште Сз; Длѣги ка́мења го́ре Р; Длѣге њи́ве Р,
Б, С, Цр.

1.2.1.3.1. Поред ових, рекло би се окамењених ономастичких облика,
полугласник у вези са вокалним л веома ретко се среће јер је у овом придеву
вокално л добило рефлекс у, мада је истовремено своју форму проширило
суфиксом:

једни́ длѣги рука́ви Ц, длѣге сукње Ж, тѣд длѣге аљѿне Ж;

али: а ова́мо је ду́гачко М; ђи́де на ду́гачко П;

ке́д ста́не да лѣцка Т; лѣцкам П, Ц, Ж, Ч; лѣцка́ње П, Т, Рљ (в. т. 1.2.5.0.).

1.2.1.4. Полугласник у речима или суфиксима страног порекла:

ке́д је би́ја у аѿилѣк Рљ; што́ је би́ја у аѿилѣк П; што́ су би́ли у аѿилѣк
Ж; петна́јес баи́чалѣка да да́де П; свѣ́ је бу́зелѣк би́ло Н; у Бу́зелѣк до́ле Н;

1.2.1.6.2. Полугласник од вокала *o*:

нə́ћəс гледá Св; *нə́ћəске* П, О, Р.

Код глагола *боцне* може се чути полугласник (в.: Белић 1999: 94, Јуришић 2009: 50):

сал гу *бə́цнем* Љ; *набə́цкə* ги П; *убə́цкə* се Б; али и: *бо́цка* Ж; *ће* се *избо́цкаш* П.

Вокал *a* на месту полугласника

1.2.1.7.1. У прешевском говору чује се вокал *a* на месту полугласника. Именица *дə́н* и прилошки облици изведени од ње: *данə́с* и *дə́нəс*, чувају полугласник код свих генерацијских и образовних нивоа (в. т. 4.3.1. и 4.3.2.). Овде наводим примере који представљају органски део овог говора.

данə́с П; *данə́с* је била П; *данə́с* се не знаје Т; *данə́ске* *йе́йшак* је О; *данə́с* је Горéшњак О; бə́ш уóчи *Ђу́рђевдан* Ж; ма́лчичка *зе́ййинчак* ста́ви П; *зе́ййинчак* ма́лко да му се сипе Ж; а *кад* до́ђев М; *кад* до́ђе ники Р; Деда-Јова́нов *кла́данац* Р; *кла́данац* П; та́мо је *кла́данац* Ц; него не́ма ко́нац Ж; на *Ми́йровдан* Љ; сла́вив *Ми́йровдан* Ж; *о́вас*, рж П; ту́ј е *Пе́сак* Ц; жу́т *йе́сак* Ц; има *йе́сак* Сз; та́мо је све *йе́сак* Ч; у *Пе́сак* до́ле Ц; на *Пе́йровдан* Т, Св, Б, ГД; По́стив ли о́ни за *Пе́йровдан*? Ж; прави *ру́чак* П; сви на *ру́чак* Т; е, *са́д* ћемо ова́ко Р; бра́т *сас* бра́та да не збо́ри П; до́ле смо мазáли *сас* ка́л П; за́једно *сас* кама́ту М; је́дəн ра́ди *сас* овíја О; *сас* биво́ли Сз; *сас* воло́ви рéтко, рéтко Н; *сас* ко́ла Н; *сас* ову́ј сто́ку Н; *сас* то́ј М; има́ле су *То́йлача́ни* О; от *То́плəц* *То́йлача́ни* О и сл.

Данас је уобичајено чути облике *јечам*, *ма́гла*, а ликови са полугласником су ређи.

У турцизмима *сандук* и *јаси́ук*³⁰ чешиће се чује вокал *y* на месту полугласника, док су облици са полугласником ређи (в. т. 1.2.1.4.):

јаси́ук му не́је до́бар Ц; ста́ви на *јаси́ук* О; што́ има́м под *јаси́ук* П; на је́дəн *са́ндук* Ч; тако́ј као *са́ндук* Св; у *са́ндук* Ц;

је́дəн *јаси́əк* Рљ; у *сандə́к* П.

1.2.1.7.2. Бројеве *седам* и *осам* забележила сам углавном у облику са вокалом *a* на месту секундарног полугласника:

до *се́дам* са́т Ж; ја́ тури *се́дам* лимóнтуса П; *Се́дам* го́дине не́је ма́лко Ж; *се́дам* ду́ше Н; *се́дам* ку́ће су биле фами́лија Н; шéс го́дине, *се́дам* су се тужили М; бидна́ли су овде *о́сам* Н; де́сет до *о́сам* П; до *о́сам* П; је́дна је била *о́сам* го́дине О; *о́сам* го́дине, ви́ше не́ма О; *о́сам* ме́сеца би́ја О; *осамде́сеи*

³⁰ Проф. Марковић запажа да се у говору Запања облик *јеси́əк* употребљава у значењу тканог јастука и ужи је од оног купљеног (Марковић 2000: 52, нап. 102).

иљаде, и *осам* П; отприлике *осам* године О; у *осам* П; постара је била од чичу *осам* године П; *седамнаес* има М; у *седамнаес* Ж; *осамнаес* године радни стаж Сл; *осамнаес* приколице камен Сл; од *седамдесеи* године П; прешја *седамдесеи* Р; *седамдесеи* и више Ц; *седамдесеи* и пет куће Р; *седамдесеи* и пе-шест Ц; *седамдес* пет Ц; *седамдесеи* посто мање П; *седамдесеи* шест Ц; сто *седамдесеи* П; море, накуд *осамдесеи* Р; од *осамдесеи* и пет куће Р; а ми, *осамдесеи* пет смо били Р; *осамдес*е и две Сл; *осамсто* динара П и сл.

Има и примера са *о* уместо *а*: *осом* дубице ли има Сл; да ли *осом* има Сз; око *осомнаес* ГД.³¹

1.2.1.7.3. У мојој грађи ретке су потврде да се полугласник јавља у енклитичким облицима глагола *јесам* или у његовој одричној форми. Можда се некад и наслућивало да се ради о гласу између *а* и *ѐ*, али је он био много ближи пуном вокалу. Јасан полугласник чуо се у случају енклизе: еве што *сѐм* П, Ж.

ама *сам* гу направија рабóту Ц; видеја *сам* М; даја *са[м]* му Т; да л *сам* испуштија којо М; две плóче *сам* ударија Сл; годину дѐна *сам* бија у Кикинду Сл; ја како *сам* настана́ла Н; ја *сам* бија у Островицу Н; ја *сам* гледаја ђутуре Сл ја *сам* гу казала Н; ја *сам* питувала Н; ја *сам* чуја Р; кад *сам* ја бија у школу Р; кад *сам* почела да чита́м Т; кад *сам* била Сз; ко́лко *сам* имала судо́ви Т; кривине *сам* направија М; педесет године живе́ла *сам* Ж; педесет и пете *сам* зате́кја Н; са му́жа ми *сам* била Ж; сѐд *сам* се најела ле́ба Т; радија *сам* до́ле у Власи́ну Сл; чуја *сам* за њу́ Ц; што́ *сам* се измучија Сл; дек на́тамо *не́сам* имаја зе́мљу Ц; ја *не́сам* Ц; ја *не́сам* тој виде́ла Ц; ма *не́сам* оти́шла Ц; не́го *не́сам* те разуме́ја Ц; *не́сам* верува́ла П; *не́сам* га доби́ја тај Р; *не́сам* ги купи́ла Ж; *Не́сам* ги ра́но сеја́ла Ж; *не́сам* зна́ја Б, П, Љ; *не́сам* зна́ла Ч; *не́сам* ишја уо́пште Р; *не́сам* се на́даја Сл; *не́сам* чу́ја П; *не́сам* чу́ла тој ГД; ни́кад *не́сам* је́ла црн Т итд.

1.2.1.7.4. Вокал *а* може се чути тамо где обично стоји полугласник и то је у вези са појавом диглосије у прешевском говору.

не мо́ра сва́ки дру́ги да́н П; и *дан-данс* Ц; *данс* П; *један* је Воји́слав Ц; *ка́кав* лепотан Ж; *овај* Стоја́нча на Зо́ки Ц; тој е *овај* рид Н; по *ѡај* а́тар М; *ѡај* и́сти ма́ст П; по́ла-по́ла *ѡа́д* Р; *ча́к* и пла́ц др́жи Ц итд.

³¹ Прелазак полугласника у *о* објашњава се суседством лабијала (Белић 1999: 103, 108, 111). Оваквих облика има у: Павловић 1939: 59–60, Реметић 1996: 365, Вукадиновић 1996: 194–195, Ћирић 1999: 145, Марковић 2000: 31, Младеновић 2001: 377–380, Јуришић 2009: 184, Младеновић 2013: 287.

отвореност истих вокала на месту некадашњих кратких. Међутим, та правилност, која би требало да посведочи појаву префонологизације, знатно се пореметила екстралингвистичким утицајима (географски положај и близина других говора, утицај стандардног језика). Због тога Младеновић наводи и такозване „контрапримере префонологизације“, где се затворени вокали јављају и на местима некада кратких *e* и *o*, односно отворени на местима некада дугих вокала средњег реда. Утврђено је и да се отвореност средњих вокала најчешће јавља у случајевима емфатичног истицања код говорника.³²

Дифтонгизација средњих вокала могла би представљати сведочење о префонологизацији квантитета у квалитет, али може бити и последица утицаја околних говора. У прешевском говору то би могао бити утицај северних македонских говора, у којима је Видоески утврдио дифтонгизоване вокале без фонолошких вредности. Младеновић наводи случај говора Сиринића, где су „дифтонгизовани средњи вокали пре свега средство емфатичког истицања“ те због тога нису носиоци фонолошке вредности (Младеновић 2013: 77). Слично стању у говору јужнометохијског села Гатње (в. Младеновић 2013: 72), и у српском прешевском говору дифтонгизација се препознаје искључиво код старијег становништва, а и код њих у ограниченој употреби.

1.2.2.1. Дифтонгизовани вокали средњег реда у мојој грађи налазе се у незнатном броју у односу на све представљене студије и то сигурно није довољно да би се ушло дубље у неку анализу. С обзиром на то да се они јављају факултативно, чак и код једног истог говорника, не усуђујем се упуштати у разматрање појаве. На овом месту бих само представила забележену појаву, у којој се, с обзиром на њену нестабилност и спорадичност, не може утврдити систем. Можда би се могло закључити да се ипак ради о емфатичној појави која је потпомогнута фонетским окружењем.³³

Ово поглавље ће се заснивати на констатовању појаве факултативне дифтоншке природе вокала средњег реда и навођењу забележених потврда.

1.2.2.1.1. Дифтонгизација вокала *e*:

нешто *б'ело* има одозгор П; да ми прође *вр'еме* П; *гл'еда* и квичи Ц; и још неко *д'еће* Сз; и крстив га *д'еће* Сз; питај *д'еће* П; *д'еца* Ц; *д'еца* су тој Рљ; па *д'еца* су, мори П; па, с *д'еца*, мори Љ; по две-три *д'еца* крсти Сз; *дон'есе* Ц; *жс'ене* дођеџ Ц; да гледа на *жс'ене* Ч; тамэн завршимо *жс'еџу* Сз; *мал'еца* је Рљ; *м'ене* ме вика Ч; *м'ене* овој к'олено П; *мод'ерно* много убаво

³² О овоме више у Младеновић 2013: 72–78.

³³ Марина Јуришић је дошла до сличног материјала и закључака у току испитивања говора села Биљаче у бујановачкој општини (из разговора са М. Јуришић).

Сз; н^екако се тој заврши Ц; н^ема време Т; ја н^есам Ц; н^есам верувала П; затој што га они н^ећев Ц; н^ећев га Сл; ом^есив кравајче Ц; ом^есив си Т; него нека стави П^ера П; сэд кад је њ^еџак О; њ^еџи ђ идемо Сз; њ^еџи у Ашање идемо Сз; шоље да њон^есем П; нема с^ир^емено Сл и сл.

1.2.2.1.2. Дифтонгизација вокала о:

Море, Марија б^олна Ж; она је радила као девојка у б^олницу П; дваес и четири г^одине Сз; једно девет г^одине сам била Ц; Од мужа ми сам постара три г^одине Ж; с три г^одине Ж; г^олемо си је Сз; колко има г^одине Ц; он г^олем Сл; трпеза г^олема Сз; на Г^орана П; г^орку пијем Б; кад Г^оца Ж; г^оћу ћерко, г^оћу, али г^орку П; чека гу да д^ође Т; м^оја мајка тој све ткала Сз; прет к^озе Ц; м^ене овој к^олено П; м^орав да га викав Миле Ц; они не м^орав Б; г^овце, краве Рљ; по г^овце Ц; и г^одвезе не тамо П; и он се г^одели Сз; г^одма да ожени овуј сестру ти П; г^одма ми текна Сл; г^одмор Јасмина има ГД; докле си ти, дете, на г^одмор ГД; Горка г^ожени сина ГД; г^ожени си сина Ч; а г^он га много чуваше њега Ц; па г^он ГД; да се породи као г^она П; г^однесе си дете Ц; г^она бар, снашка О; и г^она вика Ч; и г^она работи Рљ; Мила, мори, г^она П; па ву г^оиадна коса П; први пут га г^оилакнев Сл; г^оилакни га Рљ; г^ои^ери гу убаво онуј траву П; до г^осми разред Сз; ја па мислим г^осџана нешто П; само г^осџана Ц; г^очи да ву извадим П; њ^осле, јутре вечер Сз; раб^ои^ев, мори, они ГД; идемо на соб^ор Рљ; и у суб^ои^у отиде П; суб^ои^а дрварски вечер Сз; џак^ој ме тераше Ц; и џак^ој Сл; и џак^ој ти је Ж; џ^олико да се једе П и сл.

1.2.2.1.3. Мало је примера који показују отварање вокала е:

голе^ама, мори, кућа ГД; же^ане дођев Сз; а неке још зеле^ане ГД.

Судбина назала задњег реда

1.2.3.1. Рефлекс назала задњег реда у говору Прешева је у:

Голубово гњездо М; због г^олуби П; туј су ти голуби М; да ћути због мужа П; Не с мужи Ж; докле ги извиљкаш, мука П; имам муку на руке П; мука је Ч; доле до њ^ии Т; уфати га за руку Рљ; с обе руке Сл; по судови П итд.

1.2.3.2. Од овога постоји одступање код инфинитивне основе глагола III Белићеве врсте где нж редовно даје на, што је један од македонизама у овом говору (в. Ивић 2001: 182, Реметић 2000: 98, Марковић 2006: 252).

Потврде:

бидна^и су овде осам Н; сэд како бидна^{ло} лошо Т; „Што се секираш“, викам, „бидна^{ло}“ П; Насабајле кад се дигна^{ла} П; легна^{ла} си у кревет ТР; воду наврна^и на њима Н; Нарасна^{ла} за жену П; ја како сам насџана^{ла} Н; овој сам све ја обрна^{ја} Сл; па осџана^{ја} жив Н; на моју сам осџана^{ла} ГД; џадна^{ја} ли ГД; У туђо је џадна^{ја} Ж; сэд џадна^{ло} Љ; џодникна^{ја} дуб Р; па сам

йочна́ла да ме́шам ГД; *рекна́ле* на не́кога од Цакановце Ц; *седна́ја* си и че́ка Ц; Ту́рци су *си́анали* да вршив по́пис Н; и тѣг се је *и́ргна́ла* П; *и́ргна́ја* се от па́мет П итд.

та́те, што *бидна́* П; *Ивана́* гу́рна ло́нац П; сѧ́ *дигна́* ру́ке П; *легна́* поза једну́ кру́шку Сл; Да́ца тру́дна *оси́ана* П; са́мо *у́оси́ана* Ц; ми́ двоји́ца *оси́анамо* Р; *Па́дна* једѣну́т Ж; *йобегна́мо* сви Ц; па ме *йоврна́ше* Сл; кѧ́д *йочна* да га псу́је Ц; *йочна́* да ви́кам Ц; *йочна́* држа́ва П; *йочна́* једна́ стра́на О; *у́дари* у њу́ма и *йу́кна* П; *рекна́* ву Сз; *рекна́* да се напи́јем во́ду Т; *седна́* Рљ; *ски́на* ме ма́јка до́ле П; ја́ нигде не *си́омна́* Ча́слава Ц; *си́регна́* га ТР; *сре́йна* га у амбола́нту Т; *сре́йна* ме Ц; *у́одма* ми *и́екна* Сл; *у́крадна* ли те Ж; ја́ кѧ́д *улегна́* Ц (в. и примере у т. 2.5.13.2.).

1.2.3.3. Обележје прешевског говора је рефлекс *-на-*, у којем се једино остварује *а* од назала задњег рода, код глагола III Белићеве врсте. Ова особина се јако добро одржава код свих говорника прешевског краја без обзира на узраст, пол или образовање.

Јат

1.2.4.1. Прешевски говор је екавски. Следе примери који то потврђују, али се то најбоље огледа у одричном облику глагола *јесам*.

Немци *бе́гав* нава́мо О; Бу́гари *бе́гав* накуд Бу́гарску О; *бе́гај*, смрди, ви́кам Ц; *бе́геј*, си́не, *бе́иши*, *бе́иши*! П; не *веру́јем* да *има́* П; *видѣла* га го́ре да ко́па О; му́ке је *видѣла* мо́ја ба́ба П; то́лко чо́века *врѣдиш* Р; не́мам *врѣме*, ви́ка М; не́мам *врѣме* да се́дим П; Прође́ *врѣме* Ц; *ће* до́ђе *врѣме* *ће* се сру́ши све́ П; хо́дник не ли *грѣјеш* М; де́да гу зо́ве Пади́нче М; де́да да се́дне М; до́шја да тра́жи *дево́јку* П; о́на је ради́ла као *дево́јка* у бо́лницу П; по *дево́јку* кѧ́д] дола́зев Сл; *у́одне́се* си *де́ише* Ц; тра́жи за *де́ише* Т; ра́здава на де́ца П; нама́же се, *дои́џера* се Ц; куде́ су *живѣли* мо́ји ста́ри Р; о́ни су ту́ј *живѣли* Ц; сви́ смо *живѣли* Сз; *има́* исто и *за́бел* М; *забелѣ́жи* Рљ; не́ћу да ву ги *исѣ́чем* П; од *колѣно* на *колѣно* се пренóси Н; *ће* нама́же *колѣно* П; *ле́б* да ме́си не́ма П; ако не, *ће* си *ле́гам* П; *ле́гав* једни́ Ц; али де́те без *ле́к* П; посто́ји *ле́к* О; *ле́кови* пи́јеш ли Т; код *лека́ра* Сз; и он не бу́де *ле́њ* О; утепа́ја би гу на ме́сто Ц; поста́не и *мле́ко* квалитѣтно Ц; *на́месѣи* гу Сз; како́ гу *на́месѣи* Ц; сва́к се и *насме́је* и нашта́ли Ц; а ја́ ми́слим све *овде́* да је Н; *овде́* не́ће се *изле́чи* ни́кад О; потѣ́гне *овде-о́нде* П; *омѣси* крава́јче не́ко Ц; ве́ћ *осѣ́наш* Ц; *и́ѣи́ла* си га но́сив Ц; ја́ не мо́ж *йобегну* ни́где Сл; *йобесне́ли* сте Рљ; ма́лка *йосѣди* Б; толи́ко му́ке и па́ сам *йреживѣла* П; во́ди си *ре́д* ГД; да ги во́зи на *ре́ку* Ц; не́мамо *овде́* *ре́ку* М; не мо́гу да бу́дем *све́сиан* П; *се́ди* си и че́ка Ц; бо́ли и кѧ́д *се́дим* и кѧ́д *о́дим* П; са *секи́ру* Рљ; не́ко *секи́рче* Р; Не мо́гу да се *се́иш*

П; ја не мо́ж да се *се́йу* Ц; не *сме́је* од њи́ Ц; *сме́шно* изгледаш П; Сто́јче *и́шера* П; са *це́вку* П; па́ла је *це́на* П; *Це́йи* ба́ба чарша́фи П; је́дэн чо́век Ч; разуме́ чо́век, зна́је Ц; чо́век кад се *йо́йсе́йи* Ц итд.;

бо́ље да *не́сам* ни и́шла П; го́дину да́на ву се *не́сам* јави́ла Ц; *не́сам* има́ја зе́мљу Сл; те́ј *не́сам* М; *не́сам* виде́ла ни́шта Рљ; ја́ *не́сам* гледа́ла за́дње П; како́ *не́сам* зна́ла Ц, Љ; ма *не́сам* оти́шла Ц; *не́сам* га доби́ја та́ј Р; *не́сам* гу виде́ла Св; *не́сам* гу пита́ла П; *не́сам* ја́ таква́ Ж; *не́сам* кри́ва П; *не́сам* си́гуран Б; *не́сам* те позна́ја Ц; *не́сам* чу́ја овде́ Н; *не́сам* чу́ла Н; ни́кад *не́сам* је́ла црн Т; те́д *не́сам* зна́ла Љ итд.;

а ти ода́вна *не́си* би́ја Ж; да *не́си* би́ла ти́ Б; зашто́ *не́си* и́шла Рљ; *не́си* дома́йин Ц; *не́си* завр́шила Б; *не́си* има́ја, мо́жда, во́љу да у́чиш Р; *не́си* ме позна́ла Љ; *не́си* оти́шла Св; *не́си* се ода́ла ГД; *не́си* сле́па слепи́ца П; *не́си* те́ла Ч; ти́ *не́си* П итд.;

али *не́је* ро́ђена Сл; без и́ч *не́је* ГД; вре́ме *не́је* такво́ Ц; да *не́је* би́ло ово́ј П; да *не́је* би́ја он́ Љ; да *не́је* онэ́ј за́бел Ц; за́што *не́је* у њу́ Т; код те́бе *не́је* ГД; *не́је* би́ја код нас́ Љ; *не́је* дава́ја на сви́ Б; *не́је* за ту́рско Н; *не́је* зна́ла ни́што Св; *не́је* има́ја де́ца; *не́је* има́ја није́дан Шипта́р П; *не́је* има́ла Н; *не́је* мо́гја да се отка́чи од њи́ Св; *не́је* навр́ћаја Б; *не́је* пи́смена П; *не́је* сал куде́ нас у се́ло Ц; *не́је* то́ј то́ј Ч; ово́ј ни́шта *не́је* Ч; он́ *не́је* каба́ат ГД; па́ *не́је* би́ја ста́рац ту́ј П; то́ј *не́је* Р; што́ ти *не́је* рабо́та П итд.;

не́смо ги научи́ли на ре́д Љ; *не́смо* вади́ли Св; *не́смо* виде́ли Б; *не́смо* збори́ли Љ; *не́смо* излази́ли Б; *не́смо* има́ли Ц; *не́смо* оти́шли и́ч Р; *не́смо* се ни́кој вика́ли ско́ро Н; *не́смо* се разуме́ли Рљ; ми́ *не́смо* то́ј има́ли Ч; ни́шта *не́смо* зна́ли М итд.;

да ли *не́сти* ме чу́ли Св; ви́ *не́сти* зна́ли за то́ј Т; ви́ не́сте оту́да Рљ; *не́сти* и́шли на́тамо Љ; *не́сти* не вика́ли П; *не́сти* ли би́ли на сва́дбу Ц; *не́сти* се научи́ли Б; *не́сти* се сети́ли Св; *не́сти* се уфати́ли за то́ј Ч итд.;

али на́димак *не́су* има́ле Н; јо́ш *не́су* би́ли кр́стени Ж; ку́мови *не́су* пра́ћали Сл; *не́су* бэ́ш на ту́ј у́лицу Ц; *не́су* има́ле те́да мр́зле ри́бе П; *не́су* мо́гли Љ; *не́су* не́што до́бри П; *не́су* ни погледа́ли П; *не́су* они́ Т; *не́су* оћа́ле та́г Ж; *не́су* се погоди́ли Св; *не́су* се подноси́ли Б; са́мо *не́су* ма́рке, дина́ри П; ни́шта *не́су* има́ли Ч итд.;

1.2.4.2. Икавске форме овог глагола могу се чешће чути у градском прешевском говору и у посебним околностима комуникације када службени разговор намеће употребу облика стандардног српског језика.

ка́д *ни́сам* ни ро́ђен Ч; *ни́сам* мо́го да те по́знам П; *ни́сам* по́сле у то́ку Ц; па *ни́сам* те́о Р; ни́шта *ни́сам* поне́ла Рљ; за́што *ни́си* до́шо Ч; па ти́ *ни́си* те́о Б; ти́ *ни́си* би́о ту́ Рљ; али *ни́је* те́о да ми ка́же П; *ни́је* би́тно Ц; *ни́је* зо́р Р;

није ни *чу́до* Т; ни *реч* *није* *смео* да *каже* П; *није* *смео* *нико* да *ди́рне* М; *ово* *није* *добро* П; *ни́смо* *дали* Ч; *ма́*, *ни́смо* *могли* да *ги* *одне́семо* Сл; да *ни́сти* *дошли* О; *ни́су* *смели* да *га* *у́знев* Т итд.

1.2.4.3. У прешевском говору нема много примера екавског облика датива једине код именица женског рода и личних заменица 1. и 2. л. јд. Приметно је да се у именичкој деклинацији ова форма сачувала у такоређи окамењеним изразима, односно, у псовкама. Код заменица је ситуација мало другачија јер има нешто више потврда у дативском лику.

ма́јке му га П, Ц, Сл, Ч, Т, Рљ; *ма́јке* му га *спа́лим* Т, П, Ц, Ч; *на́не* му га *наби́јем* Р, Сл;

е́ј, *ку́ку* *ме́не* П; *ме́не* *ме* *жа́л* П; *ме́не* *ме* *ми́ло* П; *ме́не* *ми* *глета́во* ГД; *ме́не* *ми* *ја́д* Ц; *ме́не* *ми* *се* *па* *отвр́дне*, *Зо́ре* Т; *Ме́не* *ми* *се* *у́пропасти* П; *ме́не* *не́* *ми* *казу́је* Сл; *Ме́не* *не́* *ми* *тре́ба* П; *ме́не* *не́* *ми* *је* *добро* П; *ме́не* *немо́ј* да *ми* *вр́наш* П; *не́* *ми* *тре́ба* *ме́не* П; *ко́лко* *и́е́бе*, *то́лко* *на* *оно́г* П.

Много је чешћа аналитичка деклинација:

а *на* *ме́не* *ово́ј* Сз; *да́ј* *на* *ме́не* Б; *на* *ме́не* *ми* *при́ча* П; *на* *и́е́бе* *ће* *ти* *напра́вим* О; *и* *на* *и́е́бе* *ти* *каза́* П (више примера у т. 2.2.1.1.1.3, 2.2.1.1.1.5, 2.2.1.1.2.3, 2.2.1.1.2.4.4.) итд.

1.2.4.4. Мали је број заменичких речи у којима се нашло *ни-* на месту некадашњег *пѣ-* (в. т. 2.2.2.4.1.), што наводи на закључак да се у говору Прешева углавном добро чува разлика између неодређених и одричних заменичких облика:

ни́ку *ру́ду* Н; *ни́ко* *сја́јно* *бе́ше* Н; *ни́ки* *двоји́ца* Н; *ни́ки* *цре́пови* Н; *ели* *ма́јка*, *ели* *ни́кој* *ис* *ку́ћу* Т; *па* *вади́ше* *нико́лко* Н; *има* *ни́ишио* *ка́мен* Н; *у́век* *ни́ишио* *недоста́је* Ч.

Много је више примера неодређених заменица са *не-*:

не́ки *не* *доче́ка*; *не́маш* *не́ки* *ве́лики* *пробле́м* Т; *да* *ли* *сла́ви* *не́кој* Т; *не́кој* *проо́ди* П; *куде* *не́кога* О; *не́маш* *ли* *не́кога* Р; *по* *не́ког* *Се́фу* Т; *не́ка* *му́ка* П; *не́ки* *од* *Швајцарску* П; *да* *ми* *да́ш* *не́ку* П; *од* *не́ку* *стра́ну* *оту́да* О; *не́ко* *ме́сто* О; *не́ко* *секи́рче* Р; *не́ко* *тањирче* П; *има́м* *не́ки* *љу́ди* Ц; *не́ке* *рашчо́кљане* П; *не́ке* *српске* *ку́ће* Ц итд.

а́јде, *бре́*, *ка́жите* *не́ишио* Ц; *ако* *те* *интересу́је* *не́ишиа* О; *али* *си́тно* *не́ишио* П; *да* *не* *за́маза* *с* *не́ишиа* О; *до́кле* *искука́ше* *не́ишио* О; *има* *ли* *бе* *не́ишио* П; *на* *нас* *ни* *не́ишио* *да́де* М; *ова́ко* *не́ишио* П; *у́апа* *те* *не́ишио* Т итд.

1.2.4.5. У синтетичкој компарацији придева забележила сам облике са икавским ликом јата, али су они новијег датума и могу се чути код школованих или млађих говорника. Слично одричном облику глагола *јесам*, користе

се у посебним околностима конверзације, али је видно да све више заузимају места облицима из аналитичке компарације.

о́н је *слаби́ји* П; бра́т ми је би́ја *си́тарији* П; и *си́тарији* чо́век Ц; на *си́тарији* о́нија П; *си́тарији* Ми́ратовчани Ц; *ће́рке си́тарије* О; ме́ни је ле́пши и уку́снији, здра́вији П; та́ј на́јси́тарији бра́т њего́в Ц; да су на́јси́тарији Ц.

Код истог говорника, који употребљава синтетичке облике компаратива, могу се чути и аналитичке форме.

има́ше *йо́јефи́ино* ГД; *йо́си́ара* је би́ла од чи́чу о́сам го́дине П; то́ј не́ка *йо́си́ара* о́вца Љ; *йо́си́ара* од ме́не М; ја́ сам ти на́јси́ара *ће́рка* О; Узе́ја на́јубаву и на́јси́ару П.

1.2.4.6. Екавска замена јата препознаје се у броју *обедве* (< *обѣ* и *дѣвѣ* у ж. и с. роду):

до́ђоше *обедве* Ц; за *обедве* стигна́ Љ; ле́пи де́ца *обедве* Ж; на њи́ *обедве* Ц; на *обедве* сам да́ла Св; *обедве* де́ца су на́ши Љ; *обедве* де́ца су ми до́бри Рљ; *обедве* су би́ле П; *обедве* су се уда́ле Ч и сл.

1.2.4.7. У императиву другог лица множине могу се чути облици са екавском заменом јата, односно на *-еїе*, који се може аналогијом ширити.

до́деїе ми во́ду ГД; до ве́чер ги *врнеїе* Ц; до́ђеїе ова́м М; да ми *изви́неїе* на реч Сл; *йо́ме́реїе* се љу́ди ГД; а́јде, *о́деїе*, *се́днеїе* ГД; ви́ ги *одне́сеїе* ову́ј те́глу Ц; ели сто́ку *оси́авеїе*, ели се *враїеїе* Н; *Узнеїе* ка́фу пи́јте Ж.

Све чешће се користи императив са икавизмом у 2. л. множине:

до́ђиїе, до́ђиїе куде Пе́ру П; ту́ј се *зайво́риїе* П; *и́диїе* Б; па ли *је́диїе* ГД; а́јде бре, *ка́жиїе* не́што Ц; *навра́иїиїе* у ту́ј прода́вницу Ц; аљи́нче му *обу́чиїе* П; *и́ослу́жиїе* се Ц; „До́кторе, ако је здра́ва, *и́у́сиїиїе* гу“ П; а́ко, *и́у́иїиїе*, *и́у́иїиїе* Сл; *и́у́иїиїиїе* га Љ; *се́дниїе* Рљ; *у́дриїе* јо́ш Ц итд.

1.2.4.8. Материјал из прешевског говора показује да у њему нема честог мешања префикса *ири-*, *и́ре-* и *иро-*. До тога може доћи, али спорадично, па се може рећи да је разлика међу овим префиксима релативно добро очувана.

не мо́ж да гу *и́ремеїиши* Н; ни́кој гу не́је *и́ремеїи́ија* Ц; *и́реїи́иснеи* са́мо П; сџ́ га *и́реїи́исни* Т; *и́реїи́иснем* га и затво́рим М; *и́ои́реїи́исни* ма́лка Ц и сл.

Много је више примера који показују разликовање ових префикса:

и́ре-: па по́сле су гу *и́реба́циле* ова́мо Ц; па га *и́реба́циле* у мли́н ГД; немо́ј да се *и́рева́риши* Ц; како́ да ти *и́реве́дем* Р; да *и́реви́ва* П; ви́ сте га *и́реви́ли* једанпу́т П; о́ни гу *и́реви́ше* П; *и́реви́ше* гу Ч; *и́реглі́ђа* га та́м Сл; ту́ј *и́ређе* Бу́куревце П; Али по́старога *и́режени́је* си́на Ж; бра́та је *и́режени́ја* Ж; Де́си се то́ј, де́си, ка́д *и́режени́и* Ж; како́ се *и́резив́љаше* Н; Па́вловић се *и́резив́љаше* Н; да не *и́реки́да* Ж; да не ми је *и́ремисла* П; ма́јка жа́ли, *и́ремислу́је* Ж; од коле́но на коле́но се *и́реноси* Н; ту́ј се *и́реоди* Т; сви́ су *и́реоди́ли* Сл; да ни *и́реїи́ише* има́ње Ж; о́ни да не ме *и́рейозна́вав* Ж; чи́м га *и́рера́дев*, више то́ј

нема П; овај *йрероди́ла* ГД; једно се *йресвѹкло* Ц; *йресече* те Ц; *йресѣијем*, сабаље изгубило се П; све *йресѣанало* Сз; кад почне да се *йрейѹра* Т;

йри-: *йриваља́ле* ми ГД; и они су се *йридружѣли* туј Н; *йризѣиѣја* се је туј Ц; као *йризѣѣико* Б; ће ве *йрија́вим* Ц; *йрика́чи* га П; ич не *йриоди* Ц; не ми *йриоди* Ж; Па ли, *йриожѣни* се Т; *йрийа́зи* ги ма́лка Рљ; две де́ца је *йрироди́ла* П; мерѣше му *йрийѣисак* ГД; *йриу́чен* је Н; *йрифа́ѣи* се за рабо́ту Ж; кад сам *йриѣила* Ц;

йро-: док не *йробаи* П; *йробува́ли* смо у салу П; а не мо́жеш да *йрогуѣиаш* П; овѣј што *йрода́ва* бра́шно Т; *йрода́ва* овѣј, *йрода́ва* онѣј П; *йрода́ва* чара́пе Ц; навра́тите у туј *йрода́вниѹ* Ц; онѣј што *йрода́доше* Н; још не́ беше *йрода́ја* све Ц; ни́кој не́је *йрода́ја* Р; док не́смо гу *йрода́ли* Ц; са́мо да *йро́дам* Р; не мо́ж да *йро́дамо* овде́ Р; не́ му *йродужѣише* ра́дни ста́ж М; *йро́ђе* дѣн Ч; не *йро́ђе* ни ма́ло вре́ме Рљ; *йро́ђе* на вра́та Т; па не́ка *йро́ђе* П; ће ги *йро́ђе* Ч; туј смо *йро́ђува́ли* Т; ће се *йрозбо́ри* Сз; и ја *йрола́зим* Ци́ганску ма́лу П; ви́дим чо́вѣк *йрола́зи* П; само што је *йрооди́ло* Ч; и *йроѣа́де* кра́љевина Ц; *йроѣа́де* би́вша Југосла́вија Ц; то́ј *йроѣа́дна* ГД; мо́ра да *йроѣа́дне* П; да не́смо *йроѣуиѣи́ли* М; ко́је смо *йроѣуиѣи́ли* М; да *йрора́ди* бубре́г Б; туј се *йроѣи́не* ГД; она́ пр́во *йрочи́ѣа* М; они су *йроѣи́ли* Рљ итд.

1.2.4.9. Неки прилошки облици имају вокал *е* који потиче од *ѣ*:

сасвѣм (< сѣ вѣсѣмъ у инструменталу јд. м. и с. рода): *сасвѣм* га до́крајчи Ч; *сасвѣм* ма́лка то́ј ГД; *сасвѣм* га у́тепа П и сл.;

јуѣре (стари локатив једине с. р. на -ѣ): да га ви́кнем *јуѣре* Љ; да гу псу́јев љу́ди *јуѣре* О; за *јуѣре* се спре́мамо Св; *јуѣре* дѣн П; има вре́ме *јуѣре* ТР; *јуѣре* ће ми га вра́тиш Б; ђма *јуѣре* Ч (в. т. 2.1.9.1.4. и 2.1.9.1.5.).

1.2.4.10. Доследан екавизам у прешевском говору најбоље се огледа у одричним облицима помоћног глагола *јесам* и употреби наставка -*ѣиѣ* у 2. л. мн. императива. Потврда за екавизам у деklinацији има, али је њих мање јер је сам говор обележен изразитим аналитизмом.

Рефлекси вокалног *л*

1.2.5.0. У говору Прешева рефлекс вокалног *л* је *у*. Постоје примери који потврђују и следеће рефлексе:

- лу иза *с* и *к*: *слуза*, *слунце*, *слуба*, *клуца*,
- љу у *жљуна* и *жључка* (< *žl̥na, *žl̥č),
- лѣ у *длѣг* и *лѣцка* (< *dl̥g, *hl̥c),
- ли у *глиѣа* и *длибок* (< *gl̥ta, *dl̥bokъ).³⁴

³⁴ О рефлексима вокалног *л* у призренско-тимочкој дијалекатској области говори Павле Ивић у Ивић 1991: 205–214.

1.2.5.1. Рефлекс у

Бугари бегав накуд *Бугарску* П; онџ *Бугарин* Љ; тџ су бегали *Бугари* тамо П; у *Бугарску* који су били Т; *вук* кџ уђе Т; Ордан *Вук* Н; много је *вучи* имало Т; *жуџи* пџ сак Ц; он дџ *жуџи* у лице Н; *жуџа* вода П; *жуџи* бркови Н; од *жуџицу* је легала П; од мокраћу је пила за *жуџицу* Ж; само *жуџку* једе П; с две *жуџке* Ц; *јабуку* не могу да погледам П; *јабуке* кољко има Ч; *јабуке* на партизани Н; црвена ко *јабука* Б; *музе* краве Сл; кџ сам ја *музла* козе Ц; једанпут днево ги *муземо* Ц; и *наџуни* гу зелену чашу П; *џомузла* краву П; не му *џродуџише* радни стаж М итд.

1.2.5.2. Рефлекс лу

Заџди *слунце* Ц; Како, бре, на *слунце*? Ж; кџ искџчи *слунце* Б; на *слунце* Љ; не ли ће ти *слунце* смета Р; пред *слунце* Ц; све пред *слунце* Ц; *слунце* П, Сл; *слунце* га фати Сз; чим изађе *слунце* Ц; али и: да не ме удара *сунце* П; џно га греје *сунце* П; сџд *сунце* нема да пџче Ч;

да пушти неку *слџу* Ж; *слџа* *слџу* стиџа П; од *слџе* Ч, али и: крокодилске *сџзе* Б; тџчив *сџзе* П;

дај гу *слџу* П; џна му повџче *слџу* Ц; донџсе ги *слџбе* Сл; донџси ги тџ *слџбе* Ц; на онџ *слџбе* Ч; каџи се на *слџбе* П; па на *слџбе* Б;

клуџана паприка П, Сл, Ц, Ж, Ч; *клуџане* паприке за трљаницу Ч; Па ги *клуџе* Ж; па *клуџи*, *клуџи* П; *џреклуџало* прсти Ц; град јучџе све *склуџаја* Ж.

1.2.5.3. Рефлекс љу

жљуна има онџ црну капу П; *Жљуна* је онџ штџ га виџав детлић П; *жљуна* у дрво *кљуца* Т; има црвџно, црно на главу тај *жљуна* Ц;

бџли ме *жљџчка* Сл; *жљџчка*, *жџљудица*, тџј ти је џсто П; *жљџчка* је онџ зеленџ до *џигџрицу* Т; *жљџчке* на *кокошке* Ц; остави ми *коџицу* од *жљџчке* (мисли се на *пилџи* *жџљудац*) П; ће му прснџ *жљџчка* Ч;

Чује се и: на *жџч* ваљда Ч; од *жџч* Б; пџкнџ ву *жџч* П.

1.2.5.4. Рефлекс лџ

Длџг дољ Сз; *Длџг* камен Сз; *Длџги* рид се виџа О (в. и примере у т. 1.2.1.3.);

али: тџј џ јџдџн *џугаџак* рид О; тџснџ, а *џугаџке* М; *џугаџки* му рукави П; а овџмо је *џугаџко* М; џтиде на *џугаџко* П (више примера у т. 1.2.1.3 и 1.2.1.3.1.);

кџд стџнџ да *лџџка* Т; *Лџџкам* П, Ц, Ж, Ч; *лџџкаџџ* П, Т, Рљ.

1.2.5.5. Рефлекс ли

глини Ч; *џини*, *глини* Љ; *глиџај*, штџ чџкаш Ж; *глиџини* га П; не га *џроглиџала* Ц, али и: *гуџај* П; *џрогуџај* га џдма Т;

Длибòк вѝр О; *Длибòк* дòл О; *длибòка* рèка Р; *Длибòка* рúпа Сз; *Длибòко* дòлче Љ *длибòко* копање ГД; *длибòко* орање П, али и: *дубòка* вòда П; нèје *дубòко* Р; *ципèле дубòке* Ц.

Забележила сам и: òни бèву покушàле да кòпав у *дуби́ну* О.

Према Белићу у *длиб-* заправо се ради о основи *gly-*, коју чувају неки руски дијалекти у облику *глыбокий* (Белић 1999: 129).

1.2.5.6. У поглављу о вокалном *л* обично се говори о основи **vľk-* (> *вук-*), где се могу јавити форме са превојем:³⁵

влèче онèј нòге Ж; да мòжеш да *облèчеш* П; *облèче* једанпúт бермúде М; кэд се *соблèкò* П; òн се *соблèкја* до пòла Ч; али и: *обу́чи* се М, Ц, Т; *йову́че* онòј лòнче Ц; *собу́че* се гòл П;

òтиде да *влáчи* вúну Сл; *влáчимо* вúну Ж; да *увлáчи* П; íмам *живовлáк* Ж и сл.

1.2.5.7. Рефлекс *лу* који се јавља у прешевском говору сведочи о јужноморавском дијалекатском типу овог говора. Међутим, примери показују да се он постепено губи из *слунце* и *слуза*, али се и даље добро чува у *клуца* и *слуба* и код ових лексема нисам чула неке друге облике који би их заменили.

Вокално *р*

1.2.6.0. Слоговно *р* у прешевском говору може се чути у иницијалној, медијалној и, веома ретко, у финалној позицији. Забележени су и примери секундарног вокалног *р*.

1.2.6.1. Вокално *р* у иницијалној позицији:

рвев се, бре, *рвев* П; *рђаво* је Св; на *рђав* ексèр Ж; имàло је *рж*, овàs, јèчам Т; òвас, *рж* П; имàло је и *рж* Љ; *ржсен* лèб П; *ржено* М; па кэд гу *ргне* Ч; немòј те *ргне* Ц; цèл нòћ *рка* Ч; *рка*, не мòгу да спи́јем П; ја не *ркам* П; пàдна *рњачки* П; таквò ву је *рње* Ж; у́баво, *рскаво* М; само се *рчкав* П; нè се *рчкайше* Ч; голèм је *рчкòљ* Ц; нèје нèки *рчкòљ* Б.

1.2.6.2. Вокално *р* најбоље се чува у медијалној позицији између консонаната. Најбројнији су примери са слоговним *р* између два консонанта. Нешто мање је оних где се силабема *р* налази између једног сугласника, с једне стране, и два (или три) с друге стране.

1.2.6.2.1. Вокално *р* између два сугласника:

голèмо *брдо* Ц; рэдешè *брзи* пòмоћ Сл; *брљиво* бèше от крај П; она́ј *врба* Ц; *врже* ги по цèл дòн Ц; свè *врже* Ч; ће не *врже* Љ; *вржемо* слáму П; *вржемо* чуканицу П; кэд му *вржеше* шамáрчину Ц; па штò не *вржеш* нèку

³⁵ В. Марковић 2000: 39.

пачавру П; *врза* му Ц; горе такој тесне и *врзане* Ц; о[д] *дрво* на *дрво* *врзујемо* П; а једна *ћерка* му се *врна* дом Р; па се *врнамо* ГД; неће не *врне* назад П; ће га *врне* Св; како *узну*, такој *врну* ГД; после кад се *врну* Сл; исти су *врс* Б; није *врсна* П; онеј *врџаче* Ц; један *врџи* Ч; *врџи*, *врџи*, натам-навам ГД; да не се *врћамо* ГД; мене немој да ми *врћаш* П; тој *врћашеву* у понедељак Сл; где се *врши* жито Ц; *грбаве*, тропаве руке немам П; сас *грбачу* П; *грбина* Б; на *грбину* дрва носи Ч; *Грке*, *грке*, до доле П; *грло* ме болеше, болеше ГД; а кад *рика*, оно *грми* П; у *грнац* замесила леп, мумурузан П; има *грчеви* Т; у *дрва* ћ иде Љ; *дрварско* вече Ц; сас кола и тој *дрвени* кола Н; за неко *дрво* Ц; само једно *дрво* има дебело М; тој *држава* да купи само Р; све је *дрљаво* Б; има и *дрљачу* Св; *дрље* у очи Ж; *завршавамо* сас њиве Р; ако нешто *завршив* или рабoтив Т; *зайрше* се П; једно *зрно* Љ; да се не *издрчи* Ч; *крв* даваја ГД; а коса све *крвава* Ц; све мокра глава, *крвава* Ц; они *крвави* обојица Ц; све *крваво* Ц; носи се *крвај* Љ; унутрашње *крварење* П; турам ладне *крпе* П; па ги стави у *крс* Н; ишла бабу да *насрне* у *Кршевицу* П; да ми не *мрда* Ч; овој нема да *мрда* П; ће те *мрзив* Ц; и ја *мрзу* ГД; много је *мршава*, много је слаба П; неје *наврћаја* Б; пушти га, *недргаво* Ч; овој сам све ја *обрнјаја* Сл; земљу ће *обрнеће* Сл; ај, па ме *поврнате* Сл; деведес *врво* П; бија је Диса *Прга* П; неки *врџени* Сл; вровинке се такој целе *вржлив* П; такој нешто *вржено* Сз; на кој *врс* Н; на мал *врс* Т; каква је *свекрва* Ц; моја *свекрва* Св; *свекрва* заигра Ц; *свекрва* ли највише барата Ц; *Срђан* се јави Т; *шојрв* се заучује Сл; *шојрв* ће види Љ; *шрговац* је бија Св; па после у *шрговину* Ц; море, *шрзај* кола Т; *шрк* Ц; како једно воденичко *шркало* О; а пре су биле само *шрле* О; *шрљам*, *шрљам* и ставим лис копус П; клуцане паприке за *шрљаницу* Ч; убодо се на један *шрн* Сл; ја *шрше-мрше* М; образи, *уцрвенија* се П; *фрљи* гу Б; сџ ће га *фрљим* П; по *Хрвацку* П; берем паприку *црвену* Ц; неје *црн* Сз; кој е тџ *Црн* рид Ц; *црн* камен Т; туј е *Црни* вр Р; *Црни* вр писа ли Р; немање *црно* Ц; ја сам учија занат у *Црношине* Р; мислим *чејрдесеи* шесте, пете, седме Ц; после *чејрдесеи* седме Ц итд.

1.2.6.2.2. Један консонант испред, а два иза вокалног р:

да узмемо *врџички* Ж; *врсне* су Б; тури *вршњик* Ч; па за *гркљан* Св; фати га за *гркљан* Ч; тџ су били *грнци* Рљ; *грнчари* су били Љ; унеси млеко у *грцман* Ж; туримо на свако *дрвце* П; *дрчла* Сл; *дрчна* гузица Ч; *задргна* се П; нема *крвна* освета више П; па га замота у *крџе* П; да га *крџи* Љ; носи, *крџи* там Ц; и дете *крџимо* Ц; док се оној *крчка* на шпорет П; *крчма* ко[д] тебе Ц; *крчму* ће даваш Б; *мрџива* да идеш П, Сз, Ч; само *мрџива* Ч; туј *врвљу* ГД; има нешто *вржено* Св; има на *врџи* да се избројев П; три пута да целива *врџи* П; *вржкане* паприке Ц; *вржни* тој детињо П; а куде *цркву* Р;

црквѐна згра́да Н; ће цркне́м П; је́дна цр́нка Ж; Црноврѝшки то́ј су фами́лија Р итд.

1.2.6.2.3. Два консонанта испред и један иза вокалног *p*:

не мо́же са́ма да издрѝжи Ц; о́ће свѐ д искрѝши П; исѝрѝжи му П; свѐ ми исфрѝа́ше ства́ри Т; вика́ла се је ка́лдрма О; да се разврѝим по ку́ћу П; скрѝжав П; скрѝи га Сз; ама на смрѝи Ц; са́д чеѝврѝа дола́зи Ц; у чеѝврѝи ра́зред Б и сл.

1.2.6.2.4. Два консонанта иза и два испред вокалног *p*: море, сѝрѝшѝени Ч.

1.2.6.2.5. Слововно *p* испред вокала забележила сам у једној лексеми и оно је секундарног порекла јер је настало након испадања *x* из врх-.

врѝвинке се тако́ј це́ле прѝжив П; врѝвинке, то́ј су папрѝике малѝчке, недорѝсле П; тури́ла сам ти врѝвинке Ц.

1.2.6.2.6. Иза вокала, слововно *p* се нашло у глаголима грађеним уз помоћ префикса:

зарѝа́ло, да се чу́диш П; урка́ја се, па бо́же Сл;

1.2.6.3. У говору Прешева финална позиција силабеме *p* јавила се након губљења гласа *x* и у аористу глагола заѝрѝи.

гле́да те у врѝ́очи Ц; качи́ја се на врѝ́Ч; на врѝ́ора П; ту́ј е Цр̀ни врѝ́Р; Цр̀ни врѝ́писа́ ли Р; заѝрѝ́ се ГД.

1.2.6.4. Девокализација вокалног *p* дешава се у радном глаголском придеву глагола умреѝи (Богдановић 1987: 83), мада се ова појава може тумачити и аналогично према глаголима типа ѝочела (Марковић 2000: 43).

умре́ја је Б; Зо́рка је умре́ла ГД; ма́јка како́ му је умре́ла Ц; на ње́га му же́на умре́ла О; не́ ли је умре́ла Љ; о́на је умре́ла пре де́сет го́дине ГД; ѝомре́ли сви П; и ма́јка и та́тко су му умре́ли Ч итд.

1.2.6.5. Секундарно вокално *p* нашло се у следећим речима:

ови́ја дрѝи́ши О;

крѝа́ј П, Ц, М; но́си се крѝа́ј Ц (али и: доно́си ву крѝа́ј Ц);

па са саѝрѝ́ Б; узѝ́ја је́дн саѝрѝ́ П;

до́ња сѝр̀на Ж; на ту́ј сѝр̀ну та́мо ГД (као и: на ту́ј сѝр̀ану на́там П; дру́га сѝр̀ана Ч);

две́ и чеѝр̀си́о П; чеѝр̀си́о дина́ра Св; око чеѝр̀си́о педѝсет Б итд.

1.2.6.6. Наведени примери показују да се вокално *p* најчешће јавља у позицији између два консонанта. Појава вокалног *p* испред или иза вокала могућа је, али није тако честа. Финална позиција вокалног *p* ствара се након губљења сугласника *x*. У прешевском говору може доћи и до девокализације *p*, што се везује за облик радног глаголског придева глагола умреѝи. Секун-

дарно вокално *p*, које настаје као резултат губљења суседног вокала, јавља се у мањем броју примера (*дрвишии*, *крвај*, *сајир*, *сјирна*).

Вокалске групе

1.2.7.0. Вокалске групе у говору прешевског краја забележене су у следећим случајевима:³⁶

а) у узвицима;

б) у сложеницама, и то:

– у споју префикса, који се завршава вокалом, и речи, која почиње вокалом (овде се ради пре свега о глаголским облицима, мада има и примера прилога такве творбе: *заинáӣи*, *наовáмо*, *наонáмо*),

– код сложених бројева;

в) код испадања гласова *x*, *v* или *j* у интервокалном положају (овај процес препознаје се код свих врста речи);

д) упрошћавањем облика речи, редукцијом гласова (ово се односи углавном на бројеве);

ђ) код позајмљеница (углавном у турцизмима).

1.2.7.1. Примери са вокалским групама разврстани су према азбучном реду вокала:

АА: *наалáја* га Ц; *ће наáлаиш* нешто П;

на два, три *маáа* Ч; *Јá* *ће намаáм*, *ће гу намаáм* Ж;

али они несу биле у једну *маáлу* О; бáш која је *маáла* Н; Гóрња *маáла* Т; да смо делили фамилије и *маáле* Т; звáла се Бúгарска *маáла* Р; Јáкина *маáла* Т; које *маáле* Сз; нéма *маáле* Св; њáна *маáла* О; овај *маáла* Р; овај *маáла* тáмо Н; пéт *маáле* Н; по *маáле* Б; Топлóчка *маáла* О; у теј *маáле* Љ; Циганска *маáла* Р; да íду у дéсет *саáӣи* Сл; сáд у дéсет *саáӣи* П; у кóлко *саáӣи* Ц; у́фати дéсет *саáӣи* П;

Јá *ће сам кабаáӣи* Љ; он не́је *кабаáӣи* ГД; па да не́је *кабаáӣи* ГД; да мóжемо *раáӣи* да сéдимо Ч; остáви ме *раáӣи* да сéдим Б;

АЕ: такој *гледа́ећи* Р; у́тепа се *дава́ећи* Сл; утепáше се *звáећи* Ц; знáеиш кэд íдемо нáгоре ГД; знáеиш, кудé играли кóло Р; *ма́е* се по цéл дэн П; па се *ма́е* Ч; каквó *на́йрáено* ГД; кудé е *на́йрáена* ГД; прéва истури́ *йовраћа́ећи* Т; у́тепа се ма́јка *й́ра́ећи* чаршáфи П; у́мрем *сйо́ја́ећи* на нóге Ц;

³⁶ О судбини неких вокалских група у призренско-тимочким говорима, које се јављају као последица испадања неког консонанта или као резултат развоја -а од финалног л, више у: Богдановић 2000б.

Ма, ако неје *милион* Ч; *милион* и нешто Сз;

ИУ: *ѣриучен* је Св; *ѣриучија* се Н;
 ОА: Ма, *ѣоаздисало* свѣ ГД; свѣ *ѣоаѣсише* ГД;
ѣоарно бѣше Ж;
 ОЕ: *ѣоебаја* ме, знам П; *ѣоедује* си Љ;
 ОИ: *Доѣ* ли га Т; *доѣла* сам ги Т; *Доѣи* ли га? П; мно́го се *зноѣ* П; што́ се *зноѣ* Ж; њѣ *двоѣца* Ц; *ѣроѣца* бѣву Ж;
 ОО: *дооѣди* код нас Рљ; и на́вече *дооѣди* Н; куде нас је *дооѣија* ГД; што́ ти *дооѣија* на сѣн П; па не *дооѣиши* куде ме́не Ц; тре́ба да *дооѣду* ГД; зна́м *дооѣдеше* он Ц; сѣн му *дооѣдеше* Ц; *ѣообаља* свѣ Т; ја́ не́сам месѣла, бо́гами, *ѣоодамначка* ГД; *ѣооѣди* у шко́лу ГД; кѣ да *ѣооѣди* Сз; *ѣооѣмѣкни* се ма́лка Ц; *ѣрооѣди* си вре́ме ГД; са́мо што́ је *ѣрооѣило* П; не́к се *ѣооѣраѣи* ма́лка Ц; море, *ѣооѣраѣија* се П; *ѣоѣѣраѣи* се Љ;
 ОУ: *недоѣчен* Н; он си *ѣоучѣје* П;
 бѣше *ѣоѣубава* Ц; *ѣоѣубаво* је тако́ј Т;
 УА: *ѣа́лени*, брѣ Ч; *ѣа́лено* ма́че М; *ѣалили* смо ги П; *ѣаѣа* те не́што Т; *ѣаѣало* га не́што Т; сѣг се *ѣарниѣ* Ц; па́ ће се *ѣарниѣ* П;
ѣаѣсише га ГД;
 он ти је за *ѣуабеѣи* Љ; пра́вите *ѣуабеѣи* Ц;
 УЕ: кра́ве да не *ѣлаѣѣв* ГД; *ѣокаруѣѣв* дрѣва Н; *ѣабрањѣѣ* ни да ѣдемо О; *ѣамаѣѣ* ме Сл; он је тако́в, *ѣамлаѣѣ* се Т; она́ *неѣоѣуѣѣ* бѣш П; *ѣѣѣѣ* по пу́т П; *раѣѣ* се Б; *раѣѣѣѣѣѣ* се Ж; *срамѣѣѣ* се од нас Сл; *ѣѣѣѣѣѣ* се Ц;
 УИ: *ѣруѣ* це́ло Пре́шево П; *ѣѣѣѣ* је он П;
 УО: не́ га ви́димо *ѣѣѣѣѣѣ* Н; не́ те ни гле́дав *ѣѣѣѣѣѣ* П; бѣш *ѣѣѣѣѣѣ* Бѣрѣѣѣѣѣѣ Ж.

1.2.7.2. Прешевском говору нису непознате вокалске групе, а оне које су фреквентније од осталих су *аа*, *ае* и *оо*.

Контракција вокала

1.2.8.0. Сажимање вокала може се јавити у прешевском говору. Највећи број примера, у којима се препознаје ова појава, представљају облици радног глаголског придева мушког рода једнине где је *-л > -о* (не у *-(j)a*), а они се употребљавају само у специфичним околностима конверзације које намећу употребу стандардних облика. Исто се односи и на лексему *ѣосо < ѣосао*, која се ретко користи, а обичније је *рабоѣа*.

кад сам *ѣишо* ко де́те Ц; *ѣѣшо*, узео ма́јку ми П; мо́ј де́да је *ѣѣшо* ъвде Ц; па сам *ѣѣшо* за једно́г коле́гу П; *ѣѣѣшо* си П; он ву га *наѣшо* П; у акаде́мију *ѣѣѣѣшо* Ц; те́ј го́дине је *ѣѣѣѣшо* Ц; ја́ сам ву *ре́ко* на Зо́ру П; *мо́го* сам да завр́шим ва́нредно П; па *ре́ко* са[м] му Рљ;

на *ѣѣсо* да одне́сеш П; то је би́о *ѣѣсо* ко́лко ѣѣш Ц и сл.

1.2.8.1. Речи у којима је извршена вокалска контракција и које се често користе у говору су: *мала* < *маала* < *махала*, *ко* < *као*, *навам*, *нанам* < *наовамо*, *наонамо*. Овде спадају и именице: *Аравица* (< *Ораовица*), *резервар* (< *резервоар*).

Примери:

доле смо гу зва́ли *ма́лу* Це́ла *ма́ла* Р; Ду́шкина *ма́ла* Т; на́ша *ма́ла* је Ђе́рска *ма́ла* Н; *ма́ле* не́ма Св; ови́ја из Го́рњу *ма́лу* Т; по ове́ј *ма́ле* Р; Ру́ска *ма́ла* смо гу зва́ли Р; то́ј су три́ *ма́ле* Р; (неретко и *маала* (в. примере 1.2.7.1.));

од *Ара́вицу* Н (чешће је: *Ора́овица/Ора́вица* П, М, Н, Р, Т, Ж);

а не *ко* сѐг ми́ ГД; бе́ло *ко* со́л П; *ко* за ови́ја М; *ко* Фади́љова ће́рка ГД; стри́на *ко* стри́на П (уколико није: Го́ри *ка́ко* огањ Ж; *ка́ко* Ра́тко мо́ј ГД; *ка́ко* сѐг де́ца Ж; за па́ре, *како* дру́ги П; бе́ла зе́мља *као* кре́ч Н).

вр́ти, вр́ти на́там на́вам ГД; и́дите на́нам Ч; о́дите нава́м Ж;

напуни́ *резерва́р* Ч.

Редукција вокала

Афереза

1.2.9.1.1. Испадање вокала на почетку речи није тако често у говору Прешева. Аферезу сам забележила у следећим примерима:

а-: на свети *Ра́нђел* Ц; ови́ја *Ра́нђелови* ГД; Свети *Ра́нђел* П;

е-: *и́е* ги обесени у по́друм Ч; *и́е* га у ла́д Рљ; *и́е* гу на́поље О; *и́е* ти гребу́ља М; *и́е* гу на́поље О; *и́е* ти га та́мо Лљ;

и-: дадо́ше ми не́кције ГД; прима́ не́кције и не́ма Ж; ови́ја *Талија́ни* сас ко́њи П;

у-: ни на по́друм, ни на ку́ћу, *о́иши́е* Н; *и́ројаси́и́ло* ми се све́ у ба́шчу Ж; љубичи́це ми се *и́ројаси́и́и́ше* П; у́јутру кѐд *си́анемо* Ц; данѐс је *и́орник*³⁷ ГД; не́ ли *и́орник* је Сл; су́тра *и́орник* П; у *и́орник* бе́ше Ж.

1.2.9.1.2. Поред ових, јављају се и облици без аферезе:

еи́е га у се́ло Сз; ра́ди *еи́е* ту́ј Ц; *еи́е* тако́ј О; *Еи́е*, не мо́ж^ш да оти́ду Ж; пре́писа ми *и́некције* ГД; и не га ви́димо *уо́иши́е* Н; *уи́ројаси́и́ло* се све́ Лљ; Ме́не ми се *уи́ројаси́и* П; у *уи́орак* се па́да Б итд.

³⁷ Радоје Симић сматра да је облик *и́орник* дошао из црквеног језика (*ви́орник*), а настао је испадањем иницијалног *в* (Симић 1972:161). В. и Богдановић 1987: 87, Реметић 1996: 383, Марковић 2000: 47, који *и́орник* наводе као пример за аферезу код испадања *у*.

Синкопа

1.2.9.2.1. Изостајање вокала у медијалној позицији речи налазим у следећим случајевима:

-а-: да н^е се *врћамо* ГД; црепу^ла да ти је *згр^ејана* Ж; На ту^ј *с^ирну* О; од *обе с^ирне* Р; *скрије* се о[д] *тата* Ж; *скр^имо* се од њ^и Рљ; *скр^ило* се у дупку Ж; *удри^ие* још Ц; *см^ељамо* брашно у воденицу Рљ;

-е-: или лутке да правимо од *ма^иријал* Т;

-и-: бе^геј, сине, *бе^иш^ие*, *бе^иш^ие*! П; Ви^кам ги: „*Бе^иш^ие*!“ Рљ; *бе^иш^ие* одовде П; *бе^иш^ие* од шпорет Ц; *бе^иш^ие* оту^д Б (о императиву типа *бе^иш^ие* више у т. 2.5.7.2.2 и 2.5.7.6.3.); знаш ли овој *ко^лко* је јако Ж; *ко^лко* године Ц; *ко^лко* дугачку ко^су има Ц; *ко^лко* је лоша Лљ; *ко^лко* је сат Св; *ко^лко* на народ Ц; *ко^лко* му тре^ба Н; *ко^лко* те^бе, *и^олко* на он^ог П; *ко^лко* ти тре^ба Лљ; *ко^лко* ће рекнете Сл; *ко^лко* о^ће Сз; *ко^лко* шо^лје и ча^ше имамо Рљ; у *ко^лко* са^ат Ц; *не^ко^лко* дрвца Ц; сал га зажа^рив и *и^олко* ГД; *и^олко* де^ца има Б; *и^олко*, не ви^ше Б; *и^олко* се има Сз; једно три-че^ири године Ч; две и че^ирс^ио Ч; да ти не сла^зи кр^в у гла^ву Рљ; од че^ири Ж; че^ири де^на сам би^ла у хо^ронарно П; ш^е-ш^е че^ири, не^ће да се ја^ви Ц;

-о-: бо^гами, заб^равим се Сл; заб^рави^{ја} са[м] му име Ц; мо^ж да се заб^равиш Рљ; де^те, заб^ра^ла се Лљ; св^е заб^ра^лам ГД; ви^ди та^м на^дле П; ту^ј на^дле Сл;

-у-: та^м га *и^ои^ири* О итд.

1.2.9.2.2. Јављају се и примери без синкопе, из којих се може закључити да показне и упитне заменице имају свој пуни облик онда када говорник истиче значење изговореног.

ви^диш, ће заб^равим Р; коли^ко је из^расло да знаш Рљ; па коли^ко ги је би^ло П; направи^ла једно ово^ли^ко лепче Ц; ш^ерпа је би^ла ово^ли^ка П; једно че^иири године Сл; св^е че^иири е^кономски П; че^иири ће^рке П итд.

Апокопа

1.2.9.2.3.1. Апокопа се препознаје највише у примерима са речцом *ли*, *везницима али* и *или*, затим код неких глагола презента 1. л. јд. на -у и у императиву.

-а: *ис^ии^ин* гу на^мести Ц; *ис^ии^ин* је так^ев Ж; *ис^ии^ин* је тако^ј би^ло Рљ; *и^олови^ин* је мо^је Ж; *и^олови^ин* о[д] то^ј Т;

-е: мо^ж код њ^ега М; не мо^ж да ги обу^че П; Не мо^ж га под^еси Ж; не^ће мо^ж да гу ди^гне на^горе П; не мо^ж да до^ће Лљ; не мо^ж да гу ист^ера Ц; не^ће мо^ж да ра^ди Ч; ни^сак ву је, не мо^ж до^фати Т;

-и: ал боље ће ти он каже Ц; ал не га пуштише П; ал повише сам Ж; ал сѣг биднало Ж; ал несу Љ; Да ли ће има боље ил не? П; да упалјујем ли свѣтло ил не П; ил натам ил навам Т; за њѣга ел за мене Н; ели иди, ел сѣди туј Б; да л да иду, да л да не ГД; да л има неки самар, да л не П; да л има осећања на ноге П; да л је њива Рљ; да л можеш да ми помогнеш П; да л може с лепѣње Т; да л су живи Сз; да л ће ти даде Р; је л такој Ч; А муж, држ за футу П; Држ га! Ц; Не лѣж Сл (в. т. 2.5.7.2.2.);

у-: Ёте, не моѣж да отиду Ж; ја не моѣж да се сѣту Ц; не моѣж нађу куде је Ж и сл.

1.2.9.3.2.2. Поред оваквих, постоје и облици без апокопе:

али како га они зовев Ц; Али ми је рекнаја П; Али му се свиђа Ж; Али у поље много смо работале Ж; сѣтра или прѣкосутра Сл; ели иди, ел сѣди туј Ц; ели католици ели православни Н; ели мајка, ели никој ис кућу Т; ели појес ће му даде, ели ћелимче, ели чарапе плѣтене Сз; ели сас бѣрму Сл; неке патичке, ели сандалке, ели ципѣлке Сл; ели ће се пазев, ели ће ћутев Сл; ели стоку оставете ели се вратете Н; родила је ели неје Сл; да ли двојица или тројица бѣву Р; и још двојица или тројица Р; или он или ја П; или другачије Р; да ли за време турско чистено Н; да ли је чѣшма Т; да ли су из Сефѣр Р; да ли ће вика Б; Да ли ће има боље ил не? П; не знам да ли је добија Рљ; не ли знаш Ч; Не ли је? Љ; па ли имаш и ти Св; Па ли и от притисак Ж; па ли ја ти причам Св; ти држи отуд Сл; задржи га отуд Љ; лѣжи, лѣжи Ч; Не лѣжи, море! Ж и сл.

Елизија

1.2.9.4.1. Губљење вокала с краја клитике, а пред речју која почиње вокалом, нашло се у следећим случајевима:

а: ја не мога ђ иду П; мртва ђ идеш Љ; по Бѣга ђ идеш П; оће све ђ искрши П; сѣди з асѣал Ц; мора н аѣрацију Ц;

е: н умѣје Рљ; и ја ћ идем код њи Сз;³⁸ и сѣтра ћ идем Ц; ћ идем да га узмем П; ћ идем у Цаканѡвску воденицу Ц; па ћ идем Сл; Ћ иде, ћ иде Ж; ћ иде куде Дичу М; ћ идемо да вѣдимо ГД; ћ идемо и ће кѣпимо Т; ћ идемо сабаље Т; ћ идемо у шѣгаво оделење Сл; Ћ идев на море у Италију Ж; ћ исѣче све Р; ћ идев Рљ; како ћ издржим П;

и: да г имам, даја би ти Рљ; све по козе да с идеш Ц; Ће с идеће ли? Сл;

у: деда м умре П; парадѣда м умре П; кѣд с улѣгли Рљ; немѡј [у] усѣа да тураш П;

1.2.9.4.2. Бројни су примери који показују да до елизије не мора доћи:

³⁸ Грађење футура врши се конструкцијом *ће* + *ѣрезенѣ* за сва лица и оба броја (в. т. 2.5.6.).

да иду у десет саат Сл; ја кò да иду Ж; ја овде не мòж да иду ГД; не мòжу сам да идем Сл; да иде Б; да идеш да тражиш Ж; да има тежину да га прòдав П; да искòчим из кућу Љ; мòгу да испрчам Љ; да умрем Ч;

само за украс П;

ће си идем Ч мòжда ће иду там ГД; ће иду, ће дођу Ж; рёкла сам да ће идем Св; па ће отидем Рљ; ће испеглам панталóне П; ће отидне Н; да ли ће има бòље ил нё П; ми ће идемо на свадбу Ц; ће идемо на собор Сз; старёјка ће испраћав Ц и сл.

Покретни вокали

1.2.10.0. Покретни вокали могу се наћи у заменичким и прилошким облицима, као и код неких предлога, с тим што је ова појава учесталија код непроменљивих речи.

1.2.10.1. У пуном облику општег падежа заменица 3. л. јд. ж. рода и 3. л. мн. личних заменица срећу се двојачке форме: њум/њума, њим/њима. Облици њум и њим ређе се чују.³⁹ Вокал *а* покретан је код општег падежа показних, присвојних, неодређених, одричних, упитних заменица. Код опште заменице сваки могу бити покретни вокали *и* у номинативу, и *а* у општем падежу.

идем сас њум Св; на њум ву оставија пòмоћно оделёње П; за њум има Ч; па куде њум Љ; рече ми да идеш куде њум О; сас њум је тáмо Рљ;

и куде њума иде Б; ја живим с њума П; ја пá сас њума О; Јелена је шила за њума П; кроз њума М; куде њума је бија Ч; мајке, баба вика да идеш куде њума О; на њума ву добри П; неје давала на њума Љ; нема на њума Ж; не мòже прёко њума П; њума, да узнеш њума П; од њума сирће бидне П; онòј рёсто за њума П; отидем куде њума Љ; отидем пá куде њума П; сас њума мнòго смо живели П; Сас њума Св; удари у њума и пукна П;

бòље него код њим П; њим не ги срам, тебе те срам ГД;

воду наврнали на њима Н; нека је за њима дóбро Сл; и за њима Љ; и на нас и на њима Сл; куде њима Ч; родила њима П;

код овог у реку П; видò га онòг Љубу Б; оволичког сам га ранила Рљ; од мòјег мýжа Љ; на ѡвог човёка Ц; с ѡвог зёта Ч; на деду нáшег О; свё смо дáле на брáта нáшег П; с вáшег тáтка Ц; од вáшег деду Р; с његòвог брáта П; дала је на њёног сина Т; на њòјног свёкра Т; по нёког Сёфу Т; сретнала нёког

³⁹ Присуство *-ма*, односно *-м*, код заменица у говорима источне и јужне Србије Белић тумачи уносом из косовско-ресавских говора преко облика *њима*, *ѡма*, *њим*. С обзиром на то да у једини личних заменица постоје акценатске двосложне форме (*мене*, *ѡебе*, *себе*, *њега*) и неакцентоване једносложне (*ме*, *ѡе*, *се*, *га*), то је додатно подстакло додавање *-ма* на њу и образовања још једног двосложног облика – *њума*, док се *њум* почело касније употребљавати (Белић 1999: 284).

шофера П; дoм нeмa н_икoг Св; н_икoг ж_ивoг нeмa Сл; н_икoг нeмa у кyћy Рљ; с н_икoг нeћe дa идe Ч; кoјeг брaтa с_и в_икaјa Ч; с кoг чoвeкa стoј_и П; oд ч_ијeг с_инa Т; зa свaкoг чoвeкa Сл; и нa свaкoг ћe дaдe Ц; свaкoг ћe пoв_икнe Б; oд *и*ст_иoг чoвeкa Рљ;

зa oвoгa чoвeкa О; јeдeн зa oвoгa Т; нa oвoгa Рaткa ГД; ћeркa изглeдa дa мy јe нa oвoгa П; зa oнoгa свeтa пeшк_ири П; нa oнoгa дo вaс Св; oвoл_ичкoгa, нaјмaлoгa с_инa О; *и*aквoгa *и*ст_иoгa *и*мa дoмa П; нa мoјeгa с_инa Б; жeнa нa мoјeгa брaтa o[д] ч_ичy Ч; oд мoјeгa брaтa узeјa Лљ; т_риeс гoдинe с *и*вoгa *и*вoгa с_инa П; тoј пo нaшeгa дeдy О; с вaшeгa тaткa Рљ; зa њeгoвoгa ч_ичy јe б_илa О; тoј имaћe нa њeнoгa ч_ичy Ж; с њeнoгa мyжa П; с њoјнoгa мyжa П; нa њoјнoгa брaтa жeнa Ч; кудe нeкoгa Ц; кудe нeкoгa бoгaтaшa О; нa нeкoгa пoпa ћeркa О; нa нeкoгa тyрскoгa aгy О; нeкoгa *и*мa Св; с нeкoгa ћe идe Ч; нa н_икoгa Ж; нa н_икoгa дa нe вeрyјeш Лљ; н_икoгa нeјe имaјa Лљ; н_икoгa нe пoзнaвaш П; нa кoјeгa oд њ_и ћe дaвa Сл; нa кoгa кoмшијy Р; нa ч_ијeгa тaткa П; зa свaкoгa рoђaкa Р; нa свaкoгa, бoжeм О;

свaк дeн Т; свaк трeбa дa с_и глeдa свoјe П; свaк ћe т_и кaжe Лљ;

свaки дeн О; свaки *и*мa свoј зaдaтaк П; И сeд свaки пeт дeнa п_итyјeм П; Ми сe ч_ини свaки дeн П; свaки дeн глeдaм мyкy Т; свaки трeћ_и дaн П; нe мoжe свaки Сл.

1.2.10.2. Кoд нeких п_рилoгa (дoм(a), oшyд(a), oшкeд(a), сeд(a), *и*eд(a), јeдaн*и*у*и*(a), oшкyд(e), oвaм(o), *и*aм(o), кaм(o)) и п_рeдлoгa с/сa пoкрeтни сy вoкaли a, e или o:

a: дoм нeмa н_икoг Св; јeднa ћeркa мy сe в_рнa дoм Р; нa дeтe ћe нoс_и лyбeницy дoм О;

дoмa л_и с_и Ц; дoмa гa нeмa Сз; идeмo с_и дoмa Рљ; сaм дo дoмa јe дoшјa П; тaквoгa *и*стoгa *и*мa дoмa П;

oдoвyд Т_рнaвa Н; и мoј_и сy oшyд нeгдe Р; oн сeд oшyд пa пoшјa нaвaмo Ц; oни сy пa oшyд Т; oшyд тeмeљ Н; п_рeд oв_ијa нaш_и oшyд Н; т_и д_рж_и oшyд Сл; ћe дoђe oшyд Св;

oвaкo склoп_иш п_исмo и oдoвyдa П; кoлa oдoвyдa ГД; oдoвyдa јe Ч; oдoвyдa y т_рaвy П; б_ијa и дoнeјa oшyдa П; в_рaћa сe oшyдa Б; дoђeв oшyдa ГД; дoђoмo oшyдa из Бyгaрскy П; кyћa јe oшyдa Сз; oд нeкy ст_рaнy oшyдa П;

oшкeд нeс_и мeс_илa лeбa Т; oшкeд тe нeсaм в_идeлa Ж; И сeд свaки пeт дeнa п_итyјeм П; oн сeд oтyд пa пoшјa нaвaмo Ц; сeд в_идo Лљ; сeд кaзyјy О; сeд фaм_илијe Р; идoмo сeг Н; кудe јe сeг Лљ; сeг, з_имyскe О; сeг јe тyјa кaо нaсeљe О; сeг нeмa Св; сeг фaм_илијe Б; чeкe дa сe сeгy сeг О; и сeк сy тyј нaп_рaвилe кyћe О; кaкo сeк сe сeћaм Рљ; нeјe кaкo сeк мoдeрaцијa Сл; јa сaм

ӣа̄д ученик бија Р; *ӣа̄д* су били Срби Р; значи до *ӣа̄г* О; и *ӣа̄к* смо дошле О; све се делило *ӣа̄к* П;

о̄ӣкѣда си је такој П; куде ће нађеш *сѣда* рабѣту О; е, *сѣга* Р; и он умреја *сѣга* О; научи ги јоште *сѣга* П; *Сѣга* воду да пијеш П; *ӣа̄да* беше Св; *ӣа̄да* такој било Љ; имало се је *ӣа̄га* Рљ; несу смеле *ӣа̄га* О;

једанѣуи се посвађаја с њега Ц; још *једанѣуи* гађаја Н;

једанѣуи ли је било Ч; тој ли на *једанѣуи* ГД;

ја живим с њума П; мене с автобус П; немам с ког да се распраљам Ж; Не с мѣжи Ж; с ложицу се јело Ц; с њи смо славили Сз; С њи ће збору Ж;

са њи је добар Љ; са овѣја наши Б; онѣј пластично са воду П; са онѣј бетонско П;

е: *о̄ӣкуд* дођѣсте Р; *о̄ӣкуд* иде Св; *о̄ӣкуд* су доселени Т; *одозгор* негде Ч; от Пчињу су *одозгор* О; па *оздѣл* ће почнемо Р;

о̄ӣкуде гу знајеш Љ; *о̄ӣкуде* је снашка овѣј ГД; *о̄ӣкуде* онѣј Н; *о̄ӣкуде* су насељени Т; *о̄ӣкуде* ти не су имале О; слегнаше *одозгоре* Н; *оздѣле* нагоре П;

о: било је *овѣм* Р; *овѣм*, куде једну чѣсму П; сѣди *овѣм* П; сѣдни *овѣм* ГД; што води доле, *овѣм* М; грѣбја били *онѣм* Н; мало по *навѣм* Рљ; не, не, тој е тај Лука други *онѣм* Н; њѣве су ги *онѣм* Б; њѣни су *онѣм* Љ; *ӣонавам* П; тѣгли *наѣм*, тѣгли *навам* Н; тија су из от Кленѣке *навѣм* Р;

Бунга *овѣмо* Р; *овѣмо* Копињак М; овѣј брдо *овѣмо* Р; па после су гу пребаѣиле *овѣмо* П; имала *онѣмо* Т; Мало Раѣинце *онѣмо* Р; па онѣј *онѣмо* доле М; *навѣмо* ће се спуштѣте Св; од Курбалију *навам* наше Н;

да га њега *ӣа̄м* гури П; имате ли кућу *ӣа̄м* Ц; Иначе, он је још *ӣа̄м* ГД; једни *ӣа̄м*, једни *ӣа̄м* О; кѣд сам бѣла *ӣа̄м* Љ; несам бѣја *ӣа̄м* Р; носи, крѣсти *ӣа̄м* Ц; они су си *ӣа̄м* Сз; преглиђа га *ӣа̄м* Сл; све до *ӣа̄м* М; с дѣсне стране *ӣа̄м* О; *ӣа̄м* га потпри П; *ӣа̄м* ги остаѣи Б; *ӣа̄м* нагоре Сл; *ӣа̄м* су тија бѣли Н; шѣсту годину је *ӣа̄м* ГД; ил *наѣм* ил *навам* Т; *наѣм* ће погледаш Ч; тој *наѣм* неје наше Сл;

да идемо *ӣа̄мо* Р; маѣла *ӣа̄мо* што је Р; неје он *ӣа̄мо* Б; овѣј продаја *ӣа̄мо* Св; сѣд *ӣа̄мо* горе у село ГД; *ӣа̄мо* нема ни Шиптари О; *ӣа̄мо* у касарину Б; вода иде *наѣмо* Љ; *наѣмо* је гиѣанско Н; не идемо ми *наѣмо* М; оздѣл да почнеш *наѣмо* П;

а *ка̄м* га сѣд Љ; *ка̄м* ги наши Сл; *ка̄м* ги сѣд Ж; *ка̄м* да виѣим М; *ка̄м* да виѣим какѣѣ је П; *Ка̄м* за нас Б; *Ка̄м*, окрѣни га Ч;

А *ка̄мо* за мене? Р; *ка̄мо* да виѣим Љ; *ка̄мо* на мене П; *ка̄мо* ти дѣца Рљ;

1.2.10.3. У неким месним прилозима појаѣа/одсуство вокала у вѣзи је са изборѣм партикуле, која може бити јѣднѣчѣла или двѣчѣла. То се ѣднѣси на паралѣлу партикула: *ј/ја*, *к/ка*, *н/на*.

баба Дѡнка *иуј* сѣди П; и сѣстра ми је дѡшла *иуј* Б; и *иуј* свадба има ГД; рѡди етѣ *иуј* ГД; *иуј* рѣка нѡша извира О; *иуј* су сви јѡш Сз; *иуј* су некад биле свѣ трле О; нека га *овдѣк* Н; ѡна је *одѡвдек* Ц; овѡј *овдѣн* гѡре Н;

зѣмља је ѡренѡива *иуја* О; извори су имѡле *иуја* О; има и и *иуја* Св; кудѣ, *иуја* ли ГД; нѣма га *иуја* ГД; ѡна не затѣкла *иуја* Срби О; *иуја*, куде камења Т; довѣја га Вѡја *овдѣка* П; код мѣне *овдѣка* Св; нѣма рѡдници *овдѣка* Р; *овдѣка* извади три зѡба П; *овдѣка* пѡ ће дѡђеш Св; *овдѣка* у рѣку Т; у овѡј маљу *овдѣка* штѡ је Р; *овдѣна* гѡре код нас Љ; *овдѣна* ми је Рљ; *овдѣна* нѣма М; *овдѣна* свѣ цигована П; *овдѣна* се је запослила Љ; рѡдија је *овдѣна* Ч; штѡ бѣше *овдѣна* Б; *одѡвдека* нѣ ли трња свѣ П; штѡ се ѡтсели *одѡвдека* П.

Уметање вокала

1.2.11. Уметнути вокали нашли су се у малом броју примера.

тамо у *касарину* Б; нѡш парѡдеда Сз; ни дѣда, ни *парѡдеда*, ни чѡкундѣда О; *парѡдеда* му ѡмре П; да дочѣкам и *парѡнуци* Рљ; има и *парѡнучики* Љ; три *парѡнука* имам П.

Уметање вокала ради разбијања сугласничке групе видно је у позајмљеници *кабл*:

једѡн *кабал* Љ; посебно *кабал* П; овакав *кабал* П.

Супституција вокала

1.2.12.0. Као и у другим народним говорима, и овде је честа замена вокала до које може доћи на различите начине. Неки од тих подстицаја су асимилације или дисимилације, фонетске или морфолошке природе. За дијалекте источне и јужне Србије није необично мењање вокала под утицајем палаталних сугласника, лабијала и акцента. Палатални сугласници утичу на затварање отворених вокала. Лабијали чине да се и вокали изговарају лабијално (в. Белић 1999: 73), па се дешава да *a* пређе у *o* или *y*, *e* у *e^o* или *o*, *o* у *y*. Утицај акцента видан је у изменама вокала који се налазе у неакцентованим слоговима тако да они могу постати отворенији (Белић 1999: 73).

Вокал *a*

Вокал *a* на месту *e*

1.2.12.1.1.1. Као последица асимилације, вокал *a* јавља се у примерима: сѡдимо *баграм* Сл; Деда Јѡвѡнов *кѡданац* Р; на једѡн *кѡданац* Б; тѡј *e* бѡја *кѡданац* О; имѡло је *кѡданиц* Т; ѡдев на *Панѡалѣј* Ц; на *Панѡалѣј* П; у Бујѡновац је бѡја *Панѡалѣј* Ц (поред: ѡбавезно на *Панѡелѣј* П; собѡр на *Панѡелѣј* Т); *сѡрама* њѣга је кудѣ, кудѣ М; ја не мѡгу *сѡрама* њѡ П и сл.

1.2.12.1.1.2. Измене дисимилаторске природе видне су у примерима: *тури аксѐнцију* Ч; *асѐнција* је добра за *џинџики* ГД; *турим* и *вагѐйу* ГД; *обавезно вагѐйу* П (али и *вегѐйа*: нѐмам више *вегѐйу* П; *купи вегѐйу* М); *мушаму* (према основном облику *мушема*) стављам ГД; на *мушаму* Сл; пре сам *мушаму* П и сл.

1.2.12.1.1.3. Морфолошке су природе супституције у глаголским облицима, где долази до замене у оквирима глаголских врста: *Мѐлам* на машину Ж; *миксер одједѐнпѹт мѐља* Ж; *после* ги *дѐљав* Сл; *ће* ги *одѐљамо* П; *пѐтла кољав* Ц (али се може чути и: *ће кољев свиње* Ц; *кѐ ће кољемо свиње* П); *кѐд кољамо свиње* Ж; *ће* га *закѐчам* ('закочињем') ГД.

1.2.12.1.1.4. У везнику *џе* долази до супституцију *е* са *а*: *идѐше*, *џа* донѐсоше Сл; да набѐрем *џа* *ће* ти *дѐм* Ц; *завршише џа* *дођѐше* Т; *завршимо џа* гу *вратимо* Н (поред: *џе* овѐј, *џе* онѐј П; *џе* нѐкад маргарин, *џе* нѐкад зѐјтин ГД).

Вокал *а* на месту *о*

1.2.12.1.2.1. Путем асимилације настали су облици: од *Арѐвицу* Н (чешће је: *Орѐовица/Орѐвица* П, М, Н, Р, Т, Ж); *дѐле* у *Марѐву* Ц; *Марѐва* П, Р, Ж (поред: *Морѐва* П, Р, М, Ц); *свѐ* у *Марѐвицу* *идев ондѐ* Р (али се чује и: *уливав* се у *Морѐвицу* Р); *дођев навадѐије* Сл; нѐма *навадѐије* Ж; *ѐн* је *навадѐија* *бија* Ц; *с навадѐије*, не *како сѐд* Сл; *С навадѐије* *тѐг* је *било* Ж; *ја бѐ навадѐиџа* П (али се могу чути и облици: *наводѐиџа*, *наводѐиџа*: *дође наводѐиџа* Л; *наводѐиџа* је *била* П); да *идемо нѐдвар* Сз, не *искача нѐдвар* П; *нѐдвар* не *смѐ* да *остѐне* Ч (али и: *нѐдворке турим* П; ми *идѐмо нѐдвор* ГД); *сви коњи наџавѐрени* О; *тѹја наџавѐрена* О; *Знаш* ли *штѐ* је *нишиѐдар?* П; *нишиѐдар* *бѐл* П; а *ти одѐвна* *нѐси* *бија* Ц; *одѐвна* је *умрѐла* Т; *носи* ву *џомарѐнџе*, *банѐне* П; *ѐне* ти *џомарѐнџа* Б; *ѐне* гу *квѐџа* онѐј *стѐра* Т; *расквѐџа* се Св; па се *расквѐџа* П.

1.2.12.1.2.2. Вокалска дисимилација препознаје се у именици *рогожа*: *тѐд* су *биле рагѐже* П; *сви* на *рагѐжу* Ц; *спѐли* смо на *рагѐже* Сз и сл.

1.2.12.1.2.3. Облик *квачка*: *стѐра квѐчка* Ч, може се тумачити као чување старог дублетног облика (Ћирић 1999: 43).

1.2.12.1.2.4. Супституција *о* са *а* нашла се у примерима: *мѐра* н[а] *ајѐрѐију* Ц; *ајѐрѐија* Сл; *како ајѐрѐију* П; *ајѐрисѐли* га Ж (поред: *имаја* је *ојѐрѐију* Ц; *мѐра ојѐрѐија* Рл; *ће* га *ојѐришев* П); *сас мајѐику* Ц; нѐма *без мајѐику* Ж; *с мајѐиче* П; онѐј *мајѐиче* Ч; *мајѐичики* Ж, Р.⁴⁰

⁴⁰ Ови облици се могу тумачити као отварање вокала у предакценатској позицији (Богдановић 1987: 65, Марковић 2000: 50).

Вокал *a* на месту *y*

1.2.12.1.3.1. Овде наводим примере глаголских облика који у инфинитивној основи имају *-на-* < *-нж-*: сѣд како *бидна̀ло* лѡшо Т; *легна̀* поза једну кру̀шку Сл; во̀ду *наврна̀ли* на њима Н; ја како сам *насти́ана̀ла* Н; овој сам све́ ја *обрна̀ја* Сл; Да̀ца тру̀дна *оси́ана* П; па ме *йоврна̀ше* Сл; *йодникна̀ја* ду̀б Р; ја ву *рекна̀* Ц; *седна̀ја* си Ц; *сре́йна* ме Љ; *у̀дма* ми *и́екна* Сл; ја кѣд *улегна̀* Ц итд. (в. и т. 1.2.3.2.).

Вокал *e*

Вокал *e* на месту *a*

1.2.12.2.1.1. Асимилацијом су настали облици: за по̀ла *ѣкѿер* Сл; изби́ла га *елѣрги́ја* Сз; нека *елѣрги́ја* Ж; *елѣргичан* је он П и сл.

Облик *гребу̀ља* вероватно је настао према глаголској основи *греб-* (Богдановић 1979: 79): с *гребу̀љу* П; те́ ти *гребу̀ља* М и сл.

Под утицајем палатала *j* вокал *a* се затвара те се чује: ели *йѡјес* ће му да́де Сз; Здравѡ жи́во, *йри́јейше́* Ч; *При́јейше́*, како́ си? Ц; с мо́јега *йри́јейше́ла* Б; да се *йри́јейше́лев* Сл.

1.2.12.2.1.2. Супституција *a* са *e* забележена је и у примерима: Сади́ ли *йейлици́ани*? ГД; сал *йейлици́ани* Сл; тура́ зелѣни *йейлици́ани* Ц (али се чује и *йайлици́ан*: овѡј да бе́ре *йайлици́ани* П); *ћеремиде* Ч.⁴¹

1.2.12.2.1.3. У прешевском говору најчешће се може чути *Велигден*, али у осталим називима празника увек стоји *a*: *Ђурђевдан*, *Мийировдан*, *Пејировдан* (в. т. 1.2.1.7.1. и 1.2.1.8.1.).

1.2.12.2.1.4. У облику *обадве* често се среће *e* на месту *a* дођо́ше *ѡбедве* Ц; ле́пи де́ца *ѡбедве* Ж (више примера и тумачења облика у в. т. 1.2.4.6.).

1.2.12.2.1.5. У 2. л. јд. императива јављају се облици са *e* на месту вокала *a*: ти *ви́кеј* мо́јега си́на Ж; *слу́шеј* да ти ка́жем ГД; *че́кеј*, *че́кеј* Ц; *че́кеј*, *че́кеј*, си́не Н; *че́кеј* да се уми́јем Т (поред: *че́кај* Р; *че́кај* ме Ц; *слу́шај* ова́мо П); па и: *бе́геј*, си́не, бе́ште, бе́ште! П (в. т. 2.5.7.1.3.).

1.2.12.2.1.6. Морфолошког су порекла замене *a* са *e* у презенту глагола *си́је* ('сипати'): да ви *си́јем* П; зејтинча́к ма́лко да му се *си́је* Ж; ће га *раси́јем* Ц; ће *раси́јеш* Т и сл.

1.2.12.2.1.7. Морфолошки разлози супституције вокала налазе се и код глаголског прилога садашњег: овѡја се утепа́ше *рабои́еѣћи* Сл. Истовремено се чује и *рабои́аећи*: све́ такој *рабои́аѣћи* П (в. т. 2.5.11.).

⁴¹ У облику *ћеремиде* вероватно се ради о утицају турског *keremid*, *keremit* (док је у грчком *cheramis*, *cheramidos*) (в. Шкаљић 1966: 190, Белић 1999: 80, Богдановић 1987: 79).

Вокал *е* на месту *и*

1.2.12.2.2.1. Дисимилацијом су настали облици: изатка́ла *ћелимчики* за сви́ П; једѐн *ћелим* за њу́ Ц; тка́ла сам *ћелими*, фу́те Т (али и: *ћилим* турі́мо П; ту́рим *ћилимче* Љ).

1.2.12.2.2.2. Асимилативним путем појавило се *е* уместо *и* код етника Кинези: *Кене́зи* ра́див П; код *Кене́зи* Ж.

1.2.12.2.2.3. Везник *или* може се јавити дисимилативном изменом као *ели*: *ели* другачи́је Љ; *ели* њди, *ел* се́ди ту́ј Ц; *ели* католи́ци *ели* правосла́вни Н; *ели* ма́јка, *ели* ни́кој ис ку́ћу Т; *ели* по́јес ће му да́де, *ели* ћели́мче, *ели* ча́рапе плете́не Сз; *ели* сас бу́рму Сл; *ели* собо́ри ка́д су би́ли Ц; *ели* сто́ку оста́вете *ели* се врате́те Н; *ели* ће се па́зев, *ели* ће ћу́тев Сл; *ели* у цр́кву га но́си, *ели* до́ђе ту́ј у ку́ћу Сз; роди́ла је *ели* не́је Сл; не́ке па́тичке, *ели* санда́лке, *ели* ципе́лке Сл; за ње́га *ел* за ме́не Н; (али и: и још двоји́ца *или* троји́ца Р; *или* он *или* ја́ П; са́мо да ли двоји́ца *или* троји́ца бе́ву Р; *ил* на́там *ил* на́вам Т).

1.2.12.2.2.4. Дисимилација се препознаје и у глаголу *мириса́йи*: ма́, *мери́ише* ми не́што Б; ко́ј се *мери́ише* Љ; све́ *мери́ише* на нафтали́н П; та́ј не *мери́ише* П; Што́ *мери́ишеи*! Ц; *намериса́ја* се, па, Бо́же! Ц; *намериса́* ли се П; па се *намери́ише*в ГД итд.

1.2.12.2.2.4. У прилошком облику *сасвем* стоји *е* према стандардном *и*: *сасве́м* га до́крајчи Ч (више у т. 1.2.4.9.).

1.2.12.2.2.5. У именици *комбе* налазимо преобликовање у средњи род, због чега се *е* нашло на месту *и*: Идеше́ једно́ *ко́мбе* ГД. Може се чути и *комби*: де́ца у шко́лу во́зи с *ко́мби* П; не́што као *ко́мби* Т.

1.2.12.2.2.6. Наредни примери супституције морфолошке су природе, а настали су у покушају уједначавања наставака у презенту 3. л. мн. Ради се о глаголима који се у 3. л. јд. (на које се додаје *в* у 3. л. мн.) завршавају на *-и*, те би требало да имају наставак *-ив* (в. и т. о 2.5.1.6. и 2.5.1.6.1.). Ова тенденција није тако изражена у прешевском говору, за разлику од пчињског (Јуришић 2009: 203–204):

и́ма на пр́сти да се *избро́јев* Р; но́ге све *йоцрв́енев* П; пр́ви пу́т га *йо́йла́кнев* Сл; реши́ле да се *о́йрија́йеље́в* Сл; ри́пав, *и́рчев*, ри́пав Т; се́дев, зна́ш Н; чим га *и́рера́дев*, ви́ше то́ј не́ма П итд.

1.2.12.2.2.7. У презенту глагола *склони́йи* долази до супституције *и* са *е*: па га *скло́нем* та́мо до вра́та П; не́што да *скло́неш* ту́ј П.

1.2.12.2.2.8. Морфолошког порекла су и облици радног глаголског придева мушког рода множине, где се опет иде правилом уједначавања наставака, односно уопштава се *-ле* у мушком и женском роду: *до́ише* ови́ја на́ши Рљ; ови́ја Карада́чани су ги *врна́ле* (више у т. 2.5.10.).

1.2.12.2.2.9. О односу префикса *ѿре-* и *ѿри-* види у т. 1.2.4.8.

Вокал *е* на месту *о*

1.2.12.2.3.1. Речце *ево*, *ено*, *еѿо* редовно имају *е* уместо *о*: ако *оћете*, *еве* ви П; *Звонко еве* га О; *еве* га до́м се́ди Сл; *Еве* ви смо́ки П; *Еве* ви циге́рице П; *еве* ги па́ Рљ; *еве*, да је́дем не мо́гу П; *еве* ја́ ће ву доне́сем Н; *еве* Македо́нци Ц; *еве* овако́ј, гле́ј Ц; *ене* ги оту́д Н; *ене* ти она́ј Ч; па *ене* онѿј што на́прави Р; *еѿе* с њи́ мо́жеш О; *еѿе* та́м ги одне́си П; сви́ на́ши, *еѿе*, комши́је Ц; *еѿе* тако́ј Љ; *Еѿе* ти, најѿди се Сл; *ене* ти го́ре Б итд.

Вокал *е* на месту *у*

1.2.12.2.4.1. Вокал *е* место *у* нашао се у прилошком облику *дање* (в. т. 2.1.9.1.4. и 2.1.9.1.5.).

но́ћу, *дање* ни́што не́ма да ме на́ђе Сл; но́ћу, *дање*, и́сто ти је П (али и: *дању*, *кад* има вре́ме П).

Вокал *и*

Вокал *и* на месту *а*

1.2.12.3.1.1. Семантичко-морфолошки узрокованим изменама дошло је до појаве *и* уместо *а* у придевима:

леѿи де́ца обе́две Ж; ра́деше *брзи ѿмо́ћ* Сл; *ѿѿѿи де́ца* Ж.

1.2.12.3.1.2. Код глаголских облика такође долази до морфолошких измена: *цеѿише* др́ва П; *цеѿи* ли др́ва Т; све́ ги са́м *ѿцеѿи* Р (в. т. 2.5.14.).

Вокал *и* на месту *е*

1.2.12.3.2.1. Дисимилацијом настали су облици: *ѿеѿи* идомо́ ГД; *ѿеѿи* ли и́шја Сл; *ѿеѿи* до та́мо Сз; све *ѿеѿи*, не́ма ко́ла П; *чи́кеѿ* Н и сл.

1.2.12.3.2.2. У облику *ѿићер* појава *и* на месту *е* објашњава се асимилацијом према суседном сугласнику *ћ* (в. Белић 1999: 75):

па не́смо *ѿићер* и бонбо́на Ж; ва́ди *ѿићерѿи* П.

1.2.12.3.2.3. Вокалске супституције налазе се и у следећим лексемама: *маѿија* је би́ла Н;⁴² би́ја је ла́ни код на́с П; не ла́ни, ѿло́ани Б.

⁴² Исти лик и у: Белић 1999: 75, Ћирић 1983: 41, Марковић 2000: 55, Младеновић 2001: 97. О овоме и у: Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 258. Облик *маѿија* објашњава се асимилацијом према суседним предњонепчаним сугласницима (в. Белић 1975: 75, Богдановић 1987: 80). Младеновић оповргава објашњење Вујовића (1969: 164), према коме се лик *маѿија* изводи из именице *маѿи* и појаве *ѿ* у хијату, јер се у говору Горе јављају облици: *маће(х)а*, *маћаа* напредо са *маѿи* (Младеновић 2001: 96).

1.2.12.3.2.4. У присвојној заменици 3. л. јд. м. р. путем асимилације нашло се *и* иза палатала *њ* уместо *е*: *њигóви* деца Сл; с *њигóво* мóже Ц; тóј *е* *њигóво* ГД; (чешће је *његóв*: на *његóву* мајку татко О; неки *његóв* М; *његóв* другар О; *његóва* ћерка Ц; *његóви* три Ч; *његóви* две деца П; па тóг на *његóви* деца П).

1.2.12.3.2.5. Код неодређених заменица понекад се *е* замењује вокалом *и*: дóкторе, дајте *ни́ки* ма́з П; *ники* пúт неће да дође Рљ; Сíма *ни́ки* П (више у т. 1.2.4.4. и о 2.2.2.4.1.).

1.2.12.3.2.6. Под утицајем лабијала вокал *е* се затвара у *и*: *нами́ишај* кре́вет П; *намии́шамо* аста́ли Сл; *нами́ишамо* се до *њи́* Сз; *нимо́ј* да ми изво́диш ГД; свé у *би́иџо́н* Т; па́дна на *би́иџо́н* Ц (поред: на *бе́иџо́н* ударíја Љ; не́ма тра́ва, *бе́иџо́н* Т).

1.2.12.3.2.7. Морфолошког порекла су супституције у глаголским облицима: да не *џо́иџе́чи* крв П; Ама дúго *џра́ји* Рљ и сл. (в. т. 2.5.14.).⁴³

1.2.12.3.2.8. Аналогијом су настале измене у примерима: ку́ћу *осви́ћамо* Ц; *оси́ћам* ми́рис на ка́фу П; *џрегли́ћа* га та́м Сл; *о́н* ће ме *џре́џри́иша* П; *џре́џри́ишав* ги Н; не́ ву *сми́ћам* Ц; не́ма да ги *сми́ћа* ни́кој ГД; што́ ти па сòд *сми́ћа* П и сл.⁴⁴

Вокал *и* на месту *у*

1.2.12.3.3.1. У прилогу *јучер* може доћи до замене *у* иза палатала *ј* вокалом *и*: *јичéр* бéву Т; па ли *јичéр* ГД; *ичéр* бéмо куде *њи́* Рљ; *и́шла* сам *ичéр* Т (чешће је *јуче*, *јучер*: *јучé* П, Н, М, Рљ; *јучéр* бéше Сл; *јучéр* је бíло гúжва ГД; *јучéр* ги докара́ше Т; *јучéр* је *и́шла* Рљ; Пéра *јучéр* дође́ М).

Вокал *о*

Вокал *о* на месту *а*

1.2.12.4.1. 1. Супституција *а* са *о* нашла се у следећим примерима: *ви́* сте *долéко* Сл; *долéко* мло́го Сл; *долéко* су на́ши грóбја Сз; ма *долéко* Ц; ма, *долéко* је ГД; мло́го смо *долéко* ГД (поред: *далéко* Рљ; *далéчко* си је П; *далéко* отидóше Сл); *ја́* не мóгу *ни́иџи́о* П; *џослужóвник* ву да́де П.

⁴³ Овде се ради о промени глаголске врсте по угледу на однос типа *боја́иши се* : *бо́јим се* (Белић 1999: 329).

⁴⁴ В. Белић (1999: 328) где се итеративни облици са *и* објашњавају аналогијом према односу облика *џре́џекнем* : *џре́џица-*, одакле се *и* уместо *е* ширило на све глаголе који имају *е* у корену (*нали́иша*, *сми́ћа*, *нари́ћа*, *зайóвића*, па и *џрими́ца*).

1.2.12.4.2.2. Асимилацијом су настали облици: бѣву дошли у амболанѣу (према амболанѣа) П; осом дубице ли има Сл (о облику осом в. т. 1.2.1.7.2.).

1.2.12.4.2.3. Као резултат дисимилације јављају се: на боба Раду Т; па становја је жандормер Ц; горе жандормерија Сл; на осѣал Н (чешће: намишћамо асѣали Сл; седи з асѣал Ц; на асѣал ГД; наређамо асѣали П; онако сѣдимо за асѣал П); пратија Дику собајле Сл.

1.2.12.4.2.4. Супституција а са о забележена је и у примерима: ја имам оджук одовде П;⁴⁵ ми смо одовде О; пођоше одовде Сл; одовдека не ли трња све П; одокле дођоште Ц; одокле си ти Т; одокле сте, деца М; одокле су населени, не знам Р, одоиле је Рљ итд.

Вокал о наместу е

2.12.4.2.1. Морфолошке измене на пољу уопштавања наставака некадашње тврде промене налазе се у средњем роду заменичких и придевских облика, као и код редних бројева:

ћубре њролеѣњо, јесењо Сл; Марин гроб је под нашо Н; ја сам педес њрећо Сл (више у т. 2.2.2.2.1.2., 2.3.1.2. и 2.4.2.).

1.2.12.4.2.2. Као резултат асимилације настао је облик: очовидац што је био Ц.

1.2.12.4.2.3. Вокал о стоји и у облицима присвојне заменице ж. р. јединине, чије настајање Белић објашњава преко датива њој (Белић 1999: 290): њојан брат Рљ; сестра њојна Сл; њојан татко Лљ; њојан отац је фатио света П; њојна ћерка Ц; њоњ има П; (али и: њен жућ Н; тој имање на њенога чичу П; кад је све њено П).

Вокал о на месту у

1.2.12.4.3.1. Супституција у са о у суседству лабијала среће се у следећим случајевима:

идо у амболанѣу П; треба да идем у амболанѣу Рљ; кад гу видомо у амболанѣу ГД; сви се запослили у аболанѣу П; сретна га у амболанѣу Т; овако у коѣи П; дјесно е Коѣињак М; затој што има много коѣине М; коѣус за кацу ГД; ставим лис коѣус П; ставља коѣус Сл (поред: једну главицу куѣус Ц; кисели куѣус П; с куѣус О, где је у стабилно захваљујући томе што је носилац акцента); и овј бјлке што су по њиве и њоѣљке П и сл.

⁴⁵ Облик одовде може се тумачити према основном овде, а исто тако и одокле, одоиле и сл. (Реметић 1996: 389).

1.2.12.4.3.2. Број *хиљаду* може се чути у облику са *о* на месту у: *Иљадо* и нешто Ц; има ги *иљадо* Сл; накуде *иљадо* Н (али и *иљаду*, *иљаде*: *иљаду* динара О; *иљаду* и *песто* марке П; две *иљаде* Ч).

1.2.12.4.3.3. Глагол *удаџи* (*се*) најчешће се среће са *о* место у:⁴⁶ ега се *одадеш* П; *одавав* се за визу ГД; *Оће* да се *одава* П; туј гу *одаја* О; све *млади* се *изодадоше* ГД; *одале* су ме О; *млатим* але за твоје *одавање* П и сл.

1.2.12.4.3.4. Код глагола *умесиџи*, *умиџи* (*се*) и *уџлашиџи* (*се*) јавља са *о* место префикса у, на шта је утицало присуство лабијала. Код првог глагола то је редовно стање, док код преостала два егзистирају оба облика истовремено (са у и са о).⁴⁷

омесим си за мене Т; *омеси* пропех Ц; па *омесим* леб П; тражи да му *омесим* Рљ; *омеси* се баница Сл; све *омесено*, спремено Сл;

омивамо се сви с туј воду Сл; *омијемо* се Ц; *омиј* се П; *оми* ли се Б (али и: *умива* се П; чекеј да се *умијем* Т; *ујутру* се *умимо* Ч);

деца ће се *оџлаши* Рљ; кад се *оџлаши* магарџа Ц; ће ме *оџлаши* Сз; *оџлаши* се Љ (поред: *уџлашиџа* сам се П; *уџлаши* се, како не ГД; ће те *уџлаши* Ц).

1.2.12.4.3.5. Прилог *близу* среће се и са *о*: *близо* до кућу Рљ; *близо* је туј Ц; до моју ћерку *близо* су Сл; *иблизо* до нас ГД (али и: *фати* туј *близу* П; *близу* је Т; *близу* њи М).

1.2.12.4.3.6. Прилог *једва* забележен је и у облику *одвај*: *одвај* гу заврши ГД; *одвај* дођо Сл; *работим*, али *одвај* Р (чешће *једва/једвај*: *једва* гу нађо П; *једва* га направи Св; *једвај* стигна Ц).

Вокал у

1.2.12.5.1. Вокал у на месту вокала *о* јавља се у примерима: онџ црвене *јамбуџице* П; ти ми гу даде туј *јамбуџицу* Ч; по *сиџуџке* га познавам Н;⁴⁸ *сиџуџаљке* ги има Т.

1.2.12.5.2. У примерима: ја имам *оџуџак* одовде П; *оџуџак* о[д] дете имам П, узрок гласовних измена можда лежи у народном етимологисању.

1.2.12.5.3. Вокал у у инфиксу -ува-

⁴⁶ В. и у: Белић 1999: 343, Богдановић 1987: 80, Ћирић 1999: 46, Марковић 2000: 55.

⁴⁷ В. и: Богдановић 1987: 80, Реметић 1996: 389, Ћирић 1999: 46, Марковић 2000: 55, Јуришић 2009: 75, Младеновић 2001: 108.

⁴⁸ Исте форме налазе се и у: Белић 1999: 261 (*сиџуџка*), Павловић 1939: 42, Реметић 1996: 390 (*сиџуџало*), Ћирић 1999: 47 (*сиџуџаљка*), Јуришић 2009: 77 (*сиџуџало*, *сиџуџаљце*). Облике *сиџуџка*, *сиџуџаљка*, *сиџуџало* Видоески (1962: 50–51) наводи као примере из кумановског говора у којима је у рефлекс назала задњег реда.

Позната је особина призренско-тимочких говора да граде итеративне глаголске облике помоћу инфикса -ува- (Белић 1999: 329–333). Наводим само неке од примера (в. т. 2.5.14.):

дали је исџлаћуваја ГД; *ја казува* Н; *казува* ли ти *ја* Р; *кад су њошурчували* у Босну Н; *уграћували* су сáми Рљ;

ја сам доручкувала ГД; и *ја* ги *кујува* Ц; *кад смо га кујували* П; *ко̀лко е райувала* сас мéне Сл; *Трајка* штò су га *њошћували* Ц; штò је тòј, реко, *замошћување* Ч; штò сам се *зарадувала* Рљ; штò смо се *радували* Т;

доћувале су код нас Сз; *Доћувале* су, кáко не Ж; *ко̀га свé нéсам њишћувала* Ц; *њишћува* га *ја*, али не казује Рљ; *њишћување* за њéга П; *њишћување* ме инцињери Н; такој ме *заболување* и тура П; *туј* смо *њроћували* Ч; *њробували* смо у сáлу П;

дéца школувани Сл; сви *школувани* Н;

којò радување Ц; *нéје бíло милување* П; *једно њошћување* да *имаш* П итд.

1.2.12.5.4. Вокал у нашао се и код императива ових глагола који се гради наставком -ј: *ај њроћуј* натам ГД; *друго њишћуј* Р; *качуј* се ти Сл; *легнуј* П; *легнујте* Ч и сл.

Хапнологија и сродне појаве

1.2.13.1. У говору Прешева постоје примери у којима се препознаје губљење слогова у речи и то у глаголским облицима, присвојним заменицама, бројевима, прилозима, речцама.

1. Иницијални положај: *нéке њолишáнке* Ч;

2. Медијални положај: *Анђел* [Аранђел] ву је мѹж бија О; *чика Анђел* последњи пѹт О; *виши* каква је тегòба П; *виши* како̀ Б; е *виши*, баба Благџа М; оно, *виши* ГД; *глéј* ко̀лко је цр̀но Ч; *éве овакој, глéј* Ц; *ка̀ко мòже дру̀кше* П; *жџми* (према 'живо ми') свé П, Ц, Сл, Ч; *јениу̀и* ме прати мајка ми О; *Јениу̀и* не казује Ж; штò ме је молила *јениу̀и* овдén Ж; *њòњ* има П; *Озгòр* мòже Ж; па *оздòл* ће пòчнемо Р;

3. Финални положај: *ај* да пíнемо Ц; *ај* навр̀ни до мéне Ц; *ај* пожу̀ри Б; *ај* та̀м, *ај* ова̀м Ч; *ај* ће га тра̀жимо Ц; *ај*, че́кам те Ц; *Лидијо, ај* помòгни Ч; *двајес* да̀на Рљ; *дваес* кома̀да Ч; *дваес* мéтра човéк П; *дваес* шéс гòдине Лљ; *Сто двајес* дíнара Ж; *áлкохол дeведéс* пéт мíлилитра, *чíс* П; *дeведéс* пéт Б; *дeведé* шéс гòдине *има* Сз; *дeведé* шéст, *дeведéс* јéдан П; *ја дeведé* шéсте *искочи* М; *мòж* (према 'можеш') да плáтиш у пòшту Р; не *мòж*^и ни да спíјеш ГД; не *мòж* (према 'можемо') да прòдамо овдé Р; не *мòж* (према 'можете') да ву при́јете Ч; не *мòж* (према 'можев') гу оста́вив Лљ; не *мòш* се одéлимо Ц; *кафу мòж*^и (од *можда*) ће донéсе ГД; *мòж* ће оста́нем жíва

П; *ѿријес* дѡна Б; *ѿријес* и два-три човѣка М; *ѿрије* су испали ѡдма П; *чѣк* да завршим ГД; овѡј *чи* је Љ и сл.

Из наведених примера може се закључити да се појава губљења појединих слогова у речи најчешће дешава у финалном и медијалном положају, а веома ретко у иницијалној позицији.

КОНСОНАНТИ

1.3.0. Консонантски систем прешевског говора разликује се од стања у стандардном српском језику јер познаје африкату *s* (мада се овај глас постепено губи из употребе). Реализација појединих гласова може бити различита у зависности од положаја у речи, гласовног окружења или од неких других екстралингвистичких фактора. У овом поглављу биће дат посебан осврт на неке сугласнике: *j*, *в*, *ф*, *х*, *s*, *ч*, *џ*, *ћ*, *ђ*, *л*, *љ*, *н*, *њ*, *финално л*, на сугласничке групе, као и на неке гласовне промене: јотовање, палатализација, асимилација, дисимилација, африкатизација, десоноризација, метатеза.

Сонант *J*

1.3.1.0. Сонант *j* може имати стабилну или нестабилну артикулацију, што је условљено његовим положајем у речи. Преглед примера са овим сугласником биће дат према месту на којем се *j* налази у речи: иницијална, медијална и финална позиција. Нестабилна артикулација сугласника *j* биће обележена знаком *ј̣*. Бројни примери потврђују и појаву секундарног *j*.

Сонант *J* на почетку речи

1.3.1.1.0. Овај глас је врло стабилан испред вокала *а*, *о* и *у*, док испред вокала предњег реда може бити редукован.

1.3.1.1.1. Сонант *j* испред вокала *а*:

ѐ, ће ти кажем *ја̣* Р; идѡ *ја̣* Св; и *ја̣* се нервирам Т; исто *ја̣* ће ти кажем М; *ја̣* ги чувам Сл; *ја̣* зидам с камен Н; *ја̣* једну попи Сл; *ја̣* казува Н; *ја̣* могу ко̀лко могу Ц; *ја̣* не ме́сим Т; *ја̣* не́неше да пла́хам Сл; *ја̣* сам на Проклѣтије Ц; *ја̣* се зајеба́вам П; *ја̣* се уплаши́ Ц; *ја̣* ће ве одведу П; *ја̣* ће купим Б; *ја̣* ће рита́м Сл; па зна́м *ја̣* то́ј Љ; *ја̣аа* ГД; *ја̣буку* не могу да погле́дам П; Пѣра во́ли *ја̣буку* П; *ја̣ви* се Љ; *ја̣вља* ли се од А́мерику? П; па су *ја̣виле* партиза́ни Ц; она́ј *ја̣вина* њи́ва М; Не ми се *ја̣вља* Ж; не се *ја̣вља* Ч; ме́не ми *ја̣д* Ц; *ја̣нчини* зна́м Ц; *ја̣ну́з* прави́ја че́шму Н; *ја̣ој*, што бе́рете ви П; једне *ја̣ребице* Ц; да ли ви је *ја̣сно* на ва́с П; што́ има́м под *ја̣сѿук* П; ту́ је би́ја *ја̣хија* Рљ и сл.

1.3.1.1.2. Сонант *j* испред вокала *o*:

Јованка куде је имала Н; свети *Јован* Т; ма *јок* Р; *Фиданке*, *Фиданке*, *јок*, *зина*ла П; нема он^{ој} малечко *јорганче* П; с *Јоцу* Ц; *још* једну^у њиву је узела П; *још* ко^лко сам дужна П; *још* малка^а имам Сз; *још* неку фамилију ако знаје Р; *још* смо ишли^и Љ; *још* смо на с^уд Н; *још* температу^у имам Ч; ух^у, *још* лани Т; на^учи ги *још*и^ие с^ага П итд.

1.3.1.1.2.1. Забележени су примери губљења иницијалног *j* испред вокала *o*, али само у антропониму *Јордан*:

Орданови су до^ле Н; *Ордан* Н; али и: исти *Јорда* П.

1.3.1.1.3. Сонант *j* испред вокала *y*:

пр^опаде бивша *Југославија* Ц; у *Југйромеи* је рад^ила Ц; *јули* и ^август није читано Р; Та^не рад^ија у С^едми *јули* Ж; у *Јумко* је рад^ила Св; сви ов^ија из *Јумко* Б; а они к^а ће *јурнев* П; *јуи*ре в^ечер Сз; сва^ко *јуи*ро по јед^н ч^ај Ч; *јуи*ред^н долази Ч; *јуи*ред^н од^ма гу к^упим П; *јуи*ред^н от^идем Љ; *јуи*рос у по^ла де^вет Рљ; *јуче* П, Н, М, Т; *јуче*р бе^ше ГД; *јуче*р бе^ше код на^с Сл; *јуче*р ги докара^ше Т; *јуче*р је би^ло г^ужва ГД; *јуче*р сам ишла ГД; П^ера *јуче*р до^ше М итд.

1.3.1.1.4. Сонант *j* испред вокала *e*

Глас *j* у позицији испред вокала *e* показује највише колебања. Из примера се може видети да се оно може чути релативно јасно и да може бити делимично или потпуно редуковано. Таква природа сугласника *j* најбоље се уочава код енклитике *је*.

да ги *јебу* на^ну П; *јеба* ти раб^оту ГД; има га *један* Мајст^оровић П; до^ше *један* д^н Ч; *један* Цаф^ер је би^о код ме^не Ц; к^ад се кач^и *један* госп^один П; с^ипа у *један* тиг^ањ Сл; убо^до се на *један* тр^н Сл; *једна* ку^{ћа} су до^шли Н; *једна* коко^шка ни се за^губи Ж; *једна* је на^ша Љ; да уз^имаш *једну* па^ртију во^ду П; *једну* ве^зану блу^зу ГД; *једну* ку^јну ле^тњу Т; *једну* ку^ћу ће на^правимо Рљ; *једну* њиву је узела Љ; има *једно* пет ши^ника шљив^ак Ц; *једно* вр^еме смо тера^ли Т; *једно* се при^фати^ло Св; на *једно* ма^гаре ме ^укачи Ц; на *једно* ме^сто Б; у *једно* бр^екче на^прави^ле ку^ћу ГД; *једни* ов^де Р; *једни* жу^ти вол^ови имашеву Ж; још *један*и^уи га^ђаја Н; *један*и^уи до^ше М; *један*и^уи р^едно је да гу од^ведеш П; *један*и^уи је до^шја Сз; то^ј ли на *један*и^уи^а ГД; и ја купу^ва *један*и^уи^{ке} Т; *једина*ц Ц; *једи*но т^{ај} Ч; *Јени*у^и не казу^{је} Ж; *једва* га на^прави Ц; *једва* гу на^ђо П; *једва* сто^{ји} Сз; *једва*и^а стиг^на Ц; бомб^оне или ме^шано *јед*ем Т; *јед*ев га Сл; *јед*е д^утке Т; *јед*ем га лимун тако^ј, ц^ел Ц; *јед*е, по^једу^{је} П; ко^лко да *јед*ем Т; не^{ка} *јед*ев Ч; они су кла^ли ко^њи за *јед*ење ГД; па ли *једи*и^е ГД; св^арив и то *јед*ев Ж; не мо^{гу} ја да га *јед*ем Т; *јед*о^мо же^људи^це П; к^рши *јези*к Ц; *је*ја је Сл; исп^екла и *је*ла Ж; бе^ву по^по^дне с *Јелену* Ж; *И*де свети *Јел*ена Ж; *Јел*ена је ши^ла за њ^ума Ч; ба^ба *Је*лице Ц; *А* *је*ло цр^вено пра^ви Ж; *јер* оно по^сле

узбући Ж; *јеси* ожењет П; девер и *јејџрва* Ц; код њи то *јѣфѣино* П; имало је рж, овѣс, *јечѣм* Т;

кѣлко *јѣјѣрве* су биле туј ГД; *једна* група у Ђстровицу Н;

една група Н; и било је *едно* Р; имала је *едну* аљину бѣрдо, а свѣ цигована П.

1.3.1.1.5. Сонант *ј* у енклитици *је*:

али живѣти кѣј ти *је* најмило П; видѣла *је* Љ; викаја ги *је* Т; да *је* знала Б; јѣш једну њиву *је* узѣла П; кѣд *је* ишла Рљ; не га *је* видѣја О; не ме *је* ни видѣја П; он *је* у Ђстровицу утѣпан Н; спрема*ла је* Св; та*тко ми је* имаја Ц; Турчин кѣд *је* протѣран Ц; што ми *је* рѣч рѣкја О;

а то ли *је* било на крај до*ле* Ц; да *је* знала нешто Ж; да ли ви *је* јасно на ва*с* П; да не*ма* да *је* изблѣдело Т; де*ца* кѣд се *је* чу*ва*ло Сл; ђа*ци је* имало у шко*лу* Р; Жљ*уна је* оној што га ви*кав* дет*лић* П; за стра *је* Ц; и било *је* е*дно* Р; извѣдена *је* Н; каквѣ *је* било Љ; кудѣ *је* изгѣрено Н; на ко*га* што *је* испратено Сл; на*ш је* заштитен Сл; пис*ало је* на једну та*блу* Н; пл*ачкало* се *је* Ц; по*јавило* се *је* Н; по*сле је* правена Н; прѣ *је* мо*гло* Сз; ра*дила је* у ко*митѣт* Ц; свѣ *је* спрѣмено Ж; свѣ на гр*уди је* спа*ва*ло Ц; та*мо је* било у цѣ*нтар* Ц; тѣј *ће је* оп*равен* Сл; то*ј се је* глѣ*дало* Св; Та*ко је* било Ж; у*дата је* била у Ги*лане* П; што *је* бија човѣк ра*ботан* П;

али било *е*, бе, Во*јо* М; али ве*ћином* та*ј е* су*ва* Р; ма, било *е* Рљ; де*да мој* *е* купија Ц; јед*на е* оста*ла* Ч; кѣлко *е* рату*вала* сас мѣне Сл; ова*мо е* било свѣ отк*ријено* ГД; овѣ*ј е* до*веја* Ж; то*ј е* ср*ушено* Н; то *е* фа*култѣт* Ж; то*ј е* на*ш* дѣл Н; ту*ј е* било г*умно* Ч; ту*ј е* б*рдо* Љ; ту*ј е* р*удник* био Ц.

1.3.1.1.6. Сонант *ј* испред вокала *и*:

јичѣр бѣву Т; *јичѣр* бѣмо Т; па ли *јичѣр* ГД;

ичѣр идѣ Сз; *ичѣр* Ч; ишла сам *ичѣр* Т.

1.3.1.1.6.1. У прешевском говору забележени су примери протетичког *ј*, чија је артикулација углавном јасна:

и*љадо јевра* узѣја гу ГД; кѣлко *јевра* Сз; *Јегѣ* до*ђе* Љ; *јегѣ* стигне Ч; тѣд је *јѣкономска* имала Б; у *јѣкономску* је ишла Т; *јѣла* код мѣне О; *јѣла* ова*м* Св; и *јејѣ*, бидна Сл; *јејѣ*, има Љ; *јѣже* се прав*и* од чуканицу од рж ГД; с *јѣже* вр*же* Љ; с не*ко јѣже* Сл; овѣ*ј* Дѣн*ко јѣжар* што је ГД; *јѣжари* су биле Рљ;

кѣлко *јевра* да има Ч; *јѣнглески* збѣрив П и сл.

Може се чути и: *евра* ги да*де* Ц; сто *евра* Љ; свѣ *ѣнглески* при*ча* П и сл.

Глас *j* у позицији између вокала показује стабилност. Редуковања у мањој или већој мери постоје у секвенцама: *-аја-*, *-аји-*, *-еја-*, *-еје-*, *-ије-*, *-ији-*, *-ијо-*, *-ију-*, *-оја-*. Глас *j* добро чува своју артикулацину вредност у положајима иза или између вокала задњег реда: *-оје-*, *-оји-*, *-ојо-*, *-оју-*, *-уја-*, *-ује-*, *-уји-*, *-ују-*. Највише колебања сонант *j* показује у позицији између вокала *и* на првом месту и *а* на другом.

Следе потврде са интервокалним *j*:

-аја-: донёсеше такој *бајаји* ГД; да неје *бајајио* Лљ; тој га ви́кав *Пољаја* Т и сл.

Велики број примера говори о међувокалском *j* у радном гл. придеву м. р. једнине:

викаја ми је Сз; не́ ги *врзаја* Ц; чи́ча му бе́ше *даја* пла́ц П; па сам се толико *зарадуваја* Ц; на́ш де́да је *имаја* лива́ду Ц; не́је *имаја* де́ца Рљ; та́тко ми је *имаја* Ц; ууу, голём ора́ *имаја* Ц; бе́ше *наиисаја* на ову́ј Ц; ово́ј сам све́ ја *обрнаја* Сл; ту́ј гу *одаја* О; кэд си *ораја* Б; па *оси́анаја* жи́в Н; бра́т ми *иисуваја* Р; кад сам ги ја *ипробаја* Ч; јо́ш не́ беше *ипродаја* све́ Ц; и да га је *и́еија* Т; мно́го гу *и́еија* О; ти́ си *ипрчаја* ГД; *чуваја* сам гове́да Сл;

да г *и́мам*, *даја* би ти Рљ; мо́ј чи́ча га је *кои́аја* Ж; петна́ес сам *кои́аја* Сл; кэд је *куи́уваја* Ц; сал Жи́вко ми је *оси́аја* Т; фами́лију све́ *ои́исаја* Р; *и́аднаја* ли ГД; *чика* Ми́ле *и́ослаја* Ч; ни́кој не́је *ипродаја* Р; ово́ј све́ си посе́бно *узимаја* П итд.

-ајо-: *Кајо́шка* водени́ца Ц;

-аје-: ја́ се *зајеба́вам* П; ови́ја де́ца ме *зајеба́вав* Ц; у ону́ј ку́ћу онде́ка *заједно* Ц; не се *зна́је* Лљ; овџ́ стар чо́век бо́ље *зна́је* Ц; та́чно *зна́је* Ч; што то́лко *зна́јемо* М; *зна́јете* ли го́ре Самарци́је Рљ; *ма́је* се Сз; сџ́д сам се *најџ́ла* ле́ба Т; онџ́ ње́но *и́кајено* П;

заједно су учи́ли Ц; *зна́јеш* куде́ игра́ли ко́ло Р; цре́ва истури́ *и́овраћајехи* Т;

у цивилство́ смо би́ли *за́едно* Сл;

-аји-: *који* *обича́ји* да ти *ка́жу* Ц; њи́ни *обича́ји* Ц; не се *ма́ји*, *џ* ГД;

Ма́ло *Ра́јинце* она́мо Р; куде́ *Ва́ји́и* Сл;

-еја-: не *и́еја* Рљ; на *и́еја́ше* да ме *примив* Ч;

У радном гл. придеву м. р. једнине:

Стоја́н ву се *разболе́ја* О; ја сам *узџ́ја* па́ре Н;

видџ́ја ли га Р; не га је *видџ́ја* О; не ме је ни *видџ́ја* П; *је́ја* је Сл; ко́ј ву је *и́леја* П; мно́го је *и́еја* на́род да настра́да Ц; *и́еја* је да *и́де* Лљ; пу́, да бе́ше *узџ́ја* П;

не́је *узџ́а* Б; *узџ́а* па́ре Ж; *усмрде́а* се Ц;

Сл; да се *иријави* под бирó Ц; на *ијијац* у Прéшево Ц; *сијалица* му прегорéла Ч; Не знаш ву *ишабијáи* Т; сòд је *иамија*, рекна Т;

а *ракија* је имáло Ц; има *ракија* Љ и сл.

Доста је примера секундарног *ј* у радном гл. придеву м. р. једнине, али је оно често слабије артикулације:

не знам да ли је *добија* М; трипут се је *женија* тэј лопóв Сл; да л сам *исџуишија* којо М; овдека кэд сам *косија* Сл; Мој тáтко је *куија* Ч; не ги *иомерија* од мéсто Ц; двé плóче сам *ударија* Сл; *ударија* по главу П;

бија је Диса Прга П; брát ми је *бија* Р; ја сам *бија* у Óстровицу Н; куде њума је *бија* П; па нéје *бија* стáрац тјј П; шарéн је *бија* и Шáрко Р; нéсам га *добија* тáј Р; из Врáње кэд сам *долазија* П; штó *дофатија* Р; какó се је *забунија* тóлко Ц; кэд сам се *зайослија* П; *избаија* сам П; штó сам се *измучија* Сл; рéтко кóј е *куија* овде Р; тэј штó је *куија* Ц; *правија је сáм* Сз; али кривíне сам *направија* М; какó си га *направија* П; од бáбу гу *наследија* М; тáтко ми је *иија* П; áсвалт се *иодусиарија* ГД; од онóг сам *иозајмија* Ч; Јануз *иравија* чéшму Н; штó је *радија* у Нáродну óдбрану Р; кáко сам се *сеија* П; па гу је он *средија* Т; *иужија* га Љ; свé да га је *увредија* Т; *уилаија* сам се П; зáдњи вóз *уфатија* М; ја сам *учија* занáт у Црнóтинце Р; *фатија и обесија* се П;

закочија се је Ч; али пá је *мислија* за нáс П и сл.

-ије-: *аберије* дóђев Сл; оно óпет си *вијеше* Ц; и *иони* нéмав *комије* Ц; *лије* кíша Ц; бíла је и стáница *милиције* Ц; примá *некције* и нéма Ж; сáмо да *облије* П; не *ијије* Сз; три литра *ијије* Т; па немóј да *ијијеш* Р; óба *ијијев* Сл; ће *ијијемо* свí тројица Р; кад *ијијешемо* кáфу Ц; јóш кэд гу *иоијије* нéку П; *ијресијем*, сабáље изгубило се П; ја сам на *Проклетије* Ц; нéки *раније* га крстев Сл; знајете ли гóре *Самарије* Рљ; а снáшка ву јóш *сијије* П; *сијије* си Љ; сéстρε имам *сиарије* П; пáмтиш ли ги *фамилије* Р; кóлко *функције* обáвља Ц; тэд је бíло *другојачије* П;

-ију-: *богословију* је завршио П; за Свети *Илију* сам бíла О; остáви си га на *кајију* П; ја ће се *крију* Сл; од *оијерацију* ослабé Т; има дóбру *иензију* М; óна ће íде у *иолицију* Ц; грéјев *ракију* Ж; стáвим кóмову *ракију* Љ; ће грéјев коцá *ракију* Ц; и на *ишелевизију* бéше Ц; ће гу калейише *ишейсију* П; нáшу *фамилију* Т; *фамилију* све описáја Р; једну *филију* сиренце Ц;

згрејале *ракију*, изнапи́ле се Ц;

-ији-: и на *сиарији* онија П.

1.3.1.2.4.1. Секундарно *ј* забележено је у случајевима затварања хијата: *авицон* најшја Н; да кружив *авицони* Ц; *милицон* и по Ч; *радицо* је сáмо имаја Ч; *ијетнајес* мéтра Сл; *двајес* играча има дóбри П; *двајес* мéтра Сз; *двајес* мáрке М; на *ијријес* дáна П; *ијријес* и два-три човéка М и сл.

Присутни су и примери без затварања хијата: да ли је *йеїйнаесїи* или *шеснаесїи* П; два и *йеїйнаес* Б; донесе десет-*йеїйнаес* корења Ж; *йеїйнаес* дана П; *йеїйнаес* сам копаја Сл; сал *йеїйнаес* Љ; *шеснаесїог* П; *седамнаес* има М; *осамнаес* дѣна Сл; *осамнаес* приколице камен Сл; *дваес* године има Сз; *дваес* метра човек П; *дваес* шес М; око *йирїес* евра Ч; само *йирїес* посто ми одбива Сл; за *йирїес* шес дѣна Сл итд.

1.3.1.2.4.2. Секундарно *ј* јавља се након губљења гласа *х*.

једну *кујну* лётну Ж; у *лѣју* Ч; *маїија* је била Н и сл.

1.3.1.2.4.3. Највећи број примера са секундарним *ј* односи се на радни глаголски придев м. р. једнине, где је *ј* постало саставни део наставка *-(j)a*: *даја*, *имаја*, *коїаја*, *разболеја*, *узеја*, *куїија*, *йукја* (в. т. 1.3.1.2.3. и 2.5.10.)

Сонант *Ј* на крају речи

1.3.1.3.0. Захваљујући употреби партикула код заменица и прилога, сонант *ј* у финалној позицији веома је фреквентан у говору Прешева. Поред *ј* као партикуле, јављају се примери појединих лексема, присвојних заменица, затим императива 2. л. једнине и узвика. Износим само део материјала који показује да је *ј* у овом положају врло стабилан, а само понекад се делимично редукује.

1.3.1.3.1. Следе потврде гласа *ј* у финалној позицији као примарног гласа, а онда и као секундарног у партикулама.

Дељуј је њињо Н; *Дељуј* на њино Н; да му макнев онџ *завој* П; *Комџ* се смрачи ГД; из *йвџ* *крај* Ц; једџн Србин је био на *крај* Ц; донџси ву *кравај* Ц; *крвај* П, Ц, М; нџси се *крвај* Ц; *обичај* е бија Сз; *чај* му не одговара Т;

Мој татко је купџја Ч; *мој* парадеда Сз; *мој* чџча га је копаја Ж; па и *мој* дџда Ц; *мој* татко је сирџче О; па и *йвџ* свџкар Ч; на *йвџ* дџн П; Он ли је *йвџ* свџкар Ч; па и *йвџ* свџкар Ч;

бџгај, смрџди, виџам Ц; *бџгеј* мџри Т; ти *виџеј* мџјега сџна Ж; *дај* ми на мџне Љ; *дај* ми га да га чџјем Ц; нџ ме *диџрај* П; нџ се *малиџреїиџрај* Ж; *немџ* да ми ги враџаш М; *немџ* ги заџубиш П; *Немој* џдма Б; *немџ* да се плаџиш Ц; нџ ги казџј ГД; *окуџај* ги, Таџнке П; *омиј* се П; *друџо йиџиј* Р; кола *йомџрај* Т; нџ се *сеџиџрај*, море Рљ; *слуџај* да ти каџжем Љ; *слуџај* овамо П; *мџре*, *йџрзај* кола Т; *узиџмај* гу одџвде П; *чеџкај* Р; *чеџкај* ме Ц; *чеџеј*, *чеџеј* Ц; *Чуџвај*, бџже ГД;

ај да пџнемо Ц; *ај* да те воџдим Сл; *ај* навџрни до мџне Рљ; *ај* поџжури Ж; *ај* таџм, *ај* оваџм Ч; *ај* ће га виџам таџмо П; *ај* ће га траџжимо Ц; *ај*, чеџкам те Ц; Лиџдијо, *ај* поџмџгни Ч; Да плаџче чџвџек, *џј* Ж; *џј*, стаџни Н; нџ се маџји, *џј* ГД; и виџам „*Еџеј*, ће биџдне рџт“ П;

али жив ти *кој* ти је најмило П; *кој* ву је плѣја П; *кој* га удара П; *кој* знаје Љ; *кој* знаје да игра П; *кој* од деца П; *кој* оће да узне причес О; *кој* ти гу плете П; *Кој* ће? Ч; *кој* ће гу узне с дѣте? Ж; *кој* ће ми дође Ж; *кој* што си има О; па *кој* оће П; бѣше написаја на *овуј* Ц; из *овуј* малу чѣк ГД; *овуј* жѣну Ц; *овуј* кућичку направимо О; сас *овуј* стоку Н; у *овуј* малу овдѣка што је Р; више мене што је *овој* Р; *овој* горе Б; *овој* наше Т; *овој* сам све ја обрњаја Сл; *овој* ти је одоздол пропѣћ ГД; само *овој* стављајте П; а *овѣј* навамо њиве М; *иѣј* баба О; *иѣј* чѣшма Ц; она има *иуј* библију Т; о *иуј* страну П; Како бе *иој*? Ж; богами, да неје *иој* ГД; и ми *иој* гледамо П; какво је *иој* Сз; с *иој* девојче О; *иој* е прѣма Хан ли Т; *Тој* много боли Ж; *иој* одавна Н; *иој* трѣба да растуриш П; у *иој* врѣме О; дај ги *иѣј* кесе П; сас *иѣј* дрангулије П; *иѣј* воднице Ж; *иѣј* изнад школу овдѣ Т; тој су *иѣј* Св; ѣне ти *онај* столица Љ; *онај* жѣна Рљ; *Онај* крива Ж; *онај* чѣшма тамо Н; на *онуј* страну онамо М; у *онуј* малу Ц; на *оној* ги ши П; *оној* што продадоше М; пѣчем на *оној* шпорече П; са *оној* бетѣнско П; имашемо *онѣј* купене Н; *онѣј* вртаче Ц; сѣс *онѣј* ћеремиде О; да ли слави *некој* Т; друг *никој* Н; *никој* не знаје Љ; *никој* не памти О; *никој* неје продаја Р; *никој* не ме је дираја П; *никој* не се је отруја Б; *никој* неће ми дође Ж;

бор је први *иуј* саден Р; знам да је *иуј* отприлике Р; па туј бе М; ради ете *иуј* ГД; *иуј* е путања ишла надоле П; *иуј* над село Т; *иуј* расипује Ц; *иуј* смо прођували Ч; о[д] *иуј* у воденицу Ц; Те нађу *иуј* Ж; ете *иакѣј* О; И *иакѣј* Ж; и *иакѣј* Сл; *иакѣј* су виране Н; *иакѣј* кѣд гу ујѣде П; *иакѣј* ме заболуваше и тура П; *иакѣј* моји О; тешак, *једвај* га динамо П; *одвај* дођо Сл; *одвај* гу заврши ГД; работим, али *одвај* Р; бегали људи одовде и *затиој* Н итд.

1.3.1.3.2. Много је мањи број примера са редукованим *ј* на крају речи.

немој да ми изгубиш картицу П; *слушеј* да ти кажем ГД; Чѣкеј да видим *кој* је П; *чѣкеј* кафу да донесе снашка ГД; *чѣкеј*, *чѣкеј*, сине Н;

једвај стигна Ц; *кој* е веруваја Б; *кој* е знаја Љ; *кој* е имаја алуминиску ложницу П; ели мајка, ели *никој* ис кућу Т; *овѣј* е довеја Ж; а *овој* е наше Н; *овој* е ваш П; *овој* е прав човек Ц; *овој* е твоје Ч; *онај* Јавина њива М; море, *иој* е намештаљка М; *иој* е тај вода Н; *иој* е преко Бањуку тамо Ц; *иој* имање на њенога чичу П и сл.

1.3.1.4. Сугласник *ј* показује најстабилнију позицију у иницијалној и финалној позицији. На почетку речи он се највише колеба у енклитици *је*, док је у осталим случајевима углавном јасне артикулације. На крају речи сонант *ј* чест је као партикула. У медијалном положају сонат *ј* може се наћи

између вокала и у суседству сугласника, а веома добро се одржава иза консонаната.

Сонант *В*

1.3.2.1. Глас *в* у говору Прешева може се редовно чути у неким граматичким категоријама. Он је део наставака у презенту и имперфекту 3. л. множине (*-в*; *-ву/-в*). Сугласник *в* углавном је нормалне артикулације, али постоје случајеви у којима се губи.

Потврде сугласника *в* у презенту и имперфекту 3. л. множине:

ми се чудимо зашто *бѣгав* Ц; једни *ви́кав* Реце́пова че́шма Н; гле́дав га оту́да Сз; *гњѣи́шев* па́ре у у́ста Сл; не́ гу да́вав јо́ш Ж; да до́ђев Н; све́ у Ма́равицу *и́дев* онде́ Р; голу́би *искљу́јев* Ц; гробје́ сѣг *иско́йјев* Н; *кори́си́и*в си Ц; да му *ма́кнев* онџ *за́вој* П; пѣтла си га *но́сив* Ц; тре́ћи ве́чер ће *но́сев* китке Сл; па ме *огова́рав* ме́не Ч; сва́тови *и́ођев* за сна́шку Сл; да *и́ра́вев* шко́лу Н; не те *и́ри́мав* П; де́ца *раза́нју́ев*, Зо́ре Т; *р́вев* се, бре П; *сва́рив* и то́ *јѣдєв* М; *смѣ́кнев* па *одне́сев* Рљ; да ги *сти́ре́љав* Н; али не *слу́шав* Т; се́дам ће му *у́змєв* Ц; о́ни чу́вав о́вце Ц; *че́кав* га Ц (в. т. 2.5.1.6.);

ма́лопре де́ца *бе́ву* Рљ;⁴⁹ сла́бе пла́те *бе́ву* Сл; ка́ко ги *ви́кашев*у Ц; то́ј *вр́шашев*у у понеде́љак Сл; де́ца *идешев*у у шко́лу Сл; ка́д *зако́љешев*у сви́ње Ц; *зби́рашев*у ша́шке Сл; *ле́чешев*у се Ц; ка́ко се *и́резив́љашев*у Н; *и́ри́чашев*у на́ше комши́је Ц; *и́ри́чашев*у три́јес ку́ће би́ле Н; *рад́јешев*у се Ж; ка́ко ги *ви́кашев* М; ко́јо *ви́кашев* Н; *иска́чашев* цигле Н; љу́ди *кр́си́шєшев* са́ми Ц; то́ј *циркосу́јешев* се Т (више у т. 2.5.3.2.).

1.3.2.2. Код глаголских облика са секвенцом *-ави-* могуће је тројако стање: са гласом *в*, са његовом ослабљеном артикулацијом или са потпуном редукцијом. Највише је материјала који показује стабилну артикулациону вредност овог гласа у споменутом међувокалском положају.

Потврде:

бла́жно ће *и́ра́виши* О; му́тавог те *и́ра́ви* Ч; ка́д се не́кој *и́ра́ви* ва́жан О; пра́ви ку́ћу, пра́ви Сз; *и́ра́ви* ла́ф, сме́је се, ки́да Ж; све́ на бла́жно се *и́ра́ви* О; да *и́ра́вев* по́големо Св; у́једно су *и́рави́ли* Сл; *и́рави́мо* ку́ћу, *и́рави́мо* Р; кад *и́рави́ише* аутопу́т Ц; че́шму гу по́сле *и́рави́ише* Н; о́н ће *наи́ра́ви* П; кад смо ми *наи́рави́ли* ку́ћу го́ре Ц; ко́је су љу́ди *наи́рави́ли* Т; шко́лу *наи́рави́ише* Ц; Шипта́ри све́ *наи́рави́ише* ку́ће Т; ви́диш, ће *забора́вим* Р; бо́гами, *забра́вим* се Сл; мо́ж да се *забра́виши* Рљ; па *оси́та́вимо* Т; па *оси́та́ви́ише* Н;

⁴⁹ У неким облицима имперфекта присуство сугласника *в* можда би се могло тумачити као појава гласа *в* уместо сугласника *х*: *беху* > *беу* > *беvu*.

што да *йр'а'им* ГД; да ги *йр'а'им* Св; што да *йр'а'у* Ц; до́м, што да *йр'а'и* Ж; ку́ћа сѐг се *най'ра'и* ГД;

што да ги *йр'а'иш* П; Што́ ће *йр'а'иш* кѣт се ода́вав Ч; на не́га *йр'а'и* му рабо́ту не́ки Ж; *йр'а'и* ги тѣнке, тѣнке, тѣнке ГД; а ко́ј му је *йраи́ја*, не зна́м Ж; *Праи́ли* си ће́ф Ж; Па тѣк *йр'а'еше* се рабо́та Ж; какво́ *най'ра'ено* ГД; куде́ е *най'ра'ена* Ц и сл.

1.3.2.3. У имперфекту 3. л. мн. обично се чује секундарни глас *в* (в. т. 2.5.3.2.), али има и примера без *в*:

Не́ ли и о́ни бе́у? Ч; онома́д бе́у Св; по́големи, мори, бе́у ГД и сл.

1.3.2.4. Секвенца *-вљ-* може се упростити испадањем сонанта *в*:⁵⁰

све́ *забра'љам* ГД; ако ву се сви́ђа о́на *оси'а'ља* П; не́мам с ко́г да се *раси'ра'љам* Ч; с онакву́ да се не *раси'ра'љаш* Ж; С мно́го де́ца се *раси'ра'ља* Ж; *раси'ра'љамо* це́л дѣн јуче́ П; при́ђем ту́ј да се *раси'ра'љам* П; Ви́ ће си *си'ра'љаи'е* Ж; ова́ј *цр'љи'ва*, ова́ј не́је П; *цр'љи'ве* јабуке Рљ (али: *уцр'в'љи'ло* се Ц).

Међутим, овај глас може и опстати у истој сугласничкој групи.

да не *йона'в'љамо* Ц; како́ се *йр'ези'в'љаше* Н; Па́вловић се *йр'ези'в'љаше* Н; ја́ *йрей'и'оси'а'в'љам* Ц; ма́јка ми је *Прешев'љанка* О; ко́лко сам се *раси'прав'ља'ла* Ц; ба́ба па́ре што́ *си'а'в'ља* Сл; са́мо овој *си'а'в'љаји'е* П; но́ се *оси'а'в'ља* Р.

1.3.2.5. Суфикси *-си'иво*, *-и'и'иво*, *-ев/ов-*ски обично чувају сугласник *в*:

голе́мо *бога'си'иво* П; остави́ја *на'слеси'иво* Ч; у *циви'лси'иво* смо би́ли заједно Сл;

и́ма си *дру'и'и'иво* М;

жу́јинска и *мира'и'и'овска* Ц; под *мира'и'и'овске* њи́ве М; и сѐг *йр'ешевска* доли́на Н; у *йр'ешевско* Т; овѣј *си'р'езовске* М;

али и: па́мту све́ о[д] *деи'и'и'и'си'и'о* Сз; би́ло је бра́тсто Сз.

1.3.2.6. Код глагола *сврбейи* забележила сам само један пример: *свр'би* ме П. У истом значењу обично се користи лексема *чеша* (*че́ша* ме П, М, Н, Ж, Рљ).

1.3.2.7. Морфолошког порекла је *в* у глаголима:

немо́ј да ми ги *да'ваиш* П; не́ ги *да'ва* Љ; па *да'ва* ни па́ре Ц; да се *зали'ва* Ж; ће те *изби'ва* Ж; О́ће да се *ода'ва* П; *ода'вав* се за ви́зу ГД; Што́ ће пра́иш кѣт се *ода'вав* Ч; све́ га *одби'вав* Ч; *йозна'ва* се пе́гла Ч; не́ се позна́ва ко́ј е Сз; не *йрода'ва* Ж; овѣј што *йрода'ва* бра́шно Т; *йрода'ва* чара́пе Ц; сви́ *йрода'вав* П; Пе́ра ги о́дма *ра́здава* на де́ца П; све́ ги *ра́здава* М и сл.

1.3.2.8. Аналогијом према облицима типа *дава*, *залива* развило се *в* у: да *йр'еви'ва* Сл.

⁵⁰ Више о овој појави у Ивић 1957: 111.

Има потврда и за обрнути поступак када се место *в* употребљава *ј*: овамо је било све *ошкријено* Ч; *йокријено* је Б; све *раскријено* Св.

1.3.2.9. У глаголским облицима са *-вл-* < *об-вл-*, *с-вл-*, сонант *в* може се изгубити, али се јављају и форме са њим:⁵¹

да можеш да *облече*ш П; *облече* једанпут бермуде М; кд се *соблеко* П; он се *соблекја* до пола П;

свлече се и *лэгне* Ц, *свлечи* се Ж.

1.3.2.10. У именици *ауџобус* може се створити секундарно *в* настало девокализацијом у:

авџобус П, Ж; на *авџобус* ГД; мене с *аџобус* П; има испод *авџобуску* Сл; тој мало *авџобушче* Сл (али и: *ауџобус* П; *ауџобус* тј иде рано Ц).

1.3.2.11. Секундарно *в* део је енклитичког облика заменице 3. л. јд. ж. р. у дативу.⁵²

гурне гу *брџву* О; док *ву* је слатко П; душа *ву* искача Лђ; казала *ву* О; на њу *ву* следје тој Ч; све на послужовник *ву* даде П; Стојан *ву* се разболеја О; туј *ву* давај П; испричај *ву* ти на њу Т; ће *ву* исприча Б итд. (више у т. 2.2.1.1.4.3.1. и 2.2.1.1.4.3.2.).

1.3.2.12. Односно-упитна заменица *чији* употребљава се и у облику *чиви* (в. т. 2.2.2.3.2.).⁵³

1.3.2.13. О осталим случајевима секундарног *в* у т. 1.3.4.4.

Сугласник *Ф*

1.3.3.0. Глас *ф* није непознат говору Прешева. Могло би се рећи да се добро чува и да су супституције гласом *в* веома ретке. Овакво стање разликује се од статуса овог гласа у најближим говорима. Јуришић (2009: 87) наводи да су у говору Горње Пчиње „форме са гласом [в] фреквентније од оних са [ф] тамо где се чува архаичније стање у језику“. Истина, и у том материјалу бројни су примери са *ф*: *кафа*, *кафана*, *фамилија*, *флаше*, *фуџа*, *џифус*, али је и доста потврда са *в*: *вамилија*, *вакуџеџи*, *вуџа*, *вилџан*, *кава*

⁵¹ В. Марковић 2000: 69, уп. Маретић 1899: 114.

⁵² Белић објашњава да је употреба облика *ву* у значењу датива јавила под утицајем множинских енклитичких облика: *и* (*их*), *ги*, *ни*, *ви* (Белић 1999: 282). Глас *в* у енклитици *ву* Видоески назива „преоден глас“ који се развио након губљења *ј* у облику *ју* (Видоески 1962: 167). Белић и Видоески наводе да се ова енклитика у јужноморавском (Белић 1999: 282), односно у врањском говору (Видоески 1962: 167), користи и у значењу акузатива. Међутим, у прешевском говору *ву* се користи једино у значењу датива.

⁵³ Према Видоеском овде се *в* развило аналошким путем према облику присвојне заменице *његов* (Видоески 1962: 92).

итд (Јуришић 2009: 87)). У кумановском говору Видоески налази материјал са употребом сугласника *в* и на местима где се очекује *ф*. Он истиче: „Во славишките села примери со *ф* се среќават само спорадично. Нешто се почете во северозападните села и во градскиот говор“ (Видоески 1962: 69). С обзиром на овакве неподударности са ситуацијом у прешевском говору, упоредила сам је са статусом гласа *ф* у другим ПЈ говорима. У говору Алексиначког Поморавља запажа се висока фреквентност овог гласа: *кафа*, *кафанче*, *нафџалин*, *фафаронке*, *лифџи*, *Сџефановић*, па и *фалиџеџи* (‘квалитет’), *фалификација* (‘квалификација’) итд. Ипак, Богдановић закључује да је обичнија употреба *в* на месту *ф*, „а у говору старијег становништва она се може сматрати и једином“ (Богдановић 1987: 103). Призренски говорни тип једини је у оквирима ПТ дијалекта који на завидан начин чува овај сугласник, што је, наравно, последица суживота са носиоцима несловенских језика (турског и албанског). У њему се кренуло и за корак даље, те има случајева замене *в* гласом *ф*: *ф^рба*, *рофиџо*, *нараф*. (Реметић 1996: 400). Социolingвистичке прилике које су подстакле овакаву позицију фонеме *ф* у призренском говору не чине ми се одговарајућим у случају прешевског говора. Наиме, Прешево је до краја шездесетих година било подручје са већинским српским становништвом, а тек је након тога примат постепено преузимало албанско становништво и албански језик. Неколико деценија мало је да би учврстило било какве језичке измене. Разлог стабилности гласа *ф* у говору Прешева није сасвим јасан, тако да ћу само изнети материјал који потврђује његово стање на овом простору.

1.3.3.1. Сугласник *ф* у иницијалном положају:

голема *фајда* Љ; нема *фајда* од много рабџу П; То је *факуџеџи* сигурно Ж; или *фалични* ГД; бугарска *фамилија* Р; да смо делили *фамилије* и маале Т; две различите *фамилије* Ж; из њину *фамилију* Рљ; од њину *фамилију* Ж; не се *фаниџаџирај* М; *фарбани* јаја Б; нове *фармерке* Т; пукја ми *федер* Ц; обуче гу [у] *ферџе* П; узне онџ њине *ферџе* П; дај га *фиксни* телефон Рљ; једну *филију* сиренце Ц; и сџг *фино* је О; много ми је *фино* П; Овџ много *фино* ради П; *Фини* прави Ж; *Фини* бџу П; за неку грчку *фирму* ради Сл; сабраше *флаше* Ж; Нџша донесе *флаше* Ч; напџни *флаше* Сл; напџни *флаше*, напџни, напџни Ж; да ву сџпнем сџк у *флашицу* Ж; једна *флашичка* Ц; *фломасџери*, бојанке Ц; Стра ме ће искрши *флиџидер* Ж; дража ти је *фоџеџа* П; у *фоџеџу* те ставив П; ни је бџја *фриџидер* П; како ти *фркне* на памет Ч; *фрља* црџја од кућу Сз; кад чисти, *фрљи* ги Т; сџ ће га *фрљим* П; *фрљи* тој Рљ; кџлко *фунџије* обавџа Рљ; једно *фусџанче* Ч; *фуџа* П, М, Љ, Ц, Т, Рљ, Ж, Сл; држ за *фуџу* П; Он ву иџепџја *фуџу* П; то је од иџепену *фуџу* П; лиџка *фуџиџе* П.

1.3.3.2. Унутар речи ϕ се јавља у следећим примерима:

У антропониму и топониму: једѝн Цафѝр Ц; У Шефске ливаде Ж.

Сугласник X

– 93 –

говорима. Мој материјал показује да се глас *x* може изгубити без замене, да се може појавити неки његов супституент или да се може чути у говору.

1.3.4.1. Сугласник *x* чула сам у примерима који следе и они, у већини случајева (*алкохол*, *храсѝ*, *хрсава*, *хиљаду*, *махала*), представљају новину у говору. Именице *сахрана*, *ходник* и *храна* често се користе управо у том облику и не делују као да садрже убачени елемент из стандардног језика. Код топонима *Прохор Пчињски* и *Охрид* нисам чула другачију форму.

Потврде:

алкохол деведес пѐт милилитра, чѝс П; не глѐда у *ѐхо* П; једна *махала* је Т; *махале* старе што су биле М; у *Охрид* П; нѐка тѐшка *ѝрѐхлада* Ч; био је *ѝрехлађен* М; *Прѐхор* Пчињски П, М, Ч, Т, Ж; ишли смо у *Прѐхор* Пчињски Св; идемо у *Прѐхор* Ц; та́м у *Прѐхор* Пчињски Сл; била сам ја на *сахрану* Ж; кад је *сахрана* била Ц; на *сахрану* Ц; на *сахрану* ће гу водим П; *сахрањен* је ондѐна Ч; на овакву бѐлу *хариѝију* га ста́ви Ч; са́мо тѐнка *хаѝина* и га́ће П; да ву показује хѐмију Р; нѐку хемика́лију П; дѐвесто и *хиљаду* и пѐсто Ж; ово *хиљаду* и пѐсто П; *ходник* не ли грѐјеш М; штѐ си *храну* истроши́ја Ц; кудѐ има *храсѝово* О; има да до́ђе, уху! Сл. и сл.

1.3.4.2. Губљење *x* углавном се бележи у неким речима са иницијалним или финалним *x*, у турским позајмљеницама, код броја *хиљаду*, затим код глагола *ходаѝи* и *хиѝиѝи* и у аористу 1. л. јд. и 1. л. множине.

Потврде о губљењу гласа *x* биће дате према положају овог сугласника у речи:

x:- *аби се* („хабати се“) П; нѐмаше *аѝр* (тур. *hayir*; Шкаљић 1966: 297) ГД; Добро вѐче, *ајдеѝе* Ж; па, *ај* чѐкам те Ц; кѐд је би́ја у *аѝилѐк* Рљ; штѐ је би́ја у *аѝилѐк* П; штѐ су били у *аѝилѐк* Ж; Бранко је *аѝија* П; нѐћу да ву јѐдем *а́к* (тур. *hak* 'pravo, istina, zasluga' Шкаљић 1966: 301) П; имала је едну *аѝину* бордо, а свѐ ци́гована П; Тражи бѐлу *аѝину* П; *аѝинче* му обѹчите Ч; десетѝину *ѐкѝара* Ц; *иљадо* јѐвра узѐја гу ГД; *иљаду* и пѐсто ма́рке П; двѐ *иљадиѝиѝе* П; двѐ *иљаде* и тре́ће П; двѐ *иљаде* дина́ра Сз; пѐт *иљаде* ѝсчочи М; пѐнзија пѐт *иљаде* више П; шѐс *иљаде* дина́ра М; пла́та ти је седамдѐсет *иљаде* П; без *и́ч* (тур. *hiç* 'ništa, nikako' Шкаљић 1966: 329) нѐје ГД; тѐ га у ла́д Рљ; са́мо по́сле ла́дне облоге П; кѐд бѐше ла́дно О; ла́дно бѐше Сл; ла́дно је Ц; мо́ра да је у ладовѝну Ч; ле́б оста́вимо Сз; ра́жен ле́ба Т; сѐд сам се најѐла ле́ба Т; откѐд нѐси месѝла ле́ба Т; купу́јев го́тов ле́б М; по́че да о́ди Ч; тако́ј док сам одѝла Рљ; ко́лко о́ћу Љ; каквѐ ти ду́ша о́ће Ц; *О́ће* да се ода́ва П; ко́ју о́ћеш од овѐј Св; *о́ћеш* ли раки́ју, пѝво Ц; ти *о́ћеш* ли љу́ту ГД; она га мно́го о́ћеше дѐвера ми П; ја́гањци ги ра́ни Ц; како́ гу је ра́нила Ж; онѐј ра́сѝи ('храст') О; ја́ не р́кам П; р́ка, не мо́гу да спи́јем П; цѐл но́ћ р́ка Ч; уба́во, р́сава М; *ѝѝе* да се ши́шам П; не *ѝѝја* Рљ; ја́ *ѝѝе* да гу докра́јчим Ц итд.

-х-: *гревоѿи* је Ж; не ли те је *гревоѿи* Ч; туго, туго, *гревоѿи* ГД; *дођомо*⁵⁴ ја и он М; и ми *дођомо* на врата О; сиң му *доодеше* Ц; и навече *дооди* Н; куде што *идомо* сѣг Ч; чим *искочи́мо* на пѹт Сл; Топлѣчка *ма́ла* О; на два три *ма́а* Ч; *наодив* си онѿи рѣзлог Љ; да ги *нара́ним* Рљ; ће га *оладимо* П; *оѿидомо* тамо Сл; тој *ѿиса́мо* Н; не ли ги *ѿисува́мо* Р; једне *ѿиѿи́је* П; *ѿиѿи́је* прави Ц; *ѿобегна́мо* сви Ц; *ѿрави́мо* кућу, *ѿрави́мо* Р; ће се *ѿрелáди* Рљ; *ѿрооди* си време ГД; са́мо што је *ѿрооди́ло* П; да мо́жемо *раáѿи* (тур. *rahat* 'zadovoljan, miran, spokojan, bezbrižan' Шкаљѿић 1966: 528) да сѣдимо Ч; у ко́лко *саáѿи* Ц; у óсам *саáѿи* ГД; *сарани́ше* ги Ж; *Целолéб* кáд се је обеси́ја П итд.

-х: глѣда те у *вр* очи Ц; качи́ја се на *вр* Ч; на *вр* ора́ П; тѹј е Цр̀ни *Вр* Р; Цр̀ни *Вр* писа́ ли Р; Једѿн *гра́* ће си свáрим Ж; *гре́*, не *гре́* Ч, П, М, Рљ; нѣ ли те је *гре́* Ж; *дадо́* ву па́ре П; поред *њи́* Рљ; од *њи́* узѿма Љ; голѣм *ора́* има́ја П; она да пого́ди ко́ји *ора́* Ж; ууу, голѣм *ора́* има́ја Ц; бѿло га је *сѿѿра́* ГД; за *сѿѿра́* је Ц; од *сѿѿра́* Б; тој ме *сѿѿра́* Ж; *сѿѿра́* га ѹфати ГД; *сѿѿра́* ме бѣше ГД; *сѿѿра́* ме ће па́дне Ж; да гу врати́ *о́дма* Ц; *о́дма* ста́вим П; *реко́*, Ма́рија Ц; ти́ја плѣкови ги *ѿра́* Ч; ја *ѿрави́* по́ла Ц; *ре́ко* му и на њѣга Љ; *изгуби́* пѹт Ц; ја једну́ *ѿоѿи́* Сл; код њу *о́до* Ц; Чу́ не́што Ж итд.

1.3.4.3. Губљење сугласника х некад изазива стварање вокалских група, које се могу контраховати:

и ја прола́зим Цѿгáнску *ма́лу* П; тако́, Цѣла *ма́ла* Р; Рѹска *ма́ла* смо гу зва́ли Р; код *сиромá* ('код сиромáха') ће се најѣдеш Ч и сл.

1.3.4.4. Након губљења х настали зев се може испунити гласовима *в* или *ј*:

в: *гревоѿи* Ц; Бѣш ме је *гревоѿи* Ж; мѣне ме *гревоѿи* Рљ; ако мо́же не́што *сувомѣснаѿи* Т;

ј: једну́ *ку́јну* лѣтњу Ж; у *лѣ́ју* Ч; *сѿѿре́ја* Рљ; под *сѿѿре́ју* П;

1.3.4.5. Уместо сугласника х некада се чује к:

х:- а једѿн има́ја от *красѿи́* О; о́дма, *киѿино́* ГД;

-х-: старѣ́јко *закѿи́ева* Ц; ти́ја *ѿлѣкови́* ги пра́ Ч; и та́мо ги *сакрани́ше* П; на *сáкрану* ја не идѣ́ ГД;

-х: ма́ја ('та́ја' на албанском значѿи *врк* ('врх')) О; значѿи *врк* за́бел О; *ѿлѣк* П, Ч, М, Ж, Ц; у једѿн *ѿлѣк* Б и сл.

Сугласничка група ХВ

1.3.5.1. У прешевском говору сугласничка група *хв* замењена је гласом *ф*. ја те *фа́лим*, *фа́лим* П; не да се *фа́лим* Сл; нѣ, ја не́ћу, *фа́ла* ГД; *фа́ла* Бо́гу П; *Фа́ла* ву знаш како́ П; *фа́ла* ги Сз; *фа́ла*, ја не́ћу Ж; *Фа́ла*, мло́го лѣпа

⁵⁴ О аористу овог типа више у т. 2.5.2.3.

кафа Ч; да се *зафа́лим* Б; па се *фа́ли*, *фа́ли* Ж; да ти се *ѿофа́лим* Ч; она му се *ѿофа́лила* у Ги́лане П;

да му се *фа́йи* П; и *фа́йим*, ста́вим П; кад не *фа́йи* па по пúт П; кад су га *фа́йи́ли* ГД; не́ће не *фа́йи* по́плава П; од ма́лка *фа́йи* гу ГД; по́сле не *фа́йи* ра́т П; тики гу *фа́йи* при́тисак ГД; *фа́йи* га за гркља́н Ч; *фа́йи* ја ла́вор во́ду Ж; *фа́йи* ме се́стра под ру́ку П; *фа́йив* овѐј Ч; *фа́йи* продадо́ ГД; *фа́йи́ле* се под ру́ку Ц; *фа́йи* скра́му Ч; шло́ гу бе́ше *фа́йи́ја* ГД; Ми́ и ра́дници *фа́ћа́ле* смо Ж; ни не *фа́ћа* шу́га Сл; она се *фа́ћа* за телефо́н Ц; Петро́ви по́сти га *фа́ћа́в* Ж; *фа́ћа́в* рђу Рљ; *фа́ћа́в* се Сз; *фа́ћени* су П; кѐ те дофа́йим ја́ Сл; ни́сак ву је, не мо́ж дофа́йи Т; они се обе ста́пчики *ѿрифа́йи́ле* О; и тако́ј ги *уфа́йив* Љ; стра́ ме *ѿфа́йи* Св; *уфа́йи́ле* га ГД и сл.

Сугласник *S*

1.3.6.0. Африката *s* у прешевском говору углавном се налази у речима које не потврђују статус фонеме овог гласа, односно, тамо где *s* стоји уместо гласа *з*, у сугласничкој групи *зв > св* или тамо где долази од групе *дз*. Међутим, има и примера са једином употребом гласа *s* без икаквог паралелизма, што је познато и другим призренско-тимочким говорима (в. Реметић 1996: 407, Богдановић 1987: 104, Марковић 2000: 76–77). Проф. Реметић наводи своје запажање у вези са статусом гласа *s* у призренском говору: „Паралелни изговор са гласом *з* узима маха код речи познатих стандардном језику (*озебла* гу мати, *ѿензију*, *зверка*). Тамо где, пак, стандарднојезички пандан изостаје (ономастика, ономатопеје), мора се говорити о ненарушеној фонолошкој индивидуалности овог гласа“ (Реметић 1996: 407). Овакво стање може се препознати и у прешевском говору. Наиме, речи: *суд*, *судар*, *своно*, *млосина*, *ѿенсија*, ређе се чују од њихових варијанти са сугласником *з*. С друге стране, речи попут: *сик*, *сикне*, *синса*, *наспне*, *ѿросукне*, могу се чути и код млађих говорника.

1.3.6.1. Сугласник *s* нашао се у иницијалној и медијалној позицији, али не и у финалној (осим у сандхију).

s:- има једно *сво́но* Љ, зашто́ ли *сво́ни* Б; *се́бев* ми но́ге П, Ч, Ж; *се́нса* се по пúт Б; не се *се́нсaj* П; *су́вре* су се ви́кале Љ; све́ у *си́д* Љ; *судáр* је би́ја Св; *си́к*, *си́к* П, Т, Рљ, М, Ц, Ч, О; са́мо да гу *си́кнем* П; и од вра́та да *си́кне* Сл; *си́нса* П, Ж, Сл, Ц, Ч, М; *си́нсе* му те́чив Т; да га *си́рнем* што рабо́ти Рљ; ко *су́нсaj* не́ки Т и сл.

Али и: *за́дњи* во́з уфа́тија М; на онѐј *зи́д* П; *зидáри* су би́ли ГД; само за *зидáње* Ч и сл.

-s-: *zasûram* се П; па *zasûpa*, *zasûpa* Т; такôј *клѣnsa* Ч; *Млосûна* су били Ж; ишла бабу да *насрне* у Кршевицу П; *насрне* ме по некипут Т; *sѣnsa* се по пут Б; не се *sѣnsaj* П; *osâd* Ж; ће *osѣбне* Т; има ли *ûѣnsujiу* Ч; *ûprosукло* млѣко П; ће *ûprosукне* П, Ц; *ûprosукнало* П, Ч, М, Ж и сл.

Али и: *млозина* П, Т; *озебнало* надвор Ч; само *озида*но Б; кôлка ти је *ûѣнзија* Р; Бес *ûѣнзију* ме ôстави Ж и сл.

Финално *s* у сандхију: *ûlâs* да купи Б.

Сугласници Ч и Џ

1.3.7.0. Сугласници *ч* и *џ* у прешевском говору углавном су нормалне артикулације и нема умекшаности, или је нема системски (будући да ми се само понекад чинило, чак и код истог говорника, да се *ч* изговара палатализованије), као што се може чути у неким призренско-јужноморавским говорима (в. Јуришић 2009: 90).

1.3.7.1. Одступање у вези са изговором африката у прешевском говору тиче се гласа *ч*. Природу овог гласа није лако описати. Наиме, ради се о африкати у којој је појачана фрикативна компонента. Појава није непозната српској лингвистици. О њој је писала Мирјана Соколовић (Соколовић 2002) и покушала да је дефинише, а сам глас назвала „лесковачко *ч*“ јер је дошла до закључка да је епицентар појаве управо Лесковац, одакле се она ширила ка истоку, југозападу и југу (Соколовић 2002: 488). Овај глас чула сам у Прешеву код неколико млађих мушких говорника (рођених између шездесетих и осамдесетих година прошлог века). С обзиром на то да сам исти глас препознала много раније у свом окружењу и даље од Прешева (Бујановац, Врање), најчешће код мушких говорника и то увек код већ поменуте генерације, стекла сам утисак да се овакво *ч* развило, рекла бих, у оквирима социолошке условљености и да је производ неког жаргонског изражавања.

1.3.7.1.1. Најпре ћу навести примере са африкатама *ч* и *џ* са нормалном артикулационом вредношћу која је обележје говора Прешева, а затим ће следити примери новог *ч*. Овај глас само ћу графички истаћи. Напомињем да се он не простире на целом подручју и да се не односи на све говорнике мушког пола млађе популације. Његови носиоци јесу само појединци. И поред тога, постоји потреба да се случај забележи иако ми се чини да се ширење у неко доба зауставило.

1.3.7.1.1.1. Африката *ч*:

ч:- продава *чарайе* Ц; Цеџи баба *чаршаџи* П; ткаје *чаршаџи* Сз; кôд станâмо сабаље, *чауре*, *чауре* ГД; за *чâс* ми прође Рљ; две *чâше* попиј Сл;

ће *йрикљу́чиш* сам П; на мене ми *йри́ча* П; немој да ми некој *йри́ча* П; такој *йри́чав* Ч; ми *йр́чимо* П; *йрчаја* сам П; *фр́жидерче* обавезно П; *Церча́ни* си имава свој на́зив М;

-ч: онија на *йа́ч* П; само на *йа́ч* Ч.

1.3.7.1.1.3.2. Код неких говорника са „лесковачким ч“ овакав изговор није доследан, мада има више примера где се чује овај глас. Приметила сам да је поменути глас нарочито изражен својом фрикативношћу код устаљених израза (*значи, иначе*) и у псовкама. Као да се оно најпре учврстило код тих речи, а може бити да је унето у говор управо преко њих.

Сугласници Ћ и Ћ

1.3.8.0. Код артикулације африката *ћ* и *ћ* нисам запазила никакве разлике у односу на стандардни изговор у српском језику. Што се тиче гласова *ћ* и *ћ* који потичу од старих прасловенских група **tj* и **dj*, Белић (1999: 151–164) говори о различитим звучним нијансама ових гласова у јужноморавским и запањским говорима.⁵⁵ Он претпоставља да су такви гласови поникли на крајњем југу Србије или у северној Старој Србији и Македонији. Слабију фрикацију сугласника *ћ* забележила је Марина Јуришић (2009: 91–92) у говору Горње Пчиње.⁵⁶ Гласове *ћ* и *ћ* са слабијом фрикацијом нисам могла да препознам у прешевском говору, што се чини необичним због близине македонских говора. С обзиром на овакво стање у прешевском говору, Белићева сумња да су ови гласови потекли с југа можда би се могла прецизирати померањем правца према истоку.

⁵⁵ Белић наводи примере са гласовима које обележава као *ћ'* и *ћ'* или *ћ''* и *ћ''* или *ћ'* и *ћ'* (*йлаћ'амо, сућ'ен* и сл.) забележене у Врању и околини, док се северније од тога ређе јављају.

⁵⁶ У Говору Горње Пчиње налазе се примери са следећим гласовним варијантама *ћ*: *кућ'а, йерай'ан, сећ'ам се, йлеи'ка, кућ'а, кука, кемане, шикер*. Овакви и слични примери чули су се у пунктовима: Трговиште, Црвени Град, Пролесје, Коћура, што представља источни део овог говора, који се у још неким цртама разликује од његовог крајњег запада (Шапранце и Шаинце). Једини пример који се чуо у западном пункту (Шапранце) је *шикер* који се, у овом случају, може посматрати и као позајмљеница из македонског језика (*шећер* је балкански турцизам персијског порекла: *sakar > šeker* (Скок III: 384, Шкаљић 1966: 581)). У говору Запања забележена су оба облика: *ишћер/шећер* и *шекер/шикер* и проф. Марковић их објашњава као „колебање у супституцији турских гласова *к'* и *г'* испред *е'*“ (Марковић 2000: 79, в. и Ивић 1957: 135). У Речнику говора Јужне Србије налазе се једино изведенице од *шећер*: *шећерка, шећерлика* (Златановић 1998: 476). И у Црнојправском речнику постоје само облици са *ћ* у *ишћер*: *ишћер, ишћеран, ишћераиш, ишћерък, ишћерење, ишћери, ишћерък, ишћерче, ишћерија* (Стојановић 2010: 1045). У Тимочком дијалекатском речнику (Динић 2008: 911) стоје облици: *ишћер, ишћеран, ишћерана, ишћерък*. Исто је и у Речнику говора северне Метихије: *ишћер, ишћарија, Шићерак* (Букумирић 2012: 695).

1.3.8.1. Примери који потврђују присуство гласова *ћ* и *ђ* без фрикативности налазе се у целом раду, те наводим само неке:

тој се *враћа* Љ; *ћерку* њам Сл; ја горе у *кућу* Ц; *маћија* је била Н; у *илећку* ме боли Ч; па немо *ишћер* и бонбона Ж; вади *ишћерчики* П; ја *ће* гу *узну* Сз; овдека па *ће* дођеш Св; *ћ* идемо у *шугаво* оделење Сл; *ће* пијете ли *кафу* Р; *ка* *ће* не дочекав Б; *намишћам* астали Сл; *намишћаж* кревет П; он Бобе га *неће* Т; нешто *ће* да *илаћа* Ц; ја сам *илаћаја* Сл; *прева* истури *иовраћајећи* Т; идемо *ноће* Б;

оне су биле *госпође* Сл; па се прави *цећ* Рљ; само поштовање *међу* људи Ц; *ће* *нарићам* *иућо* дете Ж; на *рђав* ексер Ж; у *иућо* је паднаја Ж; оно па *уће* испадна П и сл.

Сонанти *Н, Њ* и *Л, Љ*

1.3.9.0. У говору Прешева нема превеликих осцилација у односу сонантских парова *н* : *њ*, *л* : *љ*, што се разликује од стања у најближим околним говорима – кумановском и пчињском, где су примери са одступањима у употреби одређеног сонанта много бројнији (Видоески 1962: 60–64, Јуришић 2009: 92–97). Навешћу примере код којих сам запазила овакве замене. У свим случајевима углавном се ради о фонетским појавама, само понегде је реч о аналогiji.

1.3.9.1.1. У облицима глагола *жесити* и код ојконима *Ашане* постоји колебање у употреби *њ* и *н*:

мора да *жнеје*, да *копа* Ц; *жнејемо*, *жнејемо*, *жнејемо* Сз; *жнејемо* си *сами* Ч; *жнејали* смо Ж;

чим се *жнеје* *жито* М; мора да се *жнеје* П; *касно* *жнејев* Сл.

Ашање шиптарско Сз; *п'ешки* у *Ашање* идеш Сз; у *Ашање* ли Љ;

нема у *Ашане* Ч; тамо је *Ашане* М; у *Ашане* П.

1.3.9.1.2. Код неких именица редовно долази до употребе сонанта *њ* уместо *н*:

иашњу на раме Ж; *какве* *иашње* носив Ц;

сас *тј* *грањ* Ч; да ги зберем *грање* П; *тј* *грањ* П;

јагањци смо си имали Ж; *јагањци* ги рани Ц; па *јагањци* на пијак П;

1.3.9.1.3. Испред *к* глас *н* прешао је у *њ* код присвојног придева:

баба *Сѣојањкин* сок Ж.

Међутим, увек је *Сѣојанка*, па постоји могућност да је у претходном облику дошло до дисимилативног подстицаја *н* > *њ*.

1.3.9.1.4. У пчињском и кумановском говору забележени су облици са *њ* испред *к*: *сање*, *сења* (Јуришић 2009: 95), *сења*, *йечења*, које Видоески

објашњава аналогijом према *грање*, *йечење* (Видоески 1962: 64). У говору Прешева чује се облик *грањеке*, настао оваквим аналошким путем.

1.3.9.1.5. Сугласник *н* чује се у *инекција*, где је испао глас *ј*:

бабе чекав за *инекцију* П; овџ ву даде *инекцију* П; прѣписа ми *инекције* ГД; само *инекције* Б и сл.

1.3.9.1.6. Путем асимилације појавило се *њ* у:

Ми смо си *кућњи* П; за *кућњи* људи спрѣмаш Ц.

1.3.9.1.7. Сонант *њ* може се чути у неким од облика присвојне заменице

3. лица и у прилогу *њекња*.

причав си за *њињу* страну Сл; Дељуј је *њињо* Н; у *њињо* село Ц; *њиње* почнаше ГД; *њињи* деца Ж; е, и *њојан* татко О; *њојан* свѣкар П; *њоњ* има П; *њѣкња* П, Н, Ц, Сл, Ч, Ж; не ли *њѣкња* бѣ П; *њѣкња* се јавља Ж; од *њѣкња* Ч и сл.

1.3.9.2.1. Колебања у употреби сонаната *л* и *љ* забележена су у ојкониму *Билѣача*, у којем се често чује *л* место *љ*.

иначе, *Билѣча* и Норча Н; накуд *Билѣчу* Н; на стринку ми из *Билѣчу* татко П; од *Билѣчу* ли је Р; у *Билѣчу* тамо бија Ж;

из *Билѣчу* П; у *Билѣчу* си живи Ч.

1.3.9.2.2. Ојконим *Босилеград* може се чути као *Босиљиград*:

у *Босиљиград* тамо Р; из *Босиљиград* Бугарчики Р; не ли у *Босиљиград* Б; али и: преко *Босилеград* Ч.

1.3.9.2.3. И у следећим речима користи се сонант *љ* место *л*:

жљѣбѣча ниједна Ч; не се *жљѣби* Т; *ражљѣбило* се П;

дај ми теј *кљѣшиће* Ц; куде су *кљѣшиће* П (в. т. 1.3.13.1.6.);

све колѣна *огруљило* Т;

бѣл *сѣољњак* П; моји *сѣољњаци* Ж; опѣрем, вратим сви *сѣољњаци* Т;

цѣл живот *шѣгљи*, *шѣгљи* П; *шѣгљи* натам, *шѣгљи* навам Н и сл.

1.3.9.2.4. Двојак однос према употреби *л* и *љ* садржан је у следећим примерима:

е, после не знам *жѣлѣдац* ли П; на *жѣлѣдац* Сз; *жѣлѣдац* ме боли, а не можеш да гризеш П; али: *жљѣчка*, *жѣлѣдица*, тој ти је исто П; ја ги чистим *жѣлѣдице* Сл; једомо *жѣлѣдице* П; па се очистив *жѣлѣдице* Љ; спрема *жѣлѣдице* Ц; тој му је *жѣлѣдица* Рљ;

йлиѣскав се П; *исѣлиѣска* се Ч; али и: неки *йљусак* удари Ц;

до *сабајле* П; еве, иде на *сабајле* Ч; али и: ћ идемо *сабаље* Т; ицепи *сабаље* Т.

1.3.9.2.5. Асимилацијом према *њ* дошло је до појаве *љ* у придеву:

На дољањ спрат ГД; дољан(њ) спрат га оружале ГД; Дољњи пут је натам Сл;⁵⁷

али и: Бежанија средња, горња, дољња Н; тамо на дољњи спрат П; а овој е доњи П; доњи крај П; на доњу страну Ц;

1.3.9.3. О употреби *л* и *н* и јотованих гласова *љ* и *њ* (дрвја/дрвља, здравје/здравље, гробја/гробље, грањ, насељени, њунење, зајалење, калемење) у т. 1.3.11.8. и 1.3.11.1.

Судбина финалног *Л*

1.3.10.0. Слично суседним говорима, пчињском и кумановском (в. Јуришић 2009: 97–98, Видоески 1962: 211–214), и прешевски говор доследно има *-(j)a < -л* у радном глаголском придеву м. р. једнине, а чува *-л* у осталим врстама речи (именице, придеви, прилози). За разлику од других јужноморавских говора, прешевски и његови суседи не познају *-a < -л* ван радног гл. прид. м. р. једнине, чега има у Алексиначком Поморављу (Богдановић 1987: 104–114), српском призренском говору (Реметић 1996: 419–422), говорима Грачанице, Угљара и Гатња (Богдановић–Вукадиновић 1999: 106, Јашовић 2010: 115, Младеновић 2013: 114–116).

1.3.10.1. Примера радног гл. прид. м. р. јд. са *-(j)a* има више у т. 2.5.10. ја сам даваја Сл; даја мешалицу Ц; мужми је имаја Љ; туј гу одаја О; овој сам све ја обрњаја Сл; седњаја си и чека Ц; много гу шејаја О; чуваја сам говеда Сл;

не ме је видеја Ч; јеја је Сл; кој ву је њлеја П; Стојан ву се разболеја О; несам те разумеја Ц; тај мој татко њријеја Ц; ја сам узјеја паре Н;

бија сам тамо Б; и куде њума је бија П; ја сам бија у Островицу Н; видеја га Сз; несам га тај добија Р; како се је забунјаја тољко Ц; што сам се измучија Сл; овдека кад сам косија Сл; тј што је куијаја Ц; од бабу гу наследија М; беше њојија маљко Ц; две плоче сам ударија Сл;

па се надуја Ж; ја сам чуја Р; чуја сам за њу Ц;

овакој викњаја Ц; овој сам све ја обрњаја Сл; ја сам осћанјаја П; њадњаја ли ГД; њадњаја у воду Р; У туђо је њадњаја Ж; њодникњаја дуб Р; седњаја си и чека Ц; њргњаја се от памет Љ;

⁵⁷ Сонант *л* се умекшао испред назалног палатала *њ* (в. Видоески 1962: 62). У литератури се обично јавља облик *долњи*, са изворним *њ* и непромењеним финалним *л* (в. Белић 1999: 296, Реметић 1996: 418, 421; Марковић 2000: 83, Милосављевић 2009: 436). У горњопчињском је *дољњи*, *дољња*, *дољњо* и *дољан* (Јуришић 2009: 97).

педесет и пете сам *зайѐкја* Н; нѐсам *иџја* уопште Р; и авијон *наиџја* Н; да ли га је *наџја* Сз; *Оџиџја* там Ц; *џоџја* е Рљ; што ми је реч *рѐкја* О; Срба ви је *сиџѐкја* свѐ Сл.

1.3.10.1.2. Нисам забележила облике радног гл. придева м. р. јд. са чувањем полугласника типа: *иџџја*, *доџџја*, *џоџџја*, каквих има у пчињском говору (Јуришић 2009: 223), али и у кумановском (Видоески 1962: 212). Код једног говорника чула сам форму: Југославију сам гу *џроџја* Сл, он *доџја* Сл, коју је приметилa и Јуришић (2009: 224), а такви облици распрострањени су у мањој или већој мери и на подручју кумановског говора (Видоески 1962: 212, 213). Чини ми се да су моји примери ипак случајни, настали деловањем суседног кумановског дијалекта. Такав закључак намећу и облици записани код другог говорника из истог села, такође старијег мушкарца: пѐшки ли *иџја* Сл; за време рата сам *иџја* Сл и сл. Дакле, наставак *-џја* код глагола на *иџи* не би био обележје прешевског говора, већ пре свега наставак *-ја*.

Карта 2.⁵⁸

⁵⁸ На свим картама на којима су показане изоглосе обележена су подручја појединих говора, а не пунктови. Дакле, на њима су означене територије прешевског, пчињског и кумановског говора. Ознака поред Прешева односи се на појаву везану за Прешево и његову околину, ознаке поред Трговишта односе се на појаву везану за Горњу Пчињу, а ознака поред Куманова односи се на појаву везану за Куманово и његову околину.

1.3.10.1.3. Код глагола *моћи* у р. гл. придеву срећу се облици:

могја сам П, Н, Т, Рљ, *нѣсам могја* П, М, Ж;

али и: *кој како могја* О; *нѣје могја* П, Ц и сл.

1.3.10.2. Глас *л* на крају речи налази се у неким именицама, придевима и прилозима.

Именице: *Анђел* ву је мѹж бѣја О; *чика Анђел* последњи пѹт О; *сѣди з асѣал* Ц; на *асѣал* ГД; онако сѣдимо за *асѣал* П; *бѣвол* од врућину па не може Сз; *епа, вол* си је М; *Гаврил* Н; тој е наш *дел* Н; *Кѹзи дол* Т; у *дол* Сл; *ђавол* да га носи Ч; исти ти *ђавол* Рљ; тој е *ђавол* Ж; голѣм *жал* ГД; тачно гу видим да гу је *жал* П; *забел* П, Н, М, Ц, Сл, Ж, Ч; Чеклички *забел* М; *кабал* ми се искидаја Ц; широк *кабал* П; *кошѣл* П, Ж; збере *ѣѣел* П; *ѣѣел* Н, Ч, М, Ж, Рљ; *ѣѣѣл* П, Ж, М, Ч, Рљ, Н; бѣло ко *сол* П; у тѣј *кал* да не ѣде П; на *осѣал* Н;

Придеви: нишадар *бѣл* П; *врѣл* зѣјтин Ч; собѹче се *гол* П; Душко *Дебѣл* П; један *дебѣл* човѣк Ц; он *дебѣл*, висок П; *кисел* кѹпус П, Ж, М; Мија, *мѣл* он Сл; *најмал* син ГД; *најмал* син на Ранђела ГД; *округал* је Б; онѹ *округал* ГД (ретко: *није округли* П); бѣја је *цѣл* Љ; нѣје *цѣл* лѣб Т; врже ги по *цѣл* дѣн Ц; *цѣл* дѣн се договарамо Ц; *цѣл* ноћ Ж; *цѣл* ноћ код нас М; *цѣл* живѹт тѣгли, тѣгли П;

Прилози: видиш ли кудѣ је *одоздол* Ч; као златно нѣшто ѣма *одоздол* П; *одоздол* кѣд ѣдеш О; *оздол* дођоше Ж; па *оздол* ће пѹчнемо Р.

1.3.10.3. Глас *л* на крају слога, а у средини речи, забележен је у следећим случајевима:

жалка је на пчѣлу, ѹсу П; копамо свѣкар, свѣкрва, *зѣлва* П; моја *зѣлва* Ч; *сѣаросѣдѣлци* ѣсто О; Богдана бѣше *болна* П; кѣд је бѣла *болна* Ч; нѣсам *болна* П; па свѣ да сам *болна* П; па ти си више *болна* Ж; свѣкрва ву *болна* Ж; *Долња* Бежанија Н; на прѹзор *долњи* Н; на *долњи* спрат П; тамо на *долњи* спрат Ц (али и: *доњи* крај П; а овѹј е *доњи* П; не у онѹј *Доње* Врѣње П); *ѹвалне* онакој П; кудѣ је овѹј чѣшма *сѣлска* Н; на *сѣлско* грѹбље Б; *сѣлски* пѹт Љ; бѣше *сѣѣлна* крава Сл; још *мѣлка* ѣмам Сз; сасвѣм *мѣлка* тој ГД; ће те мѹчимо *мѣлко* О; *Замѣлка* да падне Љ;

колко ме је тепаја О; *колко* онѹј водѣница кѣд мѣља О; наши нѣсу смѣли да ѣдев *ѣѹлко* О и сл.

1.3.10.4. Промена финалног *л* према стандардном обрасцу дешава се у изузетним случајевима (в. т. 4.3.1., 4.3.2. и 4.4.). Ево неких од примера:

у тѣј *дѣо* Т; то је *цѣо* комплекс Ц; богослѹвију је *завриѣо* Сз; *оѣѣиѣо* у Бѹград Ц; *ѣреѣзнѣо* сам те, Трајче Ц; Драгиша ѹчитељ ми је *ѣричаѹ* Ц; горе је *сѣровѣо* црѣво Т; па је *сѣѣѣиѣо* кѣчап Ц; Амѣт што *ѹмрѣо* Ц итд.

Јотовање

1.3.11.1. Говор Прешева карактерише одсуство старог јотовања у облицима трпног глаголског придева. За ову појаву Белић истиче да је настала у морфолошким условима (в. Белић 1999: 143).

Примери ће бити наведени према сугласнику из основе.

д: све *извадено* П; *ограђено* са замку Т; А она у Италију *родена*? Ж; Она је *родена* у Немачку Ж; бор је први туј *саден* Р; има *посађено* Љ и сл.

иј: дадена и *враћена* Ж; *враћена* је Ж; *замлаћен* је Б; много је *замлаћен* П; што је *замлаћена* Ж; наш је *зашићен* Сл; на кога што је *исцртаћено* Сл; *накићени* гости Сл; *накићена* јелка П, Ч; *илаћено* је Ч и сл.

з: кобајаги да смо *заразени* Сл;

с: има *месено* ГД; имала сам *месено* П; све *омесено*, *спремено* Сл; затекла га *обесеног* Љ; те ги *обесени* у подрум Ч; светло не ли је *угасено* Љ и сл.

л: откуд су *доселени* Т; он је отуда *населен* О; од негде још *населени* О; одокле су *населени* не знам Р; Они су от Шаинце *населени* овде Ж; они *оделени* Сз; друго све *поделено* Р; *поделено* на сви Б; и брошуре *поделе* Р; *посолено* П, Ж, Ч, М, Рљ; *уиалено* светло Ж. Али и: откуде су *насељени* Т; оној кад је *подељено* П и сл.

иј: *заклоњене* су П; имашемо онј *куњене* Н; *куњени* колачи Ч; од овј *куњен* леб Т; *љуњене* у тањир сјдив Ж; *поклоњено* га оставиш Рљ; *поњени* авиони, тенкови Б и сл.

б: *грабена* погача П, Ц, Сл, Т; Изде онј *дробено* ГД; *дробено* млеко П, Н, О, Сл; *дробено* си једе Сл; такој *надробено* П; они су били *заробени* Н и сл.

м: нема *сиремено* Сл; све *омесено*, *спремено* Сл; све је *сиремено* П; теј *калемене* М и сл.

в: имашемо *осијавене* Н; *најравене*, горе такој *тесне* и *врзане* Ц; што су *најравене* Н; аутопут кад је *јравен* Н; кад је *јравена* тај црква О; кад је *јравено* тој Р; Сјд је добар, *појравен* П; *прејравено* некако ГД, свиње *шијровене* Љ и сл.⁵⁹

Међутим, могу се чути и јотоване форме. Овде се углавном ради о облицима „који се данас не употребљавају више као глаголски придеви, већ просто као придеви“ (в. Белић 1999: 144).

⁵⁹ Овакви и слични нејотовани примери могу се чути у источној Шумадији, али на подручју са траговима шопске и вардарско-моравске миграционе струје (Бошњаковић 2004: 238).

Донела *сїаї* П; кад би узела овај *сїаї* Т; сә кад би му узела једн *сїаї* Ц; и једн имаја *сїаїче* О; сто триес динара сам дала за *сїаїче* П; и побиле *сїаїчики* О; они се обе *сїаїчики* прифатиле О.

1.3.11.6. Група *стр* јавља се без трагова старог јотовања, али има и примера са јотовањем.

осїро Ж, ГД, Ч; *осїрило* П, ГД, М, Т; да *наосїрим* секиру П;

Наошїрија ги ножеви П; сәд је *ошїар* Т; *ошїрило* П и сл.

1.3.11.7. Као резултати старог јотовања могу се објаснити умекшања сугласника *ї* и *с* у неким глаголским облицима насталим у другачијем односу основа:

нема да ги *смића* никој ГД; он ће ме *їреїришиа* П; *їреїришиав* ги Н.

1.3.11.8. У вези са новим јотовањем запажа се неколико појава. Наиме, јасно је да се оно врши, али постоје колебања (чак и код истог говорника) у јотовању лабијала. Кумановски говор познаје само нејотоване форме (Видоески 1962: 87). У пчињском говору обични су нејотовани облици, сем код именице *дрвља* (Јуришић 2009: 99). Алексиначко Поморавље има углавном јотоване форме: *сноїље*, *гробље*, *здравље*, али и: *раскрсје*, *гројзе*, *звојзе* (Богдановић 1987: 115).

Потврде стања у прешевском говору биће дате према сугласнику који се умекшава или не умекшава:

н: *грање* М; да ги зберем *грање* П (и: *тјј грањ* П, аналогијом према *грање* (Видоески 1962: 62–64)); има и *їрње* П; *їрња* П, Ц, ГД; *їрња*, али онија магариња што јёдев П;

ї: *браћа* П, Н, М, Ч, ГД, Ж, Ч; преноси *їрућа* Ж; сәс *їрућа* П (чешће: *їручке*);

ї: кад је бија у *Скоїље* П; у *Скоїље* кад ги срётнем Ц; има и *сноїље* П; кад се врже *сноїље* Т; *коноїље* П, М, ГД, Ж, Т, Рљ; *коноїље* по Мораву Ц; беле панталоне и белу блузу од *коноїља* Ц.

Али и: кад је бија зёмљотрес у *Скоїје* П; зёмљотрес у *Скоїје* Ч; Тој е *сноїје* Ж.

б: баш код *гробље* миратовачко Ц; Роберт је на *гробље* Ц; на селско *гробље* Б; српско *гробље* Н; дођев од *гробља* П; їдев на *гробља* Љ; куде *гробља* има Н; на који *гробља* Љ; да има *шибље* О;

Али и: *гробје* Б; е, *гробје* сәг ископјев Н; отидемо на *гробје* Рљ; тјј део је било *гробје* Ц; долёко су наши *гробја* Сз; изнад *гробја* О; има нека код

грѡбја Ц; па кад отидемо на грѡбја Ц; у грѡбја Љ; цигански грѡбја куде су Н; грѡбјарски пѹт Сз;⁶¹

в: има дивље свиње П; дивљо нѣко дѣте М; дивљаџи П, Н, М; дрвља П, Н, Ч, Ж; падава дрвља и камења П; трѣба да однѣсе тој дрвље Ц; Здравље П, Ж, Н, М, Ц, Ч, Т, Рљ; море, нѣк је здравље Ц; кравље млѣко ГД, П, Ж, Ч; крављо Рљ, Сл.

Али и: овѡј брат му дивјак П; тија дрвја ГД, Н; накуд онѡј дрвје Н; У здравје П, Љ, Св, Б, Ч, М, Ц.

У лексеми *гројзе* извршена је метатеза те нема јотовања, али је до њега дошло у именици *гвожђе*.

бѣremo грѡјзе М; брали грѡјзе Ч; пѹнив ни сѹкњичики сѣс грѡјзе П; маказе за сечѣње *гвожђе* Ц; продадо га *гвожђе* П; свѣ нѣки *гвожђа* по авлију Сл.

Карта 3.

1.3.11.9. Иако се у непосредном суседству прешевског подручја налази кумановски говор, који је у главнини обележен нејотованом групом *јд*

⁶¹ Једна потврда са нејотованим лабијалом *б* (*гробје*) забележена је у источној Шумадији (Бошњаковић 2008: 239).

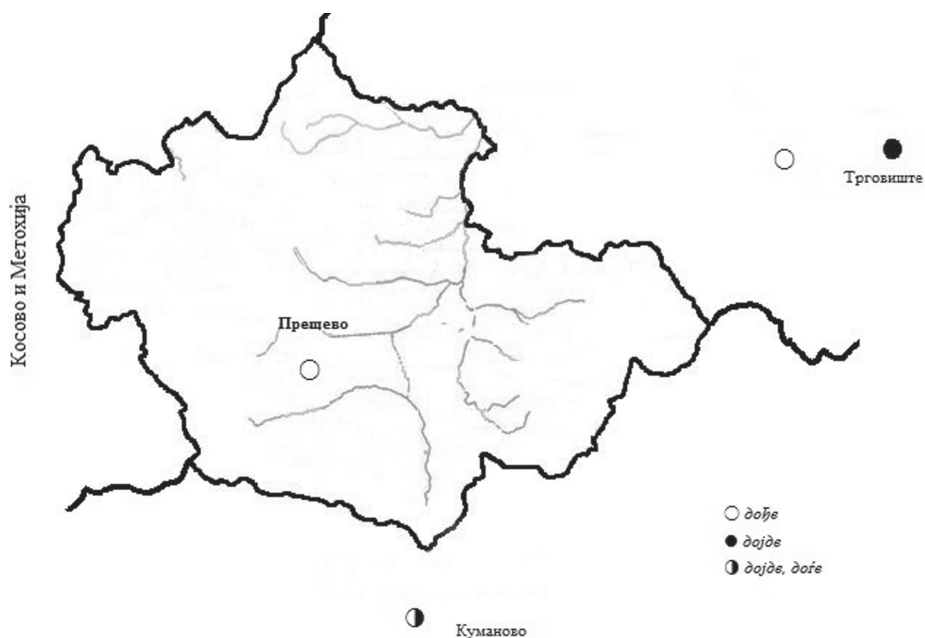
(„Формите со *-jǝ-* денеска се почести на целава разгледувана област, но исто така не се необични и образувањата со *-ǝ-* [...] Ваков паралелизам во употребата на споменативе форми наоѓаме и во говорот на Скопска Црногорија, додека во кривопаланечкиот последниве образувања [*доѓеш, наџу, љоѓеџе*] се јавуваат само спорадично“ (Видоески 1962: 86)), то изгледа није утицало на развој стања у говору Прешева. У њему се јотује група *jǝ* код глагола на *иџи*. Ако се узме у обзир распрострањеност секвенце *-jǝ-* у пчињском говору (Јуришић 2009: 100–101), може се претпоставити (а да то потврде и испитивања необрађене територије бујановачке области) да се та изгласа на истоку завршава са селима југоисточно од Трговишта (због чега Јуришић сматра да је то прелазни говор од сврљишко-заплањског ка призренско-јужноморавском), док западно од тога према Прешеву па све до границе са Македонијом група *-jǝ-* > *-ǝ-*.⁶²

Богата је грађа која потврђује извршено специјално јотовање.

дођем куде моју стринку П; е, сџ да *дођем* М; затој не могу да *дођем* Рљ; ја теџе да *дођем* П; да ће *дођем* Ч; ја *дођу* Р; наћџске ће *дођу* О; да *дођеш* код мене М; да те викам да *дођеш* Ц; ка ће *дођеш* Рљ; не мож^м *дођеш* на ред ГД; нећеш да *дођеш* Н; одма да *дођеш* Б; а неће да *дође* Т; ајде, стаџац ће *дође* М; да ми некој *дође* О; *дође* и куде мене горе Љ; кад *дође* ники Р; кој да *дође* Т; кој ће ми *дође* Ж; кџ ће *дође* човек П; куде мене ће *дође* Сз; нема гу ћџрка му из Београд да *дође* П; не мож да ми *дође* на памет Ц; овај *дође* деџно Ц; Одма нека *дође* Ц; Од Ниш ће ти *дође* Ж; она *дође* у понедеџак О; Оно никој неће ми *дође* Ж; па кџ *дође* Рушка Н; по наше *дође* Н; Стаџ човек ако ти *дође* Ж; такој ли *дође* Ц; туго, куде тебе ће *дође* О; туј да *дође* Н; ће *дође* Св; ће *дође* време ће се сруџи све П; ће *дође* тој време П; *дођев* кџчики или што преко ноћ П; *дођев* преко ноћ О; кад *дођев*, спрема једење ГД; жџене *дођев* Ц; кџ *дођев* деџа Сз; Нећев от гџат да *дођев* Ж; увече си *дођев* сџме Рљ; ја *дођо* да ве виџу П; увече *дођо*, заведџка П; *дође* Боџдан М; *дође* Деџско куде мене тамо П; *дође* једеџ Ч; *дође* куде вас Ц; кџд *дође* ГД; Кџт дође Ж; Стојџнче *дође* Ц; Огњен *дође* П; *дођо*мо у јеџанаџ саџт ГД; а кџ *дођо*ше Рљ; *дођо*ше от Преџево ГД;

⁶² У вези са групом *-jǝ-* у глаголима на *иџи* треба споменути стање и у другим говорима. У говору Галипољских Срба забележени су облици *дођеш* и *дојеш* (Ивић 1957а: 134–135). У говору шарпланинске жупе Гора постоје потврде са неизмењеним *jǝ* (*најдеиш, љројдеиш, љројдеише*), са јотовањем (*дође, љриџем, дођеш, љрођеш*), али и са *j*, где је могуће да је *-ǝ-* испало из *-jǝ-* (*доје, дојеиш, љројеиш, најеиш*) (Младеновић 2001: 217). Младеновић наводи да се последњи облици јављају и у сретечном говору напореџо са јотованим (Младеновић 2001: 217; у: Павловић 1939: 107–108 нема форми типа *доје*). У говорима централне Шумадије могу се чути, доиста ређе, форме ових глагола са *j* (Реметић 1985: 177). Бошњаковић налази да се у источној Шумадији јављају облици са специјалним јотовањем, али и да је забележен јеџан нејотовани пример (*дојде*) записан од старије информаторке (Бошњаковић 2008: 241).

Цаца и они *дођоше* П; *дођи* овам Ц; *изађо* да видим Ч; ја куде да ги *нађу* Сл; ја не мож *нађу* куде је Ж; сџ ја ће *нађу* туј Ж; куде ће *нађеш* сџа рабџу О; кога ће *нађеш* Љ; можеш ли да ми *нађеш* тој Ч; не мож да га *нађеш* Н; Ће гу *нађеш* Љ; куде ће гу *нађе* он Ж; о[д] Бога ће гу *нађе* Рљ; нџу, дџе нџшто нџма да ме *нађе* Сл; свѣ се *нађе* Сл; џвде кад *џођеш* Т; да ли он у војску ће *џође* П; *џођев* за снашку Ц; *џођомо* и ми Љ; *џођосџе* ли, брѣ Н; кџд га *џрѣђеш* М; *џрѣђе* џвамо П; да *џриђе* да џзне П; ја кџд *џрођу* Сл; џј ће му *џрође* Сл; да ми *џрође* врџеме П; куде *џрође* Р; *џрође* и тој Б; џвој време ће *џрође* П; па нѣка *џрође* Ч; па ће *џрође* Св; *Прође* време Ц; *џрође* маљка време Т; *џрође* на врата Т; чим *џрође* два-три дџна Рљ; по кољко кола *џрођев* ГД; сал *џрође* такој туј Ц; мноџо дџца *џрођоше* данџске Ж; ако умејеш да се *снађеш* данџске Сл итд.

Карта 4

Палатализација

1.3.12.1. И у говору Прешева постоје аналошки облици резултата палатализације који су познати и другим ПТ говорима (Богдановић 1987: 125, Реметић 1996: 502, Тома 1998: 94, Марковић 2000: 87, Младеновић 2001: 426, Јуришић 2009: Младеновић 2013: 124). Они се срећу код неких глагола у 1. л. јд. на -у и у императиву 2. л. једине и множине.

не *можу* да *џдем* Ж; па си *исџѣчу* ГД; *исѣчу* ги сама ГД;

обучи туј моју Т; исечи га П; после га *пресеци* Т; аљинче му *обучише* П.
1.3.12.2. Палатализација је извршена у 3. л. мн. презента испред на-
ставака *-ев* и *-ив*:

па га *извучев* из реку Ц; они си га *облечев* Сл; пуапак му *ојсечев* Сл;
нек се *йечев* Рљ; *сучев* жене тарану Рљ; синсе му *йечив* Т; *овршив* П, Сл и сл.

Консонатске групе

Иницијалне сугласничке групе

1.3.13.1.0. Код иницијалних сугласничких група запажено је њихово чување али и извесне измене. Промене у сугласничким групама односе се на њихово упрошћавање и на супституцију сугласника насталу асимилацијом или дисимилацијом.⁶³

1.3.13.1.1. Стара сугласничка група *сл* се чува, али се може чути и новонастала група *шљ*.⁶⁴

сл: чорба от *сливе* зелене П; беремо *сливе* Ж;

али и: пет шиника *шљивак* Ц; сад већ *шљивак* Т; три-четри *шљиве* Сл.⁶⁵

1.3.13.1.2. Група *чвр* > *цвр*: знаш како *цврстио* Ж; ситно, али *цврстио* П; *цврстио* га држи Ц; добро, добро, *оцврснало* Ч.⁶⁶

1.3.13.1.3. Сугласничке групе *йш*, *йш*, *йс*, *йч* могу се чувати, упростити испадањем плозива испред експлозивног *йш* или изменити путем африкатизације.⁶⁷

йш: треба да чистим *йшеницу* П; спремиш *йшеницу* Сл.

⁶³ Многе појаве на почетку и крају речи у призренско-тимочким говорима разматрају се у Богдановић 2004.

⁶⁴ О овој и осталим консонантским групама у штокавским говорима опширнију анализу даје Павловић-Стаменковић 1968.

⁶⁵ Слична напоредност у употреби *сл* и *шљ* и у: Белић 1999: 180, Ћирић 1983: 52, Богдановић 1987: 127, Реметић 1996: 426, 519, Вукадиновић 1996: 103, Марковић 2000: 87. У кумановском само *слива*, *сливак* (Видоески 1962: 62), у горњопчињском *слива* (Јуришић 2009: 105), у Гори *сљива/сл'ива* (Младеновић 2001: 263), у Гатњу *сливе* (Младеновић 2013: 116).

⁶⁶ У вези са групама *цр* и *цвр* Белић каже: „Да је у померању африкате *ч* овај дијалекат отишао даље од осталих наших дијалеката. Обично се то померање у њима наводи испред *р*, а овде и испред *в*“ (Белић 1999: 183). Примери са *цвр* налазе се и у: Видоески 1962: 83, Ћирић 1983: 51, Богдановић 1987: 127, Реметић 1996: 425–426, Ћирић 1999: 82, Марковић 2000: 87, Младеновић 2001: 262–263, Јуришић 2009: 104, Младеновић 2013: 119.

⁶⁷ Проф. Богдановић говори о појави појачане африкатизације у призренско-тимочној дијалекатској зони (Богдановић 2009).

пи > **пч**: *йченица* Ж, Сл; *йченица* што се спрема О.⁶⁸

пт: *нека ййица* Б; *ййице* П, Ч.

пт > **т**: *неке йичурина* О.⁶⁹

пс: да му *йсује* мајку П; кад почна да га *йсује* Ч; *неке йсовке* Ц; *йсује*: јебе му сву П; *йсуваја* ву мајку српску О;

пс > **пц**: *йцује* ме Љ; па *йцује*, да видиш Б;⁷⁰

пс > **пц** > **пч**: не одговарам на *йчеши* питања П;⁷¹

пч: на осу, на *йчелу* је жалка П; тату га изеле *йчеле* П; тој су *йчеле* Рљ; *йчеле* смо имали две кошнице П; кад га изедоше *йчеле* П; има *йчеле* Сз.⁷²

1.3.13.1.4. Група **шк** може се чувати, али има примера и са африкатизацијом:

шк: *шкѐмбе* се надувало П; *шкѐмбе* оволико Ч;

шк > **чк**: само оној *чкѐмбе* Ц.⁷³

⁶⁸ У кумановском и горњопчињском говору јавља се једино *йч* (Видоески 1962: 83, Јуришић 2009: 102); Алексиначко Поморавље углавном познаје *йч*, ређе *йш* (Богдановић 1987: 121); у Понишављу и Лужници су забележени примери са *йч* и *йш* (Ћирић 1999: 84, Ћирић 1983: 52); запањски говор зна за *йш* > *йч*, али и *йш* > *ш* (Марковић 2000: 88); у Гори и Гатњу је *йч* или *йч* > *ч*, у Гори и *ћеница* (Младеновић 2001: 259, Младеновић 2013: 119). Призренски говор познаје само упрошћену групу *йч*: *ч'еница* (Реметић 1996: 424).

⁶⁹ Призренски говор има *йй* и *йй* > *йй* (Реметић 1996: 424). У говору Горње Пчиње није забележено *ййица*, а са тим значењем користи се лексема *йиле* (Јуришић 2009: 102). *Пиле* се употребљава и у Лужници и Понишављу, али и *йица*, *йиче* (Ћирић 1983: 51, Ћирић 1999: 83). У Алексиначком Поморављу је забележено *пиле* и *птица*, не и *тиче* (Богдановић 1987: 125). У Заплању је само *пт* > *т*, *тичићи* (Марковић 2000: 88).

⁷⁰ У Лужници и Понишављу (Ћирић 1983: 52, Ћирић 1999: 84) група *йс* се чува или африкатује (*йсује*, *йцује*) У кумановском, призренском и гатњанском говору *йс* обично даје *йц* (Видоески 1962: 83, Реметић 1996: 424, Младеновић 2013: 123). У сврљишком, горњопчињском говору, говору Горе и Алексиначког Поморавља *йс* се редовно африкатује (Богдановић 1979: 36, Јуришић 2009: 103, Младеновић 2001: 258, Богдановић 1987: 121). У Заплању се ова сугласничка група упрошћава (*сује*, *сеја*) или африкатује (Марковић 2000: 88–89).

⁷¹ Овакав облик забележен је и у Алексиначком Поморављу (Богдановић 1987: 115) и говору Црне Траве и Власине (Вукадиновић 1996: 102, али и *йчеићи*); у говору села Присјана среће се *йшеиши* (Милосављевић 2009: 437); у Понишављу је *йчеићи* и *йшеићи* (Ћирић 1999: 84).

⁷² Само *йчела* среће се у кумановском, горњопчињском (Видоески 1962: 121, 149, Јуришић 2009: 102). *Пчела* и *чела* забележени су у: Алексиначком Поморављу (Богдановић 1987: 125), Призрену (Реметић 1996: 424), Понишављу (Ћирић 1999: 83), Гатњу (Младеновић 2013: 119). Једино *чела* у Лужници (Ћирић 1983: 51). У Заплању је *чела* и *йшела* (Марковић 2000: 89).

⁷³ Двојако и у: Реметић 1996: 424, Марковић 2000: 89, Младеновић 2001: 259, У Алексиначком Поморављу је *чкѐмбе* (Богдановић 1987: 121). Код Белића стоји *шкѐмбејо*, *шкѐмбацини* (Белић 1999: 304, 305). Неизмењено (односно, *шкѐмбе* или *шѐмбе*, у зависности од зоне говора) у Лужници и Понишављу (Ћирић 1983: 52, Ћирић 1999: 83).

1.3.13.1.5. У групи *кћ* дошло је до упрошћавања:

кћ: два сина има и *ћерку* Рљ; Две *ћерке* имаџ Сл; дооди ву *ћерка* Ч; Викам на *ћерку* ми Ж; овај наша *ћерка* Ц; *уОћу*, *ћерко* П; Три *ћерке* има Ж; Умрела *ћерка* на мајку и на татка П; *Ћерка* му је вратена Ж; *Ћерка* ни је умрела П; *Ћерко*, кад отидеш куде мұжа П; четири *ћерке* П.

1.3.13.1.6. Група *ѿк* остаје неизмењена:

ѿк: *ѿкаје* чаршаѿи Сз; много сам *ѿкала* Ж; о[д] тој конопље платно се је *ѿкала* П; оној њено *ѿкајено* П; *ѿкале* смо Ч; ње туримо поњаѿу *ѿкајену* П.

1.3.13.1.7. У сугласничким групама *гн*, *кл*, *жл* у вези са јатом обично долази до промена у: *гњ*, *кљ*, *жљ*. Код лексеме *гнездо* могу се јавити двојаке форме (*гнездо* и *гњездо*).

гн: Орлово *гнѣздо* М;

гн > гњ: голубово *гњѣздо* М; ѣне ву га *гњѣздо* Сл; не се *гњѣзди* П; *угњѣздила* се па не мрда Рљ;⁷⁴

кл > кљ: куде су *кљѣшиѿе* П; дај ми теј *кљѣшиѿе* Ц;⁷⁵

жл > жљ: *жљѣбача* ниједна Ч; не се *жљѣби* Т; *ражљѣбило* се П.⁷⁶

1.3.13.1.8. У групи *тл* (< *ѿл*) дошло је до дисимилације те се редовно чује **кл:** *клуче*, *клуцана* (в. више у т. 1.2.5.2.).

1.3.13.1.9. До дисимилације дошло је и у следећим сугласничким групама:

мл > мл: неје *млого* врућина ГД; *Млого* убава паприка Ж; *млого* убава Ж; *млого* ги има Лљ; Зоре ми је чувала Наѿе *млого* П; *млого* се љуѿија Ч; *млого* га чуѿа П; *млого* мұка П; *млого* лоше О; *млого* лошо Сз; *млого* године је прошло О; биволице *млого* масло су имале Ж; *млого* је тешак П; *млого* била убава П; *млого* убава П; *млого* убав сир ГД; немаше *млого* гұжѿа ГД; *млого* чекамо ГД; *млого* је тешак П;

⁷⁴ У говору Горе забележено је само *гнездо* (Младеновић 2001: 243). *Гњездо* у: Белић 1999: 255, Ћирић 1983: 52, Богдановић 1987: 119, Ћирић 1999: 84, Марковић 2000: 89, Јуришић 2009: 103. *Гнездо* и *гњездо* у: Видоески 1962: 63, 103, 108, Реметић 1996: 424–425.

⁷⁵ О овој групи проф. Реметић наводи да „због изједначавања *љ* и *л* испред предњо-непчаних вокала немогуће је одредити да ли асимилативним путем раније *кл > кљ*“ (Реметић 1996: 425).

⁷⁶ Више у: Пецо–Милановић 1968: 76, Реметић 1985: 183–184. *Жлеб* и *жљѣб* у: кумановском (Видоески 1962: 61, 138, 250, 251), заплањском (Марковић 2000: 89); *жљѣба* у горњопчињском (Јуришић 2009: 103); *жљѣб* у Лужници (Ћирић 1983: 52), Алексиначком Поморављу (Богдановић 1987: 120), Понишављу (Ћирић 1999: 84); у призренском је *жсгл'езда* (Реметић 1996: 425).

много ме нервира П; много мало М;⁷⁷

гњ > гл: мене ми глѣшаво ГД; све ми се зглѣшави П;⁷⁸

гњ > гм: гмѣчив га Лб; нагмѣчимо га добро П.

1.3.13.1.10. Група гњ < гн налази се у глаголским облицима:

па се гњѣше у тебе, гњѣше Ч; гњѣшев паре у уста Ц; нагњело се потшпорет Сл.⁷⁹

Упрошћавање групе гњ обично се дешава у ојкониму Гњилане:⁸⁰

били су у Гилане ономат ГД; из Гилане Рљ; накуд Гилане Ч; под Гилане је Н; у Гилане доктори не могли да га спасив Ж; на тамо је гиланско Н; али се и чува: они идоше у Гњилане Рљ; дава ву две гњиле крушке П; ја ги волим онџ гњиле Рљ.⁸¹

1.3.13.1.11. Група сѣи налази се у лексеми сѣиай (в. 1.3.11.5.).

1.3.13.1.12. Група цр изговара се у лексемама црн, црвен, црево, црешња, црљив:

жљуна има онуј црну капу П; има црвено, црно на главу тај жљуна Ц; немање црно Сл; да качим црнило П; у црнину Лб;

берем паприку црвену Ц; овој црвено Ч; с боју црвену П; црвени јајца и лук П; Црвеница ги зовемо М; Црвена река Р; нацрвенив се образи П; ноге све йоцрвѣнев П; образи, уцрвенија се П;

от слѣпо црево П; црева истури повраћајећи Т;

имала је једна црешња Ч; качија се у црешњу Ж;

црљиве јабуке Рљ; црљиве су Сз; овај црљива, овај неје П; уцрвљило се Ц (в. т. 1.3.2.4.).

⁷⁷ Дисимилацијом настала група мл у много широко је распрострањена појава: Белић 1999: 185, Богдановић 1979: 53, Ћирић 1983: 53, Богдановић 1987: 123, Реметић 1996: 425, Вукадиновић 1996: 116, Марковић 2000: 89, Младеновић 2001: 250, Јуришић 2009: 103, Видоески 1962: 88; Јовић 1968: 69, Пецо–Милановић 1968: 283, Симић 1972: 198, Реметић 1985: 184, Бошњакловић 2008: 209.

⁷⁸ О односу гњецав : глѣшав више у: Јеремић 1963. Глѣшав се среће у: Видоески 1962: 30, 111, Реметић 1996: 435, Марковић 2000: 89,

⁷⁹ Овако и у другим говорима: Белић 1999: 179, Реметић 1996: 425, Ћирић 1999: 85, Младеновић 2001: 251, Видоески 1962: 62.

⁸⁰ Етници су: Гиланац, Гиланка, Гиланци. Албанска варијанта овог ојконима је *Gjilan*. Ово место се спомиње у једној повељи кнегиње Милице и њених синова Стефана и Вука као *Āiēāēgne* (у делу повеље где се говори о сведоку под именом Радивој из овог места) и Гнилгне (у делу повеље где се говори о међи села Ливоча поред Гњилана). В. Monumenta Serbica: 263, 264, Новаковић 1912: 408, Даничић 1863: 211.

⁸¹ Гњиле и у: Белић 1999: 179, Богдановић 1987: 119, Реметић 1996: 425, Ћирић 1999: 85, Младеновић 2001: 251, Јуришић 2009: 103 (али: *гнѣшешемо*), Видоески 1962: 62 (чак и: *гњој*).

– 115 –

1.3.13.2.3.1. Група *вњ* може се чувати (*їлевња*), а може доћи и до регресивне асимилације *вњ > мњ* (*їлемња*). Има потврда декомпоновања сонанта *њ*, те ће се јавити сугласничка група *мј* (*їлемја*):⁸⁶

вњ: *їлевња* П; све је та̋м у *їлевњу* Т;

вњ > мњ: па у *їлемњу* П; горе је би̋ла *їлемња* Сл;

мњ > мј: има *їлемја* Н; има *їлемја*, и буна̋р има Ц; једна̋ *їлемја* је имала сламе̋на Сл; темел̋ има на *їлемју* Ц.⁸⁷

1.3.13.2.3.2. Срећу се облици *шушљак* и *шушјак*:

да однесем онџ̋ *шушљак* П; однесе *шушјак* П; *шушјак* има да је исечен Ч.

1.3.13.2.3.3. Супротно овоме, према *їшамјан*, може се чути и форма *їшамњан*:

имаш ли *їшамњан* Ч; он си но̋си *їшамњан* П; али и: па ги ста̋вљам овџ̋ *їшамјан* на гӳшу П; с *їшамјан* за̋ади Љ.⁸⁸

1.3.13.2.3.4. Група *мт > нт*: ко̋ј ће *їанїи* Ч; ко̋ј е *заїанїиџа* Б; то̋ј не̋сам *заїанїиџа* Љ;

али се и чува: *їч* не *їамїи* П; *їамїи* ли ги фа̋ми̋лије Р; све̋ *їамїи* из *деїи̋н̋сїи* Сз; не̋сам *заїамїиџа* Ж.⁸⁹

1.3.13.2.3.5. Група *тм > тн*: ће *оїнем* од не̋кога П;⁹⁰

али се и чува: *оїнем* мо̋тке и на једно̋га и на дрӳгога Ц; оти̋де да гу *оїме* Ц.

⁸⁶ У вези са примерима *Дмњан*, *Неродимња*, *їмњан* из призренског говора, проф. Реметић подразумева да је најпре *-мј-* > *-мљ-* (Реметић 1996: 427).

⁸⁷ У кумановском говору налазимо односе сличне претходно наведеним: *їшамјан/їшамњан*, *римљани/римњани/римјани*, *Дамњан/Дамјан* (Видоески 1962: 81). Облик *їлемја* није забележен у другим призренско-тимочким говорима, па ни у кумановском (в. Белић 1999: 182, *їлемња*; Видоески 1962: 80, *їлевна*, *їлевње*, *їлемња*; Богдановић 1987: 97; Реметић 1996: 426, *їл'емња*; Марковић 2000: 92, *їлемња*; Јуришић 2009: 95, *їлемња*, *їлевња*, *їлевне*).

⁸⁸ У вези са *-мј-* у *їшамјан* Младеновић (2001: 248) оставља могућност трага црквеног облика.

⁸⁹ В. Симић 1972: 180, Реметић 1985: 187. Младеновић (2001: 250) објашњава да се у говору Горе облици са *-мї-* (*їамїи*) одржавају због семантичке везе са *їамей̋*, *їамей̋ујем*. У призренском је чешће *їамїи* (Реметић 1996: 427). Чешће са *-мї̋-* > *-нї̋-*: Видоески 1962: 83–84, Ћирић 1999: 87, Јуришић 2009: 106. Само са изменом *-мї̋-* > *-нї̋-*: Ћирић 1983: 54, Богдановић 1987: 119, Вукадиновић 1996: 105, Марковић 2000: 92, Младеновић 2013: 121.

⁹⁰ Исто и у: Реметић 1996: 427, Вукадиновић 1996: 105, Ћирић 1999: 87, Марковић 2000: 184, Јуришић 2009: 105, Видоески 1962: 83. Овакве измене односе се на глаголе сложене од *^ти* (узети), који су *-н-* уместо *-м-* добили аналогијом према другим глаголима као што је *їочей̋и* : *їочнем* (Белић 1999: 321).

1.3.13.2.3.6. Група **зм** > **зн**: *у́знем* ги ја Св; а ја да *у́зну* кашѝку Сл; да *у́знеш* једно одѝло П; неће да *у́знеш* Б; тѝше туђу чашу да *у́знеш* О; пошто-зашто да *у́зне* ГД; само *у́зне* папири Ц; *у́зне* па ме грабне П; *у́зне* ферѝце П; ѝни по́сле *у́знев* ги гу О; *у́зни* од овога Рљ; *у́зни* си га Љ; *У́знейте* кафу пи́те Ж; *зау́зне* куђу ГД;

али се и чува: мо́жете ли то́ј да *у́зметѝе* ви́ О; не́су сме́ли да га *у́змев* од њи́ П.⁹¹

Упрошћавање групе **зн** испадањем **з** у овом глаголу долази само код обраћања деци: *у́зни*, *у́ни* ба́бе, *у́ни* П.

1.3.13.2.3.7. Групе **чн** и **шн**:

чн > **чњ**: то́ј ми је *деверѝчња* П; *у́зеде сесѝричња*у мо́ју Ч.⁹²

шн > **шњ**: *ѝма ле́шњаѝи* Ч.⁹³

1.3.13.2.3.8. Регресивна асимилација јавља се у групи **вн**:

вн > **мн**: *го́мно* једно Рљ; *го́мна* ће ми се напи́јете П; с *гомѝву* мо́тку П; *ода́мна* је умрѝла ГД; *ода́мно* је то́ј би́ло Сз; ко́ј ће па́мти, то́ј *ода́мно* Ц; *ода́мначка* сам прави́ла П; ја не́сам месѝла, бо́гами, *ѝоода́мначка* ГД; док *сѝмне* Ц; јо́ш не́је *сѝмнало* П;

али и: у *го́вна* до гу́шу ГД; *ода́вно* је би́ло П; *ода́вно* је до́шја П; *ода́вно* је умрѝја ГД; *ода́вно* су ода́дене О; то́ј *ода́вна* Н.⁹⁴

1.3.13.2.3.9. Група **мн** чује се у: *гу́мно* П, Б, Св, Љ, Ч, Ц; *гу́мно* је го́ре Сл; ту́ј е би́ло *гу́мно* Ч; ка́д се *сиѝѝмни* Љ; *сиѝѝмни́ло* се М.⁹⁵

⁹¹ В. Симић 1972: 179, Реметић 1985: 191.

Увек *узне* у: Богдановић 1979: 92, Богдановић 1987: 207, Вукадиновић 1996: 106, Ћирић 1999: 87, Марковић 2000: 92, Видоески 1962: 83. Најчешће *узне*: Јуришић 2009: 105. *Узне* или се **зн** упрошћава испадањем **н**: Реметић 1996: 427, Младеновић 2013: 118–119, што се среће и у: Реметић 1985: 340–341, Бошњаковић 2008: 216.

⁹² Исто у говору Алексиначког Поморавља (Богдановић 1987: 120) и кумановском говору (Видоески 1962: 251). У призренском: *сесѝричња* и *сесѝришња* (Реметић 1996: 196). Код Белића само *-на*: *деверѝчна*, *сесѝрична*, *шуричична* (Белић 1999: 266).

⁹³ Исто и у: Белић 1999: 74, 257 (*лешињеѝи*), Богдановић 1987: 120, Реметић 1996: 454, 457 (*лешињице*), Марковић 2000: 119, Младеновић 2001: 253 (*љешињиѝи*), Видоески 1962: 97.

⁹⁴ В. Реметић 1985: 188. Форме са *-мн-* < *-вн-* и у: Белић 1999: 182, Ћирић 1983: 53 (у зони П), Богдановић 1987: 119, Реметић 1996: 426, Марковић 2000: 92, Јуришић 2009: 104–105, Младеновић 2001: 249, Видоески 1962: 80.

⁹⁵ Група *-мн-* обично је стабилна и у другим говорима: Ћирић 1983: 53 (у зонама Г^б и П), Реметић 1996: 428, Ћирић 1999: 87 (у зони П), Марковић 2000: 92, Младеновић 2001: 250, Јуришић 2009: 106, Видоески 1962: 88.

1.3.13.2.4. Дисимилација се препознаје у следећим примерима:

тљ > кљ: једну *йѣкљу* П; не се *йѣкљај* Љ; *зайекља* се Ч;

али и: *йѣйља* се у нешто што не разуме Сл.⁹⁶

мб > нб: дај неку *бонбону* Б; *бонбоне* да купим ГД;

али и: неке *бомбонке* П; *бомбонче* бабино Ж.⁹⁷

цл > цк: на *цџку* му давам Сл;⁹⁸

али и: неће на *цџку* П.

1.3.13.3. Упрошћавање сугласничких група приметно је у следећим примерима:

вљ: О овој групи било је речи у поглављу о сугласнику *в* (т. 1.3.2.4.).

нс > с: дођев *исйѣкџори* Б; финансиски *исйѣкџор* П;

гн > н: *дџне* се како вампџрче Ж; не мџж да се *дџне* от кџчму О; *динало* се сџмо Т; *динџ* се рџно Ц; *динџсџе* ли се П;⁹⁹

дс > с: не *йресѣдник*, кнѣз П; *йресѣдник* је Сз;¹⁰⁰

сџ > џ: подгрѣје, *иџѣди* га и у нџлџн ГД; главу ће ни *иџѣйи* П; *иџѣйи* ми се кѣса П; *иџѣйџло* се Т; он ву *иџѣйџја* фџту П; то је од *иџѣйџену* фџту П;

шч > ч: у *бџчу* Н; *Бџче* смо садиџи Ц;¹⁰¹

али и: да вџдимџ *бџшчу* П; *бџшчу* нѣсам садиџа Ч; пропастиџло ми се свѣ у *бџшчу* Ж; тџј преко нѣгџву *бџшчу* Ц; цѣл дџн по *бџшчу* П; блиџу до *бџшче* Т;

нтн > тн: мџжда ће је *инџтересџйно* О;

кв > к: да исѣчеш једну *бџку* О; *бџке* йма гџре Љ;¹⁰²

⁹⁶ Дисимилациона измена *-йљ-* > *-кљ-* и у: Белић 1999: 182, Богдановић 1079: 43, Ћирић 1983: 54, Богдановић 1987: 123, Реметић 1996: 428, Ћирић 1999: 88, Марковић 2000: 92, Младеновић 2001: 252, Видоески 1962: 88. Појава је позната и у другим говорима: Јовић 1968: 76, Вујовић 1969: 208, Симић 1972: 200, Реметић 1985: 194, Бошњаковић 2008: 218.

⁹⁷ В. Симић 1972: 180.

⁹⁸ Овакав лик забележен је и у: Марковић 2000: 93, Милосављевић 2009: 442.

⁹⁹ Овако и у: Младеновић 2001: 242, Младеновић 2013: 118 (ди'не), Видоески 1962: 89.

¹⁰⁰ Исто у: Ћирић 1983: 54, Богдановић 1987: 129, Реметић 1996: 451, Ћирић 1999: 90, Марковић 2000: 64, 114, 116.

¹⁰¹ Овај облик би се могао посматрати и према изворној турској речи *bahçe* (Шкаљић 1966: 123). В. Марковић 2000: 93. Проф. Младеновић наводи примере *бајча* и *бојча* (из говора Гатња, централне зоне Косовске котлине, Витине, Новог Брда, Жегре, Цернице и Косовске Каменице) чији настанак објашњава губљењем гласа *х* из турских ликова *bahçe* и *bohça* (Младеновић 2013: 120).

¹⁰² У облику *бџке* заправо се ради о чувању старине: *áŭêŷ'.* В. Богдановић 1979: 45, Ћирић 1983: 54, Реметић 1996: 398, Вукадиновић 1996: 117, Ћирић 1999: 90, Младеновић 2001: 244, Милосављевић 2009: 443, Видоески 1962: 142.

1.3.13.6. У групи **нк** може доћи доћи до редуковања *н*:
тој су *Зво^окови* деца Љ; или *Велика се^ека* Н; *се^ека* велика Н; код
кумаш^ику Ж; *гос^ии^ике*, *гос^ии^ике* Т; што је слатка *йече^ека* Ц.

Судбина финалних консонантских група

1.3.14.1. У вези са сугласничким групама у финалној позицији могу се издвојити само примери са *-с^и* и *-зд*, где долази до упрошћавања и то испадањем крајњег гласа.

-ст > -с: *болес* не кра^иси П, Ч, Ц; неки *болес* Ж; тој време куде^е болес О; голем *гос* Ц; не се ба^ања *к^рс* с^ог О; па ги ста^иви у *к^рс* Н; ставим *л^ис* коп^ус П; преко *м^ос* Љ; па имале смо *м^ос* др^вен, обичан О; ће направив неки *й^акос* Ч; кој оће да узне *й^ри^чес* О; на кој *й^рс* Н; на мал *й^рс* Т; на ов^еј одозг^ор се спуштија *й^ечнос* П; али јед^н *ч^ас*, једну^у ка^фу да ву бе^ше одн^ела П; алкохол д^евед^ес п^ет милил^итра, *ч^ис* П; *с^ий^арос*, д^ете Н итд.

У именици *болес^и* дошло је до упрошћавања финалне сугласничке групе *с^и* губљењем *й^и*, што се пренело и на плуралски облик (в. т. 2.1.1.2.5).
тија *бо^леси* Ч; ко^лко *бо^леса* й^имам П.¹⁰³

Аналогијом су настали и облици *болесан* и *йосан* у м. роду без сугласничке групе *с^и*:

бо^лесан је би^{ја} Ч; та^тко му је *бо^лесан* П; је^ди, *й^осан* је Љ.

1.3.14.2. Мада не тако често, може се чути и:

й^исту мо^гу^ћно^с*и* й^има П; о^на й^има *мо^си* П; й^имав *й^ред^нос^и* П; д^ете *й^ей^инаес^и* го^дине Р; *ш^еснаес^и* п^ут до *ос^амнаес^и* П; *ос^амнаес^и* го^дине Ц.

У прошћавање сугласничке групе *-с^и* често се дешава код бројева:

ш^ес го^дине Сл; *ш^ес* го^дине-се^дам су се туж^или М; *ш^ес* ко^ма^да Љ; й^имаше *й^е-ш^ес* о^вце Ц; *й^е-ч^ес* м^етра Сл; ја сам остан^аја *ш^ес* го^дине без ма^јку Сл; *ш^ес* д^инара Б; д^евед^е *ш^ес* го^дине Сз; *д^ван^аес* де^ца П; сед^оше до по^ла *д^ван^аес* П; дв^еста *д^ван^аес* ра^вно П; *й^ей^инаес* й^иладе П; *й^ей^ина^ес* сам ко^па^ја Сл; три и *й^ей^ина^јес*, и дв^ајес Ц; *й^е-ш^есна^ес* род^ила Т; *се^дам^на^ес* й^има М; *ос^ам^на^ес* м^есеца Р; *ос^ам^на^ес* й^иладе Т; й^имаја *д^еве^йи^на^ес* го^дине Ц; о^н *д^еве^йи^на^јес* го^дине й^има Ж; дв^аес *ш^ес* М итд.

Код броја *ш^ес^и* забележила сам губљење читаве финалне групе: *ш^е-ш^е* ч^етри, не^{ће} да се ј^ави Ц.

1.3.14.3. Група *-зд > -з*: јед^н *гр^оз* П; само *гр^оз* ГД и сл.

У неким случајевима може доћи до промене звучности (соноризација или десоноризација) финалног сугласника из некадашње сугласничке групе:

¹⁰³ Овакав множински облик са упрошћеном групом *с^и* забележен је и у говору Алексиначког Поморавља (Богдановић 1987: 128).

-зџ > -з > -с: води ги квачка сви петнајес, *грос* ги води („свих петнаест пилића као грозд“) П.¹⁰⁴

1.3.14.4. Именица *маз* финални глас *з* добила је према глаголу *мазати*:¹⁰⁵
 ће ти направим *маз* П; *маз* маза Ч.¹⁰⁶

1.3.14.5. За финалне сугласничке групе -*жсд*, -*ши* (*дажд*, *йриши*) немам потврда и то се може објаснити речима проф. Марковић (2000: 97): „Неке од ових лексема нису у духу народног ГЗ и до њих се може доћи тек на посебно инсистирање, док је последња (*дажд*) изашла из употребе [...]“. Ипак, чини се да је једна од њих (*йриши*) у прешевском говору доживела преобликовање: сад му као *йриша* П.

С а н д х и

1.3.15.0. У сандхију може доћи до испадања сугласника или до њиховог једначења по звучности.

1.3.15.1. Некада је пре испадања најпре дошло до неких других фонетских измена: до асимилације по звучности према сугласнику са почетка речи која следи, а пре тога, на неким местима, и до упрошћавања сугласничке групе. Преглед грађе биће дат према сугласнику који се губи.

в: *неће*[*в*] ве снашке Ч;

г: па *иџ*[*г*] гу сече П; *шлџ* гу беше фатија ГД;

џ: имаја *ре*[*џ*] да га ишкољује Ж; Он имаја *ре*[*џ*] татко ги Ж;

исџо тој не ти признајев П;

а *кџ* ће гу фати П; али *кџ* да се дигнем П; горе пџке *кџ* ти пџкав овако П; једџн дџн *кџ* ће дође Љ; *ка* дува ветар Б; *ка* ће дођеш ти Ч; *кџ* ће види Сз; *кџ* ће га грабне П; *кџ* да пође Ц; *кџ* дође вџ Рљ; *кџ* те џн гази тебе П; *кџ* ће ги уштиркамо П; *кџ* ће кољемо свиње П; *кџ* ће се испатрави П; овџ *кџ* долази П; овија Шиптари *кџ* дођев Ж; радници *кџ* дођев Ч; Ћскрс *кџ* дође П;

¹⁰⁴ Облик *грос* (< *гроз* < *грозд*) у наведеном положају неочекивано има беззвучни глас испред звучног *г*, што се можда може објаснити паузом у говору. Бошњаковић наводи примере чувања два иста сугласника у сандхију када постоји пауза иза првог гласа (Бошњаковић 2008: 211).

¹⁰⁵ В. Ђирић 1983: 50. Исти облик и у: Реметић 1996: 416, Вукадиновић 1996: 119, Марковић 2000: 97, Милосављевић 2009: 446, Младеновић 2013: 130, Видоески 1962: 93. У пчињском говору је *мас* (Јуришић 2009: 114, 115).

¹⁰⁶ Исти облик и у: Реметић 1996: 416, Вукадиновић 1996: 119, Марковић 2000: 97, Милосављевић 2009: 446, Младеновић 2013: 130. Негде је забележено *мас*: Белић 1999: 191, Стевановић 1950: 83, Јуришић 2009: 114, 115. У *Говору Срејечке Жује* налазимо *маз* (Павловић 1939: 159), *мас* (Павловић 1939: 131), *маз* (Павловић 1939: 174); у Гатњу *маз* и *мас* (Младеновић 2013: 135); у кумановском је *маз* (Видоески 1962: 93, 145).

крѣча *ко[Ѧ]* тебе Ц;
 жена на мојега брата *о[Ѧ]* чичу Ч; *о[Ѧ]* Бога ће гу нађе Т; *о[Ѧ]* денови
 на сати Сл; *о[Ѧ]* тј ли сок ђеш Ж; *о[Ѧ]* тил Сз; *о[Ѧ]* тој *коноѡље* платно се је
 ткало П; па *о[Ѧ]* теј наше Сз; с њену бабу *о[Ѧ]* татка је сестра П;
 жмијев *ѡре[Ѧ]* телевизор Т; тој е *ѡо[Ѧ]* Трнаву Н;
сѧ[Ѧ] дигна руке П; камен *сѧ[Ѧ]* куде вадив Н; *сѧ[Ѧ]* дигна рѡке П; *сѧ[Ѧ]*
 ће оре Сз; *сѧ[Ѧ]* ће га фрљим П; и *сѧ[Ѧ]* га зовев Кодра свињска Н; а, *сѧ[Ѧ]*
 ће ги кажем Р;
 з: *бе[з]* женско кућа неје Сл; *бе[з]* зѡби нема ништа П; *и[з]* Сурдулицу
 што су дошли Р; после брат ми дође *и[з]* Земун П;
 тражим тај *мѧ[з]* за вене П;
 ј: *Ѧѧ[ј]* једно малецо П; *ѡѧ[ј]* још је жив Лб;
 л: *жѧ[л]* ли ти је за нешто О;
 м: *Ѧѧ[м]* му П; *Ѧѧ[м]* му моје панталоне Сл; псује: *јебе[м]* му све П; Ја
са[м] му казаја Ж;
 с: па било ти је *ше[с]* зарез осамдесет Рљ; *ше[с]* сина Ч; до пола
једѧнае[с] седомо ГД; ја *деведѧ[с]* шесте искочи М; *ѡриѧе[с]* су испали Ѧдма
 П; *деведѧ* шес године Сз; из *ѡѦја[с]* сам ги пуштила Ц; *сѧ[с]* стапче П; *сѧ[с]*
 свекрву је живѧла Б; *сѧ[с]* штаке Ѧдеше Ж;
 ш: *Ви[ш]* што се гали Ж; *Ви[ш]* што су добре П; *знѧ[ш]* што ми викаја
 Сл.

1.3.14.2. Једначење сугласника по звучности у сандхију десило се у
 следећим случајевима:

з > к: *Бѡк* си знаје Св; *бѡк* ти знаје Лб; има *сѧк* пекара, отворили ГД; и
сѧк су туј направиле куће О; како *сѧк* се сећам П; неје како *сѧк* модѧрација
 Сл; *сѧк* си има што треба Сз; *сѧк* ће седнем Т; *сѧк* ће пишемо Р; и *ѡѧк* смо
 дошле О; па *ѡѧк* прѧеше се рабѡта Ж; све се делило *ѡѧк* П;

Ѧ > т: *блѧто* је *исѡѡѡ* село Ц;

кѧѡ бѧву ишли ГД; *кѧѡ* се залепи пѧгла Ч; *Кѧѡ* ће се развиѧав Ж;

ѡѡ крај си је такој Сз; дођѡше *ѡѡ* Прѧево ГД; кѡпот *ѡѡ* крушке П;
ѡѡ кога смо купили М; *ѡѡ* први пѡт прѡсек М; *ѡѡ* сѧмке чѡрбу направи Т;
ѡѡ слѧпо црево П; тргнѧја се *ѡѡ* пѧмет Лб; чѡрба *ѡѡ* сливе зелѧне П;

ѡѡѡ овѡј кућу Ѧдма туј ГД; *Поѡѡ* шпѡрет ако су Ж;

ѡреѡ кућу Лб; *Преѡѡ* порту ѡскочи јѧѧпѡт Ж;

сѧѡѡ ће га утепам Ц; *сѧѡѡ* ће видимо П;

стави нешто на *среѡѡ* кућу П; што је у *среѡѡ* село Ц;

ж > ш: ти душу не *можѡѡ* да му ѡѡдиш ГД; не *моѡѡ* се Ѧдѧимо Ц;

з > с: *Бес* пѧнзију ме Ѧстави Ж;

Бóбе *ис* Прéшево Ц; Зóрица *ис* Цёр Н; *ис* Трёјак Н; *ис* Црни Вр Р; мајка ву је *ис* Клиновац П; на *ис* којó су сéло Н; полаже *ис* тој П; сүтра пријемни полаже *ис* тој П;

с > з: з дебéли П; *сэз* Дéјана Сл; *саз* Димитрију Сл и сл.

Асимилација и дисимилација сугласника

1.3.15.0. Сугласници у додиру могу се изменити једначењем, а у неким случајевима једначење се парадигматски преноси.

1.3.15.1. Једначење по звучности забележила сам у следећим примерима:

б > њ: Гро́йска доли́на ли Н; зу́йче П; ситни зу́йчики Ц; куде Целолéйци у авли́ју П;

Ѡ > ѡ: сал једну́ Ѡу́йку (Ѡуд + -ка) П; једемо Ѡу́йке Ч; сѠд оѡйѠоново Б; нёго ѡѡйѡлѡйив Шипта́ри О; ма́јку му, оѡсѠди О; ѡѡисѠёна ме како́ смо трпéли за лёб П; ПоѡсѠёна те на ти́ја да́нови П; свё, свё, свё ме ѡѡисѠёна П; човёк кэд се ѡѡисѠёйи Ц; ѡѡисѠрим, оѠедим ГД; ѡѡисѠрила сам сѡрење П.

Након испадања полугласника у предлогу *сэ*, сугласник *с* испред *б* прелази у свој звучни парњак:

с > з: да збёрем вёш ТР; па збрá Ж; збёри тој П; ја́ ги збира́ Ц; али не ги зби́рам кра́јке П; зби́рам ги те́ј ко́ске за ку́че Т.

1.3.15.2. Аналогијом према асимилативним изменама које су се десиле у женском или средњем роду придева, развили су се исти гласови и у мушком роду неодређеног вида:

ж > ш: мло́го је ѡёшак П; ѡёшак живóт Сз; ѡёшак, једва́ј га дина́мо П;

з > с: нѡсак ву је, не мо́ж дофа́ти Т;

Ѡ > ѡ: реѡшак ми је испáја П; реѡшак со́к му напра́ви Т; бёш је слаѡшак Рљ; тре́ба га разрёдим, слаѡшак П;

1.3.15.3. У облицима ѡослеђањ и сређан/сређањ најпре је дошло до асимилације *Ѡњ > ѡњ* у формама средњег и женског рода да би се то аналогијом проширило на м. род (в. и т. 2.3.1.1.2.).¹⁰⁷ У неким случајевима је, након овог поступка, дошло до даљинске дисимилације *њ > н*.

ѡослеђањ је дошја Ч; Ѡн ги је сређањ П; Ѡн ги је сређањ П онѠј сређан рид О.

1.3.15.4. Даљинска дисимилација препознаје се у следећим примерима:

¹⁰⁷ В. Видоески 1962: 82–83, Марковић 2000: 96. Проф. Богдановић говори о утицају облика типа *ѡређашњи* и *садњи*, према којима се аналогијом развија неодређени вид (Богдановић 1979: 69, Богдановић 1987: 175). О месним и временским придевима одређеног вида на -њи и развоју облика неодређеног вида на -њ исто и у Младеновић 2001: 369.

прегорела ми *релна* Ж; стави у *релну* Т; укључи *релну* П;
шангареџа П, Т, Ц, Ч.

1.3.15.5. Поред овде споменутих асимилативних и дисимилативних измена, о овим појавама било је речи и на другим местима у раду: в. 1.3.13.2.3, 1.3.13.2.3.1, 1.3.13.1.8, 1.3.13.1.9, 1.3.13.2.3.8, 1.3.13.2.4 итд.

Африкатизација

1.3.16. Африкатизација није тако честа у говору Прешева. До ње углавном долази у сугласничком споју, док је самостално африкатизовање једног сугласника реткост.¹⁰⁸ Појаву сам препознала у следећим примерима:

лиџа́ло куче Ж; *лиџе* П, Ж, Сл; има ли *џенџију* Ч; *џченица* Ж, Сл; *џчеџи* питања П; неку *сџорџку* школу П; по *Хрџваџку* П; *белеџише* по десет дубице Сл; питува́ше ме *инџиџери* Н; после дру́ги *џандари* Сл;

али и: Бес *џенџију* ме остави Ж; *џсуџаја* ву мајку српску О; такој *џеџиџију* стави Сл (више примера у т. 1.3.13.2.2.).

Десоноризација

1.3.17. Иако се прешевски говор налази на подручју погодном за утицај македонског и албанског језика, до тога није дошло ни у случају појаве обезвучавања сугласника на крају речи (уп. са т. 1.3.3.0., 1.3.11.9., 1.3.8.0.; в. Реметић 1996: 443, Јуришић 2009: 114). У мојој грађи нашли су се примери са десоноризацијом, али не у великом броју:

б > џ: ту́ри једо́н *леџ* под ми́шку Ц; у грнац замеси́ла *леџ* мумуру́зан П;
д > џ: и гледали смо телеви́зор на *џиџ* Т; *исџоџи* ову́ј ку́ћу одма ту́ј Рљ; и наџре́џи неси гу пи́ја Сл; де́ца и па́ре *ниџаџи* не́је до́ста Ц; би́ли су у Ги́лане *ономаџи* ГД; у тџј *реџи* Ж; на *риџи* онде́ка Сз; у Но́ви *Саџи* има ГД.

з > с: *џорес* пла́ћа Сз; во́ди ги квачка сви́ петна́јес, *грос* ги во́ди П (в. т. 1.3.14.3.).

Метатеза

1.3.18.0. У прешевском говору примери са метатезом одговарају ситуацији у другим ПТ говорима. Јављају се облици који су већ познати.

1.3.18.1. Метатеза сугласника

1.3.18.1.1. У општој заменици *све* стање није необично, дакле, са метатезом:

од *све* Ц; ће исече́ *све* Р; *сви* су повезани М; *сваки* до́н О; *свак* до́н Т; *сџд свако* де́те О; *свако* ју́тро П итд.

¹⁰⁸ О африкатизацији у призренско-тимочким говорима више у Богдановић 2009.

- 1.3.18.1.2. Наредни примери говоре о променама у групама *зј, јр* и *сј*:
- 1.3.18.1.2.1. Група *зј > јз*:
 она отишла горе у *лојзе* ГД; ви́камо га *Лојзе* Н; Узунско *лојзе* Ц; не́ма *лојзиња* Т; *лојзиња* је има́ло Сз; има́ли су виногради, *лојзиња* П; не́ма *лојзиња* Т; *Лојзиња* М, О, Рљ; Чекли́чки *лојзиња* М;
 сас *гројзе* Т; пу́нив ни су́књи́чки сѐс *гројзе* П; бра́ли *гројзе* ГД и сл.
- 1.3.18.1.2.2. Поред облика *гројзе* може се чути и форма без метатезе: бра́ли смо *гро́зје* ГД.
- 1.3.18.1.2.3. Група *зј* у придеву *козји* метатезирала се једино у топонимима, не и ван тога:
Којза́к М, Т; *Којзи* до́л Т;
 али: *ко́зје* млéко П, Ч, Ц.
- 1.3.18.1.2.4. Група *јр* остаје неизмењена (тур. *Bayram*, Шкаљић 1966: 114): *Бајра́м* њихов Ц; на дѐн *Бајра́м* Н; сѐд ги је *Бајра́м* П.
- 1.3.18.1.2.5. У именицама *гвожђе* и *класја* није дошло до метатезе. ма́казе за сече́ње *гво́жђе* Ц; свѐ не́ки *гво́жђа* по авли́ју Сл; ску́вамо и *класја* ГД.
- 1.3.18.2. Метатеза у групи сугласника и вокала
- 1.3.18.2.1. У лексеми *и́ладне* препозаје се метатеза ликвида:
 до *и́ладне* Ц; Алиђе́рско *и́ладниши́е* Сз, Длѐго *и́ладниши́е* Сз, *Плѐдниши́е* Н, Св.
- 1.3.18.2.2. Од основе *краљ* настао је топоним: *Карље́вац* Св.
- 1.3.18.2.3. Група *ур > ру*: пра́вимо *и́руши́ју* П; *и́руши́ју* смо је́ле П; али и: *и́мамо и́уриши́ју* П;
- 1.3.18.2.4. Уместо облика *сване* чује се *сѐмне*: до́к *сѐмне* Ц; јо́ш не́је *сѐмнало* П и сл.

Народна етимологија

1.3.19. Нема много потврда за народно етимологисање. Наводим оне које сам препознала у својој грађи.

ови́ја *дрви́ши* („дервиши“) О; у *корди́национално* („координационо тело“) Ч; че́три дѐна сам би́ла у *хо́ронарно* („коронарно одељење“) П; као зубар је *оргира́ја* („ординирао“) та́мо Ж; да л *и́ма осећа́ња* („осећај“) на но́ге П; *о́жсујак* („ожиљак“) о[д] де́те *и́мам* П; ја *и́мам о́жсујак* одо́вде П; и *оши́ћећење* („обештећење“) *при́мам* Рљ.

МОРФОЛОГИЈА

ИМЕНИЦЕ

2.1.0. У дијалектолошким монографијама била је устаљена пракса да се именице призренско-тимочких говора обрађују према обрасцу који је понудио Павле Ивић (Ивић 1991: 149), а који подразумева четири деклинациона типа: 1. именице мушког рода на *-ø*, затим на *-a*, *-e*, *-p* (насталих након губљења *-x*) и на *-o*, 2. именице женског и мушког рода на *-a*, 3. именице средњег рода на *-o* и *-e*, 4. именице средњег рода са проширењем основе. Анализи именица према овом моделу приступали су: Богдановић (1987: 142), Реметић (1996: 448), Вукадиновић (1996: 137–139), Тирић (1983: 59–61), Тирић (1999: 117). Код говора које су истраживали (Призрен, Црна Трава, Лужница, Алексиначко Поморавље, Понишавље) било је и потребе за таквом поделом јер је тамо забележено постојање именица средњег рода проширене основе. У новије време приступ је нешто другачији и то су налагале околности. У Говору Заплања именице се сагледавају из угла стандардне поделе пре свега због постојања именица ж. р. IV врсте (Марковић 2000: 114). Говор Горње Пчиње не познаје именице с. р. са проширеном основом, те се аутор опредељује за кориговану Ивићеву поделу према којој не постоји четврти тип именица (Јуришић 2009: 117). У говору јужнокосовског села Гатње има проширења *-eй-* код именица с. рода. И поред тога, Младеновић (2013: 169–170) нуди другачије груписање, које шире образлаже: „Значајан аргумент да се све именице с. р. посматрају као један деклинациони тип јесте чињеница да у Дмн. све именице с. р., укључујући и оне са суплетивном множином на *-ићи*, имају заједнички наставак *-ама* [...]. Овоме свакако доприноси и чињеница да су из система испали облици им. с. р. с проширењем *-с-* и *-н-*, које су или пришле им. с. р. без проширења основе, или су пришле именицама с проширењем *-eй-*“ (Младеновић 2013: 170).

Стање у говору Прешева је јасно – у њему нема проширења основе код именица средњег рода, а нема ни именица ж. р. на сугласник, те не постоји потреба да се врши класифиција у четири деклинациона типа. Дакле, именице српског прешевског говора могу бити сврстане у прве три Ивићеве деклинационе групе.

Први деклинацион тип

2.1.1.0. Први деклинациони тип обухватаће следеће групе:

1. именице м. р. на -*ø*,
2. именице м. р. на -*л*,
3. именице м. р. на вокал (-*а*, -*е*, -*р*) који се ту нашао након губљења финалног *х*,
4. именице м. р. на -*о*,
5. именице некадашње -*й*- промене, које су се придружиле мушком роду.

Све именице биће уобичајено издељене на две подгрупе према именувању живог и неживог. Оне имају форме номинатива једнине, општег падежа једнине, вокатива једнине и номинатива множине, којем је једнак општи падеж множине. Ове две групе именица мушког рода разликују се по томе што општи падеж једнине има посебан облик у случају означавања нечег живог, а једнак је са номинативом онда кад се означава неживо.

Свака од скупина садржаће и ономастичке ликове, који такође верно одражавају слику народног говора.

Номинатив једнине

2.1.1.1.1. Именице на сугласник

а) Именице које означавају нешто живо:

тој што даја *Бог* М; *Бок* си знаје Ж; *Браји* ми је погинуја на Срем Ж; мој покојни *браји* Ц; тэд продаде *брајанац* ми Ж; он војник Св; вук кад уђе Т; *девер* и јетрва Ц; *домаћин* П, Ћ, Љ, Сл; он је *домаћин* у кућу Ц; његов *другар* Љ; фатија га *задуш* П, Ч, ГД, Љ; *зеи* ми Рљ; *инџињер* ме питува Н; овј *кайеиан* П; *Муџ* ву је умреја Ж; *муџ* ми је имаја Љ; он је војно лице, *кайеиан* Сл; бел *коњ* Б; тој е бија *крвник* Сл; *кум* си бидне на свако дете Ц; трипут се је женија тј *лоидв* Сл; много је добар *мајстиор* П; *мрав* ми лази О; само *ован* О; какав *йой* Ц; треба си *родитељ* поред њи Ц; голем је *рчкољ* Ч; мој *свекар* Љ; неки *учитељ* бија из Београд Сл; Дда плаче *човек*, еј Ж; такъв *човек* Ц итд.

У овој подгрупи налазе се мушка имена и надимци, етници и имена празника:

бија тј *Аришон* Ц; *Божин* Ц; *Драган* долази П; *Драган* пропаја Ч; *Марјан* вика Сл; *Марјан* узедо одмор Сл; *Ристић* Ц; *Срђан* се јави Т; *Симојан* Ц; *К'окошка*, *Коњ*, такој да ги викав П; онј *Бугарин* Рљ; свети *Јован* Т и сл.

б) Именице које означавају неживо:

не трéба *бакииши* Ч; áко је *бубрэг* Рљ; и *бунáр* има Ц; *Вóз* ће те згáзи Ж; и́сти су *врс* Б; *вршњи́к* П, Р, Ч; тэ́ј *гра́њ* П; *гр́нац* је имаја тэ́да Љ; као *дрéн* Т; сви́ри *дуду́к* П; зóр је Љ; ба́бински *лéк* Св; трéба човéка да га је *срáм* Ц; *йáсуљ* има да се скúва Ц; нéки *йљусак* удари Ц; такéв је *обичáј* Љ; *рóб*, рóбови П; нeгóв је *йáлац* Ц; фати́ја га је *йрóлив* Ч; имáло је *ржс*, *овэс*, *јéчaм* Т; *рóд* су Б; да л има нéки *самáр* П; Гóри кáко *óгaњ* Ж; *сoбóр* у сéло Св; *сйóжeр* је овдéна П; бéл *сйóљњак* П; *шeмeљ* има на плéмју Ц;

данэс *Велигден* Ц.

Именица *хлеб* често се употребљава у форми генитива једине (в. Богдановић 1987: 143, Реметић 1996: 465, 474, 476), али се може чути и облик *леб*:¹⁰⁹

а *лéба* мéк Ч; пéчен ли је *лéба* Б; ра́жен *лéба* Т; али и: само *лéб* и сóл Б; кíло *лéб* дóста је Љ; пети́на – кíло *лéб* П.

2.1.1.1.2. Именице на -л

а) Именице које означавају нешто живо:

би́вол од вру́ину па не мóже Сз; епа, *вóл* си је М; *ђáвол* да га нóси Ч; кóј ти је *ђáвол* П, Ч; ма и́сти ти *ђáвол* Сл, Љ, Б; тóј е *ђáвол* Ж;

Анђел ву је мýж бíја О; чика *Анђел* послeдњи пýт О; а мóји *Гаврил*, *Лука*, *Тóма* Н; *Манајил*, он у Ораóвицу П; иде свети *Рáнђел* Б.

б) Именице које означавају нешто неживо:

асйáл П, Н, Ц, Ч; од кóга *дéл* Ц; Кóјзи *дóл* Т; *зáбел* П, Н, М, Ц, Сл, Ж, Ч; Чекли́чки *зáбел* М; Шитин *зáбел* М; ширóк *ка́бал* П; једн *ка́бал* Љ; *ка́бал* ми се искида́ја Ц; у тэ́ј *ка́л* да не íде П; *койáл* П, Ж, Љ, Б; *йéйел* Н, Ч, М, Ж; *йейíдл* П, Ж, М, Ч, Н, Љ; бéло ко сóл П.

2.1.1.1.3. Именице на вокал -а, -е, -р (са изгубљеним финалним х)

а) Именице које означавају нешто живо:

трчи *сиромá* О.

б) Именице које означавају нешто неживо:

голéм *орá* имаја П; ууу, голéм *орá* имаја Ц; бíло га је *сйíрá* Ц; *сйíрá* ме за дéца Т;

нé ли те је *грé* Ж, Б; *грé*, не *грé* Ч, П, М, Љ;

вр брдо Св; кудé је тэ́ј Црни *вр* не з́нам Р; тýј е Црни *вр* Р.

2.1.1.1.4. Именице на -о

а) Именице које означавају нешто живо:

Овэ́ј *дéчко* штó рáди у бáнку Ж; овэ́ј *дéчко* продáва Ч; Смéје се *дéчко* с мéне Ж; *йризéйко* је он Н; као *йризéйко* Рљ; дóђе *сйáрéјко*, старéјковица

¹⁰⁹ Исто и у: Марковић 2000: 136; само *леба* у: Младеновић 2013: 135.

бра̑ѣ је преженија Ж; ви́кејте *до̑кѣора* Т; имаш ли *мо̑мка* П; не́ би *мра̑ва* нагази́ла О; али по́старога прежену́је *си̑на* Ж; ти́ ви́кеј мо́јега *си̑на* П; тре́ба *чове́ка* да га је сра́м Ц; да ме напра́ви *ко̑ња* Ч; на једно́га *ко̑ња* њу́ Рљ; са *му̑жа* ми сам би́ла Ж; сас *ко̑ња* Лљ; с мо́јега *ѣри̑јеѣѣѣ* Б; са *све́кра* Б;

зна́чи оти́шја кот *Ча̑слава* Ц; ми́ смо пита́ли *Бо̑бана* О; на оно́га *Си̑ојади́на* Вели́чковога ГД итд.

б) Именице које означавају нешто неживо:

од *ба̑кар* Ц; па ги ста́вимо под *врш̑њик* Сл; Не́ћев от *гра̑и* да до́ћев Ж; ко́ве не́што око *оца̑к* Ч; без *ра̑злог* Ц; за вре́ме *ра̑и* Сз; преко *мо̑с* Лљ; ту́ј не́ма *бе́риће̑и* Ч; извади́ на *буна̑р* Т; у *гр̑нац* замеси́ла лѣп П; врже́ ги по це́л *да̑н* Ц; да ми бе́реш *дува̑н* Сз, у́зми *зе̑ља̑ник* и лљ́ту папри́ку ГД; да ми стру́же здра́в зу́б П; извади́ зу́б П; кр̑ши *је́зик* Лљ; на́маза *зе̑јѣи̑н* Ц; Ма́рија пра́ви *качама̑к* Ц; на о́гњиште ка́чи један *ко̑ѣл* Ц; доно́си ву *кра̑ја̑* Ц; но́си се *кра̑ја̑* Лљ; ни сам *ле̑к* примала́ Ж; *ма̑з* маза́ Ч; ће ти напра́вим *ма̑з* П; он̑ ти је за *муабе̑и* Лљ; пра́вите *муабе̑и* Ц; ће у́зме *но̑ж* или се́киру Ц; Не́, ће ску́вам *ѣасу̑ѣ* Ж; овѣ́ј *ѣла̑ц* да про́даш П; ели *ѣо̑јес* ће му да́де Сз; на ма́л *ѣрс* Т; ѣ̑ и́демо бо́се на *собо̑р* П; сѣ́ кад би му узела једѣн *си̑ѣи̑* Ц; на то́ј *си̑оѣсер* гу́раш П; има́ш ли *ѣам̑ѣа̑н* Ч; да пра́вимо ку́ћу, *ѣеме̑ѣ* П; убо́до се на једѣн *ѣѣр̑н* Сл; *ѣили̑м* туримо П; или *ча̑ј* му не одговара́ Т; ку́тре све́ је ѣ́шло по *са̑ндук* Ц; сас та́ј *гра̑њ* Ч; па сѣс *ка̑мен* Б; с *ѣам̑ѣа̑н* за́кади Лљ; пе́remo са *са̑ѣун* Св;

не́ки учите́љ би́ја из *Бе̑оград* Сл; она́ је из *Бо̑жиње̑вац* Ц; он̑ је ис *Бу̑јиѣ* Т; ис *Тре̑јак* Н; у *Ју̑ѣроме̑и* је ради́ла Ц; ради́ја је по *Бе̑оград* Ж итд.

Именица *ле̑б* (в. т. 2.1.1.1.1. б)):

једо́сте ли *ле̑ба* П; кўпи́ *ле̑ба* П; не́где да се кўпи́ цр̑н *ле̑ба* Рљ; откѣ́д не́си месѣла *ле̑ба* Т; што́ сам се најѣла *ле̑ба* М;

али и: од овѣ́ј кўпен *ле̑б* Ч; ѣ́сти *ле̑б* си јѣ́демо Сз; како́ смо трпе́ли за *ле̑б* П; кѣ́ло *ле̑б* де́лимо Ч; купу́јев го́тов *ле̑б* ГД; *ле̑б* оста́вимо у кру́шку Сз; не́је це́л *ле̑б* Ж; не́сам јѣла *ле̑б* сас њи́ П; пе́чем *ле̑б* Рљ; ће ме́сим *ле̑б* Лљ; што́ доно́сив *ле̑б* Т; на цр̑н *ле̑б* Т итд.

2.1.1.2.2. Именице на -л

а) Именице које означавају нешто живо:

ѣѣѣѣ си га но́сив Ц; коко́шку или *ѣѣѣѣ* Ц.

б) Именице које означавају нешто неживо:

зна́чи вр̑к *за̑бел* О; под *асѣ̑ѣл* Ч; на *асѣ̑ѣл* ГД; на *осѣ̑ѣл* Н; у *до̑л* Сл; у та́ј *ка̑л* да не ѣ́де П; збе́ре *ѣѣѣѣ* П; она́ко се́димо за *асѣ̑ѣл* П; се́ди з *асѣ̑ѣл* Ц; на *асѣ̑ѣл* смо јѣ́ле ГД;

2.1.1.2.3. Именице на вокал -а, -р

а) Именице које означавају нешто живо:

Код именице *сирома* сажела су се два вокала *а* те наставак *-а* у општем падежу није у потпуности препознатљив:

код *сиромá* ће се наједеш П;

б) Именице које означавају нешто неживо:

од *сѣрá* П, М; да ста́ву *грá* да са́ду Ж; на *грá* гледа́ла Ч; поче́ла на *грá* да гле́да на ж"ене П; она да погóди који *орá* од који́ је Ц; за *сѣрá* је Ц;

ис Цр́ни *вр́* Р; гле́да те у *вр́* очи Ц; качи́ја се на *вр́* Ч; на *вр́* ора́ П.

2.1.1.2.4. Именице на -о

а) Именице које означавају нешто живо:

бес *ѡáѡѡка* О; од мо́јега *ѡáѡѡка* ба́ба О; отидо́мо кúде *у́ѡѡка* Рљ; и уби́јев га то́га де́чка О; *у́ѡѡка* га не́што гу́ши П (али и: од *у́ѡѡку* сестре ГД, в. 2.1.5.1.4.); с ње́ну ба́бу о[д] *ѡáѡѡка* је сестра П;

са́мо кúде *Бра́нка* Т; умре́ла је пре *Бра́нка* П; и куде *Ве́љка* Т; на *Бу́ѡѡка* та́тко Н; *Зво́нка* сам дове́ла О; на ово́га *Ра́ѡѡка* О и сл.

2.1.1.2.5. Именице некадашње -ѡ- ѡромене:

б) не́ без *ѡáмеѡѡ* П; тргна́ја се от *ѡáмеѡѡ* Рљ; три́ кила *крв* сам изгуби́ја Сл; до́кторе, да́јте ни́ки ма́з П; једн́н ма́з маза́ Ч; онѡ́ј ма́з П; тра́жим те́ј ма́з за ве́не П; ће ти напра́вим онѡ́ј ма́з П; овѡ́ј ма́си проба́ј П; ће напра́вив не́ки *ѡáкос* Ч; да ми до́ђе на *ѡáмеѡѡ* М; има́ла си голѡ́м *ѡáмеѡѡ* као *ћу́рка* Ч; ни́ма („нити има“) не́ки *ѡóмоћ* П; ко́ј о́ће да у́зне *ѡри́чес* О; не́како не́ ми је у ср́це *ра́дос* П; једн́н *рѣч* ми не́је ре́кла Рљ; ма јо́ш не́смо пушти́ли *рѣч* П; он пушти́ја *рѣч* Б; на овѡ́ј одозго́р се спушти́ја *ѡѣ́чнос* П; али једн́н *ча́с*, једну́ ка́фу да ву бе́ше одне́ла П; ка́ко си бе сас тво́ј *бо́лес* Рљ; о́ни ви́кав бо́ље с ма́з ГД; с мо́ј *ѡáмеѡѡ* Љ; с тво́ј *ѡáмеѡѡ* Ц; са овѡ́ј *ѡáмеѡѡ* да ра́ди Ч; о, мо́та ми се по *ѡáмеѡѡ* Ц; у *ѡáмеѡѡ* ми је сѡ́г Ж и сл.

Вокаѡѡив једнине

2.1.1.3. Форме вокатива забележене су углавном код именица које означавају људско биће. Вокатив именица прве врсте најчешће је са *-е*, али се може чути и са *-у*. Именице на *-о* имају вокатив једнак номинативу.

2.1.1.3.1. Именице на сугласник

-е: ама, што́ је, бре, *бра́ѡѡе* П; *Бурáзере*, тре́ба пр́случе да ти напра́вимо П; до́кѡѡоре, ако је здра́ва П; не́, *си́не* О; Ста́ни, бе, *ѡо́фере* П; *ѣ*, *Бо́ѡѡе*, *Бо́ѡѡе* ГД; не́ дај *Бо́ѡѡе* О; *Бо́ѡѡе*, па то́ј мо́ји де́ца, си́нко О; чу́вај *Бо́ѡѡе* М;

Дра́гане, то́ј ти ми́слиш Ч; Еј, *Сѡѡѡáне* П; а бе, *Сѡѡѡáне* Ч;

Вокатив на *-е* забележен је и код именице *ѡри́јаѡѡељ* (овде у значењу припадника уже или шире породице супружника):

Здра́во жи́во, *ѡри́јеѡѡеље* Ч; *При́јеѡѡеље*, ка́ко си? Ц;

-у: Е, бре, *мужу* П; *е, човеку*, ајде једи П (новије је: *шта, човече*, има овде П).

2.1.1.3.2. *Именице на -л:*

чика *Анђеле* П.

2.1.1.3.3. За именице на -а, -р (након губљења -х) нема забележених облика вокатива.

2.1.1.3.4. *Именице на -о:*

Бранко, *узми ти Љ*; и *ти ли*, *Звонко* О; *викам: Рајко, Рајко* ГД.

2.1.1.3.5. За именице некадашње -й- промене нема забележених облика у вокативу.

Номинатив множине

2.1.1.4. Номинатив множине гради се додавањем наставка -и. Неке једнословне именице имају проширење -ов-/-ев-. Бројнији су ликови са -ови од оних са -еви. Постоје примери који показују да плуралски облици не морају да имају проширења као што је то у стандардном језику.

2.1.1.4.1. Наставак -и

2.1.1.4.1.1. *Именице на сугласник*

а) Именице које означавају нешто живо:

сѣг што се уздизав *богајџи* Т; ко *божјаџи* Ч; него *овија бробињци* Н; тој су *наши гостџи* Љ; *дивљаџи* П, Н, М; *овија дрвџи* О; *докџори* не могаће да спасив Ж; што су *били заробљениџи* О; *питуваше ме инџињери* Н; *лојови сви* ГД; *исти мајсџори сви* Ч; како су ми *међниџи* Сл; *мрави, мрави* О; *овчаџи* О; што су *били чџисти њарџизани* Н; *џаџи* ће те изедев О; па док почнаше *раџници* Т; *рџб, рџбови* П; *наши роџаџи* Рљ; *сџаросеџелци* исто О; *унџи* дођоше Св; *много учџиџи* Р; после и *друџи маџаџи* Сл; *шураџи* га викали О; *џџи* га чувале Б;

а *Ђоргови* постџиле О; *овија Талиџани* сас коџи П; и сл.

Именице на -ин у множини губе проширење:

Бугари беџав накуд Бугарску П; *Цџигани* су на тој крај Б и сл.

б) Именице које означавају нешто неживо:

све топени *авиџни*, *тџнкови* Б; *Бубреџи* ако тџрав на мокрење Ж; *бунџи* пуно Љ; и *виноџади*, *сваџта* Ц; *тиџа воџњаџи* М; *тиџа греџаџи* Ж; *тџд* су *били грџни* Рљ; што су *имале клаџденци*, *изџори* О; све *комџири* ГД; *такви обџчаџи* Св; *обраџи* црвени Љ; *убави ораџи* Ч; *Божиџеви џосџи* П; *Велигденски џосџи* П; *Петрови џосџи* од сџтра Ж; *Петрови џосџи* га фаџав Ж; *џроџори* стаџи Сл; *џно наџад*, *џроџиви* П; тој су *срџски џџиџи* Ц; *ели собџори* кџд су *били* Ц; *џеџи* обавџзно Н итд.

2.1.1.4.1.2. Именице некадашње -ј- њромене:

тија бoлеси Ч; сивари детињи Ц и сл.

2.1.1.4.2. Наставак -ови

2.1.1.4.2.1. Именице на сугласник

а) Именице које означавају нешто живо:

вeсели су кумови биле Ж; oни бeву кумови О; море, свaјови чeкав Ж; а синови му вoзив О; синови гу не тејаше Ж и сл.

б) Именице које означавају нешто неживо:

жути бркови Н; море дaрови Ж; крcиови, крcиови од зeмљу Н; лeкови од Скопље Ч; тoпени авиoни, ишeнкови Б; ники црeйови Н и сл.

2.1.1.4.2.2. Именице на -л

а) Именице које означавају нешто живо:

за тебе и кола и волoви П; једeн пaр волoви кoшта Рљ; иeйилoви П, Ч, Ц, Б, Рљ.

б) Именице које означавају нешто неживо:

знaш кoлки бoлови Б.

2.1.1.4.3. Наставак -еви

2.1.1.4.3.1. Именице на сугласник

б) Именице које означавају нешто неживо:

нeка лyпав гoчeви Ч; дpyги иyишeви Н; пa чирeви ми изaђeв на крајници П; искoчили му шуљeви Лљ.

2.1.1.4.4. У неким именицама нема очекиваног проширења, а такви примери су забележени код именица на сугласник:

а) Именице које означавају нешто живо:

вyци је имaло Лљ; тyј су ти гoлyби М; гyгyтке и гoлyби П; гoлyби искљyјeв Ч; мyжи дoнoсив, кyпyјeв гoтов лeб П;

б) Именице које означавају нешто неживо:

иљyци на нoгe Св; иљици од кoпривe сe изгyбeв Сл.

Ойишии њадеж множине

2.1.1.5. Облик општег падежа множине код именица прве врсте једнак је номинативу множине, те се и овде могу уочити модели за грађење плурала уз помоћ наставака -и, -ови, -еви.

2.1.1.5.1. Наставак -и

2.1.1.5.1.1. Именице на сугласник

а) Именице које означавају нешто живо:

б) Именице које означавају нешто неживо:

2.1.1.5.1.2. Именице на -л:

2.1.1.5.1.3. Именице некадашње -i- основе:

не во́лим ја такви *сѣвѣри* Ч; свѣ ми исфрљаше *сѣвѣри* Т.

2.1.1.5.2.1. Именице на сугласник

а) Именице које означавају нешто живо:

зе́тлови си йма Ч; свѣтлови што кѣтив П.

б) Именице које означавају нешто неживо:

ја о[д] *дѣнови* смањују на саати Сл; *блокови* терали горе Рљ; делили пролѣтоске *ѣдгови* Сл; од такви *рѣйнови* Ц; свѣ сам тија *рѣдови* прошла О; оволики *сиѣубови* је направија О; кѣлко сам имала *сѣдови* Т; сѣмо си *сѣдови* пѣрем Ц; са *шрѣфови* П и сл.

2.1.1.5.2.2. Именице на -л:

а) Именице које означавају нешто живо:

и сѣга доле тера волòви П; чувàли су волòви Рљ; мómци нóсив кокóшке,
йейлòви на дрво Сз; сас волòви рётко, рётко Н;.

б) Именице које означавају нешто неживо:

одма болови смањи П; тамо у долови Сл.

2.1.1.5.3.1. Именице на сугласник

б) Именице које означавају нешто неживо:

за *ѿлацеви* Ч; за *шуљеви* споља^шњи П *ѿма грчеви* Т; дадо на *нанку*
кључеви Рљ; наоштрија ги *ножјеви* П; Пера *кува чајеви* П и сл.

– 135 –

кућу Ч; од *реуму* Св; он се исцепи од *смешку* Ж; од *срчку* Ч; то је од ицепену *фуџу* П; дадо на *нанку* кључеви Ж; на овуј *сџарку* татко Рљ; На *сџринку* ми из Билачу татко П; тражи белу *аљину* П; све си личи на *бабу* Ч; *баичу* несам садила Ч; да вадино *баичу* П; неку *воћку* да изедемо ГД; ће узме сваку *гричку* П; па ги стављам овџ тамјан на *гушу* П; има и *дрљачу* Св; сал једну *дуџку* П; онуј *живоџињу* П; узеде *зџлу* за брата ГД; *зџмљу* су добили Н; за *зџму* Т; да гу нађемо туј *корију* Сл; на *крсџенку* су наместили Рљ; сџк ће правив *крсџенку* Т; турила сам *крџу* Ж; да правимо *кућу*, темџ П; пред *мрџку* човек Ж; једну *џџку* П; па у *џлџњу* П; на *џравдину* човека ће стрџате Ц; тражили му *џџку* Ц; да ги вози на *реку* Ц; они дџгнев *руку* П; да пали *свећу* Ц; куде ковача однесеш *секиру* Ч; дај гу *слџбу* П; она му повџче *слџбу* Ц; лега ли на *сламу* још ГД; *снашку* доведев Сз; оволицну *џрошку* ГД; спремила *урду* Ч; па копџс, па *чараџу* П; знам вашу *фамиџју* Р; на *џџку* му давам Сл; дај *чашку* Рљ; да лџпаш сас *грџину* Т; сас *грџачу* Ч; с *греџџу* П; ѓе једна сас *кукачку* Сл; са *сламу* је бџло Сз; пропастило ми се све у *баичу* Ж; цџл дџн по *баичу* П; На *бџчку* све Ж; срам, каже, остави на *каџију* П; темџ има на *џлџмју* Ц;

доле куде *Горџану* ГД; и на *Блаџицу*, и на *Досџану*, и на *Косџру* Ц; да нџси на *Десџнку* на *Дивну* Ц; на *Леџу* *Калањку* зџт је П; на *Марију* мџж Ж; питаџа *Ивану* П; за *Милџнку* Ч; Баба *Кџна* за *Олџу* викаше Ж; Преженџје онуј *Сџшанију* Ж; с *Гоџу* О; сџс *Мџру* што је бџла Н;

Јавља ли се од *Амџрику*? Ж; од *Врањску* *Бању* према *Сџву* реку Ц; ис *Коћуру* Ч; од *Курбалију* навамо наше Н; На стрџнку ми из *Билачу* татко П; према *Чукарку* Ж; заједно смо радили у *Кречџну* П; овамо над *Нџрчу* Н; у *Бџгарску* коџи су бџли Т; итд.

2.1.2.2.2. Именице мушког рода и мушки анџроџоними на -а:

код *судџу* ГД; џдемо коџ стрџну и коџ *чичу* Рљ; овџ од *чичу* П; на овог *џамиџа*, *комиџију* нашег П; на овог *комиџију* до нас Р; мајкинога *чичу* удариџа по главу Ж;

више *Драчку* су сеџели Н; од *Љџбу* поџтара сам Ж; На *Воју* сџстра Ж; дођите, дођите куде *Пеџу* П; код *Трумбу* П; на *Луку* ли дџте Н; викај *Слађана* и *Баџу* П; срџтнем *Жџку* ТР; тога *Јању* О; с *Јџу* Рљ; пџт дана пред свети *Никџлу* Ч; имаџа команџу над тог *Тоџу* Ц; и с *Блаџџу* Ц; с *Гоџу* Т; саз *Димџџрију* Сл; сл.

2.1.2.2.3. Именице са џреобликовањем на -ка:

баџи му *коску* П; *мајку* немаџе Ж; у *џлџћку* ме боџи Ч; а она си џмаше *ћџрку*, сџна О; *ћџрку* џмам Сл; онџе на *ћџшку* Ч; с *мајку* ми Сз; и на *џџћку* се грџјемо Ч и сл.

Вокатив једнине

2.1.2.3. Вокатив именица друге врсте има два наставка: *-о* и *-е*. Именице на *-а* се завршавају на *-о*, док именице на *-ица* и *-ка* у вокативу имају *-е*.

2.1.2.3.1. Именице *жс. р.* на *-а* у вокативу имају наставак *-о*:

бабо П, М, Ч; *Бабо*, ајде здраво П; *Бабо*, немам с ког да се распраљам Ж; вржи ми, *бабо* М; *девојко*, чим неће се одаваш ГД; *Госпођо*, не питај П; а ти, госпођо Ч; Мори, *жéно*, П; кад, *жéно*, пооди у школу ГД; срам бе, *жéно* Рљ; али нервоза, *ој, жéно* Ж; а онолико, *жéно*, туго П; *змијо* тројоглава ГД; *кучко* Ж; па ти, *мамо* Ч; а рекнала *мамо*, а рекнала *бабо*, а рекнала *тетке* Ж; *ћути*, *мори*, *ћријо* Сл; *сесиро* слатка Ч; *ћути*, *сесиро*, *ћути* Ж; *леле, жéно*, надуло се П; *ћорло!* П;

тата *вика: Дарино, Дарино* П; *Добрило*, дете је у питању П; сэг је несташница, *Добрило* П; *Зоро*, јесам ли те терала ја П; *Ивано*, дај сок Ц; *Има* кафа, кума *Родо*, има Ж; Врати ги, баба *Сијано*, врати Ж; *Тањо*, кафу, без шећер Сл; *Тањо*, што да донесем Ц; и такој ми ти, *моја Тањо* Т итд.

2.1.2.3.1.1. Именица на *-ица* у вокативу обично имају *-е*:

баба *Јелице* М; *Милице*, ти ли си? Ч.

2.1.2.3.1.2. Код неких именица на *-ица* може се чути вокатив на *-о*:

лисицо једна П.

2.1.2.3.2. Именице *мушког рода* на *-а* имају наставак *-о*:

ајде *аго*, дај да пију П; *бајто*, сэк је свадба П; ајде, *ојо* П; *ојо*, вечерас да дођеш П; слушај *јобро* Ц (в. и т. 2.1.4.1.);

Пет сина има, *о Јанчо* Сл; а, *Сијанојо?* Н; е, *Сијојанчо* Ц.

Вокатив именице *шатиа* има *-о*, а облик са *-е* подразумева номинативно *шатије* (в. т. 2.1.4.1.). Данас је чешћа форма на *-о*.

нема везе, *шатио* М; помагај, *шатио* Б; *шатио*, дођи Ч; *шатио*, овдека М; *шатио*, чекај ме мене П и сл.

2.1.2.3.3. Све именице на *-ка*, са изузетком именице *ћерка*, имају наставак *-е*:¹¹⁰

добро ми је, *мајке* П; *мајке*, баба *вика* да идеш куде њума О; *мајке*, дај ми Ч; *мајке*, за тебе Рљ; *мајке*, свак дэн ради ГД; сэг, *мајке*, што доћеш прави ГД; Ајдемо, *јобрашимке* Т; а, мори, *сиринке* Рљ; *сиринке* смо гу викали Сз; *шетијке*, мори Ч; *шетијке*, да дођеш П; *шетијке*, он је умреја ноћас ГД; *шетијке*, ти си ме излечила П; а рекнала *мамо*, а рекнала *бабо*, а рекнала *шетијке* Ж;

¹¹⁰ О наставку *-е* у вокативу код именица на *-ка* Белић каже да се он најпре појавио код личних имена, а одатле се проширио на сва именовања женских особа која се завршавају на *-а* (Белић 1999: 232).

да нòсим кòске на кúче Ч; мòмци нòсив кòкòшке, петлòви на др̀во Сз;
напрèт ч̀уваше и кòкòшке ГД; *ћèрке* йма Ж; *ће* се нап̀униш с *в̀ашке* П; и сл.

Номинатив једине

в) Именице на *-ие/-ение/ание*:

– 139 –

а) *де̑ше*, забраља се Љ; *де̑ше*, три па̀ре ле́к П; *Де̑ше* сла̀тко, не́је ради́ја ГД;

в) -че: *дево̑јче*, е̑ј Ж; и тако̑ј, *сна̑шче* П; *ма̑че* де́дино, о́ди М и сл.

Номина̑ив мно́жине

2.1.3.4.0. Именице треће врсте у множини могу имати наставке: -а, -и̑ња, -ики или -ци. Суфикс -а у множини имају именице на -о, -е и -и̑и̑ше; суфикс -ики у мн. имају именице на -иче/-че и именице са деминутивном нотом на -е. Код већине именица код којих се очекује проширење са *и̑*, *н*, *с* наставак је -и̑ња. Глаголске именице немају множину. Исказивања множине збирним именицама на -ад нема (осим именице *чеља̑д*). Множина именица које означавају младунчад има наставке -ики или -ци, ретко -и̑ња. Овакво стање у многоме је блиско ономе у говору Горње Пчиње (Јуришић 2009: 123–126), с тим што у прешевском говору није забележен наставак -е̑ња, какав је случај у пчињском (Јуришић 2009: 125: *ви̑ме̑ња*, *и̑ме̑ња*, *ра̑ме̑ња*). И у кумановском се среће само суфикс -и̑ња (Видоески 1962: 104).

2.1.3.4.1. Наставак -а: *говѐда* пе̑-ше̑с гла̀ве Т; *дево̑јчи̑и̑и̑а* П, Ц, Сл, Ж; *дечи̑и̑и̑а* ву доса̑ђав Ж; неке па̀ре, *ѐвра* Ч; какви̑ су ги *ја̑ја* Т; *фа̑рбани* *ја̑ја* Б; *пр̑жени* *ја̑ја* ГД; *кучи̑и̑и̑а* Љ, П, Б, Ч; *се̑лски* *и̑у̑и̑и̑и̑а* Љ; *почѐли* и *ре̑бра* да се ви̑див П; *то̑ј* су ти̑ја *се̑ла* М итд.

2.1.3.4.2. Наставак -и̑ња: *они̑ја* *бури̑ња* Рљ; *дру̑ги* *ими̑ња* Сл; *све̑ не̑ки* *ими̑ња* Ч; ма да ги не̑ма сви̑ ти̑ја *ими̑ња* Р; *не̑где* *дру̑ги* *ими̑ња* Сл; *ју̑ужи̑ња* П, Ц, ГД, Ц, Сл; *Чекли̑чки* *ло̑жи̑ња* М; *тр̑ња*, али *они̑ја* *магари̑ња* што̑ је̑дев П; *о̑бе* *ра̑ми̑ња* П; *та̑д* су би̑ли *че̑зи̑ња* [мн. од *чезе*] Сл; *мно̑го* *и̑и̑и̑и̑ња* П; *и̑ке̑мби̑ња* Ц, ГД, П, Сл, Ж итд.

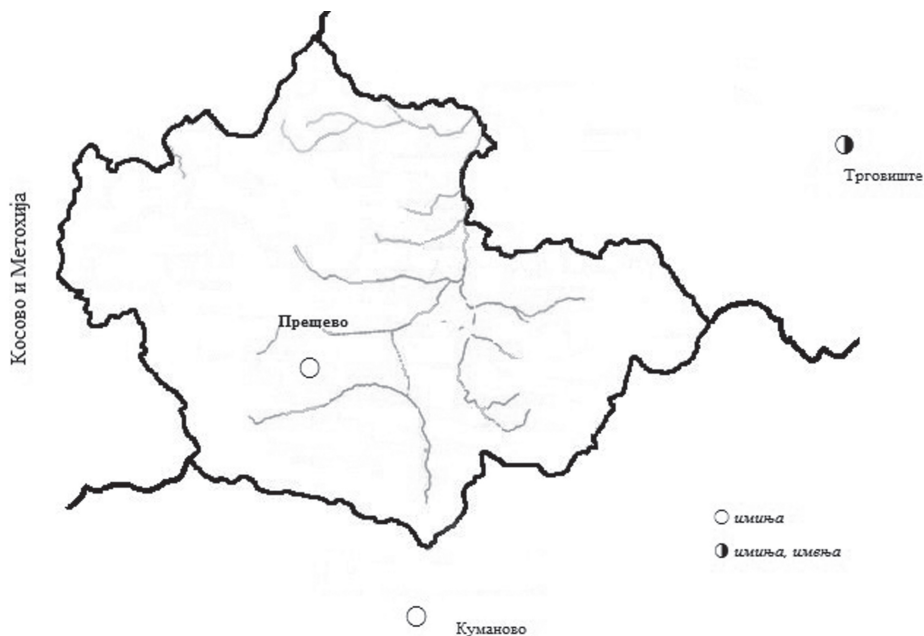
2.1.3.4.3. Наставак -ики: *две̑* *бли̑зна̑чи̑ки* О; *и̑ма* тако̑ј *ви̑рчи̑ки* Т; *дево̑јчи̑ки* П, Ц, Н, Р, Ж, Сл, Т, Рљ, М; *си̑тни* *зу̑и̑чи̑ки* Ц; *кола̑чи̑ки* П, Ж, Ц, Т, Рљ, Ч; *ку̑и̑ри̑ки* ба̑бини Ц; *чи̑ји* су *ма̑чи̑ки* Ц; *ми̑ѐн̑чи̑ки* П, Ч; и *и̑ра̑си̑ки* Ж; *и̑ѐл̑чи̑ки* П, Ц, Сл, Т, Рљ; *бе̑ли* *и̑и̑ли̑ки* ће̑ ти̑ *иска̑чав* на гла̀ву П; *сва̑какви* *ѐли̑м̑чи̑ки* Ж; *ше̑ѐр̑чи̑ки* па у *ма̑ра̑м̑чи̑ки* Сл итд.¹¹²

2.1.3.4.4. Наставак -ци: *ја̑га̑њи̑ци* на пи̑јац П; *и̑ра̑си̑ци* П, Ж, Ч, Т; *једно̑* *вре̑ме* и *и̑ѐл̑ци* Сл и сл.

¹¹² О заједничко-словенском суфиксу -ик и његовом деминутивном значењу које се сачувало у говорима источне и јужне Србије говори Белић и наводи бројне примере из Врања и околине (Белић 1999: 258–259).

Суплетивни множински облици на *-ики* и *-ци* морфолошки представљају именице мушког рода.¹¹³

Карта 5.

Ойшйи йадеж множине

2.1.3.5.0. Облици општег падежа множине једнаки су номинативу множине, што потврђују примери који следе.

2.1.3.5.1. Именице на *-а*: цѣпи дрѣва П; чуваја сам говѣда Сл; стаѣи нѣколко зрна Ж; голѣми јајца нѣси Св; поделише ни јајца П; свѣ колѣна огруљило Т; на тија мѣсиѣ Т; кѣд ѣе покажеѣ нѣки сѣла Ч; туј под рѣбра П; у гѣвна до гушу ГД; држи на колѣна Сл; итд.

2.1.3.5.2. Именице на *-иѣ*: ја ги притиска тија дугмиѣ П; намишћам си мѣлиѣ П; сас ѣѣбиѣ Ж и сл.

2.1.3.5.3. Именице на *-ики*: да узмемо врѣчки П; девојчки удадѣше О; йма си јагњики Н; он канѣчки продаѣаше О; за кучики ГД; йма и ѣѣврѣци,

¹¹³ В. и: Павловић 1939: 37, Стевановић 1969: 412, Богдановић 1987: 150, Марковић 2000: 125, Видоески 1962: 143. Наставак *-ики* за образовање множине неких именица средњег рода у македонским говорима користи се на читавом северу, на југу „до границата со штипскиот и кочанскиот говор“ (Видоески 1962: 143).

лѣйчики Ж; шећерчики па у марамчики Сл; мачики довела Ж; ће узнете мачики Ж; има и њараунучики Љ; наџчим овѣја њарчики Рљ; на њарчики ву давај П; њрашчики да гледамо Ц; вади шићерчики Сл; сѣс унучики П; и сл.

2.1.3.5.4. Именице на **-џи**: *јагањци* ги рани Ц; *јагањци* смо си имали Ж; *њрасци* продава Т и сл.

Хипокористичка и слична имена на **-е** и **-и**

2.1.4.0. Хипокористичка имена на **-е** и **-и** могу имати природни мушки, женски или средњи род и то се може закључити на основу конгруирања са атрибутском или предикатском речју.¹¹⁴ Међутим, ове именице немају посебан облик за општи падеж, чиме се приближавају именицама средњег рода.¹¹⁵ С обзиром на различитост њиховог рода, али и на њихову индеклинабилност,¹¹⁶ хипокористике посебно представљам.

2.1.4.1. Хипокористици на **-е**:

Номинатив:

Блѣге ми је рођак неки О; *Бѣбе* га неће Т; *Бѣбе* електричар Љ; *Бѣбе* порано је изашја М; *Бѣбе* што ради у школу Р; *Буџе* му је син Р; деда *Дѣбре* што гу има М; ја и Станика, и овѣј *Жѣке* Ц; *Жѣке* и Гѣца били Т; Заинат са му турила име *Мѣле* Ц; чика *Мѣле* послаја Ч; А *Мѣџре* ми је рѣкја П; вѣкаше овѣј *Мѣџре* П; *Тѣне* радија у Сѣдми јули Ж;

¹¹⁴ Потврде са конгруирањем нису забележене за сваки пример, али се из контекста могло закључити о ком роду хипокористика се ради, те се на основу тога вршило разврставање према роду.

¹¹⁵ Многи аутори ове хипокористике сврставају у оквиру групе именица средњег рода: Реметић 1996: 466, Вукадиновић 1996: 138, 140, Ћирић 1999: 117, Марковић 2000: 121, Милосављевић 2009: 466. Проф. Богдановић (1987: 150) овакво груписање образлаже чињеницом да хипокористици на **-е** и **-и** имају општи падеж једнак номинативу. У Алексиначком Поморављу ова имена која се односе на мушке особе у ОП могу имати проширење **-џи**-, док је код женских хипокористика увек ОП=Н. За хипокористике на **-и** закључује се да су новијег датума (Богдановић 1987: 151). Јуришић (2009: 126) напомиње да хипокористичка мушка имена у говору Горње Пчиње могу функционисати као именице м. или с. рода, док се женска хипокористичка имена најчешће понашају као именице с. рода, ређе као именице ж. рода. Видоески наводи хипокористике мушког рода, који у општем падежу имају **-џи**: *Милеџа*, *Рисџеџа*, чак и: *Илијеџа*, *Метџодијаџа* (Видоески 1962: 134–136). Младеновић (2013: 132–133) хипокористике мушких имена на **-и** и мушка лична имена на **-е** сврстава у именице м. р. јер их за ту групу везују остали падежни облици, мада имају проширење основе **-(е)џи**-које их приближава именицама с. р. (за разлику од с. рода, ови антропоними имају ОП на **-а**).

¹¹⁶ Проф. Марковић оставља могућност да се ове именице могу посматрати као индеклинабилне (Марковић 2000: 121); в. и Вукадиновић 1996: 129.

Зоре ми је чувала Наће много П; Наће је радила Б; звала ме је Суне П; Суне ме је много слушала Сл; еве, ваша Суне ће ти каже П.

оној наше Наће П; Александриче Ч; Море, њој ли Драганче! Софче, Дуњче П.

Општи падеж:

на Бобе татка Љ; на Бобе ис Прешево Ц; онда на Бобе Шинку Р; на Блге је продја Ж; овај жена на Боре П; мајка му је на Миле ТР; на Раде што је направиа П; А Мишре ми је рекја П; ми са твога Денче Ц; сас Раде М. Зоре ми је чувала Наће много П; а овој за твоју Наће Љ.

Вокатив:

ало, Жике Ц; немој, Жике Ц; Мора да га викав: Миле Ц; Бата, Сидоле, бата Сидоле! Ч;

Даре, рече, ја се излечи П; она је млада, Зоре Ж; Што кажеш, Наде П; Нице (< Станика), ти иди Ж; Тање, држи Ц; Тање, ајде здраво Ж.

Овој групи припадају и именице м. р. на -е којима се именује неки сродник: њобре и њаће јер и оне имају само један облик за Н и ОП.

Примери:

на нашег њобре М; тој си је наш њаће Б;¹¹⁷ вика[м] му на њаће Љ и сл. викам га: њаће! ГД; Куку, реко, њаће! П; њаће, па ли викам ти М; њаће, седи и ти Љ и сл.

2.1.4.2. Хипокористици на -и забележени су једино у мушком роду:¹¹⁸

Номинатив:

Драги га нема М; Драги долази за викенд М; Драги, Жика, Лука, Ставра и ми Н; наш Зоки вика Ж; онј доле Мики што је Љ.

Општи падеж:

па је била на онога Гаги баба П.

¹¹⁷ Именицу њаће Радивоје Младеновић сврстава у деклинациони тип именица м. р. са проширењем (њаћења, њаћењу) и наводи могућност да је код ње и сличних именица (нпр. *нане*) дошло до морфолошког једначења са вокативом (Младеновић 2013: 133, 180; в. т. 2.1.2.3.2.).

¹¹⁸ Формант -ки код хипокористика Клајн (2003: 140) објашњава као варијанту хипокористичког -ка. Ширим разматрањем творбених и стилских карактеристика имена на -ки (типа *Зоки*, *Мики* м. и ж. рода) у српском језику бавила се Јелена Јовановић Симић (2012), према чијим речима је први део овог суфикса домаћег порекла (по угледу на суфиксе -ка (*Жика*, *Рушка*) и -ко (*Мишко*)), па и територијално ограниченог -ке (*Мишке*)), док се други део, вокал и, развио под страним утицајем (*Цеки*, *Мики Маус*). Јовановић Симић закључује да „и поред велике учесталости хипокористичких изведеница на -ки код неких категорија становништва и у монденој сфери културног и супкултурног живота, њихово учешће у општем фонду именословних речи није превисоко, па се не треба бојати њихове даље превелике експанзије, нити даљем упрошћавању и огољавању именослова српског“ (Јовановић Симић 2012: 571).

Вокатив:

кажи, *Драги*, на мајку ми П; *Мики*, немој П.

Посебне напомене о именицама

Именице прве врсте

2.1.5.1.1. Именица *сир* јавља се и у облику *сирење*: да покријем *сирење* Ч; као српско *сирење* О; нема да истечи *сирење* Рљ; потсирила сам *сирење* О; преко оној *сирење* Рљ.

2.1.5.1.2. Од именице *џајко* множина гласи *џајковци*:¹¹⁹

наши *џајковци* П; сас *џајковци* Ц; *џајковци* су се слушаће Ч.

2.1.5.1.3. Именица *синко* забележена је једино у облику вокатива:

ајде, лэгнете, *синко*, лэгнете Ч; али не можеш бе, *синко* О; Боже, па тој моји деца, *синко* О; никој, *синко* Ч; па не може, *синко* Љ; Ти си млада, *синко* П.

2.1.5.1.4. Именица *ујко* у општем падежу најчешће има форме именице првог деклинационог типа: отидомо куде *ујка* Рљ (в. т. 2.1.1.2.4). Међутим, забележен је и облик општег падежа по којем се она може сврстати у именице друге врсте: од *ујку* сестре ГД.

2.1.5.1.5. Ојконими који стоје у мушком роду једине с наставком *-овац* могу добити *-е* те се тако придружити именицама средњег рода.

У *Бујановац* нема Ч, ГД, П; и она као у *Раковац* Рљ;

али и: зёт ми из *Бујановце* је Ц; њди си у *Бујановце* ГД; у *Бујановце* П; значи из *Букуревање* су Рљ; туј прѣђе *Букуревање* Т; у *Рисџовце* Ч, Ц; према *Цакановце* Т; после од *Цакановце* навамо Т.

Обични су ликови грађени суфксом *-це*: овај из *Брајџоселце* Ч; из *Жујинце* Ц; Сента је из *Лейџинце* Н; ја сам учџја занат у *Црноџинце* Р.

2.1.5.1.6. Именица *мејџар* уз бројеве најчешће има облик *мејџра* (два *мејџра* П, три-чётри *мејџра* ГД, глѣдам на двѣста *мејџра* Ц итд.), али су забележена неколико примера облика *мејџре* уз бројеве:

пѣт *мејџре* Н; дванаѣс *мејџре* Ц; петнаѣс *мејџре* Сл; иљадо и пѣсто *мејџре* Сл.¹²⁰

¹¹⁹ Код Белића се налази пример *џајкови* забележен у Врањској Бањи (Белић 1999: 234). У Заплању су у зони П забележени облици *џајковци* и *дедовци* (Марковић 2000: 131, 212). Радивоје Младеновић (2001: 291, 294) наводи наставак *-офици* / *-ефици* за грађење множине именица на *-о* које представљају надимке пејоративног значења, затим породичне надимке и сродничка имена (*џлачкофици*, *Реџофици*, *дедофици*).

¹²⁰ О лику *мејџре* уз бројеве Павловић говори као о примеру са поремећајем (Павловић 1970: 94). Сличних примера има у говору Јањева (Павловић 1970: 94) и у пчињском говору (Јуришић 2009: 131). Белић (1999: 241, 242) наводи само *две месџе* (исто и у: Богдановић

2.1.5.1.7. Од именице *евро* уз број обично иде облик *евра* (дванајес *јевра* Сл, петнаес *евра* М, сто *евра* Ч итд.), али је регистрован један пример са *евре*:

три *иљеде евре* Сл.

Именице друге врсте

2.1.5.2.1. Именице које означавају сроднике, титуле или занимања обично се налазе у склопу акценатске целине те губе акценат и постају индеклинабилне, што се најбоље види у облицима општег падежа и вокатива.

Потврде:

е виш, *баба* Благџа М; *баба* Ђурђа Рљ; *Баба* Кона за Олгу викаше Ж; *баџа* Пера ги купија П; *деда* Добре што гу има М; *Деда* Јованов кладанац Н; *чика* Анђел последњи пут О; *чика* Звонко, дође ли Љ; *чика* Миле послаја П; *чика* Ратко, куде си ГД; *чича* Данча богословију је завршио П; *чича* Коле пољопривреда и пекар П; *чича* Тима вуновлачар П; овде купи *чича* Тоза П; и *шеџка* Богдану сам знала О; *баба* Драгу гу одведоше; овој за *чика* Перу П; фала на *чика* Перу П;

баба Като, иди на Ћипру да кажеш О; *шеџка* Станче! П; а брѣ, *шеџка* Станче О; нѣ, *шеџка* Станче О; *шеџка* Даринке П; нѣма ништа, *чика* Перо П; *чика* Перо, јеси устао П; ајде *чича* Бранко П и сл.

Исто се односи и на овакве именице мушког рода прве деклинационе врсте: и *докиџор* Бранко Т.

2.1.5.2.2. Вокатив од *деца* једнак је номинативу: ако, *деџа* П; ајде, *деџа* Ч; одокле сте, *деџа* М.¹²¹

Именице треће врсте

2.1.5.3.1. Именица *раме* може имати и форму *рамо*: боли ме *рамо* ГД.

2.1.5.3.2. Именица *ђезве/мезве*, поред облика у ср. роду, може се чути и као именица женског рода:

узне *ђезве* П; да ставим *мезве* Ж; па ми се *мезве* окрена Т;

али и: дигнала *ђезву* овако Ч.

2.1.5.3.3. У прешевском говору среће се лексема *вечер* као именица м. рода: Бадњи *вечер* Ж, тј *вечер* ће дође П.

2.1.5.3.4. Множина именица *око* и *уво* гласи *очи* и *уши* (више у т. 3.1.1.).

1987: 156, Пецо, Милановић 1968: 318, Јовић 1968: 85, Симић 1972: 280) који се објашњава као остатак двојине.

¹²¹ На овакво изједначавање Н и В упућује Белић (1999: 232).

да нѐмам *очи* П; *очи* се не видив Ч; избѹљи *очи* Ц; глѐда те у вр *очи* Ц; како *има* *очи* П;

на *уши* ли сѐдиш ГД.

2.1.5.3.4.1. Уз бројеве, ове именице имају множинске форме:

врзаше ми *обе* *очи* П; на *обе* *уши* Ч (али и: *оба* *ока* ми сѹзив Т; *оба* *ува* П); да отвориш *чеѿири* *очи* ГД.

Именице уз бројеве

2.1.6.1. Именице *ѿрве врѿи* уз бројеве (осим уз број један) имају стари двојински наставак *-а*, који се некада употребљавао само уз број два (Белић 1999: 239).

Потврде:

Ко *два* *боѿжака* Рљ; *два* *војника* бугарска М; *дѐсеѿину* *дана* Н; *имамо* *два* *ѐкишара* шѹму Р; *десеѿину* *ѐкишара* Ц; *два* *месеца* нѐје читано Р; на *два* *улаза* кућа ГД; *ѿри* *браѿи* Н; *ѿри* *лиѿра* пије Т; *Два* *сина* *има* Ж; па скоро донесе *два* *ѿака* ГД; *тија* *два* *гроба* О; на *два* *ѿри* *маа* Ч; *два* *меѿра* П; *два* *мѹжа*, *ѿри* П; ако му даш *два* *чаја* узастопце Ч; само *два* *човека* Р; он ву опали једно *два* *шамара* П; *има* *ѿри* *браѿи* Ч; *три* *ѿараунака* *имам* П; *чеѿири* *дѐна* сам била у хоронарно П; *ѿѿи* *дана* пред свети *Николу* Ж; *ше* *сина* Ч; донѐсе *дѐсеѿи-ѿеѿи* *наѐс* *корења* П; *чи* *ча* ми *ѿеѿи* *наѿес* *баишчалѐка* да даде П; *седам* *наѐс* *човека* П; од *ѿри* *наѐс* *ѿѿи* до *чеѿирдѐсеѿи* *ѿака* српски Р; одма *чеѿи* *наѐс* *дѐна* ГД; *имаја* је *сѿи* *наѐс* *ѿарадаја* П; глѐдам на *двѐсѿи* *меѿра* Ц; можда *има* *ѿѿа* *до* *кубика* *дрва* О итд.

Уз прилоге за количину облик именица је исти као и уз бројеве: *ко* *лко* *бо* *леса* *имам* П; *ко* *лко* *дѐна* *проѿѐ* Лљ; *ѿи* *олко* *човека* *врѐдиш* Р и сл.

2.1.6.2. Именице *друге врѿи* уз бројеве налазе се у номинативу множине (в. Белић 1999: 238, Богдановић 1987: 155, Марковић 2000: 134).¹²²

Потврде:

има *двѐ* *куће* ГД; *двѐ* *реке* се спајав Р; *двѐ* *сѐсѿи* *ре* и једнога брата ГД; *двѐ* *различите* *фамилије* Р; *Двѐ* *ћерке* *имав* Ч; *има* *двѐ* или *ѿри* *маале* Р; *ѿри* *ѿѿаде* ГД; на *ѿри* *ногаре* П; *Три* *ћерке* *има* Ж; једно *ѿри-чеѿири* *године* П; *чеѿири* *ћерке* П; *пѐнзија* *ѿѿи* *ѿѿаде* *више* П; *говѐда* *ѿе* *шѐс* *главе* Т; *има* *ѿе* *шѐсѿи* *године* Рљ; *шѐс* *ѿѿаде* *динара* М; *дѐвеѿи* *ѿѿаде* *ѿспадна* Лљ; *ѿеѿи* *наѐс* *семѐнке* М; *осам* *наѐс* *ѿриколице* *камен* Сл; *два* *наѐс* *године* ГД; по *два* *наѐс-ѿри* *наѐс* *овце* Т; *три* *наѐс* *ѿѿаде* *динара* М; *ми* *чеѿи* *наѐс* *куће* Срби ГД; *плата* *ти* је *седамдѐсеѿи* *ѿѿаде* П; *сѿи* *ѿѿаде* *динара* Св; *ѿѿаду* и *ѿѐсѿи* *марке* П итд.

¹²² Проф. Реметић наводи још две могућности у објашњењу оваквог облика – номинатив, акузатив, вокатив двојине или генитив једине (в. Реметић 1996: 469).

Номинатив мн. задржава се и уз прилоге за количину: *много године* је прошло О; *толико мукe* и *па* сам преживела П.

2.1.6.3. Именице треће врсте имају плуралску форму уз бројеве. Некада се множина употребљавала уз бројеве *три* и *четири*, а то је пренесено и на именице уз број *два* и остале бројеве (Белић 1999: 241).

Потврде:

две три дрва има туј Ц; на *тија два места* Р; неки *две три сјабла* П; на *три кила* да дође П; *дваес евра* Ж; *сидо евра* ТР;

две зрна у кашику Ц; *ијинаест* комада *јаја* П; ставила *две јаја* Ц; једно *две јаја* Ж; по *сидо дваес јаја* смо мастили П; *неколко дрвца* М;

две-три магариња Т; *две ћебиња* сам дала Ч; *иешес ћебиња нови* сјдив П.

две ирасики ги остави Ж; *две унучики* води Т; стави *две три иарчики* Р; довела *три мачики* Ж; *обе сјаичики* се прифатиле О; по *три четири јарики* чувашемо Рљ; *ја иеш унучики* П;

2.1.6.3.1. Форме *две* и *обе* уз именице средњег рода (*две три дрва* има туј Ц; *две зрна* у кашику Ц; *две ћебиња* сам дала Ч; *две ирасики* ги остави Ж; *две унучики* води Т; *обе сјаичики* се прифатиле О и сл.) представљају стару двојину (Белић 1999: 240, в. 1.2.4.6.).

2.1.6.3.2. Именица *време* и иначе нема множински облик па ће остати у једнини и у исказивању неке количине: *много* је *време* отад Сл; *колко време* је прошло П; *ја толоко време* Р.

2.1.6.3.3. Код именица са множином на *-ци* наставак уз бројеве је *-а*:

два јагањца тэд купи П; по *ијинаес јагањца шера* Ч; *два шелца* имашемо Т.¹²³

2.1.6.3.4. Збирне именице *браћа* и *деца* уз бројеве задржавају свој облик. Именицу *деца* и њену употребу у неким говорима источне и јужне Србије Белић објашњава као непроменљиву јер се овде „почела разумевати као пот. рлг. од дэтя“, а именице с. р. мн. имају само један падеж. Исто објашњење односи се и на именицу *браћа* (Белић 1999: 230).

дешей браћа П; *двојица браћа* тамо рођени Р; на сви *тријица браћа* Рљ;

две деца П; сви по *две деца* Рљ; *три четири деца* Т; *осам деца* родила Н итд.

Уз прилоге за количину стоје исте форме: *колко су браћа*, не знам Лљ; *много браћа* Р; *Колко деца* имаш? Лљ; *ти толоко деца* ће узмеш П.

¹²³ Овде се ради о слагању облика именице м. р. (Н мн. *јагањци*) уз бројеве. Некада се уз број два употребљавао наставак *-а* који је дошао из двојине, а *-и* је ишао уз бројеве три и четири. Наставак *-а* временом је пренет и на именице уз три и четири (Белић 1999: 241).

Збирне именице

2.1.7.0. Већ је било речи о томе да у прешевском говору нема збирних именица на *-ад*, осим именице *чељад*, која се јавља и у другим ПЈ говорима (Богдановић 1987: 156, Јуришић 2009: 128, Младеновић 2013: 209). У призренском говору именица *чељад* није забележена (Реметић 1996: 470). Ова именица у прешевском говору има облик м. р. једнине, што је случај и у алексиначком, пчињском и кумановском говору (в. Богдановић 1987: 156, Јуришић 2009: 128, Видоески 1962: 145), док у гатњанском има и множинску форму (Младеновић 2013: 209).

Потврде: у кућу било мно́го *чељад* ГД; све њего́в *чељад* ГД; то́ј ње́н *чељад* Рљ.

2.1.7.1. У наставку наводим неке од потврда за облике збирних именица у прешевском говору, а шире о њиховим облицима и конгруирању у т. 3.1.2.

српско *гробље* Н; тре́ба да одне́се то́ј *дрвље* Ц; од оно́ј *камење* не мо́ж да прође́м О; има *оно́ј њи́рње* П; има и *џи́ој снóйље* П; продадо́ *га гво́жђе* П; бóш куде́ је *на́ше ло́же искача́ло* О; бе́ремо *грóже* М;

долéко су *на́ши грóбја* Сз; па́дав *дрвља* и *камења* П; Длéги *камења* го́ре Р; *Какви́ њи́рња*, да зна́ш Рљ; врже́мо ги *џи́ја снóйља* ГД; све́ не́ки *гво́жђа* по авли́ју Сл; пе́ршун са све́ *ко́рења* Ч; пренóси *ги њру́ћа* Ж; ски́дамо *цре́йја* П; фрља́ *цре́йја* од ку́ћу Сз; *ови́ја бра́ћа* куде́ ће Ч; *ве́лики де́ца*, мо́ри Ч итд.

Именице плуралија тантум

2.1.8.1. Именице плуралија тантум представљају још једну скупину именица, поред збирних, која је обележена несагласјем семантике и граматичких обележја (в. Младеновић 2007: 99, Младеновић 2013: 212). У наставку се наводе неки примери употребе ових именица у прешевском говору, а детаљнија објашњења у вези са њиховим облицима која произлазе из система конгруирања в. у т. 3.1.3.

на ко́њи су се ставља́ли *биса́зи* Ц; лега́ла је *боги́ње* Т; онéј *ва́ле* на гла́ву Сз; о́на на онíја *вра́џа* М; сал *једне́ га́ће* Т; на њего́ви *гру́ди* Т; да не́су *зау́шке* П; разóпне онéј *каџа́раге* Ц; да зауста́вив не́ки во́јни ко́ла П; *коно́йље* П, М, ГД, Ж, Т, Рљ; бе́ле панталóне и бе́лу блу́зу од *џи́ја коно́йља* Ц; бо́ли га у *крс* П; *кучи́на* П, Ч, Т, Рљ, Сл, Ц, Ж, М; ти́ с тво́ји *ле́ђа*, ја́ с мо́ји П; *мака́зе* и отсéчи Т; с њего́ве *наочаре* П; тóд су би́ле *на́ђе* П; *џи́џије* прави́ Ц; у њего́ви *џлу́ћа* Ч; те́ј *џоми́је* П; Петро́ви *џоси́и* га фа́нав Ж; такво́ ву је *рње* Ж; онóј *џри́це* у́баво Ц; с то́ј мо́ра да чини́ *ча́ре* Сз; у мо́је *чаши́ре* Ц; *сивре* су се вика́ле Љ итд.

Трагови синтетичке деклинације

2.1.9.0. У прешевском говору облици старог деклинирања заиста су ретки. С обзиром на положај прешевског говора, који не омогућава утицај других дијалеката са евентуалним деклинационим синтетизмом, овде се не може говорити о спољном деловању (в. Белић 1999: 242–243). Због тога издвајам две групе примера са траговима синтетичке деклинације:

остаци старе деклинације, који се препознају у прилозима и неким устаљеним изразима,

нови синтетички облици, који су настали под утицајем стандардног језика.

2.1.9.1. Од старих падежних облика у прешевском говору чувају се углавном прилошки ликови генитива, инструментала и локатива. Генитив и датив јединине код именица сачуван је у оквиру малог броја устаљених израза.

2.1.9.1.1. Генитив: *бога* ми Р; *бога* ми ти кажем П; *живоџа* ми ако те лажем П;

њојан отац је фатио *свеџа* П; да фатим *свеџа* П, ГД, Ц, Т;

з *десне сџране* Сл; с *десне сџране* та м О; и с *теј сџране* и с *теј сџране* О; *све* са *сџране* П и сл.

2.1.9.1.1.1. Лексеме *дом* и *леб* могу се јавити и са генитивним *-а* (в. 2.1.1.1.1.6)). То не важи за именице *лук* и *сир* (уп. Богдановић 1987: 143, Реметић 1996: 474, где се јављају и: *лука*, *сира*, као окамењени партитивни облици).

дома ли си Ц; да седи *дома* П; идемо си *дома* П; не га доведе до *дома* П; сам до *дома* је дошја П; о[д] *дома* ти се јављам М;

али и: *дом* ће гледамо П; једна ћерка му се врна *дом* Р; на дете ће носи лубеницу *дом* О; што ће радиш *дом* Ц;

једоште ли *леба* П; купи *леба* П; откџд неси месила *леба* Т;

али и: купујев готов *леб* ГД; несам јела *леб* сас њи П; ће купи *леб* П.

2.1.9.1.2. Датив је препознатљив у следећим изразима:

фала *Богу* П, Ц, Т, Рљ, Ч, Сл, Ж;

мајке му га П, Ц, Сл, Ч; *мајке* му га спаљим Т, П; *нaне* му га набијем Р, Сл (в. т. 1.2.4.3.).

2.1.9.1.3. Инструментал: али *веђином* тај е сува Р; *веђином* су све Срби били П; *веђином* су наши били Б; *веђином* су тој били Р;

одокле је она била *родом* Ц; *родом* је отуда П;

не можеш да га ти *силом* тераш П; они су ме *силом* дале овдека О; узеле гу њени *силом* О; па *силом* Т; *силом*, не *милом* него *силом* П;

грешком га *викнем* *њега* Ц;
то¹²⁴ко си је *богом* *дата* О;
ноћу сања мајка П; *ноћу*, *дње* ништо не^{ма} да ме на^{ђе} Сл; *ноћу*, *дње*,
и^{сто} ти је П.

*дѣ*ју, к^д има в^{ре}ме П.

2.1.9.1.4. Локатив: *ноћу*, *дње* ништо не^{ма} да ме на^{ђе} Сл; *ноћу*, *дње*,
и^{сто} ти је П; отид^омо *ноће* Сл;

зими је в^{ру}ћа, *леџи* је л^{ад}на О; а *леџи* да се л^{ади}ш О;

да га *викнем* *јуџире* Љ; да гу пс^ујев л^уди *јуџире* О; за *јуџире* се сп^{ре}мамо
Св; *јуџире* д^{ен} П; има в^{ре}ме *јуџире* Рљ; *јуџире* ће ми га в^{ра}тиш Б; *одма* *јуџире*
Ч и сл.

2.1.9.1.5. Облик инструментала *дѣ*ју настао је аналог^ијом према *ноћу*,
а *дње* се развило под утица^јем форми локатива *јуџире*, *зиме*, *леџе* и сл.
(Белић 1999: 245). Како наводи проф. Богдановић, у говору Алексиначког
Поморавља нема облика: *леџе*, *џролеџе*, *ноће*, али ни *дње* (Богдановић 1987:
154). Ове ликове није забележио ни проф. Реметић у призренском говору
(Реметић 1996: 449, 528–529). Међутим, у оба ова ПЈ говора има инструмен-
тала *дањом*, *ноч'ом* (Реметић 1996: 449, 452, 529), *дањум*, *ноћум*, *јуџиром*,
вечером (Богдановић 1987: 154). Такве форме могу се чути у кумановском
говору – *зиме*, *јуџире*, *дњем*, *нокем/ноком*, *ноке* (Видоески 1962: 144). У
пчињском говору употебљавају се *јуџире*, *зиме*, *леџе*, *ноће* (Јуришић 2009:
261, 262). Барјактарев^ић (1977: 210) је у ондашњем прешевском говору за-
бележио неке прилоге из ове групе: *леџи*, *зими*, *ноћи*, *ноћом*. Мој материјал
показује да је прешевски говор задржао само део овог инвентара.

2.1.9.1.6. Акузатив множине чува се у облику *госџи* (в. Белић 1999:
245):

д^еца су ми на *госџи* Рљ; д^ошли ми на *госџи* Ч; *И*дев на *госџи* Б и сл.

2.1.9.2. Новонастали падежни облици јављају се у специфичним
ситуацијама, што је део адаптационог поступка говорника у карактери-
стичним условима конверзације. Њихова примена не подразумева губљење
осталих дијалекатских одлика, већ значи само комбинацију средстава
комуникације.

2.1.9.2.1. Најчешћи су облици генитива једнине:

тој у библиоте^{ку} *Боре Сиданковића* О; г^убљење *в^{ре}мена* П; од пр^{во}г
дана Ц; сто д^есет *меџара* М; без *обзира* на св^е Ц; без *обзира* П, Ц, Сл; гла^{во}м

¹²⁴ Облик *божем*: *божем* не знаје Т; *божем* ће гу с^прев Ж (в. т. 2.6.1.3.), који се
јавља и у осталим призренско-тимочким говорима, Белић не сврстава у групу остатака старог
инструментала јер је његова етимологија нејасна (Белић 244).

без *обзира* Ч; па и после *рајџа* Ц; пре *рајџа* ли треба Сл; у тој време, после *рајџа* Ц; за време *Турака* Ц (обичније: за време *џурско* П, Ц, Т); овај *фабрика чоколаде* Ч; нема *шансе* П, Ц;

2.1.9.2.1.1. За облик генитива јд. именице *година* не могу бити сигурна да ли се ради о старини или новини јер се напореда јављају оба лика (ОП и генитив), али је сигурно да уз редни број увек иде синтетичка форма.

коју *годину* беше, не знам Ц; онуј *годину* бемо Т; от коју *годину* П;

кад, које *године* М; до које *године* је било Ц;

две *иљадите године* П; осамдес четврте *године*; баш деведес девете *године* Ч.

2.1.9.2.2. Адвербијализовани ликови датива и локатива именице *кући* представљају утицај стандардног језика који је почео да се одомаћује пре свега код млађих говорника:

да идемо *кући* Ц; идемо си *кући* Ч; јеси *кући* П; *кући* сам П.

2.1.9.2.3. Инструментал: *џрбухом* за *крухом* П; нису видљиви *голим оком* Ц; *главом* без *обзира* Ч.

2.1.10. На крају поглавља о именицама у прешевском говору може се закључити да се оне уклапају у јужноморавске говоре осим што нема су-гласничког проширења код именица средњег рода. Именице су обележене поступком поједностављења језичког система у смислу усаглашавања граматичких и семантичких ликова, који се најбоље препознаје код збирних именица.

2.1.11. Прегледности ради наставци именица у прешевском говору биће дати у табелама.

Табела 2.

Именице прве врсте		
	једнина	множина
Номинатив	- <i>θ</i> , - <i>л</i> , - <i>а</i> , - <i>е</i> , - <i>р</i> , - <i>о</i>	- <i>и</i> , - <i>ови</i> , - <i>еви</i>
Општи падеж	- <i>а</i> , = Н	= Н
Вокатив	- <i>у</i> , - <i>е</i> , = Н	= Н
Уз бројеве	- <i>а</i>	

Табела 3.

Именице друге врсте		
	једнина	множина
Номинатив	- <i>а</i> (- <i>а</i> , - <i>ица</i> , - <i>ка</i>)	- <i>е</i>
Општи падеж	- <i>у</i>	= Н
Вокатив	- <i>о</i> , - <i>е</i>	= Н
Уз бројеве	- <i>е</i>	

Табела 4.

Именице треће врсте		
	једнина	множина
Номинатив	<i>-о, -е (-о, -е, -иш̄ӣе, -це, -енце, -анце, -иче, -че)</i>	<i>-а, -ӣња, -ики, -ци</i>
Општи падеж	= Н	= Н
Вокатив	= Н	= Н
Уз бројеве	= Н мн.	

ЗАМЕНИЦЕ

Личне заменице

2.2.1.1. Личне заменице у пршевском говору јављају се у пуном облику и у енклитичком. Разликују се форме номинатива, ОП и датива, с тим да су енклитички дативни ликови далеко фреквентнији од пуних. Примери показују да се енклитике и иначе чешће употребљавају од пуних форми. Говор Прешева одликује појава удвајања објекта, па одатле и удвајање личних заменица, односно акцентованих и неакцентованих облика. Дативне енклитике често врше функцију посесивности. С обзиром на то да слушни утисак наводи на неодвојивост два елемента (именице и енклитике којом се исказује посесивност) у бележењу сам их акценатски везивала.

Пизренско-тимочки говори одликују се богатством пуних и енклитичких заменичких облика. Детаљну анализу стања у заменичком систему јужног дела ПЈ говора дала је Марина Јуришић (2005). У редовима који следе на појединим местима јавиће се поређење пршевског заменичког система са поменутих прегледом али и допуњено пре свега стањем у говорима који су структурно и географски блиски пршевском (алексиначки, кумановски, гатњански).

Једнина личних заменица

Прво лице једине

2.2.1.1.1. Код првог лица једине облик општег падежа је само *мене*, а окрњеног лика *мен* нема. Екавска дативна форма није честа јер ОП скоро у потпуности обавља своју функцију (в. и Јуришић 2009: 135). Дативно *мене* може се препознати најчешће у оквирима удвојеног објекта (в. т. 2.1.4.3. и 2.2.1.1.1.5.).

2.2.1.1.1.1. Номинатив

и *ја* нешто знам Ц; и *ја* сџд па навамо Н; и *ја* си имам Б; *ја* ву давам Љ; *ја* ву рекна Ц; *ја* прави пола Ц; *ја* сам ги правија Сл; *ја* те тебе викам Св; *ја* ће ву вратим П; несам се *ја* свађала Рљ; сџд сам се *ја* уфатија Ч; тџд и *ја* беше ГД итд.

2.2.1.1.1.2. Општи падеж

по паметне од мене Ц; па не доодиш куде мене Ц; куде мене дошли Св; куде мене има Ч; више мене што је овој Р; Вика ми на мене Ж; дај на мене П; и на мене ће даш Б; пружи и на мене Љ; мене да тепа П; и м'ене овој к'олено П; била је с мене Ч; не збори сас мене П; ће иде сас мене Ж;

2.2.1.1.1.3. *Дайив*: *џј*, *куку* мене П; Мене не ми треба П; мене ми не треба Ч; Мене ми се упропасти П; мене ми се па отврдне, Зоре Т; мене не ми је добро П; не ми треба мене П; м'ене ми се чини Ц; мене ми глџтаво ГД; мене немџ да ми врџаш П; мене ми јад Ц и сл.

2.2.1.1.1.4. *Енклиџике*

2.2.1.1.1.4.1. *Дайив*: *вре* ми, *вре* ми П; да ми купи цџц Т; да ми помџгнеш Ц; Добро, не ми верујеш П; *йди* ми донџси батаџи Т; и такој ми ти, моја Тањо П; мајка ми ми дала П; мајка ти ће ми скува П; ни ми долази, ни идемо П; она ми је помагала ТР; он ће ме оправља Љ; па дај ми гу Ц; па ми се чини Љ; све ми је туј Б; све ми се чини Т; Сџнта ми је брат рођен Р; требаш ми нешто Ц; утепали су ми татка Р; ће ми се врати Св; ће ми дава Рљ; што ми је рџч рџкја О итд.

2.2.1.1.1.4.2. *Посесивни дайив*: баба ми си гу испратила П; брат ми писуваја Р; брат ми ме вика П; брат ми је тамо рођен Р; зџт ми Ц; и муж ми, и свџкар ти Ц; и сџстра ми је дошла туј Б; јенпџт ме прати мајка ми О; мајка ми ми дала Љ; мајка ми по њџма П; муж ми је имаја Љ; Мути мајка ми мућеницу Ж; мајка ми је Прешевљанка О; на брата ми отџда Љ; на брата ми ћџрка Р; на мајку и на татка ми ГД; На стринку ми из Билачу татко П; на татка ми татко Б; татко ми је имаја Св; питај, бога ми Р; После на бџволице уџдари татко ми Ж; причаше на татка ми Ц; татко ми би имаја О; тџј брат ми Т; чџча ми ће ме уџепа П итд.

2.2.1.1.1.4.3. *Акузайив*: Боже, претвори ме у лаџставицу П; брат ми ме вика П; Бџш ме је гревџија Ж; ви ће ме купате Св; јенпџт ме прати мајка ми О; ма не ме знаје П; не ме је ни видеја П; несте ме измучџили Ц; несу ме ни видеџи Б; несу ме познаџи Б; питуваше ме инџџиџџери Н; оџдале су ме О и сл.

2.2.1.1.1.5. *Уџвајање заменица*

Вика ми на мене Ж; и на мене ми нуди Б; Мене не ми треба П; Мене ми се упропасти П; мене ми се па отврдне, Зоре Т; мене не ми је добро П; м'ене

ми се чини Ц; мене ми јад Ц; мене ми беше тешко Љ; мене не ми је тешко Сл; мене не ми се фаћа Рљ; на мене ми је далеко Рљ; на мене не ми одговара Б; не ми треба мене П; ти ће ми кажеш на мене Ч; унука на мене ће ми помага Ч итд.

А мене ме не гледа Б; да ме мене окриви Ч; кѡд ме виде мене Ц; ма, мене ме срамота О; мене ме боли желуѡац П; мене ме гревѡта Рљ; мене ме дави тој П; мене ме жал Љ; мене ме криви Сл; мене ме мило П; мене ме пуштише П; мене ме срамота ГД; мене ме прескача Б; мене не ме види Св; мене ће ме условљаваши П; не ли ме знаши мене Љ; па ме оговарава мене П итд.

Друго лице једине

2.2.1.1.2. Заменица 2. л. јд. има следеће форме: *ѡебе* је облик ОП, без потврда за *ѡеб*; мало је примера за пуни екавски облик датива (икавског нема уопште као и код 1. л. јд.); постоје енклитичке форме за датив и акузатив: *ѡи* и *ѡе*.

2.2.1.1.2.1. Номинаѡив: а *ѡи* не ми верујеш П; Ај *ѡи* П, Љ, Ж, Ч; па *ѡи* ли си М; *ѡи* га, можда, знаши Б; Ти заведе ли се? Ж; *ѡи* ли си Ц; *ѡи* куде мене Ц; *ѡи* кунеш, викаш П; *ѡи* не знајеш О; *ѡи* откуде си Љ; *ѡи* ће ми кажеш на мене Ч; уђи *ѡи* П итд.

2.2.1.1.2.2. Оѡиѡи ѡадеж: тражише од *ѡебе* Ч; долазише ли код *ѡебе* Сл; код *ѡебе* је носила Т; после *ѡебе* Ц; и на *ѡебе* да дам Б; и на *ѡебе* ти каза П; на *ѡебе* сам га даја Рљ; на *ѡебе* ће ти направим О; за *ѡебе* сам узела Ч; за *ѡебе* ти треба П; не може сас *ѡебе* да се седи П; с *ѡебе* ће иде Љ итд.

2.2.1.1.2.3. Даѡив: кољко *ѡебе*, тољко на онѡг П; *ѡебе* кољка је пензија ГД; *ѡебе* ли ти се жали Љ; *ѡебе* ти смета Св и сл.

2.2.1.1.2.4. Енклиѡике

2.2.1.1.2.4.1. Даѡив: а бе, каза *ѡи* Р; еве *ѡи*, Ана М; еве *ѡи* гу горе М; ене *ѡи* онај П; и такој ми *ѡи*, моја Тањѡ П; ја *ѡи* казују П; какво *ѡи* душа ѡће Ц; како да *ѡи* испратимо тој П; како да *ѡи* кажем Љ; не *ѡи* верују Св; кој *ѡи* вика Б; кој *ѡи* тој поштује Ц; не *ѡи* казују Р; никој *ѡи* добро не мисли Ц; овѡј *ѡи* је зељанче ГД итд.

2.2.1.1.2.4.2. Посесивни даѡив: деѡа *ѡи* на страну О; и мужми, и свѡкар *ѡи* Ц; ма мајѡа *ѡи* ће ми скува П; мајѡа *ѡи* М; на свѡрву *ѡи* ГД; свѡрва *ѡи* Ц; на сѡстру *ѡи* девер Св; с татѡа *ѡи* сам причаја Ч; татѡ *ѡи* има Љ; татѡ *ѡи* је ѡшја Б итд.

2.2.1.1.2.4.3. Акузѡив: видеѡа сам *ѡе* М; викаѡа сам *ѡе* Љ; да *ѡе* послужим М; Извини, ће *ѡе* питаи Ж; ја ће *ѡе* научим Рљ; несам *ѡе* познаја Ц; како не *ѡе* познавам Б; ће *ѡе* викам Ч; ће *ѡе* одведем Б итд.

2.2.1.1.2.4.4. Удвајање заменица

за *иџебе ии* трѣба П; и на *иџебе ии* казѧ П; *иџебе* ли *ии* се жалиѧ Лб; на *иџебе ии* је оставиѧ Б; на *иџебе* ће *ии* направим О; на *иџебе ии* виѧам Ч; *иџебе ии* смѧта Св итд.

ја *иџе* *иџебе* виѧам Св; кѧ *иџе* он гази *иџебе* П; њим не ги срам, *иџебе иџе* срам ГД; Па и *иџебе иџе* поштује Ж; *иџебе иџе* нема Лб; *иџебе иџе* поштујев Сл; *иџебе иџе* чѧкамо Б; *иџебе* ће *иџе* виѧам Т; ће *иџе* заѧчи и *иџебе* Рљ и сл.

Треће лице јединине мушког и средњег рода

2.2.1.1.3. Треће лице јд. м. и 3. л. јд. с. рода разликују се само у номинативу. Општи падеж има форму *њега*, а енклитике су *му* и *га*. Скраћене форме ОП *њег* нема у данашњем прешевском говору. Белић је овај облик бележио на читавом простору јужне и источне Србије (Белић 1999: 280). Данас се *њег* у јужноморавским говорима може чути у алексиначком (Богдановић 1987: 201), у нишком чешће у селу, ређе у граду (Тома 1998: 301). Пуна дативна форма *њему*, која се среће на већем простору ЈМ говора (в. Богдановић 1987: 165, Реметић 1996: 485, Јуришић 2005: 305, Тома 1998: 301, Младеновић 2013: 225), не чује се у прешевском крају.¹²⁵ *Њему* познаје суседни пчињски говор, али не и његова крајња западна зона (Јуришић 2009: 141). Она није необична у кумановском говору (Видоески 1962: 166). У оба ова говора (источном пчињском и кумановском) уз *њему* може се чути предлог *на*, што је конструкција настала према *на + ОП* (в. Виодоески 1962: 166, Јуришић 2009: 141). Овакво стање на терену ЈМ говора показује да се данашњи прешевски говор својим облицима за 3. л. јд. надовезује на западни пчињски говор и представља југоисточну изоглосу употребе ОП за треће лице јд. м. и с. р. (*њега*) без постојања пуне дативне форме *њему*.

2.2.1.1.3.1. *Номинатив*: А он неје бија Б; и он препоручи О; он га звѧ Св; он има Лб; само он Ц; он сѧд отуд па пошја навамо Ц; он дѧк жуѧ у лице Н; и оно се смири Т; оно има Ц; оно ме глѧда Лб; оно му такој дође Б; оно па пада Ц; оно се распада Р; оно си искочи ГД; оно такој стоји М;

2.2.1.1.3.2. *Општи падеж*: близу до *њега* Ч; мѧж код *њега* М; носи куде *њега* Б; и после *њега* О; ја се сѧтим на *њега* Т; на *њега* му жѧна умрѧла О; на *њега* му не дава Лб; На *њега* свѧ Ж; рођени братѧнац на *њега* П; лиѧи на *њега* Лб; за *њега* нешто Ц; и за *њега* ће има Св; ја пѧглам *њега* П; Ја по *њега* Ц; и с *њега* разговарѧ Ц; маѧопре разговарѧла сас *њега* П; несам се лѧжала с *њега* Ж; сас *њега* О; да живи у *њега* (у помоћном одељењу) П итд.

¹²⁵ Барјактаревић је забележио облик *њему* (1966: 201).

2.2.1.1.3.3. Енклиџике

2.2.1.1.3.3.1. *Даџив:* а кој му је праија Ж; А овај жѣна му вика П; Буџе му је сѣн Р; Дѣлча, како му ѣме П; дрѣва ѣе му нѣсу П; дуѣша му искочиѣла П; Жѣна му вика П; и дѣду му утепале О; каѣжи му, бре Ц; кѣлко му трѣба Н; ма ѣе му даѣм Б; нѣкој му зборѣја мноѣго таѣм Ж; не му трѣба Рљ; не трѣба на чѣвѣка да му завѣдиш П; На Стојана му се свиѣја П; Он му казѣја чѣвѣк Ж; рѣко му Ц; ѣе му изрѣѣлам Љ итд.

2.2.1.1.3.3.2. *Акузѣив:* ако си ми га даја М; да га зѣвемо Љ; да га пѣшту сѣна О; дај ми га да га чѣјем Ц; Жѣво да га жѣли дѣте Ж; ѣма га Б; не га знаѣм Ц; нѣма га отѣд Ц; сѣт ѣе га утѣпам Ц; не га је виѣѣја О; ја не га виѣјам Ч; ја си га чѣкам, глѣдам П; мѣжда нѣѣе га корѣсти П; Не га знајѣш Ж; одраѣше га М; писѣ га Р; свѣ не га разѣумем П; тѣ га пѣтуј М; тог сѣна не ги га познѣвам Ж; ѣзѣни си га П; ѣе га зѣвемо Ц итд.

2.2.1.1.3.3.3. *Посѣсивѣни даџив:* а сѣнови му вѣзив О; брѣт му преко чѣчу П; Буџе сѣн му Р; жѣна му Ц; и дѣду му утепале О; ја на мајку му казѣ ГД; мајку му, отсѣди О; свѣ узѣдоѣше брѣтѣнци му ГД; сѣн му је Љ; таѣтка му знаѣм Ц; таѣтко му бија таѣѣв Ц итд.

Карта 6

2.2.1.1.3.3.4. Удвајање заменица

на њега му не треба Љ; на њега му жена умрела О; на њега праи му рабџу неки Ж; њега му викав на њега П; реко му и на њега Љ; што ће му на њега Ц итд.

несу га њега казале П; докле њега не га питао О; да га њега там тури П; можда њега га бџе Ж; највише га њега чувао Ц; њега брига га много ГД; њега га ич нећу Љ и сл.

Треће лице једнине женског рода

2.2.1.1.4. Лична заменица трећег лица ж. р. јд. издваја се по богатству у пуним и енклитичким облицима. Јужноморавски говори одликују се разноврсношћу појединих падежних форми (ОП, Д, А) ове заменице: њума, њум, њу, њојзе, њојзи, њо, гу, ју, у, јо, вој, ву итд. Према прикупљеном материјалу, у прешевском говору употребљавају се пуни облици ОП: њума, њум, њу и заменичке енклитике: ву (дативна) и гу (акузативна). Код Барјактаревића (1966: 201) могу се наћи: њу, ју, ву, јој, у, гу (акузатив), јој, вој (датив). У Алексиначком Поморављу (Богдановић 1987: 165–167) егзистирају: њума, њу, њо, гу, у (ОП), њојзе, њо, јо, гу, у (датив). Призренски (Реметић 1996: 485–486) познаје: њу/ну, гу (ОП), њојзи, њој, гу (Д). У говору Гатња (Младеновић 2013) иста је разноврсност: њу (ОП), њојзи (ОП, Г, Д, Л), њо, њој, њојзу (ОП), гу (Д). И кумановски говор (Видоески 1962: 166) не заостаје у богатој обличкој варијантности: њума, њум, њу (А), њојзе/нојзе и њојзу на ужем простору (А), гу (ОП). Видоески истиче кратку дативну форму ву и њено присуство не само у кумановском већ и у кривоаланачком, северном делу кривоаланачког, затим јужноморавског (пре свега у врањском) и у босилеградском и ђустилицком крају (Видоески 1962: 167). Белић форму ву, као и њума, означава као типично јужноморавску одлику (1999: 283–284). Енклитике ву има и у пчињском говору (Јуришић 2009: 145). Оно по чему се прешевски разликује од највећег дела ЈМ говора јесте непознавање дативног облика њојзи/њози, њојзе/њозе (в. и Јуришић 2005: 305). Ови облици унети су из косовског дијалекта (Белић 1999: 282), а срећу се и у већем делу говора Горње Пчиње (Јуришић 2009: 143–145), али не и у крајњој западној зони. У пчињском и гатњанском говору њојзи/њози, односно њозе (у пчињском), служе и за исказивање ОП. С обзиром на распрострањеност ових форми на подручју најближих ЈМ говора и суседног кумановског, чини се да говор прешевског краја опет (као и код дативног њему у м. и с. р. јд.) представља југоисточну изоглосу изостајања њојзи/њојзе.

2.2.1.1.4.1. Номинатив: имала је и њона Св; и њона вика П; Мила, мори, њона П; не ли беше Денкова њона Н; њона бар, снашка О; њона дооди код нас Љ;

она жива вода течи О; она за њум има М; она је чувала Б; она овај се врна ГД; она ће викне Ч; па она упоређује Ц итд.

2.2.1.1.4.2. *Ойиџи њадеж*: да пође од њума Ц; ја се одушевим од њума П; води ги куде њума у стан Т; и куде њума је бија П; кад ги води куде њума Рљ; кад иде куде њума Ч; мајке, баба вика да идеш куде њума О; отидем ја куде њума Рљ; отидем па куде њума Т; сестра ме зове куд њума П; не може преко њума П; она и овај кућа је преко њума Ж; на њума ву добри Ч; неје навикла на њума П; нема на њума М; за њега, за њума ГД; Јелена је шила за њума П; онј ресто за њума П; кроз њума сви идев М; удари у њума и пукна П; ја па сас њума О; ја си живујем с њума Лб; много пут сам сас њума причала Ж; нон-стоп сас њума Т; сас њума не може такој Рљ; сас њума смо работале Б; Сас њума Св итд.;

од њум да узне Лб; куде њум Лб; идем сас њум О; па куде њум Св; рече ми да идеш куде њум О; на њум ву оставија помоћно оделене П; А за њум нема Б; она за њум има М; сас њум Ч; сас њум је тамо Рљ и сл.;

код њу је тешко Ц; код њу одо Ц; идемо по њу Лб; ће ву дам на њу Т; чуја сам за њу Ц; да се поздрави сас њу П; с њу да се врне Б; с њу да завршим ГД; с њу сам работала Сл; имала би по њу П; ће ти пошљем по њу Ч и сл.

2.2.1.1.4.3. *Енклиџике*

2.2.1.1.4.3.1. *Дативна енклиџика је ву*: а на жёну ву досади П; Ањел ву је муж бија О; баба ће ву даде табуретку П; Вика ву на жёну П; викам ву Б; врћаше ли ву, не, не знам П; да ву не гори лице Ц; да ву паримо ноге П; даде ву Ц; дадо ву паре П; дај ву малка Лб; деда ву се пада ГД; добри су ву резултати Ц; док ву је слатко П; душа ву искача П; еве ја ће ву донесем Н; знам ву мајку О; и викам ву Лб; и ву ги дадо Ц; изнеси ву га Т; И на Сандру име ву дала Ж; И онај друга ву вика П; и у очи ће ву кажу П; Ја ву викам Ж; ја ву рекна М; ја сам ву показувала П; ја сам ву реко на Зору П; казала ву О; кој ву ги музе Ц; кој ву је плеја П; леле, деца ву ишчува Т; лепотан ву је онј син П; мајка ву је ис Клиновац П; ма како ву имеше П; мама ву је баба Ц; не ву се дава ГД; не знам ву име ГД; не знам какво ву име ГД; не знам што би ву работала О; Не знаш ву табијат Ж; не мож да ву пријете Б; овакој ву направим П; ни ву треба конопац, ни оглав, ни ништа Ц; оваква ву је коса Ж; овој друго колко ву је велико ГД; Он ву ицепија футу П; Отворим ву око П; па ву опадна коса П; псуваја ву мајку српску О; пукне ву жуч П; рекнала ву О; само ву прође сенка Т; Стојан ву се разболеја О; туј ву давај Рљ; све на послужовник ву даде П; ће ву исприча Т; узела ву је све Св; што ву душа оће Ц; што ву је она ГД; Што си таква, па ли дај ву П итд.

2.2.1.1.4.3.2. *Посесивни дајив:* а годину на татка_{ву} П; а мајка_{ву} нема Љ; а снашка_{ву} још спије П; гурне гу брат_{ву} О; девер_{ву} је Стоша бија О; и на мајку_{ву} не дава П; и мајка_{ву} туј беше, муж_{ву} ГД; свекрва_{ву} Сз; и син_{ву} је туј Р; Ја имам сестру_{ву} за жену П; мајка_{ву} је ис Клиновац П; мама_{ву} је много фина О; за брата_{ву} Сз; од брата_{ву} О; татко_{ву} М итд.

2.2.1.1.4.3.3. *Акузативна енклитика је гу:* ама сам гу направија рабџу Ц; апе гу дупе Т; Бог гу претвори у ластавицу П; божем ће гу сепрев Ж; видела сам гу Рљ; ви сте гу подговориле П; вратим гу Ч; гурне гу брат_{ву} О; да гу каним Љ; да гу узнеш за жену П; дај ми гу Б; Довеле гу одма на веридбу Ж; доле смо гу звали малу Цела мала Р; Зашто гу преженује Ж; и гу гледа Н; каза ли гу Р; како гу викав Св; Калдрма гу викав Ц; Кад гу пине Ж; кој да гу чува ГД; који су гу правили Ц; колко гу је даја ГД; лажаше гу, лажаше О; много гу тепаја О; не гу знам Љ; нека гу пушти Н; нема ги гу мајка Б; нема гу ћерка Б; не мож гу оставив О; не мож да гу преметиш Н; несам гу питала Ж; несмо гу продали Ц; о[д] Бога ће гу нађе Т; одвојише гу школу Ц; он гу познава Сз; они после узнев ги гу О; Оплакни гу Ж; отворим гу ја П; па гу сања П; пинује гу он Ж; Сестро, само да гу сикнем П; Синови гу не тејаше Ж; случајно гу срели Ц; такој сам гу сањала П; те гу напоље О; туј гу одаја О; узимај гу одовде П; Узимај гу овуј трећу П; утепаја би гу на место Ц; узеле гу њени силом О; чим гу види Т итд.

2.2.1.1.4.4. *Удвајање заменица*

испричај ву ти на њу Т; на њу да ву оперемо руке П; на њу ву дава Ч; на њу ву следује тој П; на њума ву добри П; на њума ву убаво Љ; на њум ву оставија помоћно оделење П и сл.;

доведи гу и њу Ч; Море, нека гу доведе и њу П; несам гу видела њу Ц и сл.

Множина личних заменица

2.2.1.2. У прешевском говору прво и друго лице номинатива мн. имају облике *ми* и *ви*. Неки ПТ говори показују богатије стање у формама за номинатив множине. Белић је забележио и облике *мије*, *ни*, *није*, *вије* (Белић: 1999: 277, 279) и констатовао да су они обичнији за пиротски и лужнички крај, али не и за јужноморавски. Касније су их у ЈМ записали и Павловић (1939: 172) у говору Сретечке жупе, Младеновић (2001: 327) у шарпланинској Гори, Јуришић (2009: 136) у источној зони (не и западној) пчињског говора. Кумановски говор за номинатив множине има *ми*, *мија*, *мије* и *нија*, *ви*, *вија* (Видоески 1962: 163–165). Када разматра стање у прешевско-бујановачкој говорној зони, Барјактаревић (1966: 200–201) наводи да се може чути „у прешевској

Карта 7

Карта 8

варијанти каткад *мије*; унесено из македонског“ као и *вије*. Такве облике ни-сам забележила. Само *ми* и *ви* користи се и у призренском (Реметић 1996: 483–484), алексиначком (Богдановић 1987: 163), гатњанском (Младеновић 2013: 224) говору. Јасно је да се овој групи придружује прешевски говор.

Општи падеж 1. и 2. л. мн. има облике *нас* и *вас* и он потпуно врши функцију осталих падежних облика тако да нема ни датива, који се среће у неким ЈМ говорима (Богдановић 1987: 164, Реметић 1996: 483–484, Младеновић 2013: 224). Дативне форме *нам* има и у кумановском говору (Видоески 1962: 164). Пчињски говор не познаје овакве ликове (Јуришић 2009: 138–139). У прешевском их није записао ни Барјактаревић (1966: 200–201).

Што се тиче улога енклитика, оне су у данашњем прешевском говору јасно разграничене. *Ни*, *ви* представљају датив, а *не*, *ве* акузатив. Ни-сам приметила одступања од овог правила. Исто је забележено у алексиначком (Богдановић 1987: 163–164), призренском (Реметић 1996: 483–484), гатњанском (Младеновић 2013: 232) говору. У говору Пчиње постоје примери који показују комбиновање функција ових енклитика (Јуришић 2009: 139–140). Видоески износи потврде да у кумановском говору има употребе *ни* као акузативне форме (као што се и *нам* може употребити у истом значењу), те претпоставља да се ради о новом процесу генерализовања дативне форме (Видоески 1962: 164–165).

Прво лице множине личних заменица

2.2.1.2.1.1. *Номинатив*: да *ми* не́смо били Т; и *ми* дођо́мо на врата Н; и *ми* смо се чу́дили Рљ; *ми* бе́смо до́ле П; *ми* ве че́камо Сл; *ми* га зна́јемо Р; *ми* га ви́камо Ч; *ми* о́бични сеља́ци овде Ц; *ми* смо га нави́кли Б; *Ми* смо ги је́ле до́ма Ж; *ми* смо има́ли Љ; *ми* смо и́шли у Ми́ратовце Ц; не и́демо *ми* на́тамо М; не́смо га *ми* дира́ли Св итд.

2.2.1.2.1.2. *Ойшији падеж*: да до́ђе куде *нас* О; има једѐн про́лаз куде *нас* ГД; код *нас* Н; код *нас* овде́ је би́ло Б; овде́ куде *нас* не́ Р; роби́јаш због *нас* П; *нас* овде́ су на́шле Љ; тѐд су не спаси́ле Ми́ратовчани *нас* Ц; што не чу́вав *нас* Ц; и за *нас* ћ има М; по́сле су до́шли по *нас* Н; а о́но не́је пре́ко *нас* О; о́ни су и́шли с *нас* у шко́лу Р; сас *нас* Ж; под *нас* је во́да до́ле П и сл.

2.2.1.2.1.3. Енклитике

2.2.1.2.1.3.1. *Дативна енклитика ни*: да *ни* да́де бомбо́не П; да *ни* ку́пи не́што Љ; да *ни* објасни Ц; за Ми́ратовце *ни* треба Ц; тако́ј *ни* је прича́ја Ч; ја́дно *ни* купа́ње Ц; једна́ коко́шка *ни* се за́губи П; ма не *ни* сме́та ни́шта жи́во Ц; не *ни* тре́ба ГД; не́ће *ни* сме́та Сл; о́на *ни* је прича́ла О; о́чи да *ни* изва́ди Б; ће *ни* у́зне Св; Ћерка *ни* је умре́ла П итд.

2.2.1.2.1.3.2. *Посесивни дајив*: тој на ујка_{ни} Ч; татко_{ни} не вика Рљ и сл.

2.2.1.2.1.3.3. *Акузативна енклитика не*: да не истепав Ц; да не не гледав П; да не не кара П; знали су не Ц; излэжа не онэј Н; и оно не заустави Сл; како ће не позна Ч; кад не фати па по пут П; ни не фаћа шуга Сл; нема не да се јавимо Т; неће не фати поплава П; он не („нас“) је више чуваја П; после не фати рат П; татко_{ни} не вика Рљ; ће не врне Љ; ће не тепа М; чуваше не он Ч итд.

2.2.1.2.1.3.4. *Удвајање заменица*

на нас деца ни казујев П; на нас ни је добро Сл; на нас не ни даде Р; на нас не ни дава Ж и сл.;

а нас не је пуштаја П; и нас не молише такој О; нас не вика да дођемо Љ; нас не не дирав Р; нас прошли пут излэжа не Н; не ли не знаје нас Б; прво нас ће не вика П; што не је чуваја нас П итд.

Карта 9.

Друго лице множине личних заменица

2.2.1.2.2.1. *Номинатив*: а ви, туј ли сте си Р; ви блажно ли ће правите Ж; ви две што не зборите П; ви дрва купујете ли Р; ви ми не верујете Сл; ви си знајете Рљ; ви ће ги зауставите П; ви ће ме купате Св; Ви ће си спраљате

Ж; значи *ви* сте Н; и *ви* ће се оправите Б; имате ли *ви* горе Р; можете ли тој да узмете *ви* О итд.

2.2.1.2.2.2. *Општи падеж*: беву ли код *вас* Сл; до *вас* ги је кућа Т; куде *вас* су долазили Ж; куде *вас* нема тој Љ; Ми чекамо *вас* П; не куде *вас* Ц; на *вас* ви давам Б; овој на *вас* Рљ; сас *вас* Ч; с *вас* ли су били М и сл.

2.2.1.2.2.3. Енклиитике

2.2.1.2.2.3.1. *Дативна енклиитика ви*: ако оћете, еве *ви* П; А сѣд да *ви* причам причу П; Ёве *ви* смоки П; бѣрем не *ви* је ладно М; да *ви* дадемо овуј аљину П; Да *ви* даду сѣк? Ж; да *ви* сипем Б; да не *ви* падне Љ; Ёве *ви* цигѣрице П; стрѣна ће *ви* да П; Срба *ви* је стѣкја свѣ Сл; па ће *ви* пошѣље Ч; Сѣд да *ви* испричам Т; што да *ви* радим, жѣне ГД итд.

2.2.1.2.2.3.2. *Посесивни датив*: дѣм ли је тѣтко *ви* Рљ; ће вѣка мајка *ви* П и сл.

2.2.1.2.2.3.3. *Акузативна енклиитика ве*: ђ да *ве* испратим Љ; да *ве* види П; Дек сте дѣшле, па свѣ *ве* глѣда Ж; ја ће *ве* одвѣду Б; како *ве* лѣчи ГД; немѣј да *ве* нѣкој лѣже Ц; нѣће[в] *ве* снашке П; он ли *ве* послѣ Ц; срам *ве* бѣло Ц; ће *ве* пријавим Ч итд.

2.2.1.2.2.3.4. Удвајање заменица

даваше ли *ви* на *вас* Ч; да ли *ви* је јасно на *вас* П; да *ви* дам на *вас* Б; на *вас* нема да *ви* дам ТР и сл.;

вас *ве* нема Т; *вас* викаше ли *ве* М; *вас* *ве* је чувѣја Сл; и *вас* ће *ве* оправѣ Рљ; ја *вас* нѣ *ве* познавам О итд.

Треће лице множине

2.2.1.2.3.0. У номинативу мн. постоји један облик за м. и с. род – *они* и један за ж. род – *оне*. Општи падеж се исказује облицима *њи*, *њим*/*њима*. У употреби преовладава форма *њи*, док се ређе чују *њима* и *њим*. Поред наведених пуних облика и енклитике *ги*, Барјактаревѣћ (1966: 201) наводи и ликове: *иј*, *њија* (Г и А), *им*, *гим* (Д), *гиј*, али их ја нисам чула.

Облик *њима* користи се као ОП у алексиначком (Богдановѣћ 1987: 168–169),¹²⁶ пчињском (Јуришић 2009: 146), кумановском (Видоески 1962: 168) говору. У том случају није необична употреба предлога уз *њима*. У призренском и гатњанском говору *њима* има само дативно значење (Реметић 1996: 486, Младеновић 2013: 231).

Неакцентовани лик *ги* једини је у употреби за 3. л. мн. и веома је фреквентан на овом подручју. Ова енклитика се употребљава као ОП и у датив-

¹²⁶ Проф. Богдановѣћ (1987: 168) наводи да облик *њима* у говору Алексиначког Поморавља у функцији датива није чуо, што важи и за прешевски говор.

ном значењу. У призренском и гатњанском говору једина енклитика је *ги* (Реметић 1996: 486, Младеновић 2013: 234). Исто се налази и у кумановском говору (Видоески 1962: 168–169), с тим да се у неким источним селима чује и *њи* са значењем датива. У северозападном делу пчињског говора стање је идентично прешевском (употреба енклитике *ги*), док се на осталом простору срећу и енклитике *им* и *ни* (Јуришић 2009: 147). У Алексиначком Поморављу налазе се и ови неакцентовани ликови: *и* и *гим*, мада они нису тако чести (Богдановић: 1987: 168).

2.2.1.2.3.1. *Номинайџив*: *они* деца, што знајев Ч; *они* после узнев ги гу О; *они* па су своји ГД; *они* су ни давали Љ; после се и *они* вратише Б; и *оне* не знајев Б; *оне* обе такве Ц; *оне* су ми тетке Т и сл.

2.2.1.2.3.2. Општи падеж

Њи: од *њи* једемо Љ; не смеје од *њи* Ц; нису смели да га узмев од *њи* П; код *њи* има приватници П; куде *њи* има Т; куде *њи* га је имаја тј роман О; треба си родитељ поред *њи* Ц; па колико и ја за *њи* Б; пред *њи* стави Рљ; е, много, много *њи* П; *њи* тројица се враћав Сл; иде по *њи* Т; по *њи* све да подигнеш Ц; и на *њи* ги купија Ч; сас *њи* ради О; све сас *њи* Ж; тужили смо се сас *њи* Н; да испратив по *њи* Љ итд.

Њим/њима: И код *њим* исто Б; много боље него код *њим* П; за *њим* ће има Љ; *њим* не ги срам, тебе те срам ГД;

и за *њима* има Т; куде *њима* Ц; нека је за *њима* добро Сл; и *њима* ги уфатија бес Рљ; и на нас и на *њима* Св; родила *њима* (‘родила децу’) П.¹²⁷

2.2.1.2.3.3. Енклитике

2.2.1.2.3.3.1. *Дайџив*: а, сѐ ће *ги* кажем Ц; да *ги* дадеш О; Давав *ги* једeње Ж; дао *ги* је П; да *ги* обришем овој П; две иљаде ако не *ги* узеле ГД; информације *ги* треба и такој Ц; и ће *ги* дадете тој П; ја *ги* написа поруку П; једе *ги* се П; какву ти не грицку *ги* купив П; Купи *ги* стан у Лесковац Ж; надимак *ги* је бија такој Р; Нема *ги* гу Таџи П; они после узнев *ги* гу О; она *ги* каже кој дѐн Љ; па да *ги* помогнеш на људи Ц; па ете *ги*, нек узмев М; тѐд *ги* кажев О; треба *ги* нешто за Миратовац Ц итд.

2.2.1.2.3.3.2. *Посесивни дайџив*: деда *ги* је имаја Т; мајка *ги* П; тог сина не *ги* га познавам Ж; ће кажем на мајку *ги* Ч и сл.

2.2.1.2.3.3.3. *Акузайџив*: Ако су зелени, ће ти *ги* врату Ж; ама не *ги* школуваја Ж; а тамо *ги* пуно бре П; брига *ги* ГД; видели смо *ги* Љ; Врати *ги* Ж; врже *ги* по цел дѐн Ц; да *ги* ја вратим Ц; да *ги* натѐрам Ч; да *ги* очистим П; довела *ги* М; зашто су *ги* викали Шаркови Р; како су *ги* звали Б; има *ги* тамо Рљ; има ли *ги* Т; и нека *ги* гања М; ја *ги* увече докарам Т; ја *ги* мешам

¹²⁷ О облицима *њима* и *њим* в. т. 1.2.10.1., нап. 33.

П; ја ће *ги* чувам деца Ж; кђд *ги* има П; код нас *ги* има Св; кој ву *ги* музе Ц; куде *ги* стрељаше Н; лѐле, скинем *ги* П; Стошине су *ги* викале О; немђ ми *ги* доводиш Љ; нѐ *ги* врзја Ч; нѐ *ги* збирам крајке П; нѐ *ги* пуштија унутра Рљ; нѐ *ги* турав у шпђрет Ж; нѐ *ги* узимава ГД; нѐ ли *ги* писувамо Р; не мђж да *ги* обђче П; нѐћу да *ги* купим Ц; носи *ги* куде њѐга П; па кој *ги* ђеде тѐј пђре ГД; прими *ги* П; трѐба *ги* опѐрем П; Туј ѐте *ги* Ж; ће пђчне да *ги* нђси Ц; ђакови толики кђд ће *ги* донѐсе ГД итд.

2.2.1.2.3.3.4. Удвајање заменица

Дрѐнци *ги* вђкав њђ О; како су *ги* викале њђ О; извади *ги* на њђ П; њђм нѐ *ги* срам, тѐбе те срам ГД; кромид и њђ да *ги* опѐрем П и сл.

Карта 10.

Поврајна заменица

2.2.1.3. Повратна заменица јавља се у пуном облику *себе* и енклитичким: *се* и *си*. Пуни облик се знатно ређе користи, што је карактеристика и већине ПТ говора (в. Реметић 1996: 486–487, Богдановић 1987: 168, 170, Марковић 2000: 140, Јуришић 2009: 149–150). Редукованог облика *себ* нема у прикупљеном материјалу.

2.2.1.3.1. Мали је број примера који потврђују употребу пуног облика повратне заменице за свако лице.

свакој си *себе* гледа Ч; глеј си *себе* П; *себе* си гледај Ж; свакој за *себе* Сл; свако ђе да има за *себе* Ч; они међу *себе* се договорев О и сл.

2.2.1.3.2. Енклитика *се* је уобичајена у говору Прешева:

знајев *се* Рљ; враћав *се* отуда Лљ; да *се* обучу Сл; да *се* чита било што П; ели ће *се* пазев, ели ће ћутев Сл; задужи *се* на крај Сл; имало *се* је тд Ч; једе ги *се* П; Кој *се* качува? Ж; маже *се* с онија пудери П; не да *се* фалим Сл; не *се* нервирај ТР; све *се* нађе Св; *расвесџила* *се* Рљ; такој *се* викав Б; тој *се* знаје Сз; чуди *се* на кога су Ч; што *се* има тој О итд.

2.2.1.3.3. Енклитика *си* веома је фреквентна у прешевском говору. Најчешће се може чути као речца за појачавање и она је „сасвим обична језичка појава“ (Јуришић 2005: 315).¹²⁸ Употреба тзв. етичког датива или датива интересовања, којим се „изражава истинска или тобожња наклоност и интересовање“ (Стевановић 1979: 369) позната је већини ПТ и КР говора.¹²⁹

Примери употребе енклитике *си* у прешевском говору:

ја *си* га чекам, гледам Ц; ја *си* извадим, па *си* једем П; ја *си* правим качамак Т; ће *си* њдем Св;

остаи *си* га на капију П; па ли купи *си* Т; подигни *си* паре М; треба да *си* ги направиш П; узни *си* га Лљ;

кој што *си* има О, на његово ће *си* даде П, он *си* седи П, седнаја *си* Ц, ће *си* белџи Ц; баба ми *си* гу испратила П, два сина *си* је родиола П, сама *си* је направила Ж, седи *си* сама Лљ; оно *си* сташе за чс Т, тој *си* је мџа Б, тој *си* је цело брдо М;

боље да *си* ћутимо Б; живџели смо *си* Сз; имали смо *си* за нас Ч; имамо *си*, бре, кућу велику П; невољу смо *си* терале П; сви смо *си* живџели Т;

носите *си* ваџе Ч; сџдите *си* Рљ;

знали су *си* Ж; и они су *си* имали Рљ; корџтив *си* Ц; његови су *си* туј Р; они *си* га облџев Сл; причав *си* за њињу страну Сл итд.

Као речца *си* се јавља у устаљеним изразима у којима је акценатски срасла са рџју испред и заменичком енклитиком иза себе.

¹²⁸ В. Богдановић 1987: 170, Вукадиновић 1996: 251–252, Реметић 1996: 487, Ћирић 1999: 136, Марковић 2000: 221.

¹²⁹ О употреби етичког датива у народним говорима, на примерима из Великог Поморавља, детаљну анализу даје Софија Милорадовић (2007). Према њеном сагледавању стања у Поморављу, семантичка суштина овог датива огледа се у томе да је он „уобичајени пратилац целог исказа, а не једне одређене речи у реченици“, те да исказ са етичким дативом носи „информацију и експресију, с тим што квалитет те експресије није у свим примерима истоврстан“ (Милорадовић 2007: 561).

благò_си_ми П, Љ, Б, Ж, Т, Рљ, Ц, Р; благò_си_џи П, Љ, Б, Т, Ц, Р;
 благò_си_му Ж, Сл, Р, Љ, Б, Ч; благò_си_ву П, О, Ж; благò_си_ни П, Ц, Р;
 благò_си_ви П, Р; благò_си_ги П, Ч, Ц, Ж, Т, Рљ, Сл, Б; блазе_си_му П, Ч, Сл.

Именичке заменице ко и шџа

2.2.1.4. Именичка заменица за лице редовно се среће са партикулом *ј*, а евентуална појава облика без ње представља утицај књижевног језика. Форма општег падежа гласи *кога*. Нема дативних облика *кому* или *коме* какви се срећу у пчињском говору (Јуришић 2009: 150, 179–180) или спорадично у кумановском (Видоески 1962: 170). У прешевском говору функцију датива врши ОП.

Потврде:

а *кој* му је праија, не знам Ж; друг *кој* ги знаје М; иди да видиш *кој* е М; кажи *кој* си Ц; *кој* ву је плѣја П; *кој* га тужија Р; *кој* да дође Т; *кој* да риља Ж; *кој* е имаја алуминиску ложницу П; *кој* е теја Љ; *кој* знаје Б; *кој* знаје да игра П; *Кој* знаје што има Св; *кој* како могаја О; *кој* како љоће Ж; *кој* на што се навикне П; *кој* ми прича исто Ч; *кој* знаје да ли ће ву припадне Ц; *кој* ће од нас Сз; *кој* оће да узне причес О; *кој* оће такој Св; *Кој* се качува? П; *кој* сме да га даде О; *кој* ти гу плете П; *кој* ће гу узне с дете Ж; *кој* ће ми дође Ж; *кој* удара Љ; *кој* што си има О; *кој* што се сѣти Рљ; *кој* што си има О; нема друг *кој* М; нема *кој* да рабóти Р итд.

Општи падеж: *кога* ће нађе М; от *кога* смо видѣли Б; код *кога* Ж; куде *кога* отишја Р; на *кога* даваш Т; на *кога* да збóриш Љ; на *кога* је носила повóжницу Рљ; *кога* ће чуваш О; *кога* сте пита́ли Сл; сѣг нема *кога* да пита́ш Н; *кога* си на́шја Н; *кога* тра́жите П; чуди се на *кога* су; с *кога* бре Ч; с *кога* ће идеш Рљ; куде *кога* отишја Н итд.

2.2.1.4. Именичка заменица *шџо* јавља се у овом облику и није обична употреба лика *шџа*.

Кој знаје *шџо* има Св; кој *шџо* си има О; *шџо* су затѣкли Н; *шџо* се има у кућу Љ; све *шџо* правив за трпѣзе О; *шџо* да ви давам Б; *Шџо* да казујем Рљ; да се чита бѣло *шџо* П; ма *шџо* ти не Ж; а *шџо* ће праву ја Ж итд.

Облик *шџа* у примеру: *шџа ја знам* П и сл. не делује као изворни облик народног говора већ је преузет из књижевног, а употребљен у одговарајућој ситуацији коју је говорник проценио као ону која захтева стандардни лик.

Општи падеж заменице једнак је номинативу:

Дете, ја не знам от *шџо* живиш П; од *шџо* ће живив Б; сѣ *шџо* да купим Ч; сѣ *шџо* да отидем Рљ; нема сѣ што да ги рани Н; сѣд нема сѣ *шџо* П; а сѣд имам сѣ *шџо* П и сл.

У примерима: *Чи́ме шѐбе да њослужим?* Ц; *не́ма на че́му Ч*, очигледан је утицај књижевног језика.

У значењу *ши́а* може се јавити односно-упитно заменица *које/којо*.

којѐ смо пропустили М; од *којо́* карте имате П; *којѐ* ти ви́ка Сл и сл.

Наредни примери можда указују на употребу лексеме *какво* уместо именичке заменице *ши́о*:

раки́ју, пи́во, ви́но, во́ду, *какво́* ти ду́ша о́ће Ц; *какво́* да ти да́м Ч.

Заменица *ши́о* може се користити у значењу *заши́о*, али то није честа појава и углавном се може чути у устаљеним изразима.

Ши́о си такѐв? П, Ц, Ч, М; *Ши́о* си таква́, па ли да́ј ву П; ви́ две *ши́о* не збо́рите П и сл.

Заменице сложене од *кој* и *ши́о*

2.2.1.4.1. Неодређена заменица за лица гласи *некој* и *неки* за м. р., *неко* за с.р., *нека* за ж. р. у јединици.

да ли сла́ви *некој* Т; има ли *некој* Љ; кад се *некој* пра́ви ва́жан О; *некој* га фрлѝ П; *некој* проо́ди П; *некој* му је да́ја Ц; *некој* ће се ја́ви, бе́лким Р и сл.;

ако о́ће *неки* П; да му га наме́сти *неки* М; има ли јо́ш *неки* та́м М; *неки* не доче́ка Ж; *неки* њего́в; ја веру́јем да му је *неки* да́ја Ч; *неки* о́ће, *неки* не Сл; *неки* у́ме да урабо́ти Т итд.;

неко је до́бро, *неко* не́је П; *неко* ће узви́ка Ч и сл.;

нека ће до́ђе Т; *нека* ће о́ће за њѐга Ц; ће се превари́ *нека* П итд.

Општи падеж неодређених заменица:

на *некога* је ла́дно М; не́маш ли *некога* Р; куда *некога* О; ће на́ђеш *некога* Ц;

да ми да́ш *неку* П; од *неку* ће нау́чиш Т и сл.

Множина:

ис Куманово *неки* Т; о́ни *неки* зна́јев П; ће се на́ђев *неки* да до́ђев Ж;

неке не́су такве П; *неке* се јавља́ше Рљ и сл.

Неодређене заменице могу се чути и у форми са *и* место *е*, али то није тако честа појава.

ели ма́јка, ели *никој* ис ку́ћу Т; *ники* ви́ка Сл; *ники* какво́ ти не Н; *нико* сја́јно бе́ше Н и сл.

Неодређена заменица за ствари јавља се у облику *неши́о*, ређе као *неши́а*.

ајде бре, ка́жите *неши́о* Ц; али си́тно *неши́о* П; да́ш на сва́ку по *неши́о* Ж; докле искука́ше *неши́о* О; и ја сам чу́ла *неши́о* Ц; има ли *неши́о* но́во Ч; јо́ш *неши́о* има ли Б; не́ ми бѐш *неши́о* здра́вље О; ова́ко *неши́о* Ж; узедо́ше

нѐшиѣо Љ; на нѐс ни нѐшиѣо даде М; да нѐси работѧла нѐшиѣо О; ѱапате нѐшиѣо Т; ѣма ли нѐшиѣо, нѐма ли Сл и сл.

ако те интересује нѐшиѣа Сл; или нѐшиѣа му дај П; као да не замаза с нѐшиѣа О; па кажи нѐшиѣа Љ и сл.

И код ове заменице могу се чути облици са *и*, али се не може рећи да је то уобичајено.

ѣма нѣшиѣо камен Н; ѱвек нѣшиѣо недостаје Ч.

2.2.1.4.2. Одрична заменица за лица редовно се јавља са партикулом *ј* и гласи *никој*.

а ми *никој* О; друг *никој* Љ; нѐма *никој* Ч; не мѳже да ти плати *никој* П; нѐсмо се *никој* викали скѳро Н; *никој* не знаје Ц; *никој* нѐје продѧја Р; *никој* ме нѐје дираја Св; *никој* не памти М; *никој* нѐ се је отруја П итд.

Форма општег падежа може бити са покретним вокалом или без њега: на *никога* да не верујеш Љ; на *никога* не дава Љ; на *никога* не казујем Ж; *никога* нѐје имаја О; *никога* не познаваш П;

дѳм нѐма *никог* Св; *никог* живог нѐма Сл; *никог* нѐма у кућу Рљ; с *никог* нѐће да ѣде Ч и сл.

Одрична заменица за ствари може се чешће чути као *нишиѣа*, али није необично и *нишиѣо*.

ма нѐма *нишиѣа* бе Ц; нѐмам ја *нишиѣа* Св; не бе, не трѐба *нишиѣа* М; нѐма средину *нишиѣа* Т; нѐће ѣма *нишиѣа* Љ; *нишиѣа* се не види Н; *нишиѣа* нѐсам причѧла П; *нишиѣа* више Р; *нишиѣа* не ми трѐба Ч; пѳп нѐма *нишиѣа* О; прѳсек нигде *нишиѣа* М; тој сѧг не штиркамо *нишиѣа* П;

ја не мѳгу *нишиѣо* Ч; нѐма *нишиѣо* нѳво Б; нѐма *нишиѣо* да уфѧтиш Ж; немѳјте *нишиѣо* да дирасте П; нѐће му фѧли *нишиѣо* П; ни воѧа, ни *нишиѣо* О; *нишиѣо* друго Сл; *нишиѣо* нѐма М; *нишиѣо* нѐсмо питуѧли Н; *Нишиѣо* ми не смѐта Сз; нѳћу, дѧње *нишиѣо* нѐма да ме нађе Сл и сл.

2.2.1.4.3. Опште именичке заменице имају облике *сваки/свак/свакој* и *свашиѣа/свашиѣо*.

сваки/свак/свакој :

не мѳже *сѧки* Сл; *сѧки* ѣма нѐког Ж; *сѧки* ѣма свој задѧтак П;

сѧк за своје питује Ц; *сѧк* ѳће да ѣма за сѐбе Ч; *сѧк* си знаје своје Ч; *сѧк* трѐба да си глѧда своје П;

не пѳсти *сѧкој* П; *сѧкој* за сѐбе Сл; *сѧкој* си донѐсе Ч; *сѧкој* си сѐбе глѧда Ч; *сѧкој* си је чуѧја Ж; *сѧкој* си рабѳти Сз итд.

Забележени облик *свако* у примеру: *сѧко* си тражи родѧтеља Ц настао је под утицајем стандардног језика.

свашиѣа/свашиѣо:

злато, сребро, *сва̋ш̋и̋а* П; и виногради, *сва̋ш̋и̋а* Ц; *сва̋ш̋и̋а* ми наприча Ч; *сва̋ш̋и̋а* носив О;

отӳд, одовӳд, *сва̋ш̋и̋о* се растрвило Рљ; све̋, *сва̋ш̋и̋о* принесе̋мо П.

Облик општег падежа за лица је *свакога/сваког* и обавља функцију свих падежних значења па и датива.

и на *сваког* ће да̋де Ц; на *свакога*, бо̋жем О; на *свакога* да помо̋гне Ц; не̋је за *свакога* Св; не̋ће са *свакога* Сл и сл.

Показне заменице

2.2.2.1.1. Показне заменице имају партикулу *j* у сва три рода једине, а у множини је то партикула *ja* за м. и с. род, а *j* за ж. род.

Једнина показних заменица:

а) а бе *ова̋j* аци̋ја Ц; а *ова̋j* дрӳг П; *ова̋j* извор је овде̋ка Рљ; од *ова̋j* купен ле̋б Т; *ова̋j* ма̋ст Т; *ова̋j* ма̋ст проба̋ј П; *ова̋j* на̋ш чи̋ча Б; *ова̋j* там̋јан на гӳшу П; ја узима̋м *и̋а̋j* Т; куде *и̋а̋j* ора̋ Ц; о[д] *и̋а̋j* ли со̋к о̋ћеш П; сас *и̋а̋j* гра̋њ П; *и̋а̋j* га не̋ма Л̋; *и̋а̋j* вечи̋ти кален̋дар Сл; *и̋а̋j* Ма̋мински ри̋д М; *и̋а̋j* ра̋зговор Ц; у *и̋а̋j* и *и̋а̋j* ме̋сец Сл;

од *она̋j* ма̋з П; *она̋j* Ми̋ле Ц; *она̋j* Ца̋канов̋ски ри̋д Ц; *она̋j* јед̋ен на̋тамо што је Л̋; *она̋j* д̋ен Б; *она̋j* ма̋леч̋ак пӳт Св итд.

Има случајева где се у показним заменицама м. р. јд. уместо полугласа јавља вокал а:

она̋j Све̋та што бе̋ше Н; *она̋j* ши̋ро̋к ка̋бал П; сун̋цобран је *она̋j* ве̋лики П; па доби̋ ли *и̋а̋j* о̋брачун Р; тра̋жим *и̋а̋j* ма̋з за ве̋не П.

б) и *ова̋j* ва̋ша оти̋шла Ч; *ова̋j* до̋ле ГД; *ова̋j* њи̋ва овде̋ка Ц; *ова̋j* овде̋ка водени̋ца Ц; *ова̋j* посерӳља П; *Ова̋j* Сла̋ђана ги ӳчи Ж; *ова̋j* цр̋љива, *ова̋j* не̋је П;

ба̋ба је измуч̋ена *и̋а̋j* П; *и̋а̋j* на̋ша ба̋ба Св; мо̋ја је *и̋а̋j* до̋ле Л̋; *и̋а̋j* њ̋ена при̋јате̋љица П; *и̋а̋j* стари̋ја ће̋рка што ми је О; *и̋а̋j* че̋шма Н; *и̋а̋j* шко̋ла Б;

а *она̋j* че̋шма та̋мо Н; ка̋м гу *она̋j* Рљ; *она̋j* во̋да Ц; *она̋j* вр̋ба Ц; *она̋j* е бо̋ља од онӳј ГД; *она̋j* жена бе̋ше ли П; *она̋j* Јавина њи̋ва М; *она̋j* на̋ша њи̋ва Н; *она̋j* сакси̋ја с па̋прат П; *она̋j* ва̋љда Бӳјанова̋ц П; пе̋вачи̋ца *она̋j* ста̋ра П итд.

в) *ово̋j* на̋ше де̋те Ж; *ово̋j* на̋ше овде̋ка Ц; *ово̋j* си̋тно П; *ово̋j* – оно̋ј Ч; мо̋жда *ово̋j* М; *ово̋j* го̋ре Св;

да не̋је *и̋о̋j* Ц; зашто̋ ти *и̋о̋j* тре̋ба Т; и *и̋о̋j* на̋јубав П; не̋је *и̋о̋j* *и̋о̋j* Л̋; оно̋ј др̋во и *и̋о̋j* Р; па оно̋ *и̋о̋j* му је Л̋; по̋сле, по *и̋о̋j* П; с *и̋о̋j* дево̋јче О; такво̋ ти је *и̋о̋j* Ч; *и̋о̋j* Абдӳлово М; *и̋о̋j* е ова̋мо Рљ; *и̋о̋j* е пре̋ко Ба̋њуку та̋мо Ц; *и̋о̋j* е та̋ј во̋да Н; *и̋о̋j* ме стра̋ П; *и̋о̋j* ми је де̋да ГД; *и̋о̋j* ми је једи̋на ра̋зано̋да П; *и̋о̋j* су те̋ј фӳте Ц; *и̋о̋j* си по̋сто̋ји Ц; *и̋о̋j* не зна̋м да ти ка̋жем Сз; *и̋о̋j* ми не

треба Сл; *ѿој* си је цело брдо М; *ѿој* снашче не га познавам О; *ѿој* су ливаде Р; *ѿој* су наши људи Св;

и *оној* што било на кола Р; овој – *оној* Ч; *оној* дрво и тој Р; *оној* друго Љ; *оној* пластично са воду П; *оној* што продадоше М; *оној* собиче П; пре *оној*, знаш О; са *оној* бетонско П итд.

Општи падеж м. р. јд. разликује се од номинатива код означавања нечег живог. Облици општег падежа м. р. су *овога*, *ѿога*, *онога/овог*, *ѿог*, *оног*, а у ж. р. *овуј*, *ѿуј*, *онуј*.

а) за *овога* старца О; један за *овога* Т; *овога* не га видо Т; узни од *овога* Рљ; викај га *овог* нашег П; на *овог* комшију до нас Р; пружи на *овог* човека Сл;

да му кажеш на *ѿога* П; за *ѿога* Јању одведена О; и убијев га *ѿога* дечка О; *ѿог* сина не ги га познавам Ж; да га видим *ѿог* његовог сина Ж; запричаја се с *ѿог* туж Т;

за *онога* света пешкири П; и *онога* сам викаја Р; што рабoтив куд *онога* Ц; од *оног* сам позајмија Ч; на *онога* до вас Св; на *оног* сам даја Сл; видиш ли га *оног* тамо Ч; ја сам гледао *оног* П;

б) да ви дадемо *овуј* аљину и овеј ципеле П; на *овуј* Наду О; *овуј* гу не рабoтимо М; *овуј* кућичку направимо О; сас *овуј* стоку Н;

куде *ѿуј* голему собу Ц; *ѿуј* твоју бабу добро гу знам Ч; о[д] *ѿуј* воденицу Ц; о[д] *ѿуј* страну П;

да ву дам на *онуј* Ч; на *онуј* страну онамо М; од *онуј* снашку О; *онуј* Сабединову Р; откуда *онуј* долинку Н; у *онуј* малу Ц;

в) да му дам на *овој* дете Рљ;

и за *оној* село П; накуд *оној* село Сз итд.

У неким устаљеним изразима могу се чути и други падежни облици као што је то случај са Г јд. ж. рода: и с *ѿеј* *сѿране* и с *ѿеј* *сѿране* О.

У множини показних заменица може се чути један облик за м. и с. род: *овија*, *ѿија*, *онија*, а други се односи на женски: *овеј*, *ѿеј*, *онеј*.

Уз збирне именице *браћа* и *деца* стоје облици показних заменица мушког рода множине. Исто се односи и на именице *очи* и *уши*, као и на неке именице плуралија тантум (в. т. 2.1.6.3.4.).

Облици општег падежа не разликују се од номинатива и овде нису посебно навођени.

1. *овија*, *ѿија*, *онија*:

а) А *овија* су добри Ж; Затој ги *овија* чувам Ж; Евe, *овија*, мерак Ж; и *овија* наши ги сретнале Н; иначе, *овија* одрасли сви О; Куде идев тамо *овија* П; *овија* Американци О; *овија* бробињци Н; *овија* ги сретнамо П; *овија*

дрвиши О; *овија* како ги викав Р; *овија* лудаци П; *овија* напрёт Ц; а *овија* останале О; *овија* се оградиле П; *овија* Раткови идоше О; он је зёт на *овија* Н; пред *овија* наши отуд Н;

знајеш ги *овија* наши села Љ; по *овија* брда натамо Т;

море, *овија* деца ме зајебавав Ц; узела од *овија* деца П.

Забележен је и облик *овеја*, који стоји уз именицу м. р. мн.: па имале су *овеја* Трејачани О.

б) *иџија* болеси Ч; там су *иџија* били Н; *иџија* два гроба О; *иџија* два стана П; узедо и *иџија* пешкири П; за *иџија* два месеца Р; Потсећа те на *иџија* данови П; ја сам одужила *иџија* сто П; *иџија* плёкови ги пра П; *иџија* не ги знам Б и сл.

Показне заменице м. рода семантички конгруирају са неким именицама (именице м. р. на -а, збирне именице): *иџија* који су зарлије Сл; *иџија* гробја О (в. т. 2.1.2.4.2. и 3.1.2.).

ја *иџија* села све знам О; сас *иџија* ћебиња П; *иџија* перца што купи П.

в) глџ ги *онија* Ж; код *онија* теписи П; на Зејну *онија* Ц; *онија* ги склона Ж; отидоше ли *онија* М; правив *онија* држачи П;

онија брда Ц; *онија* буриња П;

онија деца њини Ч; *онија* уши ушилџи П; *онија* кола Т; милује *онија* кола П итд.

2. *овеј*, *иџеј*, *онеј*:

а) за *овеј* акције П; кад ги пушти *овеј* пёсме П; на *овеј* одозгор се спуштија течнос П; *овеј* мале Н; *овеј* стрёзовске њиве М; *овеј* ципёле Б; од *овеј* две Љ; од *овеј* женетине Ч; с *овеј* е била сигурно Рљ и сл.

б) Дадо, дај ги *иџеј* кесе П; доста више сас *иџеј* снашке П; имаш *иџеј* мајце О; сас *иџеј* дрангулије П; Срби живели ли су у теј маале Н; *иџеј* воднице Ж; *иџеј* ливаде ондека Ц; *иџеј* њине њиве Љ; *иџеј* су иза М; тој су *иџеј* њиве Ц итд.

в) а *онеј* наше ливаде доле Ц; имашемо *онеј* купене Н; *онеј* вртаче Ц; *онеј* мале чоколатке П; *онеј* њиве тамо М; *онеј* решётке П; пушти *онеј* коре од бозовку П; сас *онеј* ћеремиде О и сл.

Показне заменице за каквоћу

2.2.2.1.2. Код показних заменица за каквоћу општи падеж м. р. јд. разликује се од номинатива код означавања лица, у ж. р. јд. постоји форма општег падежа на -у, док су облици с. р. једнаки номинативу.

а) *овакџв* ми не трёба Сз; *овакџв* неје убав Ч; *овакав* испадне Љ;

е да је *оваква* снашка Ч; *оваква* ву је коса Ж; *овакџа* је од јуче Ц; *овакџа* је добра Н;

овакво као твоје М; место је било *овакво* Рљ; *овакво* нешто Р и сл.
 б) наш си је говор *џакџв* Сл; он је био *џакџв* човек Ц; *џакџв* си је О;
џакџв човек Т; Што си *џакџв*? П, Ц, Ч, М; он *џакџв*, татко му бија *џакџв* Ц;
 и она *џакџв* жена беше ГД; што си *џакџв* П; чим је *џакџв* ствар П;
 време је *џакво* Љ; и сл.
 в) *онакџв* је за нас Ч; *онакџв* као наш Р; *онакџв*, као онџ напрџ М;
онакџв не ти треба Ц; *онакџв* црвен кромид Рљ; ја га волим *онакав*, мало бајат
 П; неје *онакав*, мек Ж; *онакав*, отуд кућу Н;
 горе је *онакџв* искршена Сл; моја је *онаква* као твоја Р; отиде си *онаква*
 нечешљана П;
онакво дете, да се чуђиш Т; *онакво* једџе неје било Р итд.
 Општи падеж:
 ће га напрџи *оваквога* Сз; *оваквог* не га знам Б;
џаквога истога има дома П; за *џаквог* је отишла Ж; с *џаквог* да живиш
 Ч;
онаквога не викај Ж; да га видиш *онаквога*, пијаног Т; гледа га *онаквог*
 Ч; *онаквог* човека несам видџла Ц;
 2. и ја сам имала *овакџв* Ж; ја имам *овакџв* као твоју П; на *овакџв* белу
 хартију га стави Ч;
џакџв несам видџла Ж; *џакџв* ће купи М; у *џакџв* сређину си живи Ц;
 на *онакџв* да и не даваш П; с *онакџв* да се не распрџљаш Ж; с *онакџв* да
 мџшаш Ч;
 с *овакво* дете Н;
 на *џакво* место је Сл; на *џакво* се сабирашеву Ц; живи у *џакво* село
 П итд.

Као што се из примера може видети, у м. р. показна заменица може имати полугласник, али некада и вокал *а*, а да се не мења место акцента: *џакџв/џакџв*. Код неких облика, са променом *џ > а*, мења се и место акцента: *овакџв/овакав*, *онакџв/онакав*.

У ж. и с. р. показних заменица каткад се повлачи акценат према почетку речи с разлогом да се тиме истиче какав значај реченог: *џакџв* – *џџкав*, али се код других облика та тежња не препознаје: *онакџв* – *онаква*, *овакџв* – *оваква*, *онакво* – *онакво*.

Несталност места акцента препознаје се и у општем падежу: *онаквога/онаквог*, *овакџв/овакџв*, *онакџв/онакџв*.

Множина показних заменица за каквоћу у м. и с. роду има наставак *-и*, а у ж. роду је *-е*.

1. *овакџи* су били напрџ Ж; *овакџи* ми никад не испаднев П;

сви су *ѿакви* Љ; та̑м су *ѿакви* људи Ц; што̑ сте *ѿакви* П;
 зна̑ш, *она̑кви* Ч; *онакви* деца̑ не̑ма нигде Ж; *онакви* су ми од јуче̑ Р;
 2. *ова̑кве* голе̑ме тикве Ч; *овакве̑* су ку̑ће би̑ле Н;
 о̑не обе̑ *ѿакве̑* ГД; о̑не су *ѿакве̑* Ж; пра̑вив ги̑ *ѿакве̑* Т;
она̑кве, као̑ о̑бичне ри̑бе П; *она̑кве* су ода̑вно Рљ ће̑ ти ку̑пим *онакве̑*
 чара̑пе М и сл.

Понекад се код показних заменица за каквоћу, уместо вокала *а* у иницијалном или другом слогу, може чути полугласник (в. и код Јуришић 2009: 161):

она̑кво̑г она̑мо ГД, *ѿа̑кво̑г* не̑ ди̑рај Ч; *ова̑кву̑* има̑м до̑м Ж; што̑ си̑ *ѿа̑кво̑*
 П, Ц, Ч, Сл; *она̑кво̑* је̑ Љ; *она̑кво̑* дети̑ште О; *ова̑кви̑* су до̑бри П; о̑на ги̑ пра̑ви
ѿа̑кви̑ Рљ; *она̑кви̑* људи̑ Сз; *ова̑кве̑* су и̑ та̑мо до̑ле Р; *ѿа̑кве̑* кри̑ве Рљ; *она̑кве̑*
 су до̑бре Ц и сл.

Показне заменице за количину

2.2.2.1.3. Показне заменице за количину м. рода могу имати форме са покретним вокалом *и* или без њега. Мушки и средњи род имају исти множински облик.

Код показних заменица за количину постоје и деминутивне форме типа: *оволичак*, *ѿолицко*, *онолицна* и сл.

а) израс̑ја *оволи̑ки* Ч; да га̑ ви̑диш, *оволи̑к* Рљ; порас̑ја Ду̑ле *оволи̑к* П;
оволи̑чак испа̑ја Ч;

ше̑рпа је̑ би̑ла *оволи̑ка* П; *оволи̑чка* дебе̑ла Т; *оволи̑чка* би̑дна Ж;

направи̑ла је̑дно̑ *оволи̑ко* ле̑пче Ц; е̑те, *оволи̑чно* да је̑ Ч; *оволи̑чко* тако̑ј

П итд.

б) *ѿоли̑ки* мо̑мак П; *ѿоли̑к* му̑ж Ч; а̑ он̑ *ѿоли̑цак* Рљ; *ѿоли̑чак* је̑ би̑ја О;
ѿоли̑ка је̑ Ч; *ѿоли̑чка* никна̑ла М; *ѿоли̑чка* парце̑ла М;

ѿоли̑чко, а̑ зна̑је Љ; *ѿоли̑чко* дво̑риште П; *ѿоли̑чко* де̑те П итд.

в) испру̑жија̑ се̑ *оноли̑к* ГД; *оноли̑к* чо̑век Ч;

оноли̑ка дево̑јка Ж; *оноли̑чна* сакси̑ја Ц;

оноли̑ко де̑те Св и сл.

Општи падеж м. р. има облике са покретним вокалом или без њега. Облици ж. р. имају наставак -у, а облици с. р. једнаки су номинативу.

а) *оволи̑чкога*, нај̑мало̑га си̑на О; с̑ *оволи̑ког* чо̑века̑ Сл;

оноли̑ког очу̑вала̑ Ж; на̑ *оноли̑чког* му̑ да̑ва оно̑ли̑ко̑ је̑де̑ње Ч;

б) *оволи̑чну* тро̑шку ГД; *ѿоли̑ку* му̑ку̑ има̑м П; *оноли̑ку* гу̑ је̑ дигна̑ла М

в) да̑ва на̑ *оноли̑ко̑* де̑те̑ Љ; на̑ оно̑ли̑чко̑г му̑ да̑ва̑ *оноли̑ко̑* је̑де̑ње Ч; да̑
 има̑ *ѿоли̑чко̑* зна̑ње̑ П; за̑ *ѿоли̑чко̑* ле̑пче̑ Т итд.

Множина показних заменица за количину:

а) *ово́лки* пр́сти Ж; *оволи́ки* сту́бови је направи́ја О; *оволи́чки* су ми били де́ца О;

аста́ли *и́оли́ки* ГД; не́ ти пома́гав *и́оли́ки* ле́кови П;

оноли́чки де́ца има Ж; *оноли́ки* у́ста О;

б) *оволи́ке* су ву ру́ке Т; *оволи́чке* сам ги пушта́ла О;

и́оли́ке је́лке П; *и́оли́ке* па́ре П;

оноли́чке су би́ле Сз итд.

Присвојне заменице

Прво и друго лице једнине

2.2.2.2.1.1. Присвојне заменице првог и другог лица једнине имају облике: *мој, моја, моје, и́вој, и́воја, и́воје*. Облици општег падежа за м. р. су: *мојега/мојег* или *мога/мог, и́војега/и́војег* или *и́вога/и́вог*, а за ж. род: *моју, и́воју*. У множини истоветна је форма за м. и с. род, уз неке збирне именице и именице плуралиа тантум.

Потврде облика присвојних заменица првог и другог лица једнине:

и *мој* та́тко О; *мој* де́да Ж; *мој* де́да, па́радеда Сз; *мој* му́ж је од Шапра́нце О; *мој* та́тко је купи́ја Ч; *мој* чи́ча га је копа́ја Ж; овџ *мој* што́ је прет ку́ћу Т; па и *мој* де́да Ц; пошто *мој* та́тко је сироче́ О; на *и́вој* дџн П; овџ е само *мој* Рљ; овџ е *и́вој* со́к П; он ли је *и́вој* све́кар Ч; па и тво́ј све́кар Љ; ће има та́ј *и́вој* ста́н Т;

братани́ца *моја* Р; *моја* ма́јка О; *моја* се оду́чи Т; *моја* сна́шка си́ри О; о, ку́ћо *моја* М; *моја* те́тка Ц; *моја* ће́рка Ц; фами́лија ова́ј *моја* Н; та́ј *моја* комши́ка ТР; *моја* и *и́воја* ма́јка Љ; *и́воја* аљ́ина Т; *и́воја* ли је каши́ка Ч;

за *моје* ургира́те П; и у *моје* вре́ме О; *моје* вре́ме је дру́го Љ; *моје* има́ње Ц; *моје* је ова́м Б; овако́ј по *и́воје* Р; слично као *и́воје* Љ; ће ми донџсеш о[д] *и́воје* си́ренце О итд.

а *моји* Гаври́л, Лу́ка, То́ма Н; *моји* ка́д су досе́љени О; овџа су *моји* Љ; они га купу́јев *моји* Сл; тако́ј *моји* направи́ше Св; *и́воји* ка́д су до́шли Н;

бо́же, па то́ј *моји* де́ца, си́нко О; с *моји* ко́ла Б; ко́ји су *и́воји* ко́ла Б;

то́ј су *и́воје* се́стре Љ; шта́ те те́бе, ка́же, бри́га за *моје* ко́зе Ц; овџ *и́воје* ко́зе су мно́го па́метне Ц; с овџ наочаре́ *и́воје* ГД; тво́је ће́рке Рљ и сл.

Општи падеж:

же́на на *мојега* бра́та о[д] чи́чу Ч; због *мојега* си́на Ж; од *мојега* бра́та узџа Љ; од *мојега* де́ду О; од *мојега* та́тка ба́ба О; од *мојега* та́тка ма́јку не́ знам О; од *мојег* му́жа Љ; од *мојег* си́на Сл; на *мојега* бра́та у Вра́ње О; на *мојега* си́на Б; то́ј су чи́че на *мојега* та́тка Н; он ће му да́ва на *мојега* си́на Ж;

шта фали на *мојега* П; на *мога* деду Р; на *мога* мужа Рљ; с *мојега* *пријетеле* Б; с *мога* сина М; ће гледа од *мог* сина П; с *ивог* зета Ч;

ја сам *моју* снашку порађаја и шија П; покриј главу и *моју* и *ивоју* Ц; с *моју* мајку договорили Сз; с *моју* снашку Т; иди да си гледаш *ивоју* кућу П и сл.

Прво и друго лице множине присвојних заменица

2.2.2.2.1.2. Прво и друго лице присвојне заменице у м. р. има облике *наш* и *ваш*, а у ж. роду *наша* и *ваша*. Код средњег рода постоје облици *наше/нашо* и *ваше/вашо*, у којима се препознаје тенденција уопштавања облика тврде промене. Форме општег падежа су: *нашега/нашег*, *вашега/вашег* у мушком р. код означавања нечег живог, у женском роду то су облици: *нашу*, *вашу*, а у средњем роду су облици општег падежа једнаки номинативу. За означавање множине м. и с. рода, као и уз именице плуралија тантум (в. т. 3.1.3.), користи се један облик: *наши*, док је у женском роду то форма *наше*.

Потврде присвојних заменица првог и другог лица множине:

а) Гукрич *наш* рид Н; *наш* брат М; *наш* деда је имаја ливаду Ц; *наш* комшија што је П; *наш* рид средњи Н; *наш* си је говор такъв ГД; *наш* татко је бија туј Љ; *наш* трактор Ч; онџ *наш* рид М; *ваш* си је Т; *ваш* човек, нема што Ж; овој е *ваш* Рљ; рођак *ваш* П;

б) Брљичка маала овај *наша* Т; еве *наша* кумашинка П; имала је *наша* Љ; као и *наша* кућа О; кољко кућа *наша* Н; *наша* планина тој е Н; *наша* фамилија је купила Р; *наша* фамилија от Трговиште Т; њина и *наша* мајка су род Т; овај *наша* ћерка дошла ми на сѣн П; причала *наша* баба О; *ваша* ли је кѣса? Р; и овај *ваша* отишла Ч; *ваша* која је Сз; једна *ваша*, једна *наша* Н; тај ли је *ваша* њива била Ч;

в) а овој е *наше* Н; *наше* је тој лојзе О; неје имало *наше* О; е, *наше* видиш Р; овој *наше* Т; од Курбалију навамо *наше* Н; овој *наше* дете Ж; оно *наше* чѣтри месеца бѣше Т; тој е *наше* Рљ; тој натам неје *наше* Сл; *ваше* имање Н; *ваше* ли је Н; овој си је *ваше* П;

а рид је *нашо* Н; *нашо* дете Љ; овдека *нашо* Р; овдека неје *нашо* О; *вашо* је напред Ч; којѣ је *вашо* имање Ц; тој ли је *вашо* М; што си је *вашо*, *вашо* си је Сл итд.

Општи падеж:

немало у *наш* крај О; у *наш* комшилѣк О;

тој по *нашега* деду О; свѣ смо даље на брата *нашег* П; на деду *нашег* О; од *вашег* деду Р; с *вашег* татка Ц;

куде *нашу* кућу П; прво од *нашу* да почну О; за *њиву нашу* доле М; у *нашу* фамилију Т; овуј *нашу* околину знајеш М; има у *нашу* планину кољко оћеш Р; до *вашу* кућу Рљ; све ће кажем на *вашу* мајку Ч; знала сам *вашу* бабу О; знам *вашу* фамилију Р;

до *наше* место М; по *наше* дође Н; Марин гроб је под *нашо* Н; пола је под *нашо* Н; у *вање* село Ч; на *вање* дете давам Ж; с *вање* ће правим Т и сл.

Значење множине присвојних заменица првог и другог лица:

а) дваес девете су *наши* насељени овде Р; и *наши* дошле Сз; и *наши* Петровци што су биле О; и туј су *наши* чувале овце О; као православно су *наши* О; кад *наши* дошли овде Н; кад *наши* несу смели М; *наши* минимални М; *наши* људи Рљ; *наши* су били Лесничани Р; овија *наши* су уписале ли Т; после овија *наши* несу могли О; први *наши* П; тија несу *наши* Лљ; што су гу украднале *наши* О; с *вање* волови смо работале Ж;

имамо си *наши* дрва Ч; од *наши* јарики Н; у *наши* села М; *вање* унучики Т; тој од *вање* деца Лљ; с *вање* кола Т; на *вање* кола Ч;

б) а *наше* кољко су имале О; а сг *наше* шес козе Т; и *наше* куће што су биле О; куде су *наше* њиве Лљ; на *наше* је степенице Ц; неје имало *наше* него њине О; њиве *наше* овеј М; у *наше* године П; *вање* куће су натам Рљ; *вање* три девојке Ч; да су *вање* године Сл; с *вање* жене П; итд. теј *вање* њиве там су Б

Треће лице

2.2.2.2.1.3.1. Облици једине присвојних заменица за треће лице показују разноликост, нарочито у женском роду и то је одлика свих призренско-тимочких говора.

Његов/а/о: *његов* стан је Б; теј најстарији брат *његов* Ц; *њигов* је П;

његова жена Т; има слика *његова* Ц;

на *његово* ће си даде П; тој си је *његово* имање М; по *његово* име О; тој е *његово* ГД; с *његово* може Ц и сл.

Множина: не дадоше му *његови* П, *његови* су си туј Т, с *његови* живив Ч; *њигови* деца Сл;

његове воденице Ц; *његове* су њиве М; с *његове* наочаре П и сл.

Њен/о/а: *њен* муж П; само *њен* муж Ч; *њојан* татко ГД; *њојан* свекар Лљ; *њојан* татко је бија Сз; *њоњ* син има П;

а овај е *њена* Н; *њена* слика на дувар П; овај *њена* ћерка Ч; сестра *њојна* П; *њојна* ћерка је туј П; *њојна* ћерка Ч; *њојна* је тај П; кућа си је *њоња* Ж;

куде да иде кад је све *њено* О; *њојно* си је дете Ч; *њојно* си је све Рљ; на *њојно* си дава Ж; *њоњо* дете Сл итд.

Множина: и њѐни бѐву П; њѐни нѐсу гу дава́ле Ж; с њѐни родите́љи Ц; њо́јњи су чарша́фи Ч; њо́њи не ли отидо́ше Р;

кад гу ф́атив њѐне лу́тке П; њо́јне ћѐрке три́ Ч;

њѐни де́ца Ж; од њо́јни де́ца; то́ј су си њо́њи де́ца Н и сл.

Форме општег падежа м. р. односе се на нешто живо и могу имати покретни вокал *а* или бити без њега, док у ж. роду стоји наставак *-у*, а облици с. р. једнаки су номинативу.

а) за њего́вога чи́чу је би́ла О; с њего́вог бра́та П;

да́ла је на њѐног си́на Т; то́ј има́ње на њѐнога чи́чу Ж; с њѐнога мужа́ П; на њо́јног свѐкра Т; с њо́јнога му́жа П; на њо́јнога бра́та же́на Ч;

б) од њего́ву ба́бу бра́т Рљ; на њего́ву ма́јку Ж; њего́ву се́стру је узѐја Ч; сас њего́ву ба́бу Ч;

код њѐну ба́бу М; из њѐну ку́ћу Т; на њѐну ба́бу од ма́јку Ч; а њѐну ба́бу зна́ш ли Т; с њѐну ба́бу о[д] та́тка је се́стра П; на њо́јњу стра́ну П;

в) на њего́во де́те Р; у њѐно се́ло Лљ; за њо́јно де́те Сз итд.

2.2.2.2.1.3.2. Множина присвојне заменице трећег лица:

Њихов/о/а:

њѝн је то́ј ри́д Р; само је њѝн си́н би́ја Ч; њѝн та́тко Т;

Облик *њихово*: по *њихово* М; е, то́ј *њихово* Р; *њихово* је то́ј Ч, доводи ме у недоумицу где да га сврстам. Он делује као да је ван изворног народног говора. Међутим, појављује се често и то у различитим пунктовима и код старијих информатора. С друге стране постоји пример: из *њихову* фами́лију Ма́рија Ц, који сам забележила од млађе високообразоване информаторке, те ми се чини да се овде ради о форми која још увек није продрла у систем.

њѝна ма́ла О; њѝна и на́ша ма́јка су ро́д Т; то́ј си је њѝна фами́лија М;

али по њѝно О; Делју́ј на њѝно Н; у вре́ме њѝно М; у њѝно се́ло Рљ; у њѝно се́ло Ц; Делју́ј је њѝно Н; у вре́ме њѝно О;

ви́диш њѝни што́ су ради́ли Н; њѝни обича́ји Ц; њѝни су она́м Лљ;

њѝни де́ца и ми то́ј гле́дамо Ч; они́ја де́ца њѝни Ч; њѝњи де́ца Ж; у њѝњи се́ла Р;

а њѝне да́бре Ч; не́је има́ло на́ше него њѝне О; њѝне овде́ го́ре Лљ; три-чети́ри ку́ће њѝне О; њѝње почна́ше ГД; њѝње побетѐр ГД и сл.

Општи падеж: а) јо́ш од њѝног де́ду Ж; на њѝнога де́ду има́ње П; на њѝнога та́тка М; с њѝног си́на Ч;

б) из њѝну фами́лију Рљ; од њѝну ку́ћу ГД; причав си за њѝну стра́ну Сл; у њѝну ку́ћу Ц; у њѝну ма́лу Н

в) за њѝно де́те П; од њѝно се́ло Р; у њѝно вре́ме Св итд.

2.2.2.2.1.3.3. Разноврсност облика намеће потребу да се да прегледнији увид у постојеће заменичке форме трећег лица једнине и множине којима се исказује присвојност. Следи табела у којој је представљен тај систем. Напомињем да се у табели налазе само облици за које постоје потврде, што значи да нема претпостављаних ликова који би се можда могли извести по угледу на постојеће у другом роду или броју.

Табела 5. Облици присвојних заменица у прешевском говору

	Једнина	Општи падеж једнине	Множина	Општи падеж множине
Мушки и средњи род	његов, његово, његова њигов, њигово, њ"егова	његовога/његовог њенога/њеног		њинога/њиног њињога
	Множина његови, његови, његове њигови, њигови, /	њојнога/њојног њојњога		
Женски род	Једнина њен, њено, њена њојан/њојан, њојна/ њојна, њојно /, њојњо, њојња њоњ, њоњо, њоња	његову њену њојњу	њин, њино, њина /, њињо, / њини, њини, њине /, њињи, њиње	њину њињу
	Множина њени, њени, њене /, њојни, њојне њојњи, /, / њоњи, њоњи, /			

Присвојна заменица *свој*

2.2.2.2.1.4. Присвојна заменица за свако лице ретко се употребљава у прешевском говору. Забележен је мали број примера.

сваки има *свој* задатак П; *свој* крај Ц;

своја средина се цени Ц;

свак треба да си гледа *своје* П; свак си знаје *своје* Ч; свак за *своје* питајује Ц; да си је човек међу *свој*и људи Ц.

Облик *своји* користи се у значењу родбинске блискости, што је познато и другим призренско-тимочким говорима:¹³⁰ ви ли сте *своју* Б; ми смо си *своју* П, Љ, Т, Р, Ч, Ж, О и сл.

¹³⁰ В. Богдановић 1987: 172, Марковић 2000: 151, Јуришић 2009: 169, Видоески 1962: 160.

Односно-упитне заменице

Заменица *који*

2.2.2.3.1. У мушком роду односно-упитна заменица има облике *који* и *кој*. У средњем роду ова заменица пролази кроз преобликовање у циљу уједначавања наставака тврде промене, те се могу чути форме: *које* и *којо*, а може се запазити да преовладава *којо* (в. т. 2.2.2.2.1.2. б)). Женски род ове заменице има уобичајено *која*. Форме општег падежа у м. р. када се говори о нечем живом су *којега/којег* и *кога/ког*, а у ж. р. *коју*. У множини су облици: *који* за м. и с. род, *које* за ж. род. Облик множине *који* односи се на м. и с. род, збирне именице и именице плуралиа тантум, а *које* на ж. род.

а) *који* су рђд ђни М; *који* ти је учитељ бија Ц;

кој дђн бѐше О; *кој* е бђљи П; *кој* ти је ђавол П, Ч;

б) бђш *која* је мађла Н; *која* је овај П; *која* си Рљ; *која* ти је била другарица Сл; *која* мајка ме је родила О; четврђта, пѐта, *која* је Н; *која* је дубина Т; *која* је кућа Н;

в) *које* сѐло М; *које* имање Р; нѐма друго *које* Н; што знам *које* Ц;

којо је име Сл; *којо* мђже и *којо* не мђже П; *којо* радување Ц; сђг *којо* ђе ти чува дѐца П итд.

Општи падеж: а) не знам на *који* дђн бѐше О; у *који* вѐк Т; на *кој* прс Н; код *кога* Часлава Ц; на *којега* од ђи ђе дава Сл; *којег* брата си викаја Ч; на *кога* комшију Р; с *ког* човека стоји П;

б) од *коју* жѐну узимаш Ц; од *коју* паприку ставља Ч; *коју* гу Карадачка викав Н; *коју* је узѐја П; *коју* ђнеш ђе ти дам П; с *коју* жѐну идѐ Сл;

в) из *које* сѐло Т; ис *којо* су сѐло Н; ђе га нѐма до *којо* врѐме Сл; да л сам испуштија *којо* М; *којо* га викашев Лљ; *којо* писа Н итд

Генитив јд. ж. р. може се чути веома ретко: *које* године Т.

Множина: а) и кудѐ, *који*, како Т; католици ли су били или *који* Н; *који* ги има Лљ; *који* лјуђи П, Т; *који* су тија лјуђи Ц; *који* су ис Прѐшево Т; *који* су Манасијевиђи Т; *који* су ставили Н; *који* су ти тија рођађи Ч; *који* у Милошевиђи Т; не знам сђг *који* су били Н; тија *који* су зарлије Сл; од *који* сте Рљ;

у *који* брђда Т; не знам *који* су тија сѐла Р;

на *који* грђбља Лљ; *који* су твоји кола Б;

б) *које* жѐне ђмев Сз; *које* су тој цаканђвске ливађе Ц; нѐ знам *које* су тђг биле П; ти *које* ги пушиш Сл итд.

Из наведених примера двосложних облика могу се уочити варијанте са различитим местом акцента. У једнима је акценат на ултими, а у другима

је акценат на првом слогу: *који/који, којо/којо, која/која, коју/коју; који/који, којѐ/које* (в. т. 1.1.2.4.).

Заменица *чији*

2.2.2.3.2. Односно-упитна заменица за означавање припадности у м. р. јд. има ликове: *чији, чиј, чив*,¹³¹ у ж. р. *чија* и *чива*, у с. р. је *чије, чијо* и *чиво*, а у множини: *чији/чији, чиви* за м. и с. род, *чије, чиве* за ж. род. Општи падеж м. р. је *чијега/чијег* и *чивога/чивог* онда када се односи на нешто живо, у ж. роду се чује *чију* или *чиву*, а с. р. је једнак облику номинатива.

И код ове заменице постоје облици са различитим местом акцента: *чива́, чиво́, чијег, чиву́, чиви́, чиве́; чива, чиво, чивог, чију, чиви, чиве*.

а) не́ га зна́м *чији* је Р; па *чиј* си из Прѐшево П; овѝј *чи* је Љ; не зна́м *чив* је О; *чив* је тој де́чко Ж;

б) *чија* је тај њи́ва М; *чива́* је ба́шча Н; *чива* је сѝда Р;

в) *чије* де́те Сл; *чије* је овој де́те П; *чије* има́ње да да́де П; на *чије* има́ње Сз; не зна́м *чијо* је М; *чиво́* је овој П; не зна́м *чиво́* је Љ; *чиво*? Ц;

Општи падеж: а) од *чијег* си́на Т; од *чивог* де́ду Ц; од *чивог* Т; на *чијега* та́тка П;

б) ви́кам, *чију* ко́зу му́зеш Ц; *чиву́* се́стру Сл;

в) на *чиво́* де́те П; *чиво* има́ње да́ва М и сл.

Множина: а) *чији* су ма́чики Ц; од *чији* пр́сти Ж; *чиви́* сте? Ч;

чиви́ су де́ца Т; не зна́м *чиви* су ко́ла П;

б) *чије* кра́ве Ж; *чиве́* су гу́ме Ц; *чиве* но́сиш П и сл.

Заменица *какав*

2.2.2.3.3. У мушком роду односно-упитна заменица за каквоћу има облик *какѐв*, у средњем роду је *какво*, а у женском *каква*. Могу се чути и облици са полугласником у првом слогу: *кѐкѐв, кѐкво, кѐква*. Општи падеж м. рода гласи *каквога* или *каквог* када се исказује нешто живо, у ж. р. је *какву*, а у с. р. су облици исти као у номинативу. Множински облици ове заменице гласе: *какви* за м. и с. род, *какве* за ж. род.

а) *какѐв* си тој чо́век Т; *какѐв* је би́ја М; *какѐв* је оту́да Н; ко́ј *какѐв* је чо́век О; *кѐкѐв* ли је Р; *кѐкѐв* си ми тој но́ж донѐла Ж;

б) ви́ш *каква́* је тего́ба П; *каква́* рабо́та је би́ла Ч; *кѐква́* шко́ла ГД; *каква* је - та́ква је П; *ка́ква* чи́ста же́на Рљ;

¹³¹ О облицима са *в* (*чив, чива, чиво, чиви, чиве*) више у т. 1.3.2.12. нап. 53.

в) знаш *какво* је оздол П; да видиш *какво* је Љ; *какво* је време дошло; ники *какво* ти не Н; кој га знаје *какво* је Сл; *какво* је тој поштовање било Ц; *какво* дрво Ц итд.

Општи падеж: а) *каквога* ти оћеш П; *каквог* је па нашла Т;

б) *какву* пијете Р; *какву* ти не грицку ги купив П; *какву* школу Ч; *какву* школу има Т; *какву* сајгију ми правив тамо П; *какву* кућу ГД;

в) на *какво* дете Ч; *какво* имање је после накуповала П итд.

Множина: а) *какви* су Цакановчани Ц; *какви* па људи Ч;

какви су ги јаја Т; *какви* трња, да знаш Рљ; на *какви* кола Т;

б) *какве* су снашке М; *какве* ти испаднаше П; *какве* ташне носив Ц и сл.

Заменица *колики*

2.2.2.3.4. Односно-упитна заменица за количину има облике *колики*, *колик* за мушки, *колико* за средњи, *колика* за женски род. Постоје и деминутивне форме типа: *количак*, *колично* и сл.

а) *колики* човек Ц; *колик* је да знаш Ж; *количан* је, да га видиш Рљ; *количак* је бија тд П;

б) *колика* беше Марија Ц; *количка* ву је ћерка Т; из *колику* чашу Ч;

в) *колико* је израсло да знаш Рљ; па *колико* ги је било дете П; тој бебе *количко* је П и сл.

Множина: *колики* људи П; *колики* су ти деца Ч; *количке* девојке Ж.

Неодређене заменице

Заменица *неки*

2.2.2.4.1. У мушком роду неодређена заменица има облик *неки*, у с. р. *неко* и ж. р. *нека*. Општи падеж у м. р. има очекиване форме за означавање нечег живог: *некога/неког*, у ж. р. *неку*, а у с. р. као у номинативу. Множинска форма за м. и с. род је иста: *неки*, а за ж. род је *неке*.

а) Благе ми је рођак *неки* О; има *неки* човек Сз; *неки* велики проблем Т; *неки* дон Н; *неки* миратовачки Ајра Ц; *неки* надимак Н; *неки* његов П; *неки* Шиптар О;

б) *нека* муча П; *нека* црква Н; *нека* Шиптарка О;

в) *неко* место О; *неко* тањирче П и сл.

Општи падеж: куде *некога* богаташа О; куде *некога* турскога агу О; на *некога* попа ћерка О; по прадеду *некога* О; сретнала *неког* шофера П; по *неког* Сефу Т;

од *неку* страну отуда О; под *неку* кућу Ц; у *неку* школу П; ће си направи *неку* багатулу О;

из *неко* село Р; видела *неко* дете Љ; на *неко* дете Т и сл.
 Множина: *неки* људи Т; *има*м *неки* људи Ц; *они* питува*ли* *неки* људи О;
 још *неки* други Н;
неки брда М; *неки* железа П; све *неки* имиња; *неки* камења Ц; *неки* деца
 доодише Ч;
 дубице *неке* О; још *неке* њиве М; *неке* српске куће Ц; немамо *неке* реке
 Р; *неке* рашчокљане П.

Код неодређених заменица некада се може чути вокал *и* на месту *е*:
 докторе, дајте *ники* маз П;

нику руду Н;

ники двојица Н; *ники* црепови Н.

У значењу неодређене заменице употребљава се форма броја *један*:

има један бик П; ис Куманово дође *један* П; ја сам узимаја *један* прашак

О;

имала гу је *једна* Прешевљанка П; *дала* сам *једну* тунику П;

једно вече П;

једни пешкири П; беву *једни* људи Сл;

с њи *једне* жене Т; узедо *једне* браве П и сл.

Неодређена заменица за каквоћу

2.2.2.4.2. Ова заменица има облике за сва три рода у једнини, док у множини постоје два лика: један за м. и с. род (*некакви*) и други за женски род (*некакве*). У општем падежу стање је исто као и код осталих придевских заменица: у м. р. наставак може имати покретно *а* или може бити без њега: *-ога/-ог*, у ж. р. је наставак *-у*.

беше *некакав* у одело Ц; *некакав* брат му је Сл; *некакав* рођак му дође Сз;
некакво бело му искочи П; *некакво*, какво ти не Н.

Општи падеж: *има некаковога* брата Ц; *нађе некаковог* шунтавог Т;

некакву сламу нађомо Ч; с *некакву* дрвену Т; *узми некакву* голему
 кашику П;

на *некакво* место Св и сл.

Множина: *некакви* рођаци П;

некакви брда отуда О; купише *некакви* кола Рљ;

некакве жене пролазив Ц и сл.

Одрична заменица *никакав*

2.2.2.5. Код одричних заменица ситуација је слична оној код неодређених: постоје облици за сва три рода у једнини, два су облика у множини, код општег падежа за живо препознају се форме м. и ж. рода.

испуцан, *никакѐв* П; онѐј натам *никакѐв* Ц; *никакав* нѐсмо турали прашак, бре П; штѐ сам купи́ла, *никакѐв* нѐје Ж;

нѐма *никаква* во́ћка Ч; епа, *никаква* нѐси М; *никаква* је Љ; *никаква* сто́ка нѐје има́ла П;

никакво кѐд га испѐчеш Ж; нѐко *никакво* П; *никакво* кола́че нѐмам М итд.

Општи падеж: с *никаквога* ће се договара́ш П; такво́г *никаквог* има́м до́м ТР;

никакву нѐсмо има́ли Т и сл.

Множина: *никакви* су би́ли П; ђи́ су ти *никакви* Сл;

нѐма *никакве* у́нихопке П и сл.

Опште заменице

Заменица *сваки*

2.2.2.6.1. Облици придевске опште заменице имају облике за сва три рода: *сваки* /*свак, свако, свака, свакакав, свакакви*... У м. р. може се наћи покретни вокал као и код осталих придевских заменица.

Ми се чи́ни *сва́ки* дѐн П; *сва́ки* тре́ћи да́н П; *сва́ки* дѐн гле́дам му́ку Т; *сва́ки* дѐн О; *сва́ки* ме́сец дѐна Ч; *сва́к* дѐн П, Ч, М, Н, Сз, Т; *сва́к* ће ти ка́же Љ;

сва́ка дево́јка П; *сва́ка* ку́ћа је има́ла сто́ку Рљ; *сва́ка* со́бу си има́ П; *сва́ка* у́ме да развуче Рљ;

сѐд *сва́ко* де́те О; *сва́ко* ју́тро П, М, Ц, Сз; *сва́ко* ле́то П, Ц, Т; и сл.

Општи падеж: за *сва́кога* рођа́ка Р; *сва́кога* комши́ју да ви́каш П; за *сва́ког* чо́века Сл; *сва́ког* ће пови́кне Б;

сва́ку доли́нку Р; ће у́зме *сва́ку гри́цку* П; да́ш на *сва́ку* по не́што Ж; штѐ ту́римо на *сва́ко* дрвце́ П итд.

Од општих заменица за какво́ћу нашли су се примери:

сва́какав ти до́ђе Н;

сва́каква па́ра П;

сва́какво мо́ж се напра́ви Ц; од *сва́какво* има́ Т;

сва́какви ми до́ђев П; *сва́какви* ћели́мчики Ж.

Заменица *сав*

2.2.2.6.2. Општа заменица *сав* сачувала је свој стари облик у лексеми *вѣздан*: *вѣздан* по ђвце Сл; нѐма га *вѣздан* Ц; рабо́ти по *вѣздан* ГД.

У средњем роду употребљава се облик *све*.

вла́га та́мо *све́* М; *све́* је та́мо Љ; *све́* куде́ би́ло Р; *све́* попада́ло О; *све́* је спре́мено П; *све́, све́, све́* ме потсе́ћа П; од *све́* има́ Б; још не́ беше прода́ја *све́*

Ц; *све* знаје, *све* Н *све* преко нас Сз; *све* се делило тџ П; *све* се принесе Рљ; *све* у камен Р; ће исече *све* Р итд.

Уз збирне именице *деца* и *браћа* обично стоји облик *сви* у м. р. множине:

деца *сви* туј Ц; на *сви* тојица браћа П;

али и: *све* три деца О; *све* три деца сам очувала О; *све* три деца су ми ишли у школу П.¹³²

У множини су регистровани облици м. и ж. рода:

иначе, овија одрасли *сви* О; кад направимо *сви* П; *сви* гу викав Т; *сви* идев Љ; М; *сви* отидоше Т; *сви* посебно Ц; *сви* смо си живели Т; *сви* се радујемо Ж; *сви* су повезани М; *сви* у село Б; на *сви* Стрезовчани М итд.

све су ми тој викале Ж; *све* су тџ плеле Т; на *све* три купим П; са *све* стране О и сл.

2.2.2.7. На крају поглавља о заменицама може се закључити да су у прешевском говору заступљене скоро све врсте заменица.

Деклинација заменица показује аналитизам. За разлику од неких суседних говора као што су кумановски и пчињски (Видоески 1962: 156, Јуришић 2009: 179), прешевски говор не познаје Д јд. типа *њему*, *кому* и сл. Оваква синтетичка форма сачувана је једино у множини личне заменице 3. лица: *њима/њим*. У осталим случајевима употребљава се аналитичка конструкција *на + ОП*.

П Р И Д Е В И

2.3. У прешевском говору могу се чути облици придева одређеног и неодређеног вида, који се препознају у формама мушког рода. Одређени вид чешће се среће код ономастичких ликова или неких устаљених израза који су обично преузети из књижевног језика (*радни сџај*, *бели лук* (уколико није само *лук*), *црни лук* (обичније је *кромид*) и сл.).

¹³² У оваквим случајевима Белић облик *све* тумачи као прилог: „Уз именице што значе множину (збирне и сл.) стоје придеви и заменице, атрибутивно употребљени, често у множини мушког рода: *моји деца*, *џурски деца*, *његови дружина* [...], али такви случајеви представљају ипак изузетке. Често се уз такве именице употребљава *све* прилошки: *све војску*, *са све децу*“ (Белић 1999: 399).

Придеви мушког рода

2.3.1.1. У прешевском говору нису необични облици неодређеног вида који су непознати стандарду.

кò је бòљ П;

Он је бија главан Рљ; кò је главан П; он је најглаван човек бија П; али и: главни кувар Ц;

има гòрањ пùт О; по гòрањ пùт О; као и: а ми на гòрњи спрát П;

дòљањ спрát Љ; дòљан(њ) спрát га оружале ГД; али и: а овој е дòњи П; дòњи крај Б; на прозор дòлњи Н; тамо на дòлњи спрát П;

домáћи парадајз П; али и: домáћи áјвар П; домáћи пинџур П;

на мál прс Т; Илија, најмал син ГД; Мија, најмал ГД; Тефа бeше најмал ГД; али и: овeј мáли нeма деца ГД;

у грнац замеси́ла лeп, мумуру́зан П; као и: има бре и му́мурузни Т;

окру́гал је П; онeј окрúгал ГД; ређе: на онeј окрúгли П;

овој е òрáв човек Ц; онeј òрáв ùвек испáшта П;

онeј сре́ђан рид О; он ги је сре́ђањ П (као и: наш рид сре́дњи Н), òслеђањ је дошја Ч; али: па òслeдњи пùт М; чика Анђел òслeдњи пùт О итд.

2.3.1.1.2. Облици неодређеног вида сређањ/сређан настали су аналогijом према облицима одређеног вида типа: òређашињи, садњи (Богдановић 1987: 175). О односу сугласничких група дњ : њ в. више у т. 1.3.15.3. и нап. 107.

2.3.1.1.3. Остали придеви неодређеног вида:

кeд је áран чича, áран П; бeл коњ Б; ниша́дар бeл П; он бóлан ГД; бòлесан је бија Ч; татко му је бòлесан П; врeл зeјтин Ч; собу́че се гòл П; купу́јев гòшòв лeб П; ручак гòшòв Љ; ууу, голeм ора́ имаја Ц; Душко Дебeл П; дебeл је Сз; он дебeл, висòк П; јeдaн дебeл човек Ц; па имале смо мòс дрвeн, обичан О; тој е јeдeн дугáчак рид О; жив срам Б; жу́и пeсак Ц; он нeје каба́и ГД; кисeл кyпус П, Ж, М; по́друм је много лaдан мòј ГД; лeй му бeше сир ГД; кeд је лòш Љ; јeс бeше малeцак Рљ; мил он Сл; eвe двe гòдине мршaв ГД; окрúгал је Б; онeј окрúгал ГД (ретко: није окрúгли П); чича ми је òзнаи́ човек П; јeди, òсан је Љ; òe омeсим онeј òсан зeљaник ГД; штò је бија човек рабòшан П; Она штò збòри, адвокат нeје рaван Ж; рaжeн лeба Т; ржeн лeб П; скржaв Б; сшáр човек Сз; ти си шврдoглaв Р; млòго је шeшaк П; млòго убaв сир ГД; бија је цeл Љ; вржe ги по цeл дeн Ц; на свaдбу цeл дeн, цeл нòћ Т; нeје цeл лeб Т; нeки пùта цeл лeб изeја П; цeл дeн се договaрамо Ц; цeл живòт Б; цeл нòћ код нaс М; цeл нòћ се чује Св; онакeв црвeн крoмид Рљ;

Р; Млого *убава* паприка Ж; *црвена* земља Т; *црквена* зграда Н; а *ћорава* беше О;

Барчевска школа Р; Бежанија *средња*, *горња*, *долња* Н; *Буковска* река и *Црвена* река Р; *Мала* река Р; *Малечка* река Р; *Голема* река Р итд.

Код именовања празника женског рода постоје примери придева у мушком роду који стоје уз именицу ж. рода, што се чини резултатом уједначавања према именовањима празника мушког рода који су бројнији.

иде *Свети* Јелена Ж; на *Свети* Петку Лб (али и: *Свети* Петка П; *Свети* Јелена Ч).

Придеви средњег рода

2.3.1.3. Придеви средњег рода најчешће имају наставак -о, али се може чути и -е.

Придеви средњег рода на -о:

арно је Ж; он се обукја у *бело* одело ГД; *брљиво* беше от крај П; једно *велико* корито П; *винско* сирће купи П; како једно *воденичко* тркало О; за *војно* лице удата је П; *големо* село Рљ; на тамо је *гиланско* Н; *големо* ву је дете Лб; *голубово* гнездо М; само једно дрво има *дебело* М; *дубоко* орање П; а овамо је *дугачко* П; море, *жэнско* се крије Ж; тамн *живо* за трчање ГД; једно *земљано* П; па се пече у *земљано* М; млеко ги *јак* било Ж; али *кућно* ће те једе Сл; тој блато *лековито* П; *љуто* не једем ГД; девојче *малечко* Т; *мало* време О; беше *мразовито* Сл; пушти га, *недрга*во Ч; *ржено* М; као за *српско* сирење О; *српско* гробље Н; *свињско* брдо Н; *ситно* али *цврсто* П; *ситовно* је, *ситовно* Ж; *слепо* црево П; дете *славно* Лб; знаш како у *ситаро* време П; за време *шурско* Сз; тамо има једно врпче *црвено* Ж; *уалено* маче М; *убаво* снашче П; *убаво* му је млеко ГД;

Алићерско *иладнишће*, *Длго* *иладнишће*; *Мало* Рајинце онамо Р; *Мокро* поље М; *Орлово* гнездо М; *Сурдуланско* имање Р итд.

Срећу се и облици уопштавања овог суфикса, али се не може рећи да је тај поступак остварен у потпуности:

баш *врѹ*но Т; не *врѹ*но, млако Т; неје *врѹ*но Рљ; што је *врѹ*но, не се пије П; тргни тој *деишњо* П; *дивљо* неко дете М; *Кокошињо* никако Ц; *поготово* *кокошињо* Ц; *крављо* ТР, Сл; кад је *лошо*, ће дође добро Сз; много *лошо* О; неје *лошо* Лб; сѡг *лошо* Ж; сѡд како биднало *лошо* Т; ће бидне *лошо* Сз; што си *лошо* девојче П; *ћубре* *иrolеињо*, *јесењо* Сл; као *иуђо* дете О; тој си је *туђо* Лб; у *иуђо* је паднаја Ж; Те нарићам *иуђо* дете Ж; да не ми је *иуђо* Сл; у *Лошо* Букурѡвце О; прво је *Лошо* Букурѡвце О и сл.;

али и: *вруће* је, не *пипај* Ч; *јагњеће* ли је М; *козје* млеко П, Ч, Ц; *неје* *лоше* П; *ицелеће* месо Ч; о[д] *иуће* ће зарадите, не П; не у оној *Доње* Врање П; *Лоше* Букуревце П, Ц итд.

Присвојни придеви

2.3.2. Присвојни придеви имају форме за сва три рода. Присвојни придеви од именица м. р. имају наставке *-ов* и *-ев*, у с. р. то су *-ово*, *-ино*, а код именица на *-а* суфикс присвојног придева је на *-ин*. Мали је број примера присвојних придева од именица средњег рода. Ови облици граде се додавањем суфикса *-ски*. Уколико присвојност није исказана придевским облицима, онда се то чини поступком аналитизма.

а) Присвојни придеви од именица I деклинационог типа: *голубова* њива М; *купи* кућу *Бобанову* Ц; *Душаново* тамо Ц; *Злаћанова* колиба Т; Деда *Јованов* кладанац Р; *Пејров* рид се зове О; *Пејрово* брдо О; *Руфай-Адемов* забел О; *Веселева* кућа Р; сас *Бошкову* мајку П; не ли беше *Денкова* она Н; *Денков* сестричић Ц; о[д] *Трајкову* кућу Н; онда *Шарково* гумно Р и сл.

Присвојни придеви од именица II деклинационог типа: *бомбонче* *бабино* Ж; *дуде*, *дуде* *бабино* П; *дедино* око П; *Бабина* њива М; у *Веркину* кућу кој е сак ГД; *Дацина* мајка и ја П; *Дивнин* и *Цакин* П; На *Лилу*, мори, на *Лејину* сестру Ж; *Марин* гроб Н; баба *Ситојањкин* сок П; један *Ганин* ГД; тамо куде *Бошину* кућу Ц; *Жикин* деда П; *Жикин* татко П; онај *Јавина* њива М; *Тозина* кафана П и сл.

Присвојни придеви од именица III деклинационог типа: *селски* пут Љ; на *селско* гробље Б.

б) Аналитичко исказивање присвојности: *на браћа* син Ж; да неје овај *на мајсџора?* Ж; *на Миле* мајка от Врање Ж; *на Миле* мајка се јави синоћ Ж; син *на Ранђела* ГД; *на Срђана* жена Ж; *на Велку* ћерка Ж; *на Верку* брат ГД; *на Леју* сестра П; *на Лилу* син Ж; што беву *на Ситојанку* Длагу О и сл.

Компарација придева

2.3.3. Компарирање придева, као и осталих врста речи (именица, бројева, глагола, прилога), у прешевском говору је углавном аналитичко. Компаратив се може исказати суплетивним облицима, али је већи број оних који се граде уз помоћ морфеме *ѿо*,¹³⁴ док суперлатив настаје додавањем *нај* на позитив.

¹³⁴ „У другим нашим говорима *ѿо* се такође употребљава, али само у једном сличном случају. Оно значи апсолутно модификовање некаквога придевског значења, не релативно као

2.3.3.1. Компаративни облик може бити сложеница или се састојати из две речи при чему је акцентовано *ѿо* одвојено од позитива (в. Богдановић 1987: 176, Марковић 2000: 158). Срећу се и суплетивни облици *бољи* и *гори* као и облици који чувају синтетизам у компарацији.¹³⁵

ѿоголем је О; *ѿодебел* беше Р; *ѿолош* је зѣјтин него *мас* ГД; *ѿомалечак* је мој Ч; на тога *ѿомалога* ГД; море *ѿомлад* је Љ; *ѿосѿарога* преженује сина Ж; *чи́ча* ми је *ѿомлад* човек бија П; *ѿоубав* беше Рљ; он *ѿослаб* од мене Ж; не́како *ѿоцрн* Ч;

али му се свиђа и онај *ѿомала* П; како́ сам била *ѿомалечка* П; *ѿосѿара* је била од *чи́чу* осам године П; Ја́ од Љу́бу *ѿосѿара* сам Ж; *ѿосѿара* једну годину ГД; тој не́ка *ѿосѿара* овца Ц; Од му́жа ми сам *ѿосѿара* три го́дине Ж; *ѿосѿара* је *ѿоубава* Б; она *ѿоубава* од мене П;

да пра́вев *ѿоголемо* Сл; оно́ј *ѿоголемо* Сз; *ѿимаше ѿо́јефѿи́но* ГД; мале́цко, *ѿомале́цко* о[д] те́бе Ж; *ѿомалечко* га напра́ви Љ; ви́ка да је *ѿоску́йо* ГД; оно́ одма *ѿочисѿо* Сз;

ѿоголеми, мори, бе́у ГД; *ѿоголемики*, ми се чи́ни, бе́у ГД; *ѿосѿари* су бра́ћа Т; *ѿосѿаре* же́не зна́јев Сл;

он ми је *ѿо бли́зак* М; *ѿо ро́ђен* је Ч; на Сѣнту но́с *ѿо ши́љасѿи* Р; *ѿо вре́дна* је била Љ; Овѣ́ј *ѿо зрѣл* Ж; ле́пши човек и *ѿо кру́ѿан* О; тѣ́ј е *ѿо лековѿи́и* П; *ѿо рабо́ѿина* Рљ; *ѿо уку́сна* тво́ја Б; на́ши *ѿо здра́ви* су били де́ца Ц; *ѿо ѿа́меѿине* од мене Ц итд.

ко́ је бо́љ П; ко́ј е бо́љи П; бо́љи је од не́га Ч; за бо́љи жи́вот П; она *ѿимаше ве́ћу* пензију од мене Сл; го́ри је од њи́ Љ; *мла́ђа* је годину да́на ГД; та́ј *мла́ђа* две го́дине О;

ле́ѿиши човек и по́ кру́пан О; *сѿиари́ји* од мене Ц; та́ј *сѿиари́ја* ће́рка што ми је О; *сѿиари́ја* је Јѣлица П; ће́рке *сѿиари́је* О и сл.

У значењу *гори* користи се и турцизам *беѿѿер* (*beter* 'ružniji, gori' Шкаљић: 140):

ови́ја су *беѿѿѿер* од Шипта́ри ГД; *беѿѿѿер* од њи́ П; оно́ испадна *ѿо беѿѿѿѿер* Ч и сл.

2.3.3.2. Суперлативни облици представљају сложенице које могу имати и два акцента. Суперлатив се гради од речце *нај* која се додаје позитиву или суплетивном, односно синтетичком облику компаратива.

у компаратива. У томе јесте разлика међу њима“ (Белић 1999: 298).

¹³⁵ В. Марковић 2000: 157, где се архаизмом сматрају облици компаратива од придева *сѿиари* и *мали*, док се остали облици синтетичке компарације посматрају као нанос из књижевног.

он је најглаван човек бија П; он је најголем Љ; Мија, најмал син на Ранђела ГД; најмал син му Сз; најмал је бија Љ; Ћефа беше најмал ГД; тој најубав Рљ;

онај најмала ћерка у Трупале П; најсѝара чѝшма Ц; старамјка, тој е стринка најсѝара П; од овуж најсѝару нашу ГД; узѝја најубаву и најсѝару П; на најглавно су га туриле П; тој најмалѝчко Ц; тој е најљлодно зѝмљиште О; кад не познаваш најрођено ГД; најсѝаро дѝте Б; најбогаѝи што су Ч итд.

мој најбољи друг П; тој е најбоље Љ; моја снашка је најбоља снашка Ж; ако си најгори П; као најгори ђак П; тѝј најсѝарији брат његов Ч; онај најмања тѝглица П; само најбољи ѝдев П; да су најсѝарији Н; најбоље године М; најлеѝше жѝне су тамо биле П и сл.

Познато је да се могу компарирати и именице, бројеви, глаголи, прилози, предлози (в. Белић 1999: 298).¹³⁶

Примери забележени у прешевском говору:

ѝо је човек од сви њѝ Љ; нај газде у сѝело Т;

он ѝо ће знаје Св; ѝо се је рабоѝало Т; овај ѝо рабоѝи Ц; ѝо ће ѝмаѝе П; нај што ми је бѝло жал О; тѝк па нај нѝма лѝк ГД; љѝди нај рабоѝив Сз;

такој су га називали раније М; ѝогоре је кућа бѝла Т; ѝодоле је тој мѝсто ТР; ѝонавам га дотѝрај Р; ѝонаѝред Т; верѝдба ѝонаѝред, ѝоѝам свадба Ж; ѝо наѝред је отѝшја Ц; тури га ѝонаѝам Ч; ја нѝсам месѝла, богами, ѝододамначка ГД; Бобе ѝорано је заврѝија М; ѝосѝаро изгледа Рљ; ѝоѝешко ги је на њѝ П; најѝешко ми је бѝло тѝд Ж итд.

ѝма ги ѝо на крај Св; ѝо до њѝга П и сл.

Деклинација придева

2.3.4.1. Придеви м. и ж. р. имају облике општег падежа који се код мушког рода разликују од номинатива само онда када значе нешто живо и овде су издвојени само такви примери. Општи падеж м. р. има наставке -ог(а) или -ег(а), а ж. р. има уобичајено -у. Као и код именица и заменица, придеви средњег рода имају општи падеж једнак номинативу.

а) овољичкога, најмалога сѝна О; изабрали најмладога Н; млоγο смо имали ѝѝаснога чѝчу П; да га видиш онаквога, ѝѝјанога Т; нека засвѝра и код сиромашнога П; једнога сѝарога татка ѝмамо П; мајкинога чѝчу ударѝја по главу П; куде некога ѝѝурскога агу О; на Стојадина Леворѝчкога жѝна ГД; са Сузинога Душана је генѝраѝија ГД;

¹³⁶ В. и: Павловић 1939: 180, Стевановић 1950: 117, Богдановић 1979: 73–74, Ћирић 1983: 79, Реметић 1996: 479, Вукадиновић 1996: 192–193, Марковић 2000: 157, Младеновић 2001: 372–373, Јуришић 2009: 181, Младеновић 2013: 284.

онoг голéмог нé га знам Љ; вoзимо мр̑ивoг војника П; му̑авoг те прави Ч; сэд овoг њослédњег ГД; зэдњег ће га оstäви Т;

б) тражи бéлу аљину П; па ударише плóчу бей̑онску О; да идемо у Вéлику Плáну бар Р; по једну чáшу винску П; има голéму плáту Ж; у гóрњу маáлу ГД; штó бéву на Стојáнку Длэгу О; има дoбру пéнзију М; на дoњу стрáну Рљ; то је од ицéйену футу П; стáвим кóмову ракију Љ; лáдну крпу кэ туриш П; у лéйиу кујну П; ти оћеш ли љу̑иу ГД; бóжем да доведем ону̑ малéцку Ж; у оcnóвну шкóлу Сз; ја сам њoљoйривредну плаћаја Сл; од њрoшлу гóдину још Ж; од њрoшлу има Рљ; рáдничку књижичу Сл; имамо сй̑орну једну планину Р; сэк сас сй̑удéну вóду Т; цéлу зиму О; пóсле чéшму Јанузову Н; oдма до Жикину сéстру П; за Јéличину свáдбу П;

в) на бéло марáмче П; од голéмо имáње Сз; у голéмо сéло Ч; на њoгoлeмo дéте М итд.

Код придева женског рода могу се чути и облици генитива из синтетичке деклинације (в. т. 2.1.9.1.1.) с лéве стрáне Ч; њрoшлe гóдине бéву сй̑рови П и сл.

Множина придева

2.3.4.2. Множински облици придева м. и с. р. имају наставак -и, а код ж. р. је то -е.

а) блáги љúди П; свé бoси идешемо Ц; нéки бугарин̑ски Ц; бóлови вéлики П; вéсели су кúмови бй̑ле П; једни̑ длэги рукави Ц; астáли ду̑или Ц; једни̑ жу̑и̑и волóви имашеву ГД; завидљиви Ц; а они̑ кр̑вави oбојица Ц; опéнци лáковани Сз; Море, и сй̑нови лóши Ж; какo су лúкави О; мирáй̑овачки пóседи Ц; у тија цакови нáјлонски ГД; да л сте ви нóрмални, љúди Ц; нéки њр̑и̑ени Ц; опéнци они̑ја свй̑и̑ски Ц; сй̑и̑и̑и зуп̑ики Ц; за ср̑и̑ски пóтеси Ц; они̑ какo су њáмeй̑ни О; убави ораси Ч; образи цр̑вéни Рљ; чй̑сй̑и̑и смо си бй̑ли Сл; Длэги кáмeња гóре Р; Бoшкови су ту̑ј ГД; Драгом̑ирови Т; Јан̑чини знам Н; Лéнгини Н; овй̑ја Ран̑ђéлови ГД; овй̑ја Рáй̑кови идóше О;

голéми јáјца нoси Св; то̑ј су њрéшевски ло̑зи̑ња; сéлски пúтишта Љ; фáрбани јáја Б; цр̑вéни јáјца и лúк П;

Уз именице браћа, деца, очи и уши, затим код неких именица плуралија тантум, као и код неких збирних именица (в. т. 2.1.5.3.4, 2.1.6.3.4, 3.1.1, 3.1.2, 3.1.3.) придев има множински облик на -и.

вéлики браћа има Б; њoсй̑ари су браћа Т;

дéца су ми гологла̑ви П; то̑ј су Звoн̑ови дéца Љ; лéйи дéца oбедве Ж; дéца малéцки Ч; oдив дéца мáли Ж; мáли [деца] су умрéле Ж; нáшински

деца учиш Ж; који су деца *сиромашни* П; *иуђи* деца Ч; *красни* си дечица Ж; дечица *злајни* Рљ;

секо, што су ти очи *надувани*? Ж; *илави* очи на деду Рљ;

големи уши Ч;

најћев неки *војни* кола П; сас кола и тој *дрвени* кола Н; *нерегистровани* кола Ц;

цигански гробја куде су Н и сл.

Придев уз именицу *комишје* може носити обележје мушког рода, што представља начин семантичког преобликовања: немаш *добри* комшије Ц;

б) *беле* земље, тој су *ћеренљиве* земље О; *беле* патике, *беле* сокне П; ћ идемо *бо*се на собор П; *велике* су Љ; дава ву две *гниле* крушке П; *Големе* су Ж; *грбаве*, *и*ројаве руке немам П; тэд *длаге* аљине Ж; *длаге* сукње Ж; *добре* су, *убаве* Б; от сливе *зелене* П; а ми *јадне* Рљ; *ладне* руке Сз; онџ *мале* чоколатке Ж; *миле*, *мори* Ч; несу имале тџда *мрзле* рибе П; обџдве *сироје* П; *сијаклене* флаше смо имале П; *Сијаре* девојке несу оћале тџг Ж; *суве* рибе, *оволике* П; *ијесне*, а *дугачке* М; праи ги *ијџнке*, *ијџнке*, *ијџнке* ГД; *ијурске* ли су биле П; теј *убаве* њиве О; има неке *црвене* Љ; има *Душанове* њиве Ц; *Барчевске* њиве О; има Трле *кишинске* О; у *Шефске* ливаде Ж итд.

2.3.5. Придеви у говору Прешева имају облике за сва три рода једине. Облици општег падежа препознају се у м. роду, онда када се говори о нечем живом, и у ж. роду. Код придева с. р. облик општег падежа једнак је номинативу. Присвојни придеви могу имати своју синтетичку форму, али може доћи и до примене аналитизма у исказивању присвојности. У множини је дошло до уједначавања форми м. и с. р. и то у корист мушког рода.

БРОЈЕВИ

Основни бројеви

2.4.1.1. Број *један* има облике за сва три рода. У м. роду то је обично облик *један*, али се може чути *један* пре свега онда када се говори о времену, сату. Ликови *једна* у ж. и *једно* у с. роду имају акценат на ултими (в. т. 1.1.4.1.1. и 1.1.4.1.2.). Посебне форме за општи падеж постоје за м. р. (када је реч о нечем живом) и за ж. род. Општи падеж м. р. има наставак заменич-

ко-придевске промене: *-ога/-ог*, а у ж. роду је *-у*. Број један је забележен и у множинским ликовима – за м. и с. род *једни*, за ж. р. *једне*.

два-јѐдан, два-јѐдан П; дошја је око јѐдан Сл; дошја је у јѐдан П; има јѐдан и нешто Ц; у петнаес до јѐдан ГД;

и било је *едно* Р; *имаше* још *једно* М; *једно* је шест *и* *једно* П; *једно* село не
дели П; *једно* се пресвукло Ц; *једно* слово Ч; *једно* у руке, *једно* у стомак П;
само *једно* врпче П; само *једно* дрво има дебело М;

Општи падеж:

једну годину у Миратовце Ц; *једну* недељу ги је носија Н; да узимаш *једну* партију воду П; још *једну* њиву је узела П; *једну* кућу ће направимо Т; *једну* везану блузу ГД; само *једну* мучу Сз; писало је на *једну* таблу Н;

У ж. роду могу се чути и облици генитива јд. броја *један* типа: *једне́ године* П.

2.4.1.2.1. Број *два* има један облик за м. р. и један за с. и ж. род.

двѣ воденице П; двѣ годинке О; око двѣ иљаде Ц; двѣ кашике шећер П;
има двѣ кѹће ГД; оне су двѣ сѣстре Сз; једно мѹшко, а ћерке двѣ П;

има *двѐ* дѐца ГД;¹³⁷ остави *двѐ* дѐца ГД; ставила *двѐ* јајца Ц; његови *двѐ* дѐца П; *двѐ* дѐца родија П; *двѐ* зрнца у кашику Ц; *двѐ* прасики ги остави Ж; *двѐ* унучики води Т; *двѐ* ћебиња сам дала Ч и сл.

Некада се уз именица с. р. може чути облик *два* (в. т. 2.1.6.3. и 2.1.6.3.1.): на тија *два* мѐста Р; *два* јагањца тѐд купи П; *два* тѐлца имашемо Т.

2.4.1.2.2. У прешевском говору употребљавају се облици *оба* за м. р. и *обе* за с. и ж. род.

оба (у збирном значењу) нѐсу с памет Ц; *оба* пијев Сл; *оба* сина је оженила Рљ;

обе су биле Ц; *обе* заједно дођоше Т; на *обе* ћерке је дала П; на *обе* ципѐле Ц; немој *обе* да писујеш Ц;

обе стапчики се прифати́ле О; *обе* дѐца одвѐла Ч; на *обе* мѐста Ц (али и: на *оба* мѐста П); *обе* мачики по њу Б; врза́ше ми *обе* очи П; на *обе* уши Ч (али и: *оба* *ока* ми су́зив Т; *оба* *ува* П)¹³⁸ итд.

2.4.1.2.3. Могу се чути и форме *обадва* за м. р. и *обедве* /*обадве* за с. и ж.:

обадва бра́та Ч; *обадва* су туј Ц; *обадва* су жи́ви Ж;

за *обедве* стигна́ Лљ; на *обедве* сам дала Св; *обедве* дѐца су на́ши Лљ; *обедве* си́роте П; *обедве* су се уда́ле Ч; *обадве* су ради́ле Рљ;

узе́де *обедве* дѐца Т; *обадве* дѐца Ц¹³⁹ итд.

2.4.1.3. Код неких бројева од *и́ри* до *десей* могу се јавити фонетске измене (*чеи́ри*, *шес*).

Примери:

и́ри бра́та Ц; по́ђем ови́ја *и́ри* дѐна Т; до *и́ри* саат, до чѐтри ГД; јѐдно *и́ри* го́дине П; у *и́ри* ГД; кусна́ двѐ кашичице, *и́ри* П;

чеи́ири сам ставила М; сѐд са́мо за ови́ја *чеи́ири* Сл; остави *чеи́ири* дѐца ГД; мо́ја ма́јка *чеи́ири* П; од *чеи́ири* Т; љу́ди га че́кав од *чеи́ири* Ц; *чеи́ири* спра́та ГД; ја́ *чеи́ири* па́рчики узѐдо Ч; јѐдно *чеи́ири* го́дине Сл; у *чеи́ири* очи Ч; *чеи́ири* смо биле О; *чеи́ири* ћерке П;

за ти́ја *и́ейи* дѐна ГД; ја́ *и́ейи* унучики П; *и́ейи* и́љаде сам дала Т; *и́ейи* ку́ће су биле Т;

¹³⁷ Облик *две* представља остатак двојине, док именица *деца* у прешевском говору има облик множине средњег рода те је, као таква, непроменљива (в. Белић 1999: 230, 240–242, в. т. 1.2.4.6.).

¹³⁸ В. т. 1.2.4.6.

¹³⁹ В. т. 1.2.4.6.

шес беше довеја ГД; *шес* комада П; *шес* године Сл; *шес* иљаде динара М; седамдесет шест Ц; а сѐг наше *шес* ГД; *ше* сина Ч; *ше-ше* чѐтри, неће да се јави Ц;

седам плацева има Ц; *седам* куће по двојица ГД; *седам* душе О; *осам* деџа родила Н; у *осам* саат ГД; *ко*лко су *осам*, пѐт, море и више ГД;

девети деџа је родила П; једну има *девети* године ГД; биле су око *девети* куће, дванаес, петнаес Ц; око *девети* Рљ; туј има *осам* са *девети* М; *десеи* и петнаес ГД; има *десеи* метра дрва Р; *десеи* године М; *десеи* милиона евра ГД итд.

2.4.1.4. Бројеви од 11 до 19 најчешће су упрошћени јер се губи крајњи глас из групе -*сѝ*, а има и уметања *ј* у медијалној вокалној групи.

дођомо у *једанес* саат ГД;

ја сам *дванаес* године живеља с њѐга П; наша *дванајес* Сз; *дванајес* јѐвра Сл;

ѝринаес ваљда П; *ѝринаес* има Ч;

чеѝрнџес је имало ГД; *чеѝрџаес* М;

ѝеѝнаес чаја дневно П; а мушко *ѝеѝнаес* Ч; *ѝеѝнаес* ги има Рљ; *ѝеѝнаес* евра М; у *ѝеѝнаес* до јѐдан ГД; *ѝеѝнаес* семенке М; *ѝеѝнаесѝ* комада јаја П; по *ѝеѝнаес* јагањца теџа Ч; три и *ѝеѝнајес* Ж; три и *ѝеѝнајес*, и двајес Ц; можда *ѝеѝнаес*, дваес године Ч; Бранко *ѝеѝнајес* године П; чѝча ми *ѝеѝнајес* башчалџа да даде П;

и једно девојче *шеснаес* године; *шеснаесѝ* пѝт до *осамнаесѝ* П;

седамнаес човека П;

осамнаес месеца Р; *осамнаес* приколице камен Сл; *осамнаес* иљаде Т; има *осамнаесѝ* године Б;

имаја *деветинаес* године Ц; он *деветинајес* године има Ж итд.

2.4.1.5. Бројеви од 20 до 90 такође се чују у упрошћеном облику који настаје као резултат губљења сугласника или хаплоглије. И код њих се среће секундарно *ј* у интервокалном положају. Број педесет остаје неизмењен с тим да је акценат најчешће на ултими.

дваес комада Ч; *дваес* метра човек П; *дваес* њи Рљ; *дваес* шѐс године Лљ; *двајес* марке М;

ѝриес иљаде динара М; само *ѝриес* посто ми одбива Сл; тој не врџи *ѝриес* евра П; *ѝријес* дџа Б; *ѝријес* и два-три човека М; од *ѝриес* пѐт до четрдѐсет џака српски Р; за *ѝриесѐ* шѐс дџа Сл;

чеѝперѐс дџа се чека Сл; *чеѝперѐс* иљаде динара има М; после *чеѝрдѐсеи* сеџме, *чеѝрдѐсеи* осме Ц;

ма више има от *йедесѣи* Н; турија *йедесѣи* у компјутер Сл; ако неје у *йедесѣи* Н;

шездѣзесѣи које године Ц; а њине *шеесѣи* Сз; па има *шеесѣи* године Ц; *седамдѣс* пѣт Ц; *седамдѣсѣи* и кѹсур П;

осамдѣс четврте године П; *осамдесѣ* и двѣ Сл;

деведѣс јѣдан П; *деведѣс* пѣт има Сз; *деведѣс* прво П; неје *деведѣс* пѣт посто П; са *деведѣсѣи* и дѣвет динара Рљ; *деведѣ* шѣст, *деведѣс* пѣт Б и сл.

2.4.1.6. Бројеви од сто до деветсто. Број *чеѣирсѣио* чује се су таквом облику, а код бројева *йесѣио*, *шесѣио* и *десѣио* приметно је упрошћавање сугласничке групе.

сѣио да има ГД; *сѣио* петнаѣс године П; и *сѣио* љаде динара Ц; значи *сѣио* године О;

они су били око *двѣсѣиа* О; њине *двѣсѣиа* ГД; глѣдам на *двѣсѣиа* метра Ц; *двѣсѣиа* педѣсет динара П;

а њине *йѣрисѣиа* ГД; двѣ и *чеѣирсѣио* П; љаду и *йѣсѣио* марке П; има *дѣвѣсѣио* Рљ; *шѣсѣио* динара П; *осамсѣио* динара П и сл.

2.4.1.7. Именица *хѣада* може се чути у облицима: *ѣадо* и *ѣаду* у јѣдини, с тим што други лик представља општи падеж ж. рода, и у множинској форми ж. р. *ѣаде*:

можда има *ѣадо* кѹбика дрѣва; има ги *ѣадо* Сл; *Иѣадо* и нешто Ц; даѣа *ѣадо* Рљ; накуде *ѣадо* Н; *ѣаду* и пѣсто марке П; двѣ *ѣаде* прво П; пѣнзија пѣт *ѣаде* више П; а сѣг ву пѣт *ѣаде* ѣскочи М; шѣс *ѣаде* динара М; око педѣсет *ѣаде* Б; сто *ѣаде* динара М итд.

Редни бројеви

2.4.2. Редни бројеви имају облике за сва три рода и оба броја. Мењају се као придеви и имају посебне облике општег падежа за м. р. онда када значе нешто живо са наставком *-ог(а)/ѣг(а)* и за ж. р. наставак *-у*. Код редних бројева постоје форме неодређеног вида за бројеве *йѣви*, *други* и *йѣреѣи*. Редни број *йѣреѣе* у с. роду има и варијанту *йѣреѣо*, облик настао поступком уопштавања наставака тврде основе. Оваква тенденција не препознаје се у наставку за општи падеж м. р. и ту је увек *йѣреѣег(а)*.

Неодређени вид редних бројева: тој ти је *йѣв* ѹслов Ч; *йѣв*, *друѣ*, *йѣреѣ* П; тој *йѣѣаѣ* рѣд Сз (а одатле и: да гу смлѣтим туј *йѣѣѣу* ГД); али ако дође *друѣ* П; али има *друѣ* Ц; а овѣј *друѣ* П; Бранко и још јѣдан *друѣ* П; *друѣ* ѹзѣде ѣсто такој Т; *друѣ* кој ги знаје М; јѣдѣн дѣн, *друѣ* дѣн Б; *друѣ* кад може да му команда П; нема *друѣ* кој М; одма месѣ *друѣ* ГД;

Одређени вид редних бројева: б^{ор} је *йрви* туј саден Р; од *йрви* р^{аз}ред до четв^рти Ц; *йрви* р^{аз}ред у Мир^атовце; *йрво* је Ло^шо Букур^овце О; девед^ес *йрво* П; дв^е и^ладе *йрво* П;

други д^{ан} до^ђоше; н^ема ли н^екој *други* Ц; н^ишта, ће к^упимо *друге* П; *други* а^вгуст т^ам се и^де О; а он^ој *друго* Ц; п^равите иг^ранку на *друго* м^есто П; и так^ој јед^но-*друго* Р^љ; па *друга* у Клени^ке; к^ако *други* П;

ј^едан, дру^ги, *йр^ећи* П; *йр^ећи* р^{аз}ред, *йр^ећи* Ч; т^еј *йр^ећи* р^{аз}ред Ц;

девед^ес *йр^еће* г^одиште Ч; ј^а сам пед^ес *йр^ећо* Сл;

и^маше у *че^йвр^ии* р^{аз}ред Ц; и *че^йвр^ии* ск^оро Сл; у *че^йвр^ии* р^{аз}ред смо им^али Р^љ; *че^йвр^ии*, ов^еј п^ети Сл; с^ад *че^йвр^иа* до^лази Р; *че^йвр^иа*, *й^ећа*, ко^{ја} је Р; тр^иес *че^йвр^ио* Ц;

б^ош девед^ес *де^ве^те* г^одине Ч; девед^ес *де^ве^те* Н;

за јед^анаес^ии ми је за^казано ГД;

да ли је *й^ећнаес^ии* или *ш^еснаес^ии* П; *й^ећнаес^иа-шеснаес^иа* Сз;

че^йрд^есе^ио ли си Р и сл.

У прешевском говору могу^ћ је генитив код редних бројева ж. рода:

рачу^нај да је т^ој *дру^ге-йр^еће* Ц; дв^е и^ладе и *йр^еће* П; тр^ијес и *че^йвр^ие* П; пед^ес *й^еће* је б^ило Н; пед^есет и *й^еће* сам зат^ек^{ја} Н; шезд^есет и *й^еће*, *ш^еће*, *дру^ге*, *йр^еће* Н; ј^а девед^е *ш^еће* искоч^и М; девед^ес *й^еће-ш^еће* Сл; после четрд^есет *с^ед^ме*, м^ислим, четрд^есет *ш^еће*, *й^еће*, *с^ед^ме* Ц; св^е до четрд^есет *с^ед^ме-о^сме* Ц; тр^иес *о^сме* Ц; девед^ес *йр^ве* Р^љ; девед^ес *о^сме* Сз; девед^ес *де^ве^те* Ч; дв^аес *де^ве^те* су н^аши нас^ељени овд^е Ц; п^осле *д^ва^наес^ие* г^одине Ц; дв^е и^лади^ие Ч итд.

Општи падеж редних бројева:

Алекса^ндра *йр^вога* П; моли^ше јед^нога *дру^гога* О; од^ала се за *дру^гога* П; о^на *йр^ећега* Ж; Нико^лија је *че^йвр^иога* П; дес^ети^ога тр^еба да до^ђе ГД; п^осле *й^ећнаес^иог* Сз; *ос^амнаес^иог* до^лазив Сл; тек од *йр^ећега* Сз; дв^аес *дру^гог* нов^ембра П;

ј^а *йр^ву* г^одину О; о^н је *дру^гу* дево^јку им^аја П; прот^екло му на *дру^гу* стра^ну ГД; *йр^ећу* је г^одину П; с^ад је *че^йвр^иу* уз^ела, а ова^ј *й^ећу* Р^љ; *ш^ећу* г^одину је т^ам Р; зн^ачи ве^ћ у *д^ев^ест^ио^у* О;

за *дру^го* н^ема П; до *че^йвр^ио* су тер^али Св; до *де^ве^то* кол^ено ГД; на *йр^во* је д^ала Р^љ; на *йр^ећо* д^ете Сл и сл.

Бројне именице

2.4.3. Бројне именице имају суфиксе *-ина* и *-ица* и обично носе значење збирног броја.

йейїна су у кућу П; *йо йе-шесїїна* ће дођеџ Сл; има ги *седмїна* Т; сѣд ће *сѣдмїна* Ч; ономад на *сѣдмину* Ц; а њї *десейїна* П; *десейїну* ектара Ц; *десейїну* дана Н; *йе-шеснаесїїна* се наређав Рљ; једно *дваесїїну* има ги Ц; имаше ги *дваесїїну* Ч; *їриесїїна* су бїли Б; *їриесїїну* овце се је чувало Ж;

обојица їдемо у лов П; *обојица* су моји деца Ц; *обојица* бѣву Ж; ми *довојица* останемо Р; *нїки двојица* Ц; њї *довојица* Рљ; *обадвојица* су сами П; *довојица* ортаци Ц; *нїки двојица* Н; свѣ по *довојица* Р; овија *довојица* Сл; ће пїјемо сви тројица Р; њї *їројица* Сз; *чейворїца* су бїли Т; *чейворїца* дођоше от Прѣшево Т; *чейворїца* што су тепали П; има ги *йейорїца* Н; *седморїца* у кућу П итд.

У имену празника забележен је облик *їројице*: *Свейї Тројице* слави́мо Сз.

Збирни бројеви

2.4.4. Збирни бројеви се не користе тако често.¹⁴⁰ Могу се наћи уз неке именице плуралија тантум и у склопу неких сложеница:

довоји кола железни Сл; по *довоји* кола, *їроји* Сл; свака кућа по *довоји* кола П; сѣд *довоји* кола Ч; *довоји* кола, *їроји* Сз; змија, и тој *їројоглава* П; змијо *їројоглава* ГД и сл.

Дистрибутивни и мултипликативни бројеви

2.4.5. Дистрибутивни и мултипликативни бројеви такође су део прешевског говора:

направи *йо једну* кафу Р; *йо двајес-їријес* овце Т; *йо їри-чейїри* јарики чувашемо Рљ; *йо йѣсїо* динара П; *йо йейї* деца Р; *йо иѣаду* на сваког Ч; *йо йе-шѣс* је стављала Сз; свѣ *йо двојица* Р; *йо двојица-їројица* М; *йо йе-шесїїна* ће дођеџ Сл;

једамїуїи Ч; *једанїуїи* бѣше ја куде моји П; сал *једамїуїи* је бїја Р; купува *једанїуїике* О; и такој *їрїїуїи* Т; *їрїїуїи* ги врћа Рљ; *йейїуїи* се враћам Сз; стопут сам ти рѣкла Ж; *сїо* *їуїи* ти ви́кам П; фала ти *иѣадо* *їуїи* Ч; *иѣадо* *їуїи* П, Ч и сл.

Забележени су и облици: *дваїуїи* бѣше Ц; *дваїуїи* Сл, П.¹⁴¹

¹⁴⁰ Исто у: Белић 1999: 464, Богдановић 1987: 176, Реметић 1996: 498, Вукадиновић 1996: 196, Јуришић 2009: 187. У говору Горе функцију збирних бројева преузели су основни бројеви и бројне именице (Младеновић 2001: 376); исто и у Младеновић 2013: 288.

¹⁴¹ Исто и у: Јуришић 2009: 188.

2.4.6. Приближне количине могу се исказати следећим конструкцијама:

на *два-џри* метра Ц; на *два-џри* маа Ч; за *недељу-две* Ч; *два-џри* реча Ц; *тријес* и *два-џри* човека М; *две-џри* флаше узедо Т; *две-џри* дрва има туј Ц; *две-џри* магариња Т; стави *две-џри* парчики Р; неки *две-џри* стабла П; *две-џри* куће су биле тија О; *џри-чеџри* деца Т; једно *џри-чеџри* године П; *џри-чеџри* куће њине О; на *чеџри-џеџи* места шијена глава ГД; говеда *џе-шес* главе Т; *џе-шес* ћебиња нови седив П; има *џе-шесџи* године Рљ; *џе-чес* метра Сл; ја сам имао *седам-осам* године Ц; пре *десеџи-џеџинаес* године Ц; донесе *десеџи-џеџинаес* корења Ж; *џе-шеснаес* родила П; *џе-чеснаес* је имало Сз и сл.

Могу се чути и изрази у којима долази до раздвајања два броја уметањем именице која се броји: *два муџа-џри* П; *шес године-седам* су се тужили М и сл.

Г Л А Г О Л И

У глаголском систему прешевског говора не постоји инфинитив, футур II и глаголски прилог прошли. Аорист и имперфекат се често употребљавају, с тим да је аорист нешто фреквентнији. Неке црте глаголског система су специфичне и издвајају прешевски од неких других призренско-јужноморавских говора: 1. л. јд. презента може имати наставак -у (поред чешћег -м), 3. л. мн. презента има наставак -в, радни глаголски придев м. р. јд. је на -(j)a, забележени су примери уопштавања -ле код радног гл. придева множине за сва три рода (одлика која се постепено губи), али и примери уопштавања -ли у радном гл. придеву м. и с. р. множине.

Презент

2.5.1. Основна одлика презента у прешевском говору јесте -в у трећем лицу множине које се показује врло стабилним. Оно се одржава и у говору младих и код деце.

2.5.1.1. Прво лице једнине презента може имати наставке -м или -у. Употреба континуанта старог назала задњег реда у нарочито је приметна у говору села. У говору града Прешева ретко ће се чути и то код старијих, мање образованих особа, које нису биле у радном односу. Међутим, не може

се рећи да је осталима овај наставак непознат. Село добро зна за овај наставак и користе га стари и млади у интерној комуникацији.¹⁴²

Глаголи који у стандардном српском језику у 1. л. јд. презента имају наставак -у у прешевском говору имају следеће облике:

ʋoɦy П; *oɦy* и *ja* Т; али и: *oɦem* П, Ж;

а *ja* не *moгу* ништо П; *ja moгу* колико *moгу* Ц; *ja* не *moгу* Ч; *ja* не *moгу* да будем *тачан* П; *moгу* да ти завршим *Љ*; *moгу ja* Св; не *moгу* Сл; не *moгу ja* да га једем Т; не *m'oгу*, греота ме П; не *moгу* једно крвајче *леб* П;

да иде некој код лекара да *вика* не *moжу* Сз; не *moжу* сам да *идем* Сл; не *moжу* више Св;

али и: *мртва moжем* П; не *moжем* Ч.

2.5.1.1.1. Презент 1. л. јд. на -м:

да ти *donecem* Љ;¹⁴³ *шоље* да *ion'ecem* П; откуд знам да *музем* козе Ц; сѐ да те *odvedem* Н; *једем* га лимун такој, цел Ц; колико да *једем* Т; не *могу ja* да га *једем* Т овџ си *ioједем* Т; *da'de[m]* му П; *uechem* леб Т; нећу да ву ги *isechem* П; *uznem* зејтин П; *oimem* мотке Ц; *идем ja* за бѐрски рудник П; не *могу* да *идем* по напоље П; *ja* овде да *doɦem* Т; што *нађем* ситни Н; да *oiuidem* Ц; јутредѐн *oiuidem* Љ; куде неџа да *oiuidem* П; *ipеђе* овамо П; *izaђем* на пут Ц; да *izaђем* да питам Р; леле, кад *izaђем* П; да *zберем* вџ Рљ; по тријес главе *zберем* Сз; да *наберем* та ће ти дам Ц; треба ги *oiерем* П; сал гу *baцнем* Љ; али кџ да се *digнем* П; *digнем* се Сз; да *iодigнем* динари П; *oiuidнем* код туј жџну П; одокле да *ioчнем* Р; *siianем* сас неџога мџжа П; да *osiianем* Т; треба да *usiianем* П; па гу *чачнем* П; сабајле *куснем* Т; па *naиeгнем* оној П; па га *skлонем* тамо до врата П; *ipеиiиснем* га и затворим М; да ву *siинем* сџк у флашицу Ж; да га *siрнем* што рабџти Рљ; ако га *грејем* М; нане му га *набијем* Р; дај ми га да га *чујем* Ц; дај ми да пробам да *iiујем* П; рекна да се *naиијем* воду Т; да *ioкријем* сирење П; чекеј да се *umiјем* Т; рка, не *могу* да *siиујем* П; *ipесииујем*, сабаље, изгубило се П; не *верујем* да има неџи Срџбин у Могиљу П; не волим да *дугујем* Р; да *iiиiујем* Н; кџд почнем да гу *iiиiујем* ГД; *iiиiујем* си га онако Р; не те *среиiнујем* тамо Ц да *ipгујем* у Врање Т; *знајем*, како не П; не *знајем* Ч; свѐ ву *кажем* Љ; а *ja* да *liиiчем* Б; да ти *кажем* тој Ц; *бегам* Ц; *викам* да пијеш П; греота да *викам* Т; петпут се *враћам* Сз; *гледам* гу овакој Т; *ja* кџд гу *гледам* Т; сваки дѐн *гледам* мџку Т; *гледам* на двѐста мџтра

¹⁴² Морам напоменути да није било лако доћи до ових закључака јер су се говорици према овој језичкој особини односили као према маркираној те су је избегавали у контакту са мнош. Захваљујући пријатељима, који добро познају своје суседе и често неформално комуницирају с њима, ствар се искристалисала.

¹⁴³ Преглед примера свих глаголских облика дат је према Белићевим врстама.

Ц; јабуку не могу да *погледам* П; па га *гурам* сас воду П; могу да *гућам* П; жи на тебе да *дам* Б; ја ги *увече докарам* Т; само овој да *замоћам* П; *засурам* се П; *збирам* ги теј коске за куче Т; па ги *саберем* Рљ; друго не *знам* М; ја *зидам* с камен Н; *надам* се Ц; е, не *напоушићам* баклаву Н; ја да *намишићам* Ж; и ја се *нервирам* Т; *намишићам* си мљиња П; па ли ја ти *иричам* Н; како да ти *исиричам* Ц; не се *сећам* Н; ја ће *рићам* Сл; овој не га *узима* Т; ја *узима*м тјј Т; не могу да га *слушам* Т; да не гу *ићам* П, ће *исићам* панталоне П; не *обраћам* пажњу П; *оговара*м снашку П; *осићам* мирис на кафу П; да те *ићам* П; туј да гу *ићам* П; могу да га *иозна*м Б; дај ми да *иробам* да пијем П; па ги *сидавам* овој тамјан на гушу П; сви ги *слушам* Б; у рид ће *ићам* Сз; *ирићам*, *ирићам* и ставим лис копус П; сџд ништа не *узима*м Р; кџд сам почџла да *чићам* Т; ја ги *чувам* Сл; кудџ да *ићам* П; да ти *дам* јџдан дџнар М; не волим да му *дам* П; да ти *дам* јџдну трџву П; *имам* мџку на рџке П; *имам* неки љџди Ц; ја *имам* Ч; неџм ја ништа М; да *давам* Р; на ваџше дџте *давам* Ж; ја се *зајебавам* М; прићџем туј да се *расирићам* П; *умрем* од њџ Ч; *дизам* се, сџднем П; *закџчам* га (‘закџчићем’) ГД; *Меџам* на машинџу Ж; кџд се *чећам* П; ја не ги *познавам* Сл; тог сџна не ги га *познавам* Ж; паџре да ти *враћим* П; да ву *враћим* Ч; а не да га *давим* П; сабаџље ги *извадим*, *исцџдим* П; ја *жива* одовџде не *излазим* П; чаџшу ако *искрџшим* П; да се *качим* на куџћу Ц; јџтрџдџн џдма гу *кућим* П; ја не *месим* Т; да ти *омџсим* Т; *мислим* да џн мџже Ц; *мислим* четрџдџсет шџсте, пџте, сџдме Ц; ја не могу да *иомислим* Ц; *млаћим* џле за твоје одавање ГД; па *замлаћим* Рљ; цџл ноћ да *мокрим* П; дрџва да *носим* Љ; у поџдрум ће *носим* Сз; да *наџстирим* секиџру П; лимџнтус му *наџолим* О; да те *џжењим* Љ; не *иџамћим* Св; све *иџамћим* Сл; ја си *иџавим* качамак Т; и ја *иџолазим* Цџганску маџлу П; неће те *иџићим* Љ; трџба га *разрџдим*, слџтак П; и ја *роџдим* Ж; могу да се *сећим* П; него гу *собџлим* Б; да се *сиџсим* О; трџба да *сиџремим* Љ; *сиџавим* у воду Св; џдма *сиџавим* П; ја ништа не *иџражџим* Љ; биџа сам да *иџражџим* зџџто таџмо Н; *иџуџрим* такој Б; и друго вџче па *иџуџрим* П; не гу туџрам у џста Сз; *иџуџрим* га туј Т; не да се *фаџлим* Сл; да се *зафаџлим* П; да ти се *иџофаџлим* Ч; и *фаџим*, *сиџавим* П; џзџмем па *фрџлим* Љ; не волим ја такџви стџвари П; да *виџдим* кџт ће да џде Сз; дај да *виџдим* Љ; каџм да *виџдим* Ц; дај да га *виџдим* Ч; на телефџн *виџдим* П; под шаџтор да *жиџвим* П; боџли и кџд *сџдим* и кџд џдим П; туј *сџдим* Б; боџли и кџд *сџдим* и кџд џдим П; *цеџим* ги за кџпџе Ж; *џрџжим* га у скџт Т; да ги *изџџојим* Ц; *раџџџим*, али одџџ Р; не само да *сиџџим* Сз итџ.

2.5.1.1.2. Презент 1. л. јџ. на -у. Неки примери овог облика налазе се и у склопу футура првог и они нису изџџџани да би се показџла употреба овог презента.

йонесу више Сл; и ја *йпринесу* лавор П; ја ће ве *одведу* П; ја му *даду* на њега Сл; три иладе *евра* треба да *даду* Сл; да се *обучу* Сл; ја си *сечу* Б; *исечу* ги сама ГД; ај да *иду* Рљ; да *иду* ја негде П; да *иду* у десет саат Сл; ја не мога да *иду* П; с њега ће *иду* Б; татко *вика* да не *иду* у школу Сз; нађеске ће *дођу* О; куде да ги *нађу* Сл; кэд *йрођу* Сл; дуван да *беру* Сз; ја му *йеру* Рљ; да му *ојеру* ное П; не мож *йобегну* нигде Сл; и ја ће *йочну* да *викам* Ц; после кэд се ја *врну* Сл; ја се *окрену* натам Ц; а ја куде да *рекну* Ц; после кэд ја да *слегну* Сл; такој да можем сабаље да ги *скину* П; ја ће гу *узну* Сз; па ги сама *узну* Ч; не ти *верују* Св; не га *видују* Рљ; ја не ти све *казују* Р; па ли ја ти *казују* М; ја ће се *крију* Сл; и ја се *радују* ГД; ја се *радују*, *радују* Сз; ја ги денови *смањују* на саати Сл; ја нешто не *чују* Ц; да ви ја *кажу* на вас Сз; и у очи ја ће ву *кажу* П; сэд ће ви ја *кажу* Љ; ја му *кажу* што да работи Сл; само те ја *лэжу* Б; ја не ће те *лэжу* М; не знам, па да те не *слэжу* Сл; да *умру*, да ме нема М; куде да те ја *воду* П; ја не *жалу* Љ; ја *збору* силно Сл; ја да *јаиу* Б; да *кују*, рекна Рљ; ај да *нарану* свиње, краве, тој да завршим Сл; дрва ја ће му *носу* П; ја да ги *носу* Рљ; да *оикачу*, да *фаиу* света, да ме снэма О; не *йамтиу* да смо имали неку свађу сас њи Сз; па ће ви ја *йлаиу* П; после ја ће му *йлаиу* Св; после ја не мож да *найлаиу* Сл; ја што ће *йраву* Ч; а ја да *найраву* кафу Ж; а сэг ја не *раду* пола о[д] тој Сл; ја не *раду* нигде Сл; ја не мож да се *сэиу* Ц; да га *скриу* Б; маме му га *йуру* Сз; *укачу* се у воз Б; *шиведу* ги ја Сл; е, да га *јэбу*, има петнаес Сз; и ја што ће *работиу* Ж; ја си *сйоју*, не мрдам М; ја ће *сйоју* до њега Сл итд.

2.5.1.2.1. Друго лице јединне презента има наставак -и-

једанпът редно је да гу *одведеш* П; *йонесеш* торбиче Сл; да *узнеш* једно одело П; а ти се боље *разумеш* Ц; *идеш* ли у лов Ц; мртва да *идеш* ГД; да те *викам* да *дођеш* Ц; да ми *набереш* Љ; па ги добро *ојереш* Б; да се *врнеш* Рљ; а да се *дигнеш* Сз; да га *зайёкнеш* М; *йрейи́неш* само П; кэд *сре́йнеш* Ц; требаш нешто да ми *йомогнеш* Ц; ти само *кунеш* Љ; ходник не ли *грејеш* М; немаше да *обујеш* П; па немој да *йијеш* Р; па си *йробујеш* Сз; *чујеш* ли ме Св; теј да ву *кажеш* Ц; знам да не *лэжеш* Ц; не ме *лэжеш* Б; само да ме *излэжеш* Ч; да *йи́ишеш* М; такој га, сигурно, и ти *викаш* Р; немој да ми ги *вра́иш* П; мене немој да ми *вр́иш* П; што *гледаш* П; само да *гледаш* Рљ; ако му *даи* два чаја Ж; да ми *да́иш* Сз; што се *зајebaиш* Ц; докле ги *изви́лкаш*, мукa П; после *и́иаш* М; *неи́аш* ли некога Р; мора да *оставя́иш* Рљ; нема кога да *йи́иаш* Н; док не *йробаиш* П; не знам да ли се *се́иаш* тој Ц; ти не *слу́иаш* Рљ; *йрebaиш* нешто да ми помогнеш Ц; Шиптарке *йора́иш* П; немој у уста да *йу́иаш* П; да *узи́иаш* једну партију воду П; *йди* Васу да га *уи́еиаш* П; ће га *чу́иаш* Т; ти што *рабо́иши* М; што *рабо́иши*, кумо Т; на овој да *умреш* П; само да *умреш* ГД; па не *доодиш* куде мене Ц; кэд се *жéиши* Б; ајде да *ку́иши*

брашно за стоку П; па, како *мислиш* П; што ти *мислиш* Рљ; да не *осећаш* П; *осијаваш* све П; оћеш да се *ожењаш* П; *йамйаш* ли ги фамилије Р; немој да се *йлашаш* Ц; што да ги *йрашаш* П; немој да се *йревариш* Ц; не мож да гу *йремешаш* Н; ти којје ги *йушаш* Сл; куде *радиш* ти Р; овако *склојаш* писмо П; ти не *волиш* П; тољко човека *вредиш* Р; *врйаш* се по кућу Т; не треба на човека да му *завидиш* П; ти си *сйодјаш* Рљ; *ћушаш* си Сз итд.

2.5.1.2.2. Код глагола *видеши* и *моћи* могу се чути редуковани ликови: *виш* како Б; *виш* како је Ч; *виш*, ништа се не види Н; *ви[ш]* што су добре П; *виш* каква је тегоба П; *Ви* што се гали Ж;

али и: него, *видиш* ли Ж; *йди* да *видиш* кој е М; Ђе, рече, да *видиш* П; *мож* да платиш у пошту Р; не *мож* га искршиш Т; не *мож* да се откачиш Ц;

али и: ако *можеш* да направиш овој, овој П; не *можеш* да га ти силом тѣраш П и сл.

Облик *мож* у 2. л. јд. презента Белић тумачи као стари оптатив који се сачувао у речци *можеда* и у *немој* (Белић 1999: 337). У вези са формом *мож* постоји могућност уопштавања за сва лица презента (в. Белић 1999: 337) јер се срећу и примери:

не *мож* да знајемо М; не *мож* да продамо овде Р; не *мош* се оделимо Ц; да л *мож* да чујете сви Сл; не *мож* (према 'можете') да ву приђете Ч; у село не *мож* да улазите Н; не *мож* (према 'можев') гу оставив Лљ; (али и: не *можемо* с деца да разговарамо Ц) и сл.

Некад није могуће прецизирати о ком лицу се ради: *мож*, *мож* П, Ц; *мож* код њега М и сл.

2.5.1.3. Треће л. јд. презента на -е, -а, -и:

срце ми се *усијесе* Т; *може* ли да се запали Ц; *једе*, поједује П; и неће да *вуче* М; *исече* ги све Лљ; *собуче* се гол П; *узме* ги на њи Б; а *иде* ли Ц; *нађе* из Врањску Бању Т; *ошйде* си дома Св; како ти се *зове* куче Ц; па га *грабне* ГД; куде да се *легне* П; *разйне* катаране Ц; деда да *седне* М; и оно *вије* оној куче Ц; *заминује*, ни здраво да *каже* Т; не ме толичко *инијересује* Н; *качује* се на таван Лљ; некој *лэже* Б; оно си *сйаше* за чѣс Т;

како се *вика* Б; *гледа* према Табановце Ц; свекрва *заигра* Ц; *йма* плац Ц; *нема* земља Ц; а *нема* капка вода М; дошја да гу *искара* П; да се *исйравда* Н; не се *јавља* Ц; о, *моша* ми се по памет Ц; не се *осйавља* Р; *ћерка йозамоша* Ц; кој гу *йомава* М; *йообаља* све Т; *йреглыћа* га там Сл; кад почне да се *йрейура* Т; и *йрича*, *йрича* Н; нема да ги *смића* никој ГД; *сйаја* се са Цакановац Ц; *ће* не *шеја* М; па *йреба* ги нешто Рљ; *удара*, *удара* Ц; ни не *фаћа* шуѓа Сл; да се *чиша* било што П;

оти́де да вл́ачи в́у́ну Сл; в́рши се ж́и́то Б; да га до́ји Сл; Дра́ги дола́зи М; и на́вече доо́ди Н; да се зайа́ли Св; нити збо́ри Т; зво́ни телефо́н Ц; не́ће да се јави́ Ц; да га кр́си́и Сз; да ни об́јасни Ц; да га њорáзи Господ Сл; да њорóди жéну П; од ко́лено на ко́лено се њренóси Н; не́ка гу њу́ишии Н; ја́ му ка́жу што́ да рабо́и́и Сл; ако ра́ди Р; да ти не сла́зи кр́в у гла́ву Рљ; од рíд кад се с́иу́ишии т́ј Н; докле се ука́чи П; с то́ј мо́ра да чи́ни ча́ре Сз; ви́ди се Љ; дале́ко ли жи́ви ГД; се́ди си и че́ка Ц; бе́гај, смр́ди, ви́кам Ц; не́ се издр́жи Сл; кви́чи, њи́ишии Ц; ду́вар с́ио́ји Ц; то́ј си њос́ио́ји Ц; ћу́ишии си Ч итд.

2.5.1.4. Прво лице множине презента има наставак -мо:

Црвени́ца ги зо́вемо М; једа́нпү́т дне́во ги му́земо Ц; ба́рем се наје́демо Т; и́демо у Бо́рови Ц; не и́демо ми́ на́тамо М; што́ ка́жемо ми́ Т; и ку́ју́јемо си др́ва Р; мо́жемо ли да на́ђемо Ж; ма́ле не́мамо Т; оми́јемо се Ц; ои́и́демо на грóб Ц; у́вече кá да ле́гнемо Рљ; да ма́кнемо то́ј П; да се́днемо го́ре Р; легну́јемо си ра́но Сз; Па му́ку́јемо зашто́ се одели́мо Сз; да се чу́јемо бо́ље Р; да се гле́дамо Рљ; це́л дэ́н се догова́рамо Ц; заври́авамо сас њ́иве Р; иска́рамо та́мо Т; што́ ко́йамо овéј црн ка́мен Т; сла́бо се ми ко́йе́љамо та́мо Н; ле́гамо си по́рано Св; не́мамо овде́ ре́ку М; оговáрамо се Ж; оми́вамо се сви́ с т́ј во́ду Сл; да га њи́и́амо не́што М; њри́чамо не́што Ц; кэд се зас́ири́чамо Сз; да си њо́ири́чамо Ц; кэд се рас́ири́чамо Ц, да не њона́вљамо Ц; до́ђи да њро́бамо М; не мо́жемо с де́ца да разгова́рамо Ц; а́ј почна́мо да с́и́и́чамо Сз; да ука́рамо ко́ла уну́тра Р; да ви́димо ба́шчу Т; гра́димо се Н; да се же́нимо Б; па што́ жи́вимо л́уди Т; са́мо да не заборáвимо Р; изла́зимо Ц; то́ј те́ше да ис́иу́ишии Р; ме́зимо Ч; тако́ј ми́слимо Сз; да те не му́чимо Р; одели́мо се та́мо Ц; и ос́и́а́вимо Т; да ои́во́римо вра́та М; њрозбо́римо понéшто Љ; до́шла да њочи́нимо ла́в Ж; ми́ за па́ре не ра́димо Н; она́ко се́димо за аста́л П итд.

2.5.1.5. Друго лице множине има наставак -и́е:

ви́ ги му́зеи́е ко́зе Ц; тре́ба да ги одне́сеи́е ову́ј те́глу П; да и́деи́е М; кэд и́деи́е Н; немакуде́ да иза́ђеи́е Ц; зе́мљу ће обр́неи́е Сл; до́ле кэд улéгнеи́е Р; какву́ њи́јеи́е Р; мо́ж да чу́јеи́е сви́ Сл; ви́ др́ва ку́ју́јеи́е ли Р; што́ се срамју́јеи́е Ц; ће ка́жеи́е Ч; не́ га ни гле́даи́е Ж; да ли жи́ви́и́е Љ; ви́ си има́и́е Сз; има́и́е си обавезу́ Ц; шу́му има́и́е ли ви́ го́ре Р; ма́ни се, да ишчу́ри́и́е Ц; да њо́ири́чаи́е Т; што́ ра́ди́и́е Рљ; ако се њи́е́аи́е, тепа́јте се ова́ко Ц; у се́ло не мо́ж да ула́зи́и́е Н и сл.

2.5.1.6. Треће л. мн. има наставак -е:

-ев: да́дев га на ма́јку Сл; они́ мо́рав пр́ви да да́дев Ц; аберци́је до́ђев Сл; да до́ђев Н; да ли да до́ђев Св; гње́и́ев па́ре у уста́ Ц; ка́сно жне́јев Сл; Шипта́ри гу зо́вев Ја́кина ма́ала Т; сви́ и́дев М; не́ћев да и́дев да ле́гав у

болницу Сл; па чиреви ми *изађев* П; *изорев* Ж; *замајујев* ме Б; *заминујев* кућу Рљ; *качујев* се Љ; оне си *кљујев* Сз; голуби *искљујев* Ц; е, гробје сэг *искојујев* Н; да *јёдев* Н; *кујујев* готв лёб П; по ће те *йошћујев* Сл; деца *разазнујев*, *Зоре* Т; да не ми *лијев* муве П; књишке сэг шпенадлу ги *набодев* Сл; они си га *облечев* Сл; да те не *ојеришев* Т; код снашку кэд *ојидев* Ц; пупак му *ојсечев* Сл; оба *ијев* Сл; *јобијев* свё Н; па га *јовијев* Сл; *јођев* за снашку Ц; нека *јораснев* још деца Т; да ги *сабёрев* и да ги стрёлав Ц; *седнев* и једён врти Ч; *сёјев* се Ц; *вијав*, *смјкнев* па *однёсев* Рљ; нёма да *јркнев* Сз; сёдам ће му *узмев* Ц; *ћушнав* се да *улёгнев* Сл;

-ав: не знам како гу *вијав* Ц; и оне *врёјав* Ц; *гледав*, *играв* ГД; не ги *дајав* Сз; море, овјја деца ме *зајёбајав* Ц; овамо се *збијав* људи Ц; оне *јмав* онёј М; и *јони* нёмав комшије Ц; сэд нёмав ГД; свё тёву да не *исћейав* Ц; у онёј *ћуп* га *кујав* Сл; са Шиптари се *мёшав* Сз; *м'орав* да га *вијав* Ц; толико не *обраћав* пајњу Ц; *оговјрав* мёне Рљ; људи да га *ијијав* Ц; останаше овдё да *јокријав* Ц; *јрејријав* ги Н; они си *јријав* ГД; да се *исјријав* Ж; деца се *рађав* Ч; сё како ги *рачунав* М; *ријав*, трчев, *ријав* Т; и *сачёјав* ги тамо Н; *свађав* се Б; али не *слушав* Ж; највише се *сјушијав* тјј М; да ги *сјирёјав* Н; *шјурав* паје Ц; сэг што се *уздјизав* богаташи Т; *улијав* се у Моравицу Р; тјм, *ујейав* га П; *чёјав* га Ч; што се *чешјав* волёви Ж; они *чујав* овце Ц; само се *чёјав* Б;

-ив: како нё ги *болјив* прсти од тјј П; па и мёне *болјив* нёге Н; брат и сёстра да не *видјив* Ц; почёли и рёбра да се *видјив* П; ууу, кудё ме *видјив* мёне Н; оне му *висјив* нёге Ц; Турци су станали да *вршијив* попис Н; *договорјив* се Б; *завидјив* ти ГД; ако нёшто *завршијив* или *рабодјив* Т; неки се *залёјив* Т; да би мёгли да гу *зайодјив* Ц; *изводјив* пијјани Т; свитке ми *излајив* Рљ; *исјријив* га Ц; овјја што *калёмјив* овдё М; ако знав да *корјисјив* П; дёте *крјисјив* Сз; кэд почёше да *крјужјив* авијони Ц; *мјслијив* се што да *рабодјив* Сз; нека они *мјслијив* ГД; да ти не *најјуријив* људи П; *нацрвёнијив* се образи П; пётла си га *носјив* Ц; *овршијив* П, Сл; *ом'ёсјив* кравајче Ц; три ће му *осјијав* Ц; ће *ојиворјив* Ц; да му не *очјисјив* тјј рану П; *јлајив* се М; *јошјлајив* никога човёка П; какву сајгјју ми *јрајив* тамо П; што *најрајив* у Прёшево, то је Ч; они да *јрајив* како се креће П; на тејаше да ме *јримјив* Ч; што *рабодјив* куд онёга Ц; Кенёзи *рајив* П; да се *сасјијав* Рљ; *свјарјив* и то *јёдев* Ж; док *седјив* Ц; *скујив* се и пођев Ц; *шечјив* сјузе П; да те *шрајив* Ц; да се не *шројив* Ц; да му *шјуријив* други Ж; што *фајив* Ц; они *магодјив* тамо Сл.

2.5.1.6.1. У говору Прешева устаљен је принцип грађења 3. л. мн. презента тако што се -в додаје на 3. л. јд. презента, те имамо: -ав, -ев, -ив. Међутим, неки примери показују да постоји тенденција свођења -ив и -ев на

један наставак и то у корист *-ев*. Овакво генерисање више је заступљено у пчињском говору (Јуришић 2009: 203–204).

по девојку кѣ[д] *долáзев* Сл; да га *до́јев* Сз; да га *вра́иџев* Љ; има на пр́сти да се *избро́јев* Р; плицы од копрыве се *изгубев* Сл; *ка́чев* ги Рљ; *кр́сиџев* га ГД; да не га *љу́иџев* Ц; и трећи вѣчер ће *но́сев* китке Сл; *ми́слев* се Сз; *но́сев* та́мо Рљ; пр́ви пүт га *о́оїла́кнев* Сл; реши́ле да се *о́ирија́иџев* Сл; ели ће се *йáзев*, ели ће *ћу́иџев* Сл; но́ге свѣ *йоуцвѣнев* П; да *й́ра́вев* за на́с Ч; да *й́ра́вев* шко́лу Н; *й́ра́иџев* ко́ла Сз; не мо́ж да *й́римѣиџев* Р; *й́дев* да *й́ро́сев* Сл; да л ће те *й́уши́џев* или не Ч; *й́ра́жсев* си па́ре Љ; *се́дев*, зна́ш Н; по́напред да га *й́у́рев* де́те у ве́ру Сл; *ри́пав*, *й́и́рчев*, *ри́пав* Т; кѣд *ула́зев* Сз; има да те *уни́иџев* Т итд.

Аорист

2.5.2. Аорист је веома жива категорија у прешевском говору, што је и општа карактеристика призренско-тимочких говора. Гради се од глагола свршеног и несвршеног вида, а то је познато још из времена старословенског језика (Белић 1999: 356). Образовање аориста од несвршених глагола чини да „нестаје разлике између имперфекта и аориста с синтактичке стране, већ остаје само формална разлика међу њима“ (Белић 1999: 356). Како Белић истиче, аорист могу имати сви глаголи, али је његово значење имперфективно онда када је глагол трајан. Следећи Белића, Тома се, приликом одређивања разлике између аориста и имперфекта, руководио морфолошким критеријумима (Тома 1998: 236, напомена 275).

Формално, аорист и имперфекат у прешевском говору разликују се према личним наставцима и по месту акцента. У имперфекту је проширена употреба форманта *-иџе* на сва три лица и облик са тим суфиксом може служити као база за даље грађење додавањем личних презентских наставака (тако имамо: 1. л. јд. *й́маше(м)*, 2. л. јд. *й́маше*, 3. л. јд. *й́маше*, 1. л. мн. *й́машемо*, 2. л. мн. *й́масѣ*, 3. л. мн. *й́машев(у)*). Акценат, односно, његово место, још један је диференцијални знак. Наиме, у имперфекту је место акцента померено према почетку речи.¹⁴⁴ Тако се нпр. 2. л. мн. аориста *й́масѣ* разликује од имперфекта истог лица и броја *й́масѣ* једино према месту акцента. У аористу би стање изгледало овако: 1. л. јд. *имá*, 2. л. јд. *имá*, 3. л. јд. *имá*, 1. л. мн. *имáмо/имáсмо*, 2. л. мн. *имáсѣ*, 3. л. мн. *имáше*. Преношење акцента на слог према почетку речи може се десити и у аористу, али се то

¹⁴⁴ В. Белић 1999: 359: „Као у презенсу и у имперфекту се у јужноморавском говору врши померање крајњег наглашеног слога за један слог према почетку. То бива у јужноморавском дијалекту само у имперфекту, у аористу пак акценат се не помера.“; в. и Тома 1998: 236.

односи на свршене глаголе (*дадо́/дадо́, изгуби́/изгуби*), те некада није могуће без контекста утврдити о ком лицу се ради.

2.5.2.1. Прво л. јд. аориста завршава се на самогласник јер се финално *х* изгубило.

дадо́ му име Сл; и ја ву ги *дадо́* Ц; ја му *дадо́* педесé Сз; *идо́* ја Сз; *одва́ј дођо́* Сл; код њу́ *одо́* Ц; *изађо́* да ви́дим Ч; *убодо́* се на једн трн Сл; *легна́* поза једну́ крушку Сл; *дођо́, ои́на* ги мо́тке Ц; *дина́* се ја ра́но Ц; *река́* ву ја Ч; ја ни́где не *сио́мна* Ча́слава Ц; *среи́на* га у амбола́нту Т; *у́одма* ми *ше́кна* Сл; одјемпу́т *се и́ргна́* Сз; ја си *улегна́* О; ја *казува́* Н; и ја *куйува́* једәнпу́тке Т; *врза́* му ја Ж; ја нә́һәс *гледа́* Св; ја ги *збира́* Ц; ја ги *кара́* Сл; а бе, *каза́* ти ја Р; ја ма́з *маза́* П; и ја ги *набә́цка́* П; тако́ј се *убә́цка́* Б; *и́рима́* не́кције и не́ма Ж; ја *иу́ра* зелéни петли́цани Ц; ја ги *и́ера́* да и́дев Б; и ја *изгуби́* пу́т Ц; ја *изгуби* во́ду свé Сл; и ја *кисели́* купус П; ја ги га једва́ *наи́рави* Св; *Носи́* ву ја помара́нце, бана́не П; тә́д се и ја *оилаши́* Љ; ја му *иу́ри* тамја́н П; *умори́* *се* и ја Рљ; ја се *уилаши́* Ц; ја ги *фрљи́* Т; *цейи́* ли др́ва Т; ја кә́д *чиси́и* О; ја од опера́цију *ослабе́* Т итд.

2.5.2.2. Друго и треће л. јд. имају исте облике и могу се разликовати једино из контекста.

2. л. јд.: ти *иде́* ли код њу́ Ж; *дође́* ли, а́ко си М; *узима́* ли од не́га Ж; *зва́* ли га откуд те́бе Р; ти кә́д *ри́йна* Ч; *Чу́* ли не́што Ж; *вика́* ли гу ти Рљ; ти му *дава́* Б; Па́зи, *за́маза се* Сз; *кува́* ли ти ону́ј тра́ву П; *Сә́бра* ли ве́ш? П; *йомага́* ли ги ти Рљ; ти *се за́брави* П; *нуди́* ли га ти Т; *о́ми* ли се Б; ти ми *си́аси́* дéте П; ма́мо, *Сне́жу виде́* ли Т; *ја́йа* те не́што Т; *Гле́даш* ли, *ука́йа се* П итд.

3. л. јд.: Стоја́нче *дође́* Ц; *и́ређе́* ова́мо О; ко́лко дэ́на *и́рође́* Љ; дево́јче га *до́веде* овде́ка Рљ; нерво́за ме *и́зде* Сл; Марја́н *у́зде* одмор Сл; како́ се она *зва́* Ж; а једна́ ће́рка му се *врна́* до́м Р; ка́д се он *о́крена* Ц; *смә́кна* до́ле Ц; ви́ га за́качисте, оно́ *йа́дна* Сл; де́вет и́љаде *и́си́адна* Љ; *и́рои́адна* работе́ећи Сз; *среи́на* ме комши́ја Љ; Ко́ј се *качува́*? П; инџи́њер ме *и́и́иува́* Н; *за́йекља́* се са́м Ч; којо́ *и́иса́* М; *и́одо́и́рави* се Љ; он ли ве *и́осла* Ц; де́ца ву *и́ичува́* Т; он *обе́ћа* Т; Де́ско *и́рича́* Ц; *зайи́р* се свé ГД; он *вади́* Сз; ма́јка_ми *за́йали* огњи́ште Сз; и оно́ не *за́уси́ави* Сл; не му *збори́* Ц; он се *збуни́* Ч; *и́скочи* ли и ма́ма М; и онэ́ј се *јави́* Ц; што гу *на́иуди* П; и на ме́не ми *нуди́* Б; не́ ми се *и́овраи́и* П; *укачи́* на ко́ња Ц; она́ *сedé* ко́ца Т итд.

2.5.2.3. Аорист 1. л. мн. обично има наставак *-(х)мо*, што је уобичајено за већину призренско-тимочких говора.¹⁴⁵ Ређе се може чути 1. л. мн. аориста на *-смо*.

куде што *идо́мо* сѐг М; *дођо́мо* ја и он М; и такој *дођо́мо* у Скопље П; и по́друм што *нађо́мо* Т; *оџидо́мо* куде ујка П; *џођо́мо* О; *сѣбра́мо* све Ч; *сѣбра́мо* га са́ми Љ; па се *смеја́мо* Сл; *скри́мо* се од њи Рљ; ми двоји́ца *осѣана́мо* Р; *џобегна́мо* сви Ц; ујутру се *уми́мо* П; не ли ги *џисувáмо* Р; *џиџува́мо* га Ц; тој *џиса́мо* Н; *искара́мо* ги сви Сз; *намиши́амо* аста́ли Сл; *осви́амо* ку́ћу Ц; *заври́амо* та гу *враџи́мо* Н; тамо́н *заври́амо* ж"ѣтву Сз; једва не́како *заври́амо* до́ручак Ц; *лива́де* *заври́амо* Р; чим *искочи́мо* на пу́т Сл; и де́те *крсти́амо* Ц; *куйи́мо* желе́зо П; ка́д се *оде́лимо*, ај *џочна́мо* да сти́чамо Сз; па муку́јемо зашто́ се *оде́лимо* Сз; *џокри́мо* гу Ж; *џрави́мо* ку́ћу, *џрави́мо* Р;

ка́д *џочесмо* ку́ћу Ц; *џисувáсмо* ли Р; ка́д се *заџри́часмо* Ц; ми сви *одо́смо* П; *вика́смо* ги Б; *риџа́смо*, *риџа́смо* Сз; не ли се *договори́смо* Ч и сл.

2.5.2.4. Друго лице мн. у аористу има наставак *-сѣе*. У кумановском говору паралелно се јављају наставци *-џе* и *-сѣе* у 2. л. јд. аориста (Видоески 1962: 200), а обичнији је први. Употребу *-сѣе* и *-џе* у аористу познаје пчињски говор с тим да се *-џе* везује за источну зону (Јуришић 2009: 210–213). Иако се кумановски говор налази у непосредној близини прешевског, наставак *-џе* овде је непознат.

не *мога́сѣе* да га доведе́те Т; *Донесо́сѣе* ли ми оно́ј мо́је? Ч; одо́кле *дођо́сѣе* Ц; отку́д *дођо́сѣе* Р; *сѣбра́сѣе* ли ги Б; *дина́сѣе* ли се П; *сѣи́гна́сѣе* ли Т; *џисувáсѣе* ли М; *џиса́сѣе* ли М; *докара́сѣе* ли ги ко́ла П; ви́ *закаса́сѣе* с ње́га П; *џродадо́сѣе* ли Сз; *заври́сѣе* ли О; ви́ га *закачи́сѣе*, оно́ па́дна Сл; *оџрави́сѣе* ли га Ж; *осѣави́сѣе* га та́мо Б и сл.

2.5.2.5. Треће л. мн. аориста има наставак *-ше*:

џоједо́ше Ч; *идо́ше*, та *донесо́ше* Сл; у Требеши́ње *оџидо́ше* Ц; па кџ *дођо́ше* Т; *узедо́ше* не́што М; *одо́ше* у Преше́во Ц; *дра́ше се*, *дра́ше* Рљ; *одра́ше* га М; *осѣана́ше* овде́ да покривав Ц; *џадна́ше* Ц; па ме *џоврна́ше* Сл; ка́д *џочеше* да кру́жив ави́јони Ц; *рекна́ше* на телеви́зор Ж; *слегна́ше* одозго́ре Н; сви́ по то́ј дрво́ *уле́гоше* Ц; ове́ј *уџе́коше* Сл; тако́ј ме *заболува́ше* и тура́ П; јуче́р ги *докара́ше* Т; е, *џмаше* једни́ овде́ Р; све́ ми *исфрља́ше*

¹⁴⁵ В. Белић 1999: 365, Стевановић 1969: 420, Михајловић 1977: 46–48, Богдановић 1979: 83, Ћирић 1983: 85–86, Богдановић 1987: 195, Вукадиновић 1996: 216, Реметић 1996: 504, Ћирић 1999: 170, Марковић 2000: 175, Младеновић 2013: 338. Наставак *-(х)мо* познат је и шумадијском говору (Реметић 1985: 318). У кумановском говору је исто (Видоески 1962: 200–201).

ствари Т; *накараше* не Ц; онџ што *йродадоше* М; *одељаше* ги даске П; у болницу гу *оѣкараше* ГД; так'џ ме *йѣраше* Ц; овѣја се *уѣейаше* работѣѣи Сл; *уѣейаше* се зваѣи Ц; *зайрше* се П; чѣче му *йомрѣше* свѣ П; па *вадише* никѣлко Н; после се и ѣни *врайише* Б; *искочише* из дуѣан свѣ П; и *намесѣише* му М; *одвојише* гу школу Ц; свѣ *очисѣише* О; чѣшму гу пѣсле *йравѣше* Н; школу *найравѣше* Ц; љубичѣце ми се *йројасѣише* П; не га *йушиѣише* П; *служѣше* кѣј што ѣѣе Сз; *сѣасѣше* ме Сл; *убедише* ги Љ; свѣ *унишиѣише* Т; *цеѣише* дрѣва П; па *видѣше* нѣма Н итд.

Карта 11.

Имперфекат

2.5.3. Употреба имперфекта честа је у прешевском говору и то се добро види у 3. л. јединине. Може се градити од несвршених и свршених глагола, али су ређи облици од свршених глагола. Образовања од свршених глагола могућа су ако се основи „дода специфички временски наставак за основу, коју има имперфекат“, а то је *е* (Ѣ) или *ја*, те се тако ствара нова основа (в. Белић 1999: 357). Наставак о коме говори Белић овде се може препознати и код несвршених глагола (нпр. *дебѣлеше*, *мѣслеше*, *изнѣсѣише*, *йравѣсѣише*).

2.5.3.1. Потврде за облике имперфекта у јединини:

1. л. јд.: ја код Гоцу *идеше* Ц; ја *гледаше* сѐрију Ч; деца ги ја *чуваше* О; ја стоку *чуваше* онам Н; а ја се *дебелеше*, *дебелеше* П; *мислеше* да ма́нем у чѐло Ц; *и́равеше* ги ме́рак и о́ни ме че́кав Т;

Ређе се могу чути форме на -м, које се придодаје бази са -ше (в. Белић 1999: 359):

ја *имашем* тѐда па́ре Б; ја си *идешем* Рљ.¹⁴⁶

2. л. јд.: Нѐ ли ти *идеше* на́там? М; ти ме *ви́каше* да *и́дем* Ч и сл.

3. л. јд.: *идеше* о́на, *ви́каше* О; *идеше* по овѝја сѐла Т; *идеше* та́мо на Стáницу Т; што *идеше* по са́ндук Ц; кѐд *оѝидеше* Ж; па кад му *сѝомѐнеше* Гоне Ц; о́но, зами́сли, све *ви́јеше* Ц; о́но о́пет си *ви́јеше* Ц;; *наручу́јеше* пѐсму Ц; о́но ку́тре *сѝи́јеше* Ц; *срамју́еше* се од на́с Сл; *чу́ваше* не о́н Ч; кѐд му *вр́жеше* шама́рчину Ц; о́на свѐ *и́ла́чеше* Лљ; *ви́каше* Го́не Ц; *ви́каше* ма́јка_ми Сз; *ви́каше* Ро́берт Ц; како́ ги *ви́каше* Н; како́ се *ви́каше* Т; како́ се ово́ј *ви́каше* Р; Стоја́дин *ви́каше* Рљ; тако́ј де́да *ви́каше* Рљ; две му́шки *и́маше* Ч; же́на *и́маше* пољопрѝвредну Сл; *и́маше* га једа́н чика_Ва́нча Ц; *и́маше* гу та́ј сли́ка Ц; *и́маше* јо́ш је́дно Н; *и́маше* не́ки слободни де́нови Ц; *и́маше* пе_шѐс о́вце Сз; *и́маше* у четвѝрти ра́зред Р; је́дѝн Асла́н га *и́маше* Ц; о́на *и́маше* сре́ћу ти што до́ђе Ц; о́на *и́маше* ве́ћу пензи́ју од ме́не Сл; *не́маше* аѝр ГД; али *не́маше* пу́т Н; *не́маше* да обу́јеш Б; *не́маше* ни́какви ко́ла Ц; и о́на на то́ј се на́даше Ц; јо́ш кѐд гу попи́је не́ку, па ги *иска́раше* П; ма́лопре и́ч не *осѐ́наше* О; *и́ри́чаше* на та́тка_ми Рљ; *чу́ваше* не О; а ѝо́н га мно́го *чу́ваше* њѐга Сз; *чу́ваше* о́вце Ж; о́н *чу́ваше* о́вце Лљ; *чу́ваше* це́ло сѐло Ц; како́ се *и́резѝвља́ше* Б; Па́вловић се *и́резѝвља́ше* Н; На́да тако́ј *и́ри́чаше* П; *и́рѐбаше* бру́силаца Ц; у субо́ту *и́ѝи́аше* Ц; о́н *дола́зеше* у сѐло Б; о́н *дола́зеше* код на́с овде́ Т; *доо́деше* о́н Лљ; си́н_му *доо́деше* Рљ; о́на кад се *ја́веше* Сл; па си га Го́спод *красѐше* Ц; *мислеше* да *и́де* Ч; бра́т_ми *ра́деше* у Не́мачку П; и о́н *ра́деше* Б; ова́м *ра́деше* ГД; *ра́деше* бр́зи по́моћ Сл; *ра́деше* Ма́стер Ц; она́ј што *ра́деше* Сз; о́н ли свети_Нико́лу *сла́веше* Ц; гр́ло ме бо́леше, бо́леше ГД; о́но се *ви́деше* од про́зор Сл; та́д *се́деше* два́ де́на-три́ на сла́му Ц итд.

2.5.3.2. У пчињском и кумановском говору постоји више наставака за грађење множинских облика имперфекта: први тип -*шемо*, -*шеву* и други тип -*јамо*, -*ја* (Јуришић 2009: 214–217); -*смо*, -*а(е)мо*, -*шемо*, -*а (-ва, -сва)*, -*шеја* (Видоески 1962: 205–209). У прешевском говору забележила сам

¹⁴⁶ Ових облика има код Белића (1999: 359, 361–364), Барјактаревиха (1965: 53–54, 1966: 208), Стевановића (1969: 419), Томе (1998: 250), Марковић (2000: 172), али их не наводе Видоески (1962: 205–206), Богдановић (1987: 195–197), Реметић (1996: 505), Јуришић (2009: 214).

само наставке: *-шемо* за 1. л., *-сїе* за 2. л. и *-шеву/-шев* за 3. л. множине. Ни Барјактаревић (1966: 208–209) не спомиње другачије облике.

Потврде облика имперфекта у множини:

1. л. мн.: Све боси *идешемо* Ц; кад *иїјешемо* кафу Сл; *сїїјешемо* тамо Сз; ми *бегашемо* Ц; али такој га *вїкашемо* Н; *имашемо* и гости О; *имашемо* онџ купене Н; *имашемо* оставене Н; *када имашемо* радњу ГД; *куде имашемо* бапчу Ц; а ми *тѣг нѣмашемо* кућу П; три чѣтри *јарики чувашемо* Рљ; ми *кућу ирѣвешемо* Ц; *наирѣвешемо* нѣки колачи Љ и сл.

Мало је забележених примера **2. л. мн.**, али се може закључити да је наставак *-сїе*, а од аориста се разликује, осим према основи на *-е* (в.т. 2.5.3.), од које се гради, по месту акцента који је за један слог повучен према почетку.

не ли *идесїе* код њи П; *изно̀сесїе* и ви на Заду̀шнице Т; ви ги *иї̀лесїе* Рљ; ви *тѣд ирѣвесїе* кућу Ч; и ви *напѣрѣвесте* нѣку багатѣлу Б.

Наставци **3. л. мн.** могу бити двојаки: *-шеву* и *-шев*, с тим што је први фреквентнији.¹⁴⁷

отѣч *јѣдешеву* Н; дѣца *идешеву* у школу Сл; тој онѣј *кѣд додељујешеву* П; *знѣјешеву се* сви Сз; *радѣјешеву се* Ж; *како ги вїкашеву* Ц; овој *како га вїкашеву* пре М; *како се вїкашеву* Н; па *како га вїкашеву* Р; тој *врѣшашеву* у понедељак Сл; такој ме и овија моји *изнервиѣрашеву* П; једни жути волѣви *имашеву* Ж; *имашеву* ѣни *тѣда* Сз; *кѣд закољешеву* свиње Ц; *збиѣрашеву* шѣшке Сл; *ириѣшашеву* наше комшије Ц; *ириѣшашеву* тријес куће биле Н; *како се ирѣзивиѣшашеву* Н; на *такѣо се сабиѣрашеву* Ц; *лѣчешеву се* Ц; *ирѣвешеву* О; у Ашане *раѣдешеву* Сз; *зајѣдно сѣдешеву* Ц;

тој *циркѣсѣјешев се* Т; *како ги вїкашев* М; *којѣ вїкашев* Н; такој ги *вїкашев* Рљ; такој *вїкашев* Ч; *искаѣшав* цигле Н; *ириѣшав* бија бѣлѣстан Ц; Шиптарѣики гу *вѣдешев* Ц; љѣди *крѣсїешев* са̀ми Ц.

2.5.3.3. У прешевском говору може се чути имперфекат *имѣше*, који можда долази од деноминативног глагола *имѣ се* у значењу *зове се* (В. Реметић 1996: 523):

како му имѣше ГД; не знам *како ву имѣше* ГД; на овог *како му имѣше* Рљ; *како му имѣше* Ч;

али и: *како му бѣше имѣ* Рљ; не знам *како му имѣ бѣше* П и сл.

Говор Алексиначког Поморавља зна за облике: *имѣше*, *имѣѣшав*, *имѣ* (Богдановић 1987: 197). У призренском говору овај глагол је забележен и у

¹⁴⁷ Према мишљењу проф. Марковић, наставак *-в* долази из презента 3. л. множине (Марковић 2000: 173). Тома наводи да се 3. л. мн. имперфекта додаје наставак *-у* који се може реализовати као *-в* (Тома 1998: 251).

другим облицима: *имем се, имеја се, имело* (Реметић 1996: 523). У пчињском говору слично је стање прешевском (Јуришић 2009: 253).

Карта 12.

Перфекат

2.5.4.1. Облици перфекта граде се од помоћног глагола *јесам* и радног глаголског придева, који је специфичног лика због преласка *-л* у *-а* испред кога се јавља интервокално *ј* (в. т. 2.5.10.).

Потврде:

1. л. јд.: два дана *сам ишја* Сз; за време рата *сам ишја* Сл; *нѐсам ишја* Рљ; кад *сам дошја* Т; педесет и пете *сам зашѐкја* Н; *сѐкја* си Сз; овој *сам свѐ ја обрнја* Сл; ја *сам осѝанја* шѐс године без мајку Сл; *чуја сам* за њу Ц; ја *сам чуја* Р; ја *сам гледја* ђутуре Сл; петнаес *сам койја* Сл; *нѐсам се надја* Б; *илађја сам* Ч; кад *сам ги ја иробаја* Ч; што *сам чиија* П; *чуваја сам* говѐда Сл; три кила крв *сам изгубија* Сл; што *сам се измучија* Сл; овдѐка кѐд *сам косија* Св; али кривине *сам наиравија* М; ама *сам гу наиравија* рабѝту Ц; ја *сам гу раскрѝија* Сл; ја *сам сѝавија* ђумке М; две плѝче *сам ударија* Сл; ја *сам главан бија* Сз;

никад *нѐсам јѐла* црн Т; сѐд *сам се најѐла* лѐба Т; кад *сам ирѝишла* Ц; кѐд *сам иочѐла* да читам Т; ја *како сам настѝанала* Н; па *сам иочнѝала* да мѝшам

ГД; ја сам чула нешто Ц; ја сам ишћувала Н; ја сам казала Рљ; несам знала Љ; колико сам имала судови Т; у библију [књига] сам чипала Т; из поја[с] сам ги љушћила Ц; ћурила сам ти врџинке Ц; ја несам тој видела Ц; ја сам га киселила ГД итд.;

2. л. јд.: ако си узјеа Н; куде си ги наија Н; ако си ми га даја М; кад си ораја Н; обраја си га бостан ГД; и напрет си гу ија Сз; уилаија си се П; повише си обелеја Р;

зашто неси дошла П; задремала си Ж; откд неси месила леба Т итд.;

3. л. јд.: јеја је Сл; даја му неки и узјеа М; кад је доија Н; йоија ли је Ц; Срба ви је сћекја све Сл; неје сјаја М; кад је кујувја Ц; сћановја је жандормер Ц; за три иљаде гу даја Сз; неје не излэжја Н; што је бегја Н; он је умреја ГД; не гу је љушћја П; како се је забунја толко Ц; закочиа се је Б; деа мој е куија Ц; тј што је куија Ц; йраија Дјку собјале Сз; све да га је увредија Т; не га је видеја Р итд.;

она ву е музла Ц; е, кад је дошла Зџрица ис Цџр Н; кад је йочела да ради М; колико је раиувала сас мене Сл; како ли се је викала Рљ; Јованка куде је имала Н; девојка, не се је удавала Ж; што ме је чувала Сл; одавна је умрела Ц; куија је Р; две деца је йприродила П; видела је Т; пола ектер је била Сз;

Прешево је йојело Н; тој е све ойишло тамо Н; могло је да буде Сз; како се је звало Б; кад је йочело Ч; после рат је йочело Ц; йисало је на једну таблу Н; тој се је гледало Сл; имало је липке тј Н; колико је српске куће имало овде Р; много је вуци имало Т; деца кад се је чувало Сл; да се је двојило Т; йојавило се је Н; само што је йроодило Ж; да нема да је избледело Т итд.;

1. л. мн.: ми смо ишли у Миратовце Ц; несмо ойишли ич Р; такој смо га викали Ц; несмо знали Н; ми смо имали њиве Ц; у Дуванску смо имали М; месец дна смо коиали ровови Сл; и тамо смо имали земљу Ц; једно време смо йерали Т; да смо делили фамилије и маале Т; пролетоске су делили Сз; от кога смо куици М; докле смо намесћили Т; које смо йројушћили М; како смо се селили одавде Т; йуужили смо се сас њи Н; сви смо си живели Рљ;

2. л. мн.: чим сће изаили Р; ви сће си сћекнали Ч; кујували ли сће Ж; како сће га викали Р; несће ме измучили Ц; и ви сће имали П; йобеснели сте Сз и сл.;

3. л. мн.: тамо су ишли Ц; и[з] Сурдулицу што су дошли Р; они су из брда дошли Ц; кад су дошли Б; онја су ойишли Св; дали су Љ; тој што су ме ойили Сл; они су клали коњи за једене П; биднали су овде осам Н; да ли су заћекли О; добили су земљу Ц; бегали су Љ; како су ги викали Б; тој су ву баш задали Т; значи, имали су Н; несу имали друго Рљ; кумови несу йраћали Сл; док несмо гу йродали Ц; исто су такој рачунали М; они су се

сабрали Рљ; чували су стоку Ц; несу се двојили Т; одвојили су се браћа Т; тџ су се доселили Н; несу оћворили јоште Р; кад су се ѿоћурчили Т; који су гу ѿправили Сз; ѿни су долазили и наћи Ц; уједно су ѿправили Сл; које су људи наћправили Т; несу оћворили јоште Р; кад су се ѿоћурчили Т; као да су радили М; шџс године-седам су се ѿужили М; куде су живџли моји стари Р; све су се држали рџд Н;

брошуре су му изаише Р; како су се звале теј сџстре Р; све су расићале Ж; ваљда су се ту крџле мџчке Т; оћћућовале су књџге П; како су се викале маале Ц; како су се викале овџе наше бабе Љ; теј комшике су се сваћале Ч; у Баћку су имале воденице Ц; џте што су онџе наћправили М; садили су и ѿне Рљ; ућлаишџле сџе се Ц; године које су биџле М; колко јџтрве су биџле туј ГД; махале старе што су биџле М; српске куће су биџле Ц итд.

2.5.4.2. Посебног облика за средњи род мн. нема јер је и у овом случају (као код придева и других атрибутских речи) дошло до уједначавања са облицима мушког рода (в. т. 2.5.10.), што се може чути и у пчињском говору (Јуришић 2009: 217–218). У косовско-метохијском говорима призренско-јужноморавског типа може се срести ширење *-ли* и на женски род множине (Реметић 1996: 508, Младеновић 2004, Младеновић 2013: 356). Примера има и на другим местима у раду.

овија деца несу смеџи О; сви сџла су се изгубџли Љ; тија брџда су се видџли Р итд.

2.5.4.3. Постоје потврде изједначавања облика радног глаголског придева за сва три рода тако што се генерализује форма ж. р. множине (в. т. 2.5.10.). Ову појаву приметио је Белић (Белић 1999: 317, 400), а позната је и косовско-метохијским говорима призренско-јужноморавскг типа (Павловић 1939: 205, Стевановић 1950: 135–136, Реметић 1996: 507–508, Младеновић 2004, Младеновић 2013: 356–365). Уопштавање *-ле* за сва три рода мн. продрло је из македонских говора (Белић 1999: 400). Интересантно је да уопштених ликова на *-ле* нема у пчињском говору (Јуришић 2009: 217, 221–222), што би значило да је прешевски говор најисточнија тачка простирања *-ле* за сва три рода мн. радног гл. придева.

Потврде:

у школу су сви иише Сз; нас овде су наише Љ; тоџко људи, навџкле смо заједно Сз; кџд су му овија викнале Б; овија Карадачани су ги врнале Ц; наћи су га дигнале Б; кџд смо ѿогледнале (деца) Ц; згрејале ракију, изнаићле се Ц; и наћи се зарадувале Рљ; моји су ги викнале Љ; ѿни не несу викнале Љ; раније су људи много гледаџле Сл; сви су тој гледаџле Сз; џџни несу гу даваџле Ж; џ, после су имале туј два грџба О; несмо имале такој Т; татковци су се

слушале Ч; мно́го су сѣ́рада́ле на́ши љу́ди Ц; ми́ и ра́дници фа́һале смо Ж; па су ја́виле партиза́ни Ц; то́ј су на́ши ѿра́виле Сз; о́ни су га ѿра́и́и́ле оту́д Рљ; па по́сле су гу ѿреба́и́и́ле ова́мо П; ње́кња су сла́виле ро́ђендан ГД; та́д су не сѣ́аси́ле Ми́ратовча́ни на́с Ц; ни смо ви́де́ле де́те (баба и деда) ГД; ми́ смо жи́ве́ле, не́што смо ви́де́ле Сз; сви́ смо си би́ле ту́ј Н; тако́ј ти́ја оби́ча́ји су би́ле Ц; ве́сели су ку́мови би́ле Ж; мно́го смо ѿро́и́а́и́и́ле ми́ де́ца Ц итд.

Карта 13.

Плусквамперфекат

2.5.5.1. Плусквамперфекат се најчешће гради од имперфекта глагола би́и́и (бе и беше) и радног придева глагола који се мења.

чи́ни ми се ја́ бе́ ии́ја М; ја́ бе́ чу́ла Рљ; та́д бе́ излази́ла П;

пу́, да бе́ше узе́ја П; шес́ бе́ше до́ве́ја ГД; бе́ше до́и́ја код на́с О; и он бе́ше до́и́ја ГД; Ро́берт ка́д бе́ше до́и́ја Ц; све́кар бе́ше до́и́ја Ц; бе́ше ѿо́и́и́ја ма́лко ви́но Ц; бе́ше на́и́са́ја на ову́ј Сз; чи́ча му бе́ше да́ја пла́ц П; јо́ш не́ беше ѿро́да́ја све́ Ц; шло́ гу бе́ше фа́и́и́ја ГД;

ба́ба ми бе́ше сѣ́ле́ла Т; на Су́не бе́ше да́ла П; та́д се бе́ше удо́ла Ч; да бе́ше ѿо́и́и́ла М; да гу бе́ше дофа́и́и́ла Т; тетка Ра́дмила што бе́ше на ба́бу ку́и́и́ла П;

беше њогинало од струју Н; беше се скајало Б; до сабајле се беше сасушило П; Шиптарче се беше укочило П;

да бемо могли овој да продамо Р; бемо се навикнали Рљ; ми бемо чули ГД; бесмо ве канили М;

и ви ли бесите дарували Т; не ли бесите кућували Ж; бесите ги викали Т; кат беву ишли ГД; из Београд што беву дошли Ж; беву га наили Сз; беву се наили негде Т; деца се беву навикли П; беву зидали тада Ч; овце беву иштерали Т; беву се мавали Љ; они беву њокушале да копав у дубину О; тад беву зборили М; беву га уфайили Б и сл.

2.5.5.2. Мало је примера плусквамперфекта грађеног уз помоћ перфекта глагола *биши* и радног придева глагола који се мења.

још тад га је бија узēja П; бија је доија Т; била га је довела дома Ж; а овде су били кућили П.

Футур I

2.5.6. Футур I у прешевском говору својим обликом одмакао је од конструкције *енклиитика њомоћног глагола биши + да + њрезени глагола који се мења*. Наиме, процес уопштавања довео је до данашњег стања у којем се футур први исказује поједностављено: *ће + њрезени глагола*, за сва три лица и оба броја. Међутим, могу се чути и остале енклитичке форме и то у примерима где за енклитиком не следи глагол који се мења (в. т. 2.5.13.3.). Конструкција *ће + њрезени* за исказивање будућег времена представља још један вид аналитизма (в. Попов 1984: 40) којим је обележен прешевски говор. Младеновић објашњава разлоге уопштавања употребе енклитике *ће* за сва лица и оба броја: „Свођење помоћног глагола на један облик настаје као последица редундантности морфолошке ознаке помоћног глагола после замене инфинитива конструкцијом (да) + презент. У новој конструкцији *ће* је ознака будућности, презент основног глагола ознака за лице и број“ (Младеновић 2001: 431).

Потврде:

1. л. јд.: али *ће донесем* још М; ја *ће* ву *донесем* Н; *ће* ти *донесем*, Алифет П; *ће узнем* Љ; и *сүтра ћ идем* Ц; па *ће идем* Сл; *ће дођем* Ч; *ће дођем* куде моју стринку П; *ће* ти га *нађем* М; *вино ће њијем* Ц; *ће њијем* П; *мож ће осијанем* жива П; *ће оијнем* од некога П; *сэк ће седнем* Т; *ће цркнем* П; *исто ја ће* ти *кажем* М; *све ће кажем* на вашу мајку Ч; *ће* ги *кажем* Ц; *ће* ти *кажем* ја Р; *не ће* ме *лажеш* Љ; *ће лијжем* сладолед П; *ће лијчем* Ц; да *наберем* та *ће* ти *дам* Ц; па ја *ће* га *гледам* П; *ће* ву *исјричам* Т; ја *ће* *намаам*, *ће* гу *намаам* Ж; ја *ће* *ришам* Сл; *ће умрем* Ч; од њи *ће умрем* Б; ја *ће* те *водим* Ч;

на сахрану *ће* гу *водим* П; видиш, *ће* заборавим Р; ако ми се меси, *ће* месим П; *ће* омесим онџ посан зељаник П; што *ће* *иравим* Љ; *ће* ти *наиравим* П; *ће* се *ирилади* Рљ; *ће* ве *иријавим* Ц; *ће* си *родим* П; сџ *ће* га *фрљим* П; *ће* *издржим* Рљ;

с њега *ће* *иду* Б; наћеске *ће* *дођу* О; толко *ће* ти *даду* ГД; ја *ће* се *крију* Сл; и ја *ће* *иочну* да *викам* Ц; ја *ће* гу *узну* Сз; *ће* ви *кажу* Сл; ја не *ће* те *лџу* М; и ја што *ће* *рабоиу* Сл; после ја *ће* му *илаиу* Св; Па, што *ће* ги ја *ираву*? Ж; ја што *ће* *ираву* Ч; и ја што *ће* *рабоиу* Ж итд.

2. л. јд.: овдека па *ће* *дођеш* Св; ти кога *ће* *нађеш* Ч; *ће* се *усијеш* Ч; од врућину *ће* *цркнеш* Сл; ти *ће* ми *кажеш* Ч; не *ће* ме *лџеш* Љ; *ће* му *даи* за три дџа П; *ће* се *избоцаи* П; *ће* га *чуваи* Т; одма *ће* ги *видиш* Сз; *ће* се *враиши* Сз; *ће* *жалиш* О; прво *ће* се *излечиш* од руке П; *ће* се *расвесиши* Рљ; *ће* *уиоредиш* Ц; *ће* *видиш* Т; и на мене *ће* *даи* Б;

3. л. јд.: *ћ* *исече* свѐ Р; *ће* *узме* Р; *ће* му *оиџде* Т; *ће* *дође* Б; од Бога *ће* гу *нађе* Т; сџд *ће* се *раздѐре* одма Т; кџ *ће* га *грабне* П; *ће* се *скине* Рљ; *ће* се *качује* на кућу Ц; она *ће* ти *каже* Љ; он *ће* ти најбоље *каже* Ц; и он *ће* си ги *гања* М; *ће* ву *исирича* Т; она *ће* ти *исирича* Сз; он *ће* ме *оиравља* Љ; он *ће* ме *ириириши* П; не ли *ће* ти слунце *смеиша* Р; *ће* не *иџеиша* М; он *ће* му *дава* на мојега сина Ж; *ће* си *бележи* Ц; он *ће* се *враиши* Н; такву *ће* *куиш* М; *задњег* *ће* га *осиџави* Т; *ће* се *иоириши* Т; *ће* се *чуђи* Ч итд.;

1. л. мн.: *ћ* *идемо* у шуѓаво оделење Сл; *ће* га *зовемо* да *дође* Ц; па *ће* га *нађемо* Н; *ће* се *нађемо* негде Рљ; *ће* *иџјемо* сви тројица Р; *ће* *иоиџјемо*, *ће* *иоиџјемо* сокови Ц; е сад *ће* *иочнемо* Р; сал *ће* *рџнемо* Ц; *ће* *слџнемо* ГД; сџк *ће* *иџшемо* Р; сас коприве *ће* се *исиџецамо* Сл; *ће* *легамо* Љ; да л *ће* се *иџознамо* Ч; *ће* *иоиричамо* Сз; па сџд *ће* *видимо* Ц; *ће* ти *враиши* Ж; *ћ* *идемо* и *ће* *куишмо* Т; једну кућу *ће* *наиравимо* П; *ће* га *иомеримо* Р; *ће* га *иџражимо* О итд.;

2. л. мн.: *ће* *иџјеише* ли *кафу* Р; *зџмљу* *ће* *обрнеише* Сл; *колко* *ће* *рџнеише* Сл; *по* *ће* *иџаише* П; *мани* се, *ће* се *исиџеџаише* Ц; *ће* *кажсеише* Ц; *ће* *заврџаваише* ли Б; *ће* не *сачџаише* Сз; *човека* *ће* *сиџрељаише* Ц; *ће* *иџџаише* Ч; *ће* *искџчише* Т и сл.;

3. л. мн.: по пе-шестиџа *ће* *дођев* Сл; *ће* се *нађев* неки да *дођев* Ж; *ће* *грџев* коџа *ракију* Ц; *ће* *сиџанев* Љ; *по* *ће* те *иоиџиујев* Сл; *ће* *кољев* *свиње* Ц; *кџ* *ће* не *дџџав* Б; старџка *ће* *исиџаџав* Ц; *ће* ти *љубомџрав* и *ће* те *мџзив* Ц; *како* *ће* не *иџзнавав* Рљ; *трџџи* *вџџер* *ће* *носев* *китке* Сл; *три* *ће* му *осиџавив* Ц; *ће* ни *оџворив* Сз; *ће* не *исиџаишив* Ч итд.

Футур II

За разлику од неких призренско-тимочких говора у којима су забележени примери облика футура II (Богдановић 1987: 199, Тома 1998: 282, Марковић 2000: 177), прешевски припада групи говора који га не познају (Тирић 1983: 87, Реметић 1996: 503, Вукадиновић 1996: 223, Тирић 1999: 173, Младеновић 2001: 397, Јуришић 2009: 194, Младеновић 2013: 322–367). Као и у већини свих ових говора, па и шире (в. Јовић: 140, Реметић 1985: 324), значење футура II у прешевском говору исказује се конструкцијом: *везник* + *ипрезентӣ* глагола који се мења:

ако га *сӣиґнеш*, ће му *даш* Ч; *кад се врайиши*, ће *узмеш* М; *кад га фаиш*, ће *види* П и сл.

Императив

2.5.7. У прешевском говору постоје облици императива за друго лице једине и множине.

Друго л. јд. императива у прешевском говору може се исказати наставцима *-ј*, *-и*, окрњеним облицима на *-е*, помоћу речце *нека* или описним изражавањем. Акценат је увек повучен према почетку тамо где је стајао на наставку за облик, што је одлика јужноморавских говора (Белић 1999: 352–355).

2.5.7.1.1. Наставак *-ј*:

бегај, смрди, *викам* Ц; онаквога не *викај* Ж; *враћај* се Ц; *глиијај*, што чекаш Ж; *гуијај* П; *прогуијај* га одма Т; *дај* гу слубу П; *дај* ми га да га чујем Ц; *дај* ми наочаре П; *дај* паре Б; *дај* чашку Рљ; или нешта му *дај* П; Што си таква, па ли *дај* ву П; *не дај* боже О; *давај* паре Сз; *дијај* се Ж; *не ме дирај* П; *таквог не дирај* Ч; *понавам га доиџерај* Р; *замоијај* П; *не зафркавај* Б; *не ги казуј* ГД; *ајде куцај* Ц; *не се малиреијај* Б; *намиишај* кревет П; *окуијај* ги, Танке П; *омиј* се П; *не се њекљај* Лљ; *ијијај*, бога ми Р; *иокриј* главу и моју и твоју Ц; *кучину па кола њомџерај* Т; *иџобај* Рљ; *иџобај* ги Ч; *не ги сабирај* П; *Боже сачувај* О; *не се секирај*, море Ч; *ама слушај* ме Лљ; *слушај* Ц; *слушај* што ти зборим Ч; *слушај*, вика Рљ; *слушај* овамо Б; *не се смеј* М; *смџај* лед П; *једџе сирџемај* на деца Сл; *море, иџзај* кола Т; *Узимај* гу овуј трећу П; *узимај* гу одовде П; *чекај* Р; *чекај* ме Ц; *не се чџкај* Лљ; *Чувај* боже ГД итд.

2.5.7.1.2. Императив од итеративних глагола може имати овакве облике:

кучуј се ти Сл; *легнуј* П; *друго ииџуј* Р; *ти га ииџуј* М; *ај иџођуј* натам ГД.

Крњи облици императива запажају се у *глеј* и *че*, који се срећу и у другим говорима (в. Белић 1999: 335) и могу се употребљавати као узвици и речце за скретање пажње (Богдановић 2007: 79):

глеј ги онија Ж; *глеј* си себе П; *глеј* си рабóту Ч; *е*ве овакој, *глеј* Ц;
че да ба́цим та́м Ж; *че* да ви́дим П, Ж; *че* да ти да́м П и сл.

2.5.7.1.3. Преобликоване форме типа *беге*, *чеке*, које су настале трансформацијом *-ај* у *-е* после тврдих сугласника: *чекај*, *гледај* > *чека^{ej}* > *чека^e* > *чеке*, *гледе* (Богдановић 1994: 75–81), јављају се и у Прешеву. Најпре ћу навести примере са *-еј*, а онда на *-е*:

бе́геј, мо́ри Т; ти ви́кеј мо́јега си́на Ж; *слу́шеј* да ти ка́жем ГД; *че́кеј* да се уми́jem Т; *че́кеј*, *че́кеј* Љ; *че́кеј*, *че́кеј*, си́не Н; *Че́кеј* да ви́дим ко́ј је П; *че́кеј* ка́фу да до́несе сна́шка ГД;

бе́ге ка́ ти ви́кам О; *бе́ге* одо́вде Ж; *че́ке* да ги ви́кам П; *че́ке* да се се́ту сѐг О; *че́ке* да те фа́тим Ч; *че́ке* ме П, Ж, Т и сл.

Облик *чи́кеј* Н вероватно је настао дисимилацијом вокала.

2.5.7.2.1. Наставак *-и*:

и́ди та́мо, *и́ди* та́мо Н; *на́ђи* ми мото́рца́ngle Ц; *да́ди* ги на Шипта́ри О; *до́неси* ги те́ј слу́бе Ц; *до́неси* не́ко дрвце М; *и́ринеси* во́ду Ч; *у́неси* мле́ко у грцма́н Ж; *Е*те ти, *најѐди* се Сл; *у́зми* зеља́ник и жу́ту папри́ку ГД; *у́зми* не́какву голе́му каша́ку П; *у́зни* од ово́га Рљ; *у́зни* си га П; *збе́ри* то́ј П; *Ои́ѐри* на че́сму П; *заје́би* Р; *гли́ни* Ч; *гли́йни* га П; *зи́ни* са́мо Ж; *ма́ни* га (’окани га се’) П; *ма́ни* се, *ће* се исте́пате Ц; *и́йни* си́не, *и́йни* М; *и́одигни* ги ове́ј те́гле Т; *и́оодма́кни* се ма́лка Ц; *се́дни*, *се́дни* та́мо М; *е́ј*, *си́дани* Н; *Си́дани*, бе, шо́фере П; *ка́жи* ко́ј си Ц; *клу́чи*, *клу́чи* П; *и́йши* на српски Н; *у́мри* ти, рекна Ж; *ба́ци* му ко́ску П; *во́ди* си ре́д ГД; *Вра́йи* ги, баба Ста́но, *вра́йи* Ж; не се *гње́зди* П; па ли *ку́йи* си Т; не се *жље́би* Т; па, *засра́ми* се ГД; *оси́драви* ме раа́т да се́дим Б; *и́рейво́ри* ме у ла́ставицу П; *А*не, *скло́ни* се М; *си́драви* га М; *Си́драви* на про́зор Н; на ова́кву бе́лу ха́ртију га *си́драви* Ч; Бо́же, *и́ру́жи* на ово́г чо́века Сл; *и́ру́жи* и на ме́не Љ; *и́ури* му ма́лка брашѐнце П; *укљу́чи* ре́лну П; *фа́йи* га за гркља́н Ч; *фр́љи* то́ј Рљ; Та́ње, *се́ди* Сз; та́те, *се́ди* и ти Љ; Та́ње, *др́жи* Ц; Та́њо, *др́жи* Сз; цврсто га *др́жи* Ц; *задр́жи* га оту́д Љ; ма́че де́дино, *оди* М; не *це́йи* П; *ћу́йи*, бре́ Ц; *ћу́йи*, мо́лим те ГД итд.

2.5.7.2.2. Могу се чути и форме без *-и* код неких глагола (в. Белић 1999: 354–355):

Др́ж га! Ц; Не *ла́ж* Сл; али и: ти *др́жи* оту́д Сл; Не *ла́жи*, море! Ж.

2.5.7.2.3. Неки императивни облици на *-и* задржали су палатализоване или јотоване гласове настале у презентским формама:

исечи га П; *после* га *пресећи* Т; *обучи* се М, Ц, П; *обучи* туј моју Т; *йушии*, бе, не га слүшај П; *йушии* ме П, М, Ж; *йушии* га, недр҃гаво Ч; *собучи* се О; *свлечи* се Ж и сл.

2.5.7.2.4. Забележен је контаминирани облик настао када је на готов императивни лик додат још један наставак: *не се маји*, *еј* ГД.

2.5.7.3. Императив исказан конструкцијом *иди* + *императив глагола*:

иди ми *донеси* батаци Т; *иди заврши* тој Б;

2.5.7.4. Конструкцијом *немој* + (*да*) + *презент* исказује се императивно значење. Заповест се може исказати и употребом само одричног облика *немој*.

немој да ми ги *даваи* П; *немој* да га *замоујеи* дете Ж; *немој* да ми *изводи* ГД; *немој* да ми *изгуби* картицу П; *немој* да си *йодија* Т; *немој* уста да *йураи* П; *Немој* да *цеји* Ч; *немој* ги *загуби* П; *немој* те *ргне* Ц;

Немој, бре П; *немој* натам Р; *немој* с њу Рљ и сл.

2.5.7.5. Описно исказивање императивног значења конструкцијом *да* + *презент*, уз помоћ речце *ајде/ај* или *футуром*:

тётке, *да дођеш* Т; *да идеш* дома Н; *да идеш* у Ђаковицу П; по Бога *да идеш* Сл; овој *да однесеш* Ч; *да оивори* четири очи ГД; само *да пробаш* О; *да узнеш* једно одело П;

ајде йиши Р; *ај наврни* до мене Ц; *ај йожури* Б; *ај йрођуј* натам ГД;

чај *ће скуваи* П; *сә ће оивори* Лљ и сл.

2.5.7.6. Друго л. мн. императива обично се гради додавањем наставка *-ије* на 2. л. јд. императива, али постоје и облици са наставком *-еије*, који потврђују екавску замену јата у прешевском говору (в. т. 1.2.4.7.).

2.5.7.6.1. Наставак *-ије* у 2. л. мн. императива:

Ви́кејије доктора Т; докторе, *дајије* ники маз П; *ди́зајије* се, бе Н; *дођи́ије*, *дођи́ије* куде Пёру П; туј се *зайвори́ије* П; *иди́ије* Т; *иди́ије* нанам Ч; па ли *једи́ије* ГД; ајде, бре, *кажи́ије* нешто Ц; заједно се *ку́јајије* М; не *мрда́ије* до Скопље П; *навра́ијије* у туј продавницу Ц; *немо́јије* ништо Ж; *оди́ије* навам Ж; Узнете кафу, *йи́јије* Ж; *йи́ијејије* ги Лљ; *йослужи́ије* се Ц; не *йра́вијије* тија глүпости Ч; ако, *йу́ијије*, *йу́ијије* Сл; *йу́ијијије* га Ц; *реша́вајије* сами Сз; *седни́ије* Рљ; само овој *си́ављајије* П; *йе́йјајије* се овако Ц; па *удри́ије* још Ц и сл.

2.5.7.6.2. И у 2. л. мн. чува се аналошки умекшани сугласник:

аљинче му *обу́чијије* П; *йу́ијијије* га Ц.

2.5.7.6.3. Редуковани облици императива могу се чути и код 2. л. мн.:

бе́геј, си́не, бе́ијије, бе́ијије! П; бе́ијије одовде П; бе́ијије од шпóрет Ц; бе́ште оту́д Б; Ви́кам ги: „Бе́ијије!“ Рљ и сл.

2.5.7.6.4. Наставак *-еће*:

па *биднеће* живи и здрави Сз; до *вечер* ги *врнеће* Ц; *дадеће* ми *воду* ГД; *дођеће* ова^м М; да ми *извинеће* на *реч* П, Сл, Рљ; *ајде*, *одеће*, *седнеће* ГД; *однесеће* ги *овуј* *теглу* Ц; *сѣд кажеће* *што* ви *треба* Ц; *ели стоку осидавеће*, *ели се враћеће* Н; *иомереће* се *људи* ГД; *Узнеће* *кафу*, *пијте* Ж; *ви живеће* Сз и сл.

2.5.7.6.5. Описно исказивање императива у множини:

у *село* не *мож* да *улазиће* Н;

ајде да *испушимо* по *једну* П; *ај* *ћ* *идемо* О; Добро *вече*, *ајдеће* М; и сл.

2.5.7.6.6. Императивно значење 3. л. јд. и мн. исказује се уз помоћ реч-це *нек(а)*:

одма *нека* *дође* Ц; и *нека* ги *гања* М; *нека* си *иде* Лљ; *нека* *ише* Р; *нека* *ирође* Б; *него* *нека* *сиава* П^ера П; *нека* му *се* *иши* П; *нека* *једе* Ж;

*кама*ту *нек* му *носи* М; и *оно* *нек* *се* *иере* Ж; *нек* *сије* О; па *ете* ги, *нек* *узме* М и сл.

Потенцијал

2.5.8. Код примера потенцијала запажа се уопштавање облика помоћног глагола *би* за сва лица и оба броја.

Потврде:

не *би* му *ја* *узеја* П; само да *би* *узеја* Т; да *би* *сиигја* Св; *туј* *би* га *зашека* Рљ; *ја* *би* ти *каза*ла Рљ; да г *имам*, *даја* *би* ти Рљ; и на *њи* *би* ги *ја* *даја* Р; *ја* *би* му *иомагаја* Б; *замазаја* *би* се Ч; *Викаја* *би* те Б; да *ли* *би* ми *враија* Б; само да *би* га *намаваја* Сз; *ошворија* *би* ти Лљ; *ошкачија* *би* се П; *не* *би* те *иреварија* Р;

она *би* ву *иомага*ла П; па *би* се *дигна*ла Т; да *си* ми *треба*ла, *вика*ла *би* те Ц; *сачека*ла *би* те *ја* Сл; *ја* *не* *би* *зна*ла *так*ој Сз; *она* *се* *не* *би* *враи*ла Ч; *наи*ра^вила *би* ти М; *она* *би* се *иофали*ла Ж;

*на*шло *би* се *нешто* Н; *оно* *би* си *оши*шло Ж; *уси*ало *би* се П; *ску*вало *би* се Ч; *иско*чило *би* си Ч; *мож* *би* се *ирифаи*ло ГД;

ми *би* *до*шли на *свадбу* П; па *ни* *ви* *не* *би* *до*шли Ц; *оши*шли *би*, па *би* се *вр*на^ли Т; *дов*ели *би* те *ми* Т; и *ми* *би* *сииг*на^ли Св; *не* *би* се *и*ч *засра*ми^ли П; да *л* *би* *тој* *ств*арно *наи*ра^вили Рљ; да *би* не *оси*а^вили Ч; *ви* не *не* *би* *иу*ши^лили ГД; *ви* *би* не *ише*и^ли М и сл.

Глаголски придев трпни

2.5.9. Глаголски придев трпни у прешевском говору има наставке *-и* и *-и*, с тим што се облици на *-и* ређе срећу. У множини постоје два наставка:

-е за ж. род, -и за м. и ср. род, што је настало као резултат уопштавања облика.

2.5.9.1. Трпни глаголски придев на **-ан**:

он си је *очуван* Б; не ли је *ушћен* ГД; а он све *ушћен* Љ; што је *бија* човек *рабојан* П;

имала је *едну аљину бордо*, а све *цигована* П; *клуцана* паприка П, Сл, Ц, Ж, Ч; *отиде си онаква нечешљана* П;

гледано према Цакановац Ц; у *најлон замојшано* ГД; *тој неје било мешано* Р;

сви шкољувани Н; *деца шкољувани* Сл; *калајисани* казани Ц; *мешани* су били они Р;

ирикане паприке Ц; *најравене*, *горе такој тесне* и *врзане* Ц; *клуцане* паприке за трљаницу Ч; *неке рашичокљане* П; *радне* њиве има Ц;

деца бањани Т; *рабојни* ву деца П и сл.

2.5.9.2. Трпни глаголски придев на **-ен**: *нейчен* ГД; *млого* је *замлаиен* П; *све* си је *замлаиен* Т; *наш* је *зашииен* Сл; од *овој куиен* *леб* Т; *само куиен* Сз; он је *отуда населен* О; *аутопут* *кад* је *иравен* Н; *Сэд* је *добар*, *йоиравен* П; *ириучен* је Св; *рањен* и *такој* га *оставили* П; *бор* је *први туј саден* Р; *сахрањен* је ондена Ч;

дадена и *враиена* Ж; у *Раковац* има *дадену* Ж; *туј* е *одадена* П; *ће* *туримо* *поњаву* *ицајену* П; *што* је *замлаиена* Ж; *враиена* је Ж; *грабена* *погача* П, Ц, Сл, Т; *једна ногара* *искршена* Ж; *горе* је *онакава* *искршена* Сл; *накииена* *јелка* П, Ч; *кад* је *иравена* *тај црква* О; а *она* у *Италију* *родена*? Ж; *она* је *родена* у *Немачку* Ж; *срушена* је Рљ; *море*, и *она* *оболена*, *нервозно* ГД; *она* *неваљашна*, *оболена* Ж;

дадено *ги* *све* Ж; *не* *ги* је *дадено* Сз; оној *њено* *ицајено* П; *овамо* је *било* *све* *оикријено* ГД; *иокријено* је Б; *све* *раскријено* Св; *изабено* Т; *нема* *сиремено* Сл; *изеде* оној *дробено* ГД; *дробено* *млеко* П, Н, О, Сл; *такој* *надробено* П; *све* *извадено* П; *на кога* *што* је *исираиено* Сл; *има* *месено* ГД; *имала* *сам* *месено* П; *све* *омесено*, *сиремено* Сл; *илаиено* је Ч; *иоклоиено* *га* *оставиш* Т; *кад* је *иравено* *тој* О; *друго* *све* *иоделено* Р; *иосолено* П, Ж, Ч, М, Рљ; *оградено* *са замку* Т; *да* *ли* *за време* *турско* *чистиено* Н; *уиалено* *светло* Ж; *неизгорено*, *него* *познава* *се* *пегла* ГД;

све *су* *били* *разнесени* Ц; *откуд* *су* *доселени* Т, М, Ц; *кобајаги* *да* *смо* *заразени* Сл; а *све* *су* *заиворени* Ц; *кујени* *колачи* Ч; *те* *ги* *обесени* у *подрум* Ч; *они* *су* *оградени* Сз; *накииени* *гости* Сл; *фаћени* *су* П; *још* *несу* *били* *кршиени* (деца) Ж;

имашемо *онеј* *кујене* Н; *најравене*, *горе* *такој* *тесне* и *врзане* Ц; *залейене* *су* П; *од* *негде* *још* *населени* О; *одокле* *су* *населени* *не* *знам* Р; *они*

су от Шаинце *населени* овде Ж; теј су *калеме* М; *љуиене* у тањир сѣдив Ж; имашемо *оси́авене* Н; и брошуре *поделе* Р и сл. (в. т. 1.3.11.1.).

2.5.9.3. Примери са -и́:

жсе́ней је Ц; теј ста́р, *жсе́ней* Ж; је́си *о́жсе́ней* П; не́сам би́ја *жсе́ней* Сз; што́ сам *наве́дну́и* би́ла; *уда́и* та́мо Ц; сѣд је *забра́ней* П; не́су *жсе́ней* О и сл.

Јотовани глас њ изостаје у облику глаголске именице *жсенење* (в. т. 1.3.11.2.).

2.5.9.4. Већ је било речи о нејотованим облицима трпног глаголског придева који су одлика читаве призренско-тимочке зоне: *замла́иен*, *ку́иен*, *насе́лен*, *вра́иена*, *дро́бено*, *обе́сени*, *оси́авене* итд. (в. т. 1.3.11.1.).

Глаголски придев радни

2.5.10. Глаголски придев радни има следеће наставке: -ја за м.р., -ла за ж. р., -ло за с. р. једнине. У множини најчешће се употребљавају наставци -ли за м. и с. род, -ле за женски, али има потврда тенденције уопштавања наставка -ле за сва три рода (в. 2.5.4.2. и 2.5.4.3.). Облици радног глаголског придева могу се наћи у саставу перфекта, плусквамперфекта и потенцијала, те се овде наводе само неки примери.

Мушки род једнине:

да́ја му не́ки и *узе́ја* М; *узе́а* па́ре Ж; *о́и́и́ија* та́м Ц; сѣд оту́д па *по́и́ија* на́вамо Ц; *и́ре́ија* седамдѣсет Р; *по́гину́ја* те́ј Н; *по́дникну́ја* ду́б Р; *ри́и́ија* Сз; *седну́ја* си и че́ка Ц; бра́т ми *и́исува́ја* Р; има све, *да́ја* Бог Ц; петнаес сам *ко́и́ија* Сл; му́ж гу *намава́ја* Р; још не́ беше *и́рода́ја* све́ Ц; *ора́ја*, *сади́ја* Сз; *извади́ја* Бо́г па́мет ГД; од ба́бу гу *насле́дија* М; на бето́н *удару́ја* Љ; *рабо́и́ија* та́мо Сл; тако́ј си *седе́а* Б; па *се усмрде́ја*, па Бо́же Ц; *усмрде́а* се Б итд.

Женски род једнине:

по́ву́кла га Р; *заве́ла* се ГД; *на́шла* то́г параспу́ра Ц; не *сме́јала* Ц; *по́бе́гла* Б; *дигна́ла* ђезву ова́ко П; *ле́гнала* си у кре́вет Ж; па сам *по́чна́ла* да ме́шам ГД; *сѣ́ина́ла* се Ч; ма́јка ми ми да́ла О; цр́ква *има́ла* Т; *рашчѣ́кала* га Св; *уда́ла* ли си се Ц; све́ би га *уи́и́ија* Ц; *оси́ави́ла* две́ де́ца Р; ова́ј *и́рероди́ла* ГД; *једна́ рана* *заздраве́ла* ГД итд.

Средњи род једнине:

све́ се *раси́ало* М; то́ј ги *оси́ало* Ц; сѣд како́ *бидна́ло* ло́шо Т; *зайекна́ло* се Ч; *оси́ана́ло* Н; *сѣ́исна́ло* се Сз; *ли́и́ија* ку́че Ж; *једно́* се *и́ресву́кло* Ц; *игра́ло* се та́мо око сто́ку Ц; *кува́ло* се, *кува́ло* Ж; оно́ се *надува́ло* оволи́ко П; како́ му се *слоша́ло* ГД; де́те це́л но́ћ *вози́ло* П; *по́и́ари́ло* се сас ча́ј П;

йройасѣило ми се свѣ у башчу Ж; *ражљебило* се П; *скаменило* се Р; Шиптарче се бѣше *укочи́ло* П итд.

Мушки род множине:

на Воју му *рѣкли* Т; да ли Ћопа га *вика́ли* Ц; *докара́ли* га под казну Сл; ко́ла *дои́ра́ли* Т; *йрави́ли* и о́ни Љ итд.

Женски род множине:

тако́ј *осѣ́але* саме Ч; водени́це *има́ле* ту́ј Т; рани́је се *йора́ђале* ту́ј Сл; и о́не ми *йрива́але* ГД; што́ ми се *ице́йи́ле* до́ле Рљ; *куйи́ле* двана́ес кашѣ́чице П; двѣ ку́ће *би́ле* Ц; три́јес ку́ће *би́ле* О;

Средњи род множине на -ли:

де́ца си *и́шли* по пу́т Т; е́не ги, сѣд се *разигра́ли* М; *расѣуи́и́ли* се де́ца П и сл.

Множина радног глаголског придева на -ле:

узѣ́ле гу њѣ́ни си́лом О; *дои́ле* овѣ́ја М; *оѣ́и́и́ле* накуде Ни́ш Ц; сви́ *йо́и́ле* код њи Ч; сви́ на́ши комши́је *йо́и́ле* за Мирáтовце Ц; *бидна́ле* при́јатељи Сл; *ре́кна́ле* на не́кога од Цаканóвце Ц; и овѣ́ја на́ши ги *среѣ́на́ле* Н; ме́јстори зида́ле Ч; и о́ни *зна́ле* Рљ; ни́ки ста́ри *има́ле* ГД; не́ки *искача́ле* Сз; *исѣ́и́а́ле* свѣ, *искла́ле* Ц; до́љањ спра́т га *ору́жа́ле* ГД; у́јци га *чува́ле* Б; њѣ́ни гу *враи́и́ле* до́ма Сз; *найра́ви́ле* си го́ре ГД; у једно́ брѣ́кче *найра́ви́ле* ку́ћу ГД; сре́ћа не́ гу *исце́йи́ле* Ч; а Ћорговци *йосѣ́и́ле* О; па га *йреба́и́ле* у мли́н ГД; па по́сле су гу *йреба́и́ле* ова́мо П; *уфа́и́и́ле* га ГД итд.

Глаголски прилог садашњи

2.5.11. Глаголски прилог садашњи гради се додавањем наставка -е́ћи који се, према Белићу, додаје свим основама (Белић 1999: 375–376). Поред -е́ћи, врло рано се наметнуо и наставак -је́ћи, који се појавио из глаголских основа на -је (нпр. *боје́ћи се*), те се и он додавао свим глаголима, а онда и -еје́ћи, који се јавио код глагола са основом на е (< Ђ): *седе́јећи* (в. Белић 1999: 375). У прешевском говору нема наставака -у́ћи или -у́ће какви се могу чути у Алексиначком Поморављу (Богдановић 1987: 204) или у говору Призрена (Реметић 1996: 510).

Потврде:

гле́дам на́там свѣ *иде́ећи* по пу́т Ж; у́тепа се ма́јка *йра́ећи* чарша́фи П; у́тепа́ше се *зва́ећи* Ц; у́тепа се *вика́ећи* М; тако́ј *гледа́ећи* Р; свѣ тако́ј *дава́ећи* Рљ; у́тепа се *дава́ећи* Сл; умори́ше се *изгра́ећи* Ч; умори́ се *ко́и́а́ећи* П; прѣ́ва истури́ *йовра́а́ећи* Т; у́тепа́ше се *ри́и́а́ећи* Б; свѣ тако́ј *сви́ра́ећи* Љ; крв пу́шти *чеша́јећи* П; замори́ се *зборе́ећи* Т; умори́ше се *износе́ећи* П; овѣ́ја

се утепаше *рабоиџеџи* Сл; пропадна *рабоиџеџи* Сз; све такој *рабоиџеџи* Т; умрем *сиојџеџи* на ноге Ц и сл.

Глаголски прилог прошли

2.5.12. Глаголски прилог прошли није сачуван у прешевском говору, што је карактеристика и осталих призренско-тимочких говора.¹⁴⁸ Једини пример који потврђује овај облик је *бивши*, који је сачуван као придев:

пропаде *бивша* Југославија Ц; у *бившу* Југославију Н; тој му је *бивша* жена П и сл.

Глаголи *јесам*, *биџи*, *хџеџи*

2.5.13.1. Помоћни глагол *јесам* најчешће се јавља у енклитичком облику као саставни део перфекта:

чуја *сам* за њега Рљ; ја *сам* питувала Н; ја *сам* гледаја ћутуре Сл; ама *сам* гу направџа рабџу Ц;

јџа *је* Сл; кад *је* дошја Н; ако *си* узџа Н; ако *си* ми га даја М; не га *је* видеја Р;

кад *је* почџа да раџи М; кољко *је* ратувала сас мене Сл; купиља *је* Р; после рат *је* почџо Ц; писало *је* на једну таблу Н; појавџо се *је* Н; видеља *је* Љ;

такој *смо* га викали Ц; от кога *смо* купџи М; сви *смо* си живџи Т;

чим *сиџе* изашли Р; купували ли *сиџе* Ж; и ви *сиџе* имали П;

тамо *су* ишли Сз; тој што *су* ме опиџи Сл; као да *су* радиџи М; како *су* се звале Р; па *су* се свађале Ч итд.

Одричне форме глагола *јесам* имају екавску замену јата (в. т. 1.2.4.1.):

несам ја Американац Ц; *несам* ишја уопште Р; *несам* знала Љ; *несам* викаја Рљ; дек натамо *несам* имаја зџмљу Ц; *несам* се надаја Сл; *несам* гу видеља Б;

неси домаџин Ц; *неси* дошја Љ; *неси* имаја, можда, вољу да учиш Р;

да *неје* онџ забел Ц; да *неје* тој Рљ; зашто *неје* у њу Т; јули и август још *неје* Р; *неје* за турско Н; *неје* имала Б; *неје*, *неје* Ц; *неје* рађено Н; *неје* сал куде нас у село Ц; *неје* у рџду Н; тој *неје* Р; у село *неје* Св;

несмо се узџи П; *несмо* отишли ич Р; *несмо* се њикој викали скџро Н;

ви *несџе* знаџи за тој Т; *несџе* ли биџи на сваџбу Ц; *несџе* не викали П; *несџе* ме измучџи Ц;

¹⁴⁸ В. Богдановић 1987: 203, Реметић 1996: 511, Вукадиновић 1996: 228, Тома 1998: 285, Марковић 2000: 180, Јуришић 2009: 224.

дѣца *нѣсу* имали П; кумови *нѣсу* праћали Сл; *нѣсу* Камбѣрци Ц; *нѣсу*, *нѣсу* Н; *нѣсу* они Т; само *нѣсу* марке, динари Сз итд.

2.5.13.2. Глагол **бити** у прешевском говору може се у презенту чути у формама *будем* и *биднем*, а забележен је и облик *бива*.

знала си да ће ти *будем* снашка П; никад не мора да *буде* П; *ће буде*, не секирај Рљ;

Кад се исуши, коска *бидне* Ж; кум си *бидне* Ц; кој знаје што ће *бидне* Т; кад не *бива*, не *бива* П.

Аорист глагола *биџи* има облике са -на- < -пг- (в. т. 1.2.3.2):

као сунђер *бидна* ГД; тате, што *бидна* П; што *бидна* тэд Ц; *биднаше* ли колачики Ч и сл.

Имперфекат глагола *биџи* има облике: *бе* и *беше* за 1. л. јд., *беше* за 2. и 3. л. јд., *бемо/бесмо* (1. л. мн.), *бесџе* (2. л. јд.) и *беvu* (3. л. мн.). Они се могу наћи као помоћни глаголи у саставу плусквамперфекта, али и као самостални глаголски облици:

бе: чини ми се ја *бе* ишја М; ја *бе* чула Рљ; тэд *бе* излазила П;

бе навадаџика П; *бе* на славу П; и ја *бе* Ч; код њу *бе* Т;

беше: ја *беше* дошла Лљ; и ја *беше* викаја Б; и *беше* дошја ГД; тэд и ја *беше* ГД; шѣс *беше* довеја ГД; шло гу *беше* фатија ГД;

беше бесно једно дѣте Ц; *беше* мразовито Сл; *беше* некакав у одѣло Ц; *беше* одавана Р; *беше* стелна крава Сл; дуб ли *беше* Р; и мене си ме *беше* стра Ц; још *беше* жив О; јуче *беше* код нас Сз; како *беше* М; како икона *беше* Сл; коју годину *беше*, не знам Ц; кумашин *беше* Т; ладно *беше* Св; некако чудно *беше* Н; па албанско кэд *беше* Ц; тэг *беше* беда Сз;

бемо/бесмо: ми *бемо* чули ГД; да *бемо* могли овој да продамо Р; *бесмо* ве канили М;

онуј годину *бемо* Т;

бесте: и ви ли *бесџе* дарували Т; *бесџе* купували Ж; *бесџе* ги викали Т;

беvu: кэт *беvu* ишли ГД; после ги *беvu* нашли Ч; *беvu* се чудили Лљ;

беvu једни људи Сл; *беvu* код вас Сз; и њени *беvu* П; малопре дѣца *беvu* П; само да ли двојица или тројица *беvu* Р; слабе плате *беvu* Сл; Не ли и они *беvu*? Ч; ономад *беvu* Св; поголеми, мори, *беvu* ГД и сл.

Имперфекат глагола *биџи* забележен је и у овим ликовима:

беосмо и ми тэд Лљ; ми кэд *беомо* П; *беосџе* ли Т; онуј кэд они *беоше* Ч.

Облике овог типа за 1. л. јд. (*бео*, *беа*) нисам забележила.

Ове форме су запазили Богдановић (1987: 196), Тома (1998: 251), Марковић (2000: 173–174). Белић тврди да су образовања имперфекта на -о

у јужноморавски говор унета из тимочко-лужничког, где су и настала (Белић 1999: 365). У пчињском говору нема оваквог имперфекта од глагола *биџи* (Јуришић 2009: 226–227), али је присутно *беја* паралелно са *беву* у 3. л. множине.

Радни глаголски придев има уобичајене облике са *-ја* у м. р. једнине (в. т. 2.5.4.2., 2.5.4.3. и 2.5.10.).

бија сам у школу Ч; годину дџа сам *бија* у Кикинду Сл; и онџа је *бија* Стојџан Лисица Н; неки учитељ *бија* из Београд Сл; тој е *бија* крвник Сл; браџ ми је *бија* Р; гоџ куде *бија* Р; ја сам *бија* у Островицу Н;

али дџбра је *била* Љ; *била* је и стџница милиџије Ц; а то ли је *било* на крај доле Ц;

али *било* је бџе, Војо М; и *било* је једно Р; неје *било* такој Љ; тамо је *било* у цџнтар Ц;

у цивилство смо *били* заједно Сл; чиџти смо си *били* Сл; тој су турски посеџи *били* Ц;

три браџа су *били* Ц; деџа су *били* Ч;

махаџе старе што су *биле* М; године које су *биле* Т;

сви смо си *биле* Св итд.

2.5.13.3. Глагол *хмети* у презенту има пуне и енклитичке облике.

па *ођу* да иџдем П; *ођу* да искџчим, а не могу Ц; И ја *ођу* Т; коџко *ођу* П; ако *ођеш* Рљ; како *ођеш* ти Р; какво ти дуџа *ође* Ц; коју *ођеш* пџсму П; *ођеш* ли ракију, пиво Ц; ти *ођеш* ли љуџу ГД;

ође да иџде Ч; Ође да се оџава П;

како *ођеџи* М; *ођеџи* ли Ч;

ођемо и ми Ж; *ођемо* да иџдемо Сз;

ођев ли да ги даџ П; ма, џе *ођев* Ч; *ођев* да иџдев Т итд.

Код енклитичких облика дошло је до уопштавања, па се форма *ђе* користи за сва лица и оба броја (в. т. 2.5.6.). Има потврда и за друге енклитичке облике, али се у таквим случајевима они најчешће употребљавају самостално, без глагола који се мења.

ја *ђе* ву донџсем Н; *ђе* оџнем од неџога П; виџам ву: *ђе* лиџџем Ц; тоџко *ђе* ти даџу ГД;

али и: ја *ђу* отџд П; ја *ђу* џу Т; сџд *ђу* маџка Ч и сл.;

ти кога *ђе* нађеш Ч; од вруџину *ђе* црџнеш Сл;

али и: Кудџ *ђеш* сџда Т; што *ђеш* П; што *ђеш* тамо Ц

ђе узме Р; сигурно *ђе* дође Сз; *ђе* не теџа М;

ђе га зџвемо да дође Ц; *ђе* слџгнемо ГД;

али и: па и ми *ђемо* О; сџд *ђемо* и ми П; ми *ђемо* с џи Ч;

зџмљу *ђе* обрнете Сл; коџко *ђе* реџнете Сл; *ђе* каџете ли Б; *ђе* искџчите Т;

али и: Кѡд *ћеѡе*? П; накудѣ *ћеѡе* Т; Штѡ *ћеѡе* ми ви? Т;
по пе-шестѡна *ће* дѡђев Сл; старѣјка *ће* испраћав Ц; *ће* отвѡрав Ч;
али и: Штѡ *ћѣв*, нѣма ГД; ѡни *ћев* куде нѡс Ч и сл.

Одрични облици глагола *хѡѣѡи*:

нећу да ѡдем О; *нећу* да гу виђим Ч; викам ву да *нећу* Сз;

а, реко, *нећеш* П; *нећеш* ни ти Ч;

неће да дѡђе Љ; и *неће* да вуће М;

нећемо натамо Ц; тој *нећемо* Р;

ви ли *нећеѡе* да ѡдете Ж; *нећеѡе* да продавате О; *нећеѡе*, не мѡрате П;

нећев с њѣга П; затој што га ѡни *н"ећев* Ц; *нећев* га Рљ итд.

Аорист глагола хтети забележен је у двојаким облицима:

а) *Те* да ѡдем Сл; не *ѡеја* да ѡдем Т; ја не *ѡеја* за њѣга П;

не *ѡеја* да ме поглѣдне Т; не *ѡеја* да се окрѣне Т; ни ѡна не *ѡеја* Ж;

не *ѡејасѡе* да дѡђете Т;

не *ѡејаше* да ме примив П.¹⁴⁹

б) не *ѡѣдо* ни ја П; епа, не *ѡѣдо* Ж;

и нѣ *ѡѣде* М; нѣ *ѡѣде* да искѡчи П;

ѡѣдомо да растуримо Т; не *ѡѣдомо* да отвѡримо П; не *ѡѣдосѡе* ни ви Ж;

ѡѣдоше нѡши да настрадав Н.

Имперфекат се могао чути у облицима:

ја *ѡѣше* да гу докрајчим Ц; *ѡѣше* да се шишам П;

ѡѣше да ме згази П; *ѡѣше* ме удѡри Т;

ѡѣву да ѡдев П; *ѡѣву* не истѣпав Ц.

Имперфекат је забележен и у следећим ликовима:

ја *нећеше* да плаћам Сл;

ти *ѡћеше* да ѡдеш П;

ѡћеше па да отвѡри сѡندوق Ц; ѡна га мнѡго *ѡћеше* дѣвера ми П и сл.

ѡћешеву да се тѣпав Љ; *ѡћешеву* и ѡни с нѡс Ч; *нећешеву*, па ги натерѡше П.

Оваквих облика има и у пчињском говору (в. и код Јуришић 2009: 230). Сличне форме налазе се у говору Ниша и околних села (Тома 1998: 253): *ћа*, *ћаа*, *ћаше*. Међутим, у примеру из прешевског говора: *ѡћа* да ѡдем П, акценат на ултими и одсуство *-ше*, упућује на аорист (в. и код Јуришић 2009: 230). Имперфекат би гласио: ја *ѡћаше* / *ѡћеше*, као што налазимо у одричној форми (в. горе).

¹⁴⁹ Уколико бисмо се руководили морфолошким принципом, како је то напред речено (в. т. 2.5.2. и 2.5.3.), имперфекат од овакве основе гласио би: *ѡѣјаше* за јд., *ѡѣјасмо*, *ѡѣјасѡе*, *ѡѣјашеву* у мн.

И примери: *оћаише* да ги ви́кав О; *оћаише* да про́дав Ч, који означавају 3. л. множине, намећу недоумицу о ком облику се ради. С обзиром на место акцента, који се не повлачи ка почетку, и на одсуство личног наставка -в или -ву (као обележја 3. л. мн. имперфекта), може се помишљати једино на аорист.

Радни глаголки придев од глагола *хїеїи* среће се у примерима:

їеїа сам да да́дем Ч; *їеїа* сам да ї́дем Сл; мно́го је *їеїа* на́род да настра́да Ц; не́је *їеїа* да ї́де П;

їе́ла је да си оти́де Т; и она је *їе́ла* П;

їе́ло је да па́дне Ж;

їе́ли смо да помо́гнемо Ч; не́ ли сте *їе́ли* О; *їе́ли* су да си завр́шив Ч; са́ме су *їе́ле* Ж.

Може се чути и: *оћа́ла* је за ње́га П; *оћа́ли* су Ч.

Посебне напомене о глаголима

2.5.14. Код неких глагола примећује се основа другачија од стања у стандардном српском језику и у неким другим српским народним говорима и то се објашњава променом глаголке врсте. Ово се већ могло запазити код 1. л. јд. презента. Следе примери презента у осталим лицима који потврђују ову појаву.

2.5.14.1. По I Белићевој врсти мења се:

да да́де Н; да ти да́демо Б; ми́ ће ти да́демо ћерку П; да́дев га на ма́јку Сл;

егá се ода́деш П и сл.

2.5.14.2. Другој Белићевој врсти придружили су се:

чим се *жне́је* жито М; мо́ра да *жне́је*, да ко́па Ц; *жне́јемо* си са́ми Ч; ка́сно *жне́јев* Сл;

не сме́јеш ли да ї́деш Б; да ви́дим да ли сме́јеш Ч; не сме́је од њи Ц; не сме́је ни да се онóди ГД; али и: не́ смеи да ди́рнеш П; не сме́и да се́диш Ж; не сме́и да ле́гаш Ц; не сме́в да се же́нев Сл;

ако уме́јеш да се сна́ђеш данóске Сл, не́ ли уме́јеш П; н уме́је Т; їч не уме́је Ч; не уме́јев Рљ; уме́јеш ли Сз; али и: ти́ не ўмеш Ж; не ўме П; не ўмев Ц и сл.

2.5.14.3. По III врсти мењају се глаголи:

да ре́кне Т; сал ће ре́кнемо Ц; ко́лко ће ре́кнеїи Сл; ај да її́немо Ц;

2.5.14.4. Четвртој Белићевој врсти најчешће прилазе глаголи који на тај начин избегавају једносложну форму, али има и других (В. Белић 1999: 324):
ври́је ми, *ври́је* П, Рљ; кад узаври́је Ч; не дочу́јује Ч; једáн туј *жми́је* ГД; *жми́јев* пре[д] телеви́зор Т; а он *мре́је* Сз; ти́ си сїи́јеш Б; е́не га, сїи́је Т; не́к сїи́је О; *ће се усїи́јеш* Ч; да се усїи́је М; *їка́је* Ж и сл.

Овој групи припада и глагол *знаје* који има двојаке облике (слично глаголима *смеје*, *умеје* из II врсте):

а ти *знајеш* Т; *знајеш* ги ти њи П; боље ги *знајеш* Сз; *знаеш*, куде играли коло Р; друг кој ги *знаје* М; кој *знаје* П, Ц, Н; он не *знаје* Рљ; он по ће *знаје* Св; све *знаје*, све Н; Томе ги не *знаје* М; не *знаје* да бекне шиптарски Р; не се *знаје* П, Б, Ч, Ц; ми га *знајемо* Ц; толко *знајемо* Б; *знајете* ли горе Самарције П; постаре жене *знајев* Сл; да *знајев* људи Ц; боље *знајев* Т; они га *знајев* сигурно ГД;

али и: да *знаш* Ц; *знаш*, за време партизанско Н; не га *знаш* Р; не ли *знаш* Ц; да не *знаш* шиптарски Р; *зна[ш]* што ми је викаја Сл; ти не *знаш* Ж; ако *знав* да користив П и сл.

2.5.14.5. Ширење VI Белићеве врсте у призренско-јужноморавским говорима већ је примећено у дијалектолошким студијама,¹⁵⁰ а запажа се и у прешевском говору:

мене ме *прескача* Б; *нариђа* ги Лљ; *преглиђа* га там Сл;

ће *жвака* ГД; да не *измџа* Б; само се *смџа* О; тој ги *интересиџа* Ц; не *искача* надвар Ц; кад *кољам* свиње Ж (али и: кџ ће *кољемо* свиње П); *петла* кољав Ц; ће ги *одељам* П; не *џомага* и *готово* П; унука на мене ће ми *џомага* Ч; оно кад ће почне да се *окређа*, квичи Ц; *смељам* брашно у воденицу Рљ; слүза слүзу *сџиџа* П; сви се *џрзав* отүда Рљ; а овде мајка му *умџра* сирота П;

бегаш, *бегаш* Сз; *бега* П, Ж, Т, Ц; Немци *бегав* навамо П; Бугари *бегав* накуд Бугарску П; *бегав* за Миратовце Ц; *диџа* се Ч; *диџам* се Рљ; не смеџ да *легаш* Ц; *лега* Ч, Ж; *легав* једни Ц; *џомагав* мама и он П; *џомагав* на људи ГД;

да се *замџва* Ж; све га *одбиџав* Ч; на ваше дете *даџам* Ж; на цуцку му *даџам* Сл; на онакву да и не *даџаш* П; немој да ми ги *даџаш* П; *даџа* ми Ч; *даџа* ву две гњиле крушке П; не се *даџа* цабе Р; на нас не ни *даџа* Ж; он ће му *даџа* на мојега сина Ж; не *џродаџа* Ж; овџ што *џродаџа* брашно Т; *џродаџа* чарапе Ц; ће *џродаџа* Сз; Пџера ги *одма рџздаџа* на деџа П; *добџва* десет џктара зџмљу Ц; ја не ги *џознаџам* Сл; како не те *џознаџам* Б; тог сина не ги га *џознаџам* Ж; боље ги ти *џознаџаш* Ч; као да не ме *џознаџа* Т; не ли се *џознаџа* Сз; *џознаџа* се пџгла ГД; туј ву се *џознаџа* Рљ; да *џреџива* Сл; ће *раскрџива* куђу Ц; ће те *избиџа* Ж; да ву *набиџа* на главу Ж; само триес посто ми *одбиџа* Сл и сл.

2.5.14.6. Седмој Белићевој врсти припадају глаголи:

човек да *диџи* Н; *оди* као коњ П; куде *џџџи* Ц; *џџи* баба чаршафи П и сл.

¹⁵⁰ В. Белић 1999: 327, Реметић 1996: 519–521; Јуришић 2009: 231–249.

2.5.14.7. Глаголи са основом *мрз-* могу имати форме по I или III врсти:
замрзја ми напоље П; *смрзја* се Т;

мрзнала се пред кућу М; *смрзнала* сам се Ж; *измрзнала* ми цвеће П.

2.5.14.8. Глаголи са основом *рек-* имају облике по I или III врсти:

рѣкја сам ти П; и ја сам ву *рѣкла* Ж; и *рѣкосмо* ву Т;

ја сам ву *рекнала* М; *зарекнала* се је Б; *рекну* ти да не идеш Ч итд.

2.5.14.9. Глагол *бега* обично има облике према VI врсти (в. т. 2.5.14.5.), али се јављају и форме по I и III врсти:

йобѣгја си Ц; *они су йобѣгли* Сз;

само *он йобегнала* Н; *йобегнали* сви Т; *ми йобегнамо* Љ и сл.

2.5.14.10. Глаголи са основом *лег-* имају ликове у I, III, IV, па и VI врсти:

ће легамо Сл; *лѣгја* ли је Т;

легнала си О; да *лѣгнем* малка М;

легнујемо си рано Т; *залегнује* си П;

легињамо такој Ж и сл.

2.5.14.11. Глаголи са основом *мог-* могу се посматрати као део I или VI врсте јер се јављају облици:

могја је сам Сз; *ич неје могја* Ч; *неје могја* доктор ГД; и ја сам *могла* Ж; *нѣсам могла* сама Ч; *йомогла* ву је Ж;

могја је још Љ; *нѣсам могја* да ги очистим Т; *могала* ли сам, *не* ли сам П; *нѣси могла* да мрднеш Б; и *они су могли* Б; ма, *могли* су и *они О* итд.

2.5.14.12. Глагол *работи* може бити двојако разврстан јер су облици радног глаголског придева управо такви: *работија* и *работијаја*. Због тога ће према првом лику то бити VIIа врста, а према другом VI врста.

работија тамо Сл; *нема* кој да *работи* Р; ја му кажу што да *работи* Сл; што си *работија* Ч; све, мори, *уработила* П и сл.

2.5.14.13. Формант *-ува-* код итеративних глагола,¹⁵¹ у којем је *-у-* добијено из презентске основе *-ује-* (Белић 1999: 329) обележје је призренско-тимочких говора и то одликује и прешевски говор.¹⁵² Ову појаву забележила сам у примерима:

и ви ли бесте *дарували* Т; *дођувале* су, како не Ж; девојке су *дођувале* Ж; такој ме *заболуваше* и тура П; ја сам *доручкувала* ГД; што је тој, реко, *замошћување* Ч; па сам се *зарадуваја* Ц; што сам се *зарадувала* Т; колико је

¹⁵¹ Овај формант се јавља код свих глагола који у стандардном језику имају *-ива-*, *-ова-*, *-ава-*: *даривали* > *дарували*, *доручковали* > *доручкували*, *замошћавали* > *замошћували* и сл.

¹⁵² В. Белић 1999: 329, Богдановић 1987: 208, Реметић 1996: 516, Марковић 2000: 186, Јуришић 2009: 243.

изгоси́увала Ч; да ли је *исі́лаћува́ја* ГД; казува́ ли ти ја Р; не ли ти казува́ Сз; кѣд смо га *куйува́ли* П; бѣсте *куйува́ли* Ж; и ја ги *куйува́* Ц; и ја *куйува́* једѣнпѣтке Т; *йисувасмо* ли Р; *йисувасіе* ли М; *йи́йува́ја* е Сз; *йи́йува́* га ја, али не казу́је Т; ко́га свѣ не́сам *йи́йува́ла* Ц; *йи́йува́ше* за њѣга П; *йи́йува́ше* ме инциѣри Н; кад су *йошурчува́ли* у Бѣснѣ Н; Тра́јка што́ су га *йошйува́ли* Ц; *йробува́ли* смо у са́лу П; ту́ј смо *йрођува́ли* Ч; што́ смо се *радува́ли* Т; ко́лко е *райува́ла* сас ме́не Сл; *уграђува́ли* су са́ми Т итд.

Облици са -ува- јављају се код трпног гл. прид. и код гл. именица грађених од итеративних глагола:

де́ца *школу́вани* Сл; сви́ *школу́вани* Н; не́је би́ло *милува́ње* П; ко́јо *радува́ње* Ц; једно́ *йошйува́ње* да ймаш П и сл.

2.5.14.14. Презентска основа код итеративних глагола је на -ује- и отуда се они налазе у IV Белићевој групи (в. т. 1.2.12.5.3.).

не *дочу́јује* Ч; *замају́е* ме Сл; *замину́је*, ни здра́во да ка́же Т; немо́ј да га *замойу́јеіе* де́те Ж; е, грѣбје сѣг *искойу́јев* Н; и ја ти казу́ју ГД; ће се *качу́је* на ку́ћу Ц; *ли́йује* једно по једно́ Т; *ли́йсѣје* сто́ка П; *наручу́јеіе* пе́сму Ц; *йину́је* гу он Ж; *йи́йујем* си га она́ко Р; је́де, *йоједѣје* П; *йоси́йује* два́ са́та Сз; по́ ће те *йошйу́јев* Сл; Зашто́ гу *йрежсенѣје* Ж; ма́јка жа́ли, *йремислѣје* Ж; де́ца *разазну́јев*, Зо́ре Т; *раси́йује* се Сз; што́ се *срамѣјеіе* Ц; не́ те *срейину́јем* та́мо Ц; да *уйа́љујем* ли свѣ́тло ил не́ П итд.

НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ

ПРИЛОЗИ

2.6.1. Прилози се према пореклу могу поделити у неколико група: именички, придевски, заменички, остали и страног порекла (в. Белић 1999: 312–315). Многи прилози имају једну или више партикула које не мењају њихову семантику. Прилози се могу компарирати и у прешевском говору: *сла́ђе*, *йѡарно*, *йѡборго*, *йѡјефѣйіно*, *на́јйеіеіко*.

Примери са прилозима из прешевског говора разврстани су према значењу.

Прилози за место

2.6.1.1. У прешевском говору забележени су следећи прилози за место:

Близо: до моју ћерку *близо* су Сл; не ли ти је близо Сз; ради ете туј, туј близо ГД и сл.

Близу: фати туј *близу* П; *близу* је Т; *близу* њи М итд.

Горе: више бór *горе* Р; да сѣднемо *горе* Р; дође и куде мѣне *горе* П; Круна и ти *горе* ГД; онда имамо *горе* Ж; сѣд тамо *горе* у село ГД; у чаршију *горе* П итд.

Далеко: *далеко* ли је Ч; неје *далеко* П и сл.

Долеко: ви сте *долеко* Сл; много смо *долеко* ГД и сл.

Десно: *десно* е Копињак М; отуд па *десно* Р и сл.

Довде: *довде* ги доведе П; *довде* је дошја Сз; *довде* је наше Ц и сл.

Докле: *докле* се њива пружа П; *докле* су куће Р и сл.

Доле: Грке, грке, до *доле* П; *доле* Милкина кућа ГД; *доле*, овам Ж; мој брат је бија *доле* П; па онџ онамо *доле* М; у рудник *доле* ГД итд.

Дом: *дом* нема никог Св; једна ћерка му се врна *дом* Р; на дете ће носи лубеницу *дом* О; овекву́ има́м *дом* Ж; таквог никаквог има́м *дом* Т; ће си иде *дом* Сз итд.

Дома: *дома* ли је Рљ; идемо си *дома* Ч; не га довеја до *дома* П; сам до *дома* је дошја П и сл.

Донде: *донде* ће отиде Ч; као *донде* Ж и сл.

Дондена: ни *дондена* да мрднем П.

Донегде: идемо *донегде* Т; *донегде* је добар пут Ж итд.

Дотле: *дои́ле* су они били Р; *дои́ле* ли је дошло Рљ; само *дои́ле* П и сл.

Иза: а теј су *иза* М.

Кам (у значењу *где*): а *кам* га сѣд Лљ; *кам* ги наши Сл; *кам* ги сѣд Ж; *кам* гу кућа Б; *Кам* да видим? П; *Кам* за нас Б; *кам* кафа М и сл.

Камо: А *камо* за мѣне? Р; *камо* ве до сѣд Т; *Камо* ги де́ца? П; *Камо* за нас? Ч *камо* на мѣне П; *камо* ти де́ца Рљ итд.

Облици *кам* и *камо* могу се употребљавати у значењу „дај“:¹⁵³ *кам* да видим М; *кам* да видим какво је П; *Кам*, окрени га Ч; *камо* да га видим Лљ и сл.

Куде: го́ч куде́ бија Р; Каљаја куде́ је Н; кола куде́ били Р; куде́ га је оставија Сз; куде́ има ко́мбајн Н; куде́ је дошја Рљ; куде́ је она Лљ; куде́ може *месѝо* мајку П; куде́ радиш ти Р; куде́ сам удата, тамо О; куде́ си ти Ч; куде́ су живѣли мо́ји ста́ри Р; куде́, ту́ја ли ГД; куде́ ћеш сѣд П; не́ма куде́ П; сѣг куде́ је Н; све́ куде́ би́ло Р итд.

Лево: овај *лево* Н; онде́ *лево* от че́сму М.

¹⁵³ В. Богдановић 1987: 222.

Навам: дођи *навам* П; они су *навам* Сз; тегљи *натам*, тегљи *навам* Н; тија су из от Кленике *навам* Р и сл.

Навамо: а овѣј *навамо* њиве М; *навамо* Ж; *навамо* ће се спуштите Св; ондак ће идемо *навамо* Р; од Курбалију *навамо* наше Н; *навамо* ће идев Рљ;

Наоколо: такој *наоколо* П.

Навише: кад пођеш *навише* О; *навише* отишја Н итд.

Нагоре: кэд идемо *нагоре* ГД; *нагоре* све Срби П; *нагоре* кэд идеш Сз; не му трѣба *нагоре* П; њиве от цркву *нагоре* Р; па ли од Лѣдину *нагоре* Н; овдѣ *нагоре* ће идемо Р; оздѣле *нагоре* П; от пругу *нагоре* Р; туј е било лојзиња *нагоре* П итд.

Надвар: изнесем ги *надвар* Т; *надвар* ги чува Сз; *надвар* не смѣ да остане Ч.

Надвор: иде по *надвор* Ц; озебнало *надвор* Ч.

Надворке: *надворке* турим П.

Надесно: *надесно* се иде Ц.

Надоле: *надоле* да видиш О; од Суву реку *надоле* Т; туј е путања ишла *надоле* П итд.

Надле: види там *надле* П; туј *надле* Сл.

Накуде: *накуде* сѣд? Ж; *накуде* се иде О; *накуде* ће П.

Нанам: *нанам* ће ги помѣриш Т; *нанам* отидѣше П.

Наникуд: сѣд си *наникуд* П.

Наникуде: а сѣд *наникуде* Сз;

Напоље: искочише *напоље* П; *напоље* су Ц итд.

Напред: ва́ше је *напрѣд* Ч; идев *напрѣд* Ж и сл.

Натам: *наѣам* ће погледаш Ч; тој *наѣам* неје наше Сл; тегљи *наѣам*, тегљи *навам* Н; ва́ше ку́ће су *наѣам* Рљ; во́ди *наѣам* Сз итд.

Натамо: во́да иде *наѣамо* М; оздѣл да по́чнеш *наѣамо* П; *наѣамо* је гиланско Н; не идемо ми *наѣамо* М итд.

Негде: од *негде* још насѣлени О; све *негде* приватно ГД и сл.

Нигде: *нигде* га не́ма Н; *нигде* не ра́ди Ж; онакви де́ца не́ма *нигде* Ж; про́сек *нигде* ништа М итд.

Ниско: на *ниско* је О.

Овам: било је *овам* Р; се́ди *овам* П; се́дни *овам* ГД и сл.

Овамо: Бунга је *овамо* Р; *овамо* Копиња́к М; *овамо* си дође́ Сз; ово́ј брдо *овамо* Р; па по́сле су гу преба́циле *овамо* П итд.

Овде: и једну́ со́бу да има *овде* ГД; *овде* до се́ло Т; *овде* жи́ви Лљ; *овде* на заду́шницу разда́вам ГД; још *овде* Н; *овде*, *овде* П; *овде* си ро́ђен Р; *овде* су насѣлени Р; он *овде* се је роди́ја О; онда *овде* је има́ла фами́лија Р итд.

Овдек: нека га *овдѣк* Н; *овдѣк* трѣба да је Сл; узѣли су *овдѣк* Сз и сл.

Овдека: а *овдѣка* је бија Сѣнта сáмо Н; дове́ја га Во́ја *овдѣка* П; до́лина *овдѣка* М; код ме́не *овдѣка* ГД; не́ма рѹдни́ци *овдѣка* Р; *овдѣка* извади́ три зу́ба П; *овдѣка* кѣд сам коси́ја Сл; *овдѣка* не́ма дру́ге О; *овдѣка* па́ ће до́ђеш Св; *овдѣка* у ре́ку Т; та́то, *овдѣка* М; у ову́ј ма́лу *овдѣка* што је Р итд.

Овден: ово́ј *овдѣн* го́ре Н.

Овдена: *овдѣна* го́ре Ц; *овдѣна* го́ре код нас Љ; *овдѣна* ми је Ч; *овдѣна* не́ма М; *овдѣна* све́ цѣго́вана П; *овдѣна* се је запо́слила Љ; *овдѣна* што се запо́сли П; ра́ди *овдѣна* Ж; ради́ја је *овдѣна* Ч; што бе́ше *овдѣна* Б итд.

Однегде: до́ђе *одне́где* П.

Однекуд: *одне́куд* иско́чише Т.

Одникуд: не́ма га *одни́куд* П.

Одовде: бега́ли љу́ди *одов́де* и зато́ј Н; *одов́де* је све́ око се́ло М; *одов́де* су бега́ли Н; *одов́де* сáс ко́ла П; ми́ смо *одов́де* О итд.

Одовдек: о́на је *одов́дек* Ц.

Одовдека: *одов́дека* не́ ли тр́ња све́ П; о́на је *одов́дека* Сз; што́ се отсе́ли *одов́дека* П и сл.

Одовуд: *одову́д* Трна́ва Н; уфати́ја *одову́д* Т итд.

Одовуда: ко́ла *одову́да* ГД; *одову́да* П; *одову́да* је Ч; *одову́да* у тра́ву П; ова́ко скло́пиш пи́смо и *одову́да* П; ће при́ђем *одову́да* Сз итд.

Одовуд-одонуд: фа́тиш *одову́д-одону́д* П и сл.

Одозгор: зато́ј што́ су *одозго́р* Т; како́ па́дна *одозго́р* П; *одозго́р* су до́шле О; *одозго́р* не́где Ч; от Пчи́њу су *одозго́р* О итд.

Одозгоре: слегна́ше *одозго́ре* Н.

Одоздол: ви́диш ли куде́ је *одоздо́л* Ч; као зла́тно не́што има́ *одоздо́л* П; ово́ј ти је *одоздо́л* пропе́ћ ГД; *одоздо́л* кѣд и́деш О и сл.

Одокле: *одо́кле* је Ж; *одо́кле* су насе́лени не зна́м Р и сл.

Одонуд: трѣба *одону́д* да най́ђе Т и сл.

Одотле: *одо́йле*, па јо́ш на́горе Н; *одо́йле* су до́шли М и сл.

Озгор: *озго́р* тури́ли сно́пја, шу́шјак П; е́не ги *озго́р* Ж и сл.

Оздол: *оздо́л* да по́чнеш ната́мо П; па *оздо́л* ће по́чнемо Р; *оздо́л* до́ђоше Ж и сл.

Оздоле: *оздо́ле* на́горе П.

Около: е́, сѣг ће и́демо *о́коло* Р и сл.

Онам: гроб́ја би́ли *она́м* Н; не́, не́, то́ј е та́ј Лу́ка дру́ги *она́м* Н; њи́ни су *она́м* Љ; *она́м* су иско́чили Ч и сл.

Онамо: има́ла *она́мо* Т; Ма́ло Ра́јинце *она́мо* Р; па оне́ј *она́мо* до́ле М итд.

Онде: има́ *онде́* до́ле Т; у́зми од *онде́* П итд.

Ондека: *ѝма ондека* М и сл.

Откуд: *Оѝкуџ?* О; *оѝкуџ* дођоште Р; *оѝкуџ* је тој дошло О; *оѝкуџ* су доселени Т итд.

Откуде: али ти *оѝкуде* га знајеш О; *оѝкуде* гу знајеш Љ; откуде *ѝде* П; откуде је он дошја Сз; *оѝкуде* је снашка овај ГД; *оѝкуде* ти на тебе П; *оѝкуде* ти не су имале О итд.

Отуд: беште *оѝџ* Б; моји су *оѝџ* негде Р; они су па *оѝџ* Т; пред овија наши *оѝџ* Н; *ѝе* дође *оѝџ* Љ и сл.

Отуда: бија и донеја *оѝџа* П; враћа се *оѝџа* Б; дођев *оѝџа* ГД; од неку страну *оѝџа* П; он је *оѝџа* населен О; *оѝџа* из Бугарску П итд.

Осад: *осад* му виси Ж.

Поблизо: *ѝоблизо* било овде ГД.

Погоре: *ѝогоре* је кућа била Т.

Подоле: *ѝодале* је тој место Т.

Покрај: све *ѝокрај*, *ѝокрај* и *ѝе* стигнеш П.

Понавам: *ѝонавам* П; *ѝонавам* га дотерај Р; мало по *навам* Н и сл.

Понапред: *ѝонаѝред* Т; и *ѝонаѝред* си је било такој П и сл.

Понатам: тури га *ѝонаѝам* Ч.

Понегде: *ѝонегде* *ѝма* Т; стави се *ѝонегде* Ч и сл.

Право: *ѝраво* у кафану га води П.

Свуде: *свуде* *ѝма* П; *свуде* по једн Т; *свуде* продавав Т.

Там: једни *ѝам*, једни *ѝам* О; кџд сам била *ѝам* О; *нѝсам* бија *ѝам* Р; преглија га *ѝам* Сл; све до *ѝам* М; *ѝам* га потпри П; *ѝам* ли је остаја Сз; *ѝам* су тија били Н; *ѝе*, да баѝим *ѝам* Ж; шѝсту годину је *ѝам* ГД итд.

Тамо: да *ѝдемо* *ѝам* Р; и овој проџаде *ѝам* П; *ѝди* *ѝам*, *ѝди* *ѝам* Н; куде *ѝде* *ѝам* овија П; куде сам *џдата*, *ѝам* О; маала *ѝам* што је Р; неје он *ѝам* Б; овој проџаја *ѝам* Љ; они су си *ѝам* Сз; сџд *ѝам* горе у село ГД; само искарамо *ѝам* Т; *ѝам* нема ни Шиптари О итд.

Туј: баба Дџнка *ѝџ* сџди П; више цркву *ѝџ* П; дошла је *ѝџ* П; знам да је *ѝџ* отприлике Р; и о[д] *ѝџ* П; и сџстра ми је дошла *ѝџ* Б; и туј свџдба *ѝма* ГД; ја сам се *ѝџ* родила О; нешто да склџнеш *ѝџ* П; овџе му дџле *ѝџ* да једе ГД; туј га остави Сз; *ѝџ* да дође Н; *ѝџ* е било лоџзиња нагоре П; *ѝџ* е путања *ѝшла* надоле П; *ѝџ* џдма овде надоле Н; *ѝџ* река наша изџира О; *ѝџ* су затџкли Н; *ѝџ* су некад биле све трле О; *ѝџ* што је било Рљ итд.

Туја: али нема ниједн чџвџк *ѝџја* О; *ѝма* и *ѝџја* Св; зџмља је *џеренџива* *ѝџја* О; *ѝзвори* су имале *ѝџја* О; кудџе, *ѝџја* ли ГД; нема га *ѝџја* ГД; она не затџкла *ѝџја* Срџи О; раџи туја ГД; такој се одџлиле *ѝџја* О; туја га наџџтив Сз; *ѝџја* до врата Сл итд.

Унутра: да укарамо кола унуџира Р; унуџира су П и сл.

Прилози за време

2.6.1.2. Прилози за време у говору Прешева:

Вэздэн: рабóти по *вэздэн* ГД; нéма га *вэздэн* Ц; *вэздэн* по óвце Сл.

Годишње: *годишње* дође Ц; јемпút *годишње* О и сл.

Данэс: *данэс* је ГД; *данэс* је Горéшњак П; *данэ* су дóшли ГД и сл.

Данэске: ако умéјеш да се снађеш *данэске* Сл; *данэске* пéтак је О; нéсмо месíли *данэске* ГД итд.

Дэње: нóћу, *дэње* нíшто нéма да ме нађе Сл;

Довече: ће дођу *довече* Ж.

Догодине: *догодине* ће дође у сéло Т.

За чэс: óно си стáше за *чэс* Т.

Зимус: *зимус* нéколко мéсеца радија ГД;

Зимуске: сэг, *зимуске* О.

Ичер: *ичер* бéмо куде њí Т; *ичер* идó Сз; íшла сам *ичер* Т.

Једампут: *једамйуи* бéше јá куде мóји П; *једамйуи* дође П; јóш *једамйуи* гађáја Н итд.

Једанпут: *једанйуи* рéдно је да гу одвéдеш П; *једанйуи* се посвађáја с њéга Ц и сл.

Једанпутá: *једанйуиá* ли је бíло Ч; тóј ли на *једанйуиá* ГД.

Једанпутке: и јá купува *једанйуике* Т.

Јемпут: *јемйуи* за жéну П; *јемйуи* за њéга П; *јемйуи* ме пратí мајка ми О; *јемйуи* месéчно обавéзно П; *јенйуи* не казује Ж итд.

Јесенэс: тéј су од *јесенэс* П.

Јичер: *јичер* бéву Т; *јичер* бéмо Т; па ли *јичер* ГД итд.

Јутре: да гу псујев лъуди *јуџире* О; јутре какó ћемо Сз.

Јутредэн: *јуџиредэн* зóве П.

Јутрос: од *јуџирос* пада Ч.

Јуче: *јуче* је навратíла Т; онакви су ми од *јуче* Р.

Јучер: *јучер* бéше Сл; *јучер* је имáло Сз; *јучер* ги докарáше Т; *јучер* је бíло гужва ГД; *јучер* сам íшла ГД; Пéра *јучер* дође М итд.

Како („од када“): *какó* ву рéко, више нéје смéла Сз; *какó* се је последња фамíлија иселíла О и сл.

Кэд: *кэд* да тура пóла гóдину П; *кэд* си ораја Н; *кэд* ме је видéја Рљ; *кэд* да íдем Сз;

Комај (,скоро, још мало¹⁵⁴): *го́тове су комај Сз; комај ги заврши́мо М; комај го́тово Ч; комај се смрачи́ ГД; комај ће бу́де П и сл.*

Лани: *ла́ни је има́ло М; уху, још ла́ни Т и сл.*

Лети: *а ле́џи да се ла́диш О.*

Летос: *бе́ву ле́џос Ч; још ле́џос су би́ли Р и сл.*

Летоске: *ја́ ле́џоске идо́, на Ви́довдан ГД; ле́џоске је дооди́ла ГД и сл.*

Месечно: *јемпу́т месече́но обавезно П; јемпу́т месече́но О и сл.*

Навечер: *же́на не́ма да изла́зи наве́чер Сл; и наве́че дооди́ Н; наве́чер ће вече́рамо Сз; оглуши́ше не наве́чер ГД и сл.*

Најпосле: *али најџосле, зе́јтин Ж; она најџосле има да је́де Сз и сл.*

Напред: *најре́д сва́дбе се прави́ле два́ де́на Сз; овакви́ су би́ли најре́д Ж; као оно́ј најре́д како́ је би́ло М и сл.*

Напрет: *најре́џи чу́ваше, сэг не́ ГД; најре́џи чу́ваше и коко́шке Ж итд.*

Напривечер: *тако́ј најривечер зала́дне Ч.*

Напролет: *најролеџи ги сади́ М.*

Наћас: *наћас је мно́го лаја́ло Т; не́ ми је би́ло до́бро наћас Т; од наћас га не́ма Сл; сања́м наћас П и сл.*

Наћаске: *наћаске до ко́ј зна́је ко́д О.*

Некад: *има́ло је не́кад О; не́кад је би́ло Т.*

Никад: *ни́кад ви́ше као то́д Сз; овакви́ ми ни́кад не испа́днєв П;*

Никат: *ни́каџи не́је секнува́ла О и сл.*

Ники_пут: *ники_пу́т О; ники_пу́т о́ће Рљ; ники_пу́т не́ће да до́ђе П;*

Ноћу: *но́ћу, де́ње ни́што не́ма да ме на́ђе Сл.*

Њекња: *не́ ли ње́кња бе́ П; ње́кња П, Н, Ц, Сл, Ч, Ж; ње́кња иде́ Т; ње́кња ми је вика́ја ГД; ње́кња сам гледела́ Рљ; ње́кња се јавља́ Ж; ње́кња су слави́ле ГД; од ње́кња Ч; од ње́кња гу не́ма Сз итд.*

Одавна: *ода́вна је би́ло ГД; то́ј ода́вна Н и сл.*

Одавно: *ода́вно је умре́ја ГД; ода́вно су ода́дене О; она́кве су ода́вно Т итд.*

Одамна: *ода́мна дође́ Ж; ода́мна је умре́ла ГД и сл.*

Одамначка: *ода́мначка се је уда́ла Ж.*

Одамно: *ода́мно је оти́шја ГД; ода́мно су ту́ј Р и сл.*

Одма: *и о́дма отидо́ше Т; о́дма да изва́ди П; о́дма ме за́боле ГД; о́дма, чи́м чу́ П; позна́ва се о́дма О итд.*

Онэг: *онэг П, О; онэг бе́ше Св; па ли онэг Рљ.*

Онда: *о́нда иде́мо ова́мо Ц; о́нда има́мо го́ре Р.*

¹⁵⁴ В. Златановић 1998: 184. Белић (1999: 315) наводи да етимологија овог прилога није сасвим јасна мада упућује на значење *од џриликe, једва*.

Онџак: *онџак* је дѳбѳро П; *онџак* у Бѳргас П; *онџак* ће идемо навамо Р; па *онџак* је биџа П итд.

Ономад: *ономад* беу Лѳ; *ономад* на сѳдмину Ц; *ономад* узима из Чукарку ГД;

Ономат: били су у Гилане *ономай* П и сл.

Отѳд: мноѳо је време *отѳд* Сл; *отѳд* су код њи Ч и сл.

Откѳд: *отѳкѳд* неси месила леба Т; *отѳкѳд* те несам видеѳла Ж.

Откѳда: *отѳкѳда* си је такој П и сл.

Откѳко: *отѳкѳко* ги нема Ч; *отѳкѳко* је она дошла П; *отѳкѳко* умре Т итд.

От крај: брљиво беше *от крај* П; *от крај* си је туј Р и сл.

Отѳч: *отѳѳч* ги дава да једеѳ Ж; *отѳѳч* гледа Ч и сл.

Па: ја *йа* сас њума О; оно *йа* исто Сз; отидем *йа* куде њума П; *йа* пушим П; *йа* се спѳјав две Р; после горе *йа* има Р итд.

Понапред: веридба *йонайред*, потам свѳдба Ж; они *йонайред* су се иселиѳе О; *йонайред* Т; *йонайред* да га турев деѳе у веѳу Сл итд.

По некипут: наѳрне ме *йонекипуѳи* Т и сл.

Поодамначка: ја несам месила, богами, *йоодамначка* ГД.

Поподне: за грѳло ради *йойѳдне* ГД; ће иде *йойѳдне* П и сл.

Порано: Бѳбе *йорано* је М; дођите *йорано* Ч и сл.

После: па *йосле* ћу ГД; *йосле* муѳ ми се разболе О; *йосле* су дошли по нас Н итд.

Последњи пут: чика Анђел *йослѳдњи йуѳи* беше О.

Потам: веридба понапред, *йѳшам* свѳдба Ж; не сѳд, *йѳшам* П; *йѳшам* ће дођем Сз и сл.

Пре: а *йре* су биле само трѳле О; овѳј како га виѳашеву *йре* М; шкоѳла је почѳла *йре* Р итд.

Пролетѳс: *йролеѳѳс* беше с нас Ч.

Пролетѳске: делиѳи *йролеѳѳске* плѳгови Сл; *йролеѳѳске* делиѳи Сз.

Рано: не ли је *рано* Т; *рано* се дигне Ж и сл.

Раније: неки *раније* га крѳтеѳ Сл; *раније* ни гаће несу имаѳи, ни ништа П; *раније* се порађале туј Сл; такој су га називѳли *раније* М итд.

Сабајле: до *сабајле* П; иде на *сабајле* Ч; отидем на *сабајле* П; *сабајле* ГД; *сабајле* куѳнем Т итд.

Собајле: пратиѳа Дику *собајле* Сз.

Сабаље: *сабаље* ги изѳаѳим П; ћ идемо *сабаље* Т итд.

Сѳг: а не ко *сѳг* ми ГД; као *сѳг* глеѳам П; не *сѳг* куде је Н; *сѳг* заврѳило О; *сѳг*, зѳмуске О; *сѳг* је такој Рљ; *сѳг* је туја као насѳѳе О; *сѳг* маѳо, маѳо ГД; *сѳг* фамѳиѳије Б; чеѳе да се сѳту *сѳг* О; шѳѳо иѳѳо *сѳг* Н;

Бајги: *бајги* ће дође Т.

Башка: *башка* су си они Сз.

Божем: *божем* не знаје Т; *божем* ће гу сәпрев Ж; ја *божем* ће правим П и сл.

Божемски: *божемски* боље је Т; *божемски* нема да ми даде Љ; ће дође, *божемски* П и сл.

Боље: *боље* да пишеш Р; *боље* ће ти каже М; да се чујемо *боље* Р итд.

Брго: *брго* код лекара П; *брго*, *брго* на мене П; и *брго* у Куманово Ч;

Брже: ја *брже* по њу Ж; *брже* гу ви́кнем Ч.

Грешком: *грешком* га ви́кнем не́га Ц.

Дирекно: *дирекно* удари М.

Добро: *добро* га је средија Т; ти трéба да знаш *добро* ма́лка шипта́рски Р;

Другачије: или *другачије* да по́чнемо Р.

Другојаче: *другојаче* је кэд су туј П.

Друкше: не пáмти *дру́кше* да се је ви́кало О; *дру́кше* је П.

Ђутуре („отприлике“): *ђуџуре* ги плаћа́мо П; *ђуџуре* сам да́ја Сл; ја сам гледáја *ђуџуре* Сл.

Заинат: *заинаџи* ву тој рабóти П; *заинаџи* и́дем Т; не́ђу *заинаџи* Б итд.

Заједно: *заједно* смо и́шли О; једно́ врéме су били *заједно* М.

Замалка: *замалка* да ме зга́зи О.

Исто: *истио* и они Р; *истио* ли га ви́кав Р; *истио* су такој рачуна́ли М итд.

Једва: *једва* га напра́ви Ц; *једва* гу нађо́ П; *једва* не́како заврши́мо до́ручак Ц и сл.

Једвај: *једвај* стигна́ Ц.

Јефтино: код њи́ то *јефџино* П; не́је ни *јефџино* П.

Како („како“): *како* је писа́ја тој календа́р П; *како* не Р; *како* о́ћеш ти Р; *како* па́дна одозго́р П; *како* се ви́ка тој та́м П; *како* се је забунџа́ то́лко Ц; *како* се презивља́ше Н; *како* су лу́кави О; *како* су се зва́ле Р; они *како* су па́метни О; ко́ј *како* мога́ја О итд.

Кэко: *кэко* не́ ће и́деш ГД.

Кобајаги: до́шли смо *кобајаги* за ста́н П; *кобајаги* да смо зара́зени Сл; *кобајаги* Звóнко разгова́раја О.

Лэко: *лэко* је О; не́је *лэко*, него́ не́ма што Р.

Лэсно: *лэсно* се пра́ви Рљ.

Лошо: *лошо* би́дна П.

Наједампута: *наједанџуџа* узима́м ГД; то́ј ли *наједанџуџа* П.

Најтешко: *најџешко* ми је би́ло та́д Ж.

Налице: не́ ти је *налице* Ж.

Наопако: окрéнем га *наоџако* П.

- Напола:** *на̀йпола* исече́ш П; па *на̀йпола* је Р.
- Незгодно:** *не́згодно* б́ило ги је ма́лка *не́згодно* М; *не́згодно* ми бе́ше О.
- Некако:** заврши́мо *не́како* Ч.
- Никако:** *ни́како* да по́чнемо П; *ни́како* да се скра́си Т.
- Обавезно:** *оба́везно* по две́ се узи́ма Т; *оба́везно* ги ви́кај П.
- Овако:** *о́*, са́д ће́мо *ова́ко* Р; пи́ши *ова́ко* Р и сл.
- Овакој:** *о́*, са́к ће́ пи́шеш *овако́ј* Р; не́ би *овако́ј* пиле́нце нагази́ла О; *овако́ј* гу ру́ку др́жи де́сну ГД; он ви́ка *овако́ј* П итд.
- Одвај:** *одва́ј* до́ђо Сл; *одва́ј* гу заврши́ ГД; рабо́тим, али *одва́ј* Р итд.
- Одједампут:** ка́д ри́пна *одједампу́ти* Т; *одједампу́ти* га не́ма П.
- Онако:** питу́јем си га *она́ко* Р.
- Онакој:** гле́дам си *онако́ј* Ч; до́ђо *онако́ј* П; ја́ *онако́ј* Р.
- Опште:** ни на по́друм, ни на ку́ћу, *о́пшће* Н.
- Отприлике:** зна́м да је ту́ј *отп̀ри́лике* Р; *отп̀ри́лике* о́сам го́дине О.
- Пешки:** па у Бу́коровце *п̀еши* П.
- Поарно:** *по́арно* од раки́ју Сз.
- Побрго:** да заврши́м *по́брго* П.
- По згодно:** како́ ти на те́бе *по́ згодно* Р.
- Појефтино:** има́ше *по́јефти́но* ГД.
- Пола-пола:** де́ли *по́ла-по́ла* Р.
- Полако:** *по́лако* бре О.
- Полэк:** *по́лэк* те́ра Б;
- Полэчка:** иде́ си *по́лэчка* О; *по́лэчка*, спи́је П.
- По полэчка:** во́зи *по́ полэчка* П.
- По старо:** ово́ј *по́ старо* М.
- Посебно:** *по́себно* за та́тка ми, *по́себно* за Ми́лку ГД; све́ ги је *по́себно* Ч.
- Потешко:** *по́тешко* ги је на њи́ П.
- Ретко:** ви́ка́ли су се, ал *ре́тко* Т; *ре́тко* доо́див Ц; сас во́лови *ре́тко*, *ре́тко* Н; *ре́тко* су долази́ли О.
- Сељачки:** *се́љачки* ти ка́жем Р.
- Сефте:** не́ му је *се́фте* П; *се́фте* ли ми је Т.
- Силно:** ја́ збо́ру *си́лно* Сл.
- Силом:** ода́ле су ме, ка́же, *си́лом* О; о́ни су ме *си́лом* да́ле овде́ка О; *си́лом* рабо́ти Т; узе́ле гу ње́ни *си́лом* О итд.
- Скроз:** немо́ј *скро́з* да изв́лачиш М.
- Слабо:** ја́ ка́фу *сла́бо* пи́јем Р.
- Слађе:** *сла́ђе* му је у дру́штво Р.
- Слатко:** не́ ми је *сла́тко* са́м да пи́јем Р.

– 245 –

Коца: *коца* смо имали П; не ли ти је *коца* Ц; она седе *коца* Т итд.

Малка: још *малка* до крај Б; *малка* има у подрум П; *малка* ни остана Т.

Малчица: *малчица* зејтинчак П.

Млого: *млого* ли су деца П; *млого* лоше О; *млого* се љутија Ч; *млого* смо долеко ГД; *млого* смо се мучиле О; *млого* убав сир ГД; мучени смо *млого* О итд.

Много: *много* ме нервира П; *много* мало М и сл.

Оволко: остало ги је *оволко* ГД; *оволко* до њи М.

Повише: како не купи *йовише* П; *йовише* си обелеја Р.

Помалко: *йомалко* се цедурка Ж.

Потпуно: ама, *йойиуно* исто ГД.

Пуно: *йуно* око нас Ц; *йуно* сам имаја стари људи Н.

Ресто: оној *ресџо* за њума П.

Сасвем: *сасвем* га докрајчи Ч; *сасвем* малка тој ГД; ти га *сасвем* утепа П.

Толичко: не ме *йоличко* интересује Н; *йоличко* му је остало М.

Толко: дѐли, на овога *йолко*, на онога *йолко* Р; ја *йолко* време Н; како се је забунџа *йолко* Ц; наши несу смели да идев *йолко* О; *йолко* си је богом дата О и сл.

Толико: она будала *йолико* О;

Односно-упитни прилог заиџо:

А заиџо тој? Р; Заиџо ли га нема? ГД; Заиџо нећеш? П; Заиџо ти тој треба? Ц; Заиџо ће ти тој? Сл.

заиџо Ц; заиџо несу дошли П; заиџо несам викала П итд.

Прилог за узрок заџој:

епа заџој Т; Заџој га несу теџи П; заџој не му ни дава Сл; заџој сам га купџа П; њега су га заџој викаџи Сз; спаџа је па заџој П итд.

Прилошки изрази:

Дѐн-дѐнѐс: и дѐн-дѐнѐс гу има тамо О; тој и дѐн-дѐнѐс Т.

Дѐн-дѐнѐске: Сви се чуџив и дѐн-дѐнѐске П.

Ете-такој: и еџе-џакој бџдна П; мџ, еџе-џакој Р.

Још џемпут: *још џемџџи* да те вџдим П; *још џемџџи* ми такој направи Т.

Натам-навам: вџтим се *наџџам-навџам* Рљ; повџтим се *наџџам-навџам* П.

Неки џут: *неки џџџи* кџпимо, *неки џџџи* пџчемо ГД.

Неки џута: *неки џџџа* цџл лџб изџџа неки П.

Онџ-овџ: и ја ги правим *онџ-овџ* ГД; ставџам *онџ-овџ* П.

ПРЕДЛОЗИ

2.6.2. Предлози забележени у прешевском говору:

Без: *без* деца је П; *без* мајку је остаја О; *без* њега Рљ; *бес* татка О и сл.

Више: *више* бór гóre Р; *више* нас ги је кућа Ц; *више* сéло гóre Р и сл.

Врз: багатéла *врз* багатéлу ГД; па свé *врз* њи П; рásiпа *врз* мéне Ч и сл.

До: *до* грáницу тáмо Т; до њи смо *до* царíну Т; од а *до* ш М итд.

За: *за* њи је давáла Рљ; *за* пéсто динáра П; па *за* Ораóвицу О и сл.

Због: *због* зéмљу Т; свé *због* мајку П; *због* тој Р итд.

Из: *из* Босиљиград Р; тија су *из* Клиновац Р; *из* Топлэц штó су дóшле О; *из* Бујановац Б; *ис* Црни Вр Р итд.

Изнад: *изнад* кућу гóre П; *изнад* Прéшево Рљ; тéј *изнад* шкóлу овде Т итд.

Испод: тој *исйод* Ашане М; *исйоиш* овуј кућу óдма туј П; *исйоиш* пút Р и сл.

Код: *код* мајку ми О; *код* нас нéма П; мóж *код* њега М итд.

Кра: бóље *кра* тéбе кад нéсу Сл; деца *кра* њу Б; *кра* кућу Сз; тија штó су *кра* њега Сл.

Кроз: *кроз* лојзиња што се íде О; *кроз* њíву íде П; *кроз* њума М и сл.

Куд: *куд* њи Сз; ће íде *куд* сéстру Б итд.

Куде: *куде* вóдоводи М; *куде* њега је П; *куде* Трејачани О; однéсев чéк *куде* овој П итд.

Накуд: мóre, *накуд* осамдéсет Р; *накуд* Лéтовицу Р; *накуд* нас Сз итд.

Накуде: *накуде* Врање О; *накуде* дéду М; онда онај *накуде* њи Рљ и сл.

Низ: *низ* Марáву Н.

Међу: óни *међу* сéбе се договóрев О; тој си је *међу* њи П; туј, *међу* њíне куће Т.

На: *на* овој цéло П; *на* улаз М; од колéно *на* колéно Н;

на мајку ми ће даде П; *на* свакога, бóжем О; *на* Ћипру да кáжеш О и сл.

На (са значењем присвојности): *на* брáта ми ћёрка Р; *на* чичу ми сін Т; тој е *на* сви Стрéзовчани М итд.

Над: *над* куће М; туј *над* сéло Т и сл.

Низ: *низ* Марáву Н; пушти *низ* вóду Ц; такóј *низ* пút Т и сл.

Од: од Гóлеми Дóл је бија ожењен О; од кућу Сз; од колéно на колéно Н; од ливáде Р; óни су од Барбаце насéлени О;

ош Курбалију Н; *ош* Прéшево је дóшја Рљ; *ош* пругу нагóre Р; *ош* Пчињу су одозгór О; *ош* Шапранце дóшле О; свé *ош* Трејак О;

па *о[д]* тéј М; *о[д]* Трговиште према Бугарску Р; *о[д]* Трницу тáмо гóre О итд.

Одовуд: *одовуд* јабуке Сл.

Око: врти се све *око* мене М; па *око* мене П; трчи *око* кућу Т и сл.

Около: *около* се замота Т; па *около* насолиш П.

Откуд: *оѣкуд* пут ГД; *оѣкуд* Црнотинце Р;

Откуде: *оѣкуде* онуј Н; *оѣкуде* пут Сл; тамо, *оѣкуде* село Т; тој е *оѣкуде* њи П.

По: *ѣо* горањ пут О; све *ѣо* пут Сз; и *ѣо* реку О;

и *ѣо* деца О;

ѣо деду Т; *ѣо* његово име О; *ѣо* прадеду некога О; *ѣо* фамилију неку Сз; тој *ѣо* нашега деду О;

ѣо песто динара П итд.

Под: не, *ѣод* Гилане је Н; онде *ѣод* наше М; *ѣод* Маминце М; *ѣод* нас је вода доле П; *ѣод* Норчу ли је Н; *ѣо*[д] тој атар М; сви *ѣоѣ* село М;

Покрај: *ѣокрај* мене Т; све *ѣокрај* пут су О и сл.

Поред: *ѣоред* пут П;

ѣорѣѣ цркву О и сл.

Преко: *ѣреко* ноћ ме доведе ГД; тамо, *ѣреко* реку Т.

Поза: легна *ѣоза* једну крушку Сл; оне *ѣоза* кола ГД; *ѣоза* једни багреми Сл и сл.

Позади: те га *ѣозади* кућу П; туј, *ѣозади* наши гробља Р.

После: они су *ѣосле* нас дошли Ц; *ѣосле* ослобођење Р;

ѣосле Бујановце негде Т и сл.

Пред: *ѣред* овѣја наши отуд Н; стање *ѣред* њега Т; овѣј мој што је *ѣреѣѣ* кућу П; *ѣреѣѣ* кућу има једно асталче П;

ѣред Нову годину Ч; *ѣред* слунце Ц и сл.

Преко: отиде *ѣреко* кров Т;

не може *ѣреко* њума П; *ѣреко* девера ми О; *ѣреко* нас Рљ;

ѣреко недељу Б; *ѣреко* ноћ Ц и сл.

Према: *ѣрема* Бугарску Р; *ѣрема* Маѣире Р; *ѣрема* Цакановце Т; тој е *ѣрема* Хан ли Т;

ѣрема понедељак Ц и сл.

Пре: *ѣре* две недеље Н; *ѣре* триста године ли Н; *ѣре* шездесет и колко године имаше П;

тој е негде *ѣре* Врање П итд.

С: с леве стране Ц;

з десне стране Сл и сл.

С, са, сѣ, сас: Не с мужи Ж; па нема вѣзе с Раде М; с овѣј е бѣла, сигурно Рљ;

нема *сə* што да ги рани Н; *сə* свекрву је живела П; *сə* стапче П; *сə* штаке одеше Ж;

ограђено *са* замку Т; *са* кола П; *са* њи је добар Љ; *са* овија наши Б; после *сəс* прѣп покрише О; *сəс* онѣј ћермиде О;

брат *сас* брата да не збори П; заједно *сас* камату М; *сас* волови ретко, ретко Н; ће гурамо ми *сас* њи ГД; *сас* њума много смо живели П; *саз* Димитрију Сл; *сəз* Дејана Сл итд.

У: држи га у скут П; паднаја у њино Ж; у тој време О итд.

Уз: иде уз ногу Ц; такој уз кућу Т.

Уза: тезгера уза зид ГД.

Место („уместо“): куде може *месѿо* мајку П; млеко *месѿо* воду П; он ће *месѿо* њега Т и сл.

Удвајање предлога: *до извише* Штип Сл; тија су *из оѿи* Кленике навам Р.

ВЕЗНИЦИ

2.6.3. Везници који се јављају у говору Прешева су:

А: *а* да сам ги на време носила не би ГД; *а* ја само што беше изашла П; *а* кад рика, оно грми П; *а* љуто да једу, не ГД; *а* не ко сэг ми ГД; *а* он ћути Т; *а* ти да му кажеш на тога П; мајка ги вика, *а* они отуд Т итд.

Ако: *ако* не га оправиш на време, цабе П; *ако* остане Т; *ако* оће да га једе меко, добар је ГД; *ако* се сету О; *ако* се тепате, тепајте се овако Ц; месо *ако* се скува Ц итд.

Али: *али* ако дође друг О; *али* она је у Баваниште ГД; *али* сѣга да чује, да види лопту, не ГД; *али* сѣд да ми струже здрав зуб П; *али* сѣдив у стару кућу Миркову ГД; да пије воду *али* да не се намокри Ц итд.

Ал: *ал* видиш, сѣд ладовина, добро је ГД; *ал* не га пуштише П; Не ваља, *ал* сѣг биднало Ж; па ја знајем, *ал* такој сам гу сањала П.

Ама: *Ама* чекеј да ти кажем П; *ама* тој његов ли је стан бија ГД; можда, *ама* ја не знам Ц; *ама* нема време ни он Н итд.

Веће („већ“): оно *веће* готово Сз.

Да: *да* знајев деца што је ГД; *Да* му каже Ж; *да* има куде да преноћи ГД; *да* има тежину да га продав ГД; *да* набѣрем Ч; *да* падне, *да* ме мене окриви Ц; *да* поживи коју годину Ц; *да* се послужим још малко Ц; викам нећу *да* ги купим Ц; знам *да* је од моју фамилију ГД; не верујем *да* може *да* га откупи П итд.

Дек/дэк („да“):¹⁵⁷ Да му каже *дек* што је бија у ацилџ не врџи тој да продава П; да сам знала *дек* Луџе има ГД; љџдма ми тџкна *дек* је онџ кума што је рџкла Сл;

знам *дџк* има маљу П; ја знам *дџк* је разговарала П и сл.

Дек/дџк/дџг („због тога, зато“): не мџже *дек* џн рџди попџдне ГД; знам *дек* џн ни је причџја П; нџ да причџм *дек* је она тџј Сл;

дџк џно да плџче, ја да плџчем, нџ Т; џн *дџк* жџт у лице („зато му је надимак Лисица“) Н;

знам *дџг* ми је причџла Ч; па *дџг* ву га показџјеш стџлно Ж и сл.

Док: *док* се ја дџгнем П; *док* се обџче, *док* му даџе Ц; *док* се сџтим Р итд.

Докле: ја џе завџрим *докле* се ти вџратиш Т; такџј џе је *докле* си ти дџте ГД и сл.

Ели/ел: *ели* га вџка џџга Сз; *ели* католици *ели* правослџвни Н; *ели* сас бџрму Сл; *ели* стџку остџвете *ели* се вџратете Н; *ели* џе се пџзев *ели* џе џџтев Сл; нџке пџтичке, *ели* сџндаљке, *ели* ципџлке Сл;

за џџга *ел* за мџне Н; *ели* џди, *ел* сџди тџј Б и сл.

Ем: *ем* помаџам, *ем* тџрим Т; *ем* сам ву рџкла, па не смџм П и сл.

Епа: *еџа* мџј дџда имаја тџга О; *еџа* ниџква нџси Ч; *еџа* џна је дџле Н.

И: вџкам ги да џдев *и* да донџсев П; да ги доведе *и* дџца П; *и* дџте *и* џн се запали ГД; *и* тамо *и* овде О; постџли *и* у цџкву О; прави ги сџк *и* кџмпот ГД; џн само пџдиже главу *и* спушти ГД итд.

Или: само да ли двоџџца *или* троџџца бџву Р; *или* чџј му не одговџра Т и сл.

Како („као“): *како* да нџсмо фџмилија О; *како* сџк се сџџам П; *како* у Прџшево што ги има О и сл.

Кџд/кад: ја *кџд* сам дџшја Н; *кџд* бџше лџдно О; *кџд* дџџев, спџрема јџдење ГД; *кџд* закџљџшеву свџње Ц; *кџд* изџџем у пџнзију П; *кџд* му вџџеше шамџрчину Ц; *кџд* се распрџчамо, не мџш се одџлимо Ц; Рџтко *кџд* џмре, тџј нџџ ја саџам ГД.

кад је бија у Вџџње Ч; *кад* смо мџ направџли кџћу гџре Ц итд.

Ма: Дџбро, *ма* мџне ме срамџга О.

Ма ли: *ма ли* бџше јучџр Т; *ма ли* ти вџкам Ч; *ма ли* ти причџ П и сл.

Него: има, *него* нџје дџбро П; *него* што си рџно остџла без домаџина О; правџм, *него* не искџча џбаво Т итд.

¹⁵⁷ Овај вџзник фонџски одговџра прилогу *гдека*, *гдек*, а џегово значџње мџже бити изџрично и узџочно (в. Бџлић 1999: 187, 412).

Ни: ама нѐма врѐме *ни* он Н; не мѐж *ни* да мрѐдаш Ч; *ни* дѐда, *ни* парадѐда, *ни* чѹкундѐда О; *ни* дѐнѐске нѐ знам П; *ни* је бѣја *фрѣжидер* П; *ни* мѐтар Т; *Ни* ми казаше П; *ни* на пѐдрум, *ни* на кућу, ѓпште Н; *ни* не фѣћа шѹга Сл; *ни* сам лѐк примѣла, *ни* сам код лекѣра отишла П; *ни* сам лѹбав водѣла, *ни* сам нѣшта П; *ни* смо видѣле дѐте, нити нѣшта ГД; *ни* су ми наплѣтили, *ни* нѣшта П итд.

Нити: али *ниѣи* ѓни долѣзив, *ниѣи* мѣ ѣдемо О; *ни* смо видѣле дѐте, *ниѣи* нѣшта ГД; *ниѣи* мѣ ѣмамо, *ниѣи* ѓни ѣмав Н; *ниѣи* тражи мајку Т итд.

Па: ѣде, *ѣа* се врѣти Ч; казѣ га *ѣа* забравѣ О; Лѣљѣна прѣдаде ѓвѣм у Бѣоград, *ѣа* ѓтиде ГД; набѣја гу тѹј, *ѣа* узѣја мѓтку Ц; направѣ *ѣа* ги вѣкне П; ѓн се жени, *ѣа* се жени ГД; *ѣа* неки пѹт направѣм сѣр ѓвѣј мѣд ГД; *ѣа* си га Гѓспод крѣсеше Ц; *ѣа* су јавѣле партизѣни Ц итд.

Па ли: *ѣа ли* засрѣми се П; *ѣа ли* нека ѣде, штѓ те брѣга ГД; *ѣа ли* ја разговѣра Ц; *Па ли* и ѓт прѣтисак тѣчи крѣв Ж и сл.

Пошто/поштом: *ѣошѣо* ги писѣмо Р; *ѣошѣо* кафѣна ѓдма тѹј е П; *ѣошѣом* ѓна бѣше трѹдна ГД итд.

Сем: нѣкој, *сем* ѓвѣј Цуфа штѓ је држѣја рѣдѹ П.

Та („па“): да набѣрем *ѣа* ће ти дѣм Ц; идѓше, *ѣа* донѣсоше Сл; завршѣше, *ѣа* дођѓше Т; завршѣмо, *ѣа* гу вратѣмо Н и сл.

Те: *ѣе* нѣкад маргарѣн, *ѣе* нѣкад зѣјтин ГД; *ѣе* ѓвѣко, *ѣе* ѓнѣко Ч; *ѣе* ѓвѣј, *ѣе* ѓнѣј П итд.

Тики: *ѣѣки* вѣкне ѓдѣмпѹт О; *ѣѣки* ву се повѣћа прѣтисак ГД; нѣма, нѣма, *ѣѣки* се јѣви Т.¹⁵⁸

Чим: *чѣм* је тѣква стѣр, дѓбро П; *чѣм* вѓзиш, знајѣш Ц и сл.

Што: вѣкам ву за ѓнѣј *шѣо* трѣба да донѣсе Т; да знаш *шѣо* сам доживѣја П; не размѣшљѣв *шѣо* нѣрод јѣде ГД и сл.

РЕЧЦЕ

2.6.4. Све речце из прѣшевског говѓра се могу поделити у неѓколико група: модалне, речце за посебно истицање, упитне, речце за потврђивање и негацију, императивне, показне, речце за обраћање и речце за дозивање.

2.6.4.1. Модалне речце:

Белки(м): *белки* ће дѓђе Т; *белким* ће помѓгне П; нѣкој ће се јѣви, *белким* Р; ће направѣ, *белким* Ц и сл.

¹⁵⁸ И у другим призренско-тимѓчким говорима *ѣѣки* се употребѣљава у функцији вѣзника (Бѓгданѓвић 1979: 100, Јуришић: 277). Уп. Бѣлић 1999: 414: „Прилог *ѣѣке* (*ѣѣк*), ѓји се ѓвде ѓесто изговѣра *ѣѣке*, добиѓ је у ѓвѓме дијѣлекту и специјѣлну употребу и значѣње. Он се употребѣљава, кѣткада, као адѣверзативна свѣза, али јѓш ѓешѣе као рѣцѣа за истицање.“

Богами: *богами*, забр^авим се Сл.

Ваљда: *ваљда* ву је боље Ч; добро је *ваљда* П; она *ваљда* има боље Ж и сл.

Додуше: *додуше*, ви^ака ће вр^ати Т; *додуше*, ништа не^аје р^екла М и сл.

Истин: *истиин*, не^ама ги ви^аше Сз; *истиин*, тако је П и сл.

Можда: *можда* је стигна^аја Ч; *можда* не^асам треба^ала Т; *можда* су се посвађали П итд.

Стварно: *сйварно* ти ви^акам Сз; *сйварно* ли је такој б^ило П и сл.

2.6.4.2. Речце за посебно истицање:

Ама: *ама* ми је исп^ало П; *ама* не^аје б^аш такој Сз; *ама* потпуно исто ГД; *ама* сам гу направи^аја раб^оту Ц; и сл.

Баш: *баш* је уба^аво Ч; *баш* он на^аије П; е^ане *баш* он^ам Т; е^апа, *баш* такој Ц итд.

Дип: *дйй*, *дйй*, ако ви^ака Т; ле^апо си спи^аје, *дйй* ако гу проб^аудив П; *дйй* ладовина, па се^адим ГД; *дйй* она ту^ај П; *дйй* сам ву р^екла ТР; раб^отала би, *дйй* не^ама с^а што О и сл.

Бар: *бар* да ми је јед^ано Р; *бар* да про^адамо П; *бар* да се ј^ави Ц и сл.

Берем: *берем* да је заврши^ала, да има куд^е П; да^ај ми *берем* јед^ано Т и сл.

Само: *само* ву про^аје с^енка Т; зна^ам ги *само* по пр^езиме Ч; *само* да не и^адем П итд.

Сал: *сал* ми то^ај ф^али П; *сал* толи^ачко остави^ала М; *сал* јед^ани ја^аца Ч; *сал* јед^ампу^ат је би^аја Р; *сал* га зажа^арив и то^алко ГД; *сал* ће р^екнемо Ц;

Салте: *салте* ву је о[д] то^ај Т и сл.

Там^ан: *там^ан* да заврши^ам Т; *там^ан* ми се у^афати да ги ка^ажем Рљ; *там^ан* раб^ота П итд.

2.6.4.3. Упитне речце

Да ли: *да ли* ву је боље Ц; *да ли* сте мо^агли П;

да л ги има ту^ај Н; *да л* је такој, *да л* не^аје, не зна^ам Р; *да л* су про^адали Т итд.

Ли: бе^агаш *ли* Рљ; бе^арете *ли* др^ава? Р; ви бла^ажно *ли* ће пра^авите? Ж; ви^ака *ли* га Ц; Зна^ајеш *ли* га? Ж; и^аде *ли* код њ^аи Т; И^адеш *ли* у шко^алу? Ж; има *ли* те Т; и^аскара^аше *ли* гу? Т; исто *ли* ги ви^акав Т; куд^е *ли* је до с^ад Ц; на Лу^аку *ли* де^ате Н; не при^ачате *ли* П; но^армална *ли* си П; Она *ли* је? Сз; по^ахо^асте *ли*, бре Ц; Ску^ава *ли* се? П; такој *ли* је Ч; Ти, за^аведе *ли* се? Ж; у^акрадна *ли* те? Ж; ће ти је^аде *ли* бла^ажно? Ж и сл.

Не ли: не^а *ли* ги пису^авамо Н; не^а *ли* се дого^авори^асмо Ц и сл.

2.6.4.4. Речце за потврђивање и негацију:

Ако: *ако*, *ако*, не^ак је за до^абро Ц; *ако* ги је Ч; *ако* си до^ашла П; ма, *ако* гу је до^аве^аја Т итд.

Да: *да*, де, *да* П; *да*, *да*, тако је Т.

Епа: *еја*, како мислиш ти П; *еја*, сад ће ти кажем Т; *еја* сам га направила Ч; *еја* си гу направија рабџу Ц.

Јес: *јес*, тако је Р; *јес*, *јес*, такој беше П.¹⁵⁹

Јок: да повикне, *јок* М; *јок*, брѣ Рљ, Ц; *јок*, зинала П; ма, *јок* П, Ч, Т итд.

Не: да појѣде, *не* Т; *не*, мори, *не* П; окрѣне се и *не*, и *не* Ч и сл.

2.6.4.5. Императивне речце:

Ега:¹⁶⁰ *ега* имала тољко Ч; *ега* се одадеш П; *ега* се расправи Т; *јега* дође Љ; *јега* стигне Ч и сл.

Нека: *нека* га, такој му и трѣба Ч; *нека* ги, ће видив П; *нека* гу, *нека* Т и сл.

2.6.4.6. Показне речце:

Еве: ако оћете, *евѣ* ви П; *Еве* ви смоки П; *Еве* ви цигѣрице П; *евѣ* га дом сѣди Сл; *евѣ* ги Љ; *евѣ*, да јѣдем не могу П; *евѣ* ја ће ву донѣсем Н; *евѣ* Македонци Ц; *евѣ* овакој, глѣј Ц; Звѣнко *евѣ* га О итд.

Ене: *енѣ* ги отуд Н; *ене* ти онај Ч; па *ене* онѣ што направи Р и сл.

Етејете: *ѣте* такој П; *ѣте* там ги однеси П; *Ете* ти, најѣди се Сл; *ѣте* с њи можеш О; ради *ѣте* туј ГД; сви наши, *ѣте*, комшије Ц; и *јеѣте*, бидна Сл; *јеѣте*, има Љ итд.

Те: викам, *те* ти ги Т; за тебе, *те* ти М; *те* ги, нек узмев свѣ П; *те* ти, узми П и сл.

2.6.4.7. Речце за обраћање:

Мори: како, *мори*, такој Ц; *не*, *мори*, *не* П;

Бре: а, *брѣ*, викам ти П; *јок*, *брѣ* Рљ, Ц; *не*, *брѣ*, Војо, неје било Т; Немој *брѣ* П; оће да узне паре, *брѣ* П; итд.

Бе: а, *бѣ*, зашто? М; а, *бѣ*, куде си ти Ц; *не*, *бѣ*, немам П итд.

2.6.4.8. Речца за дозивање:

јѣла код мене О; *јѣла* овама Св.

2.6.4.9. Речца за давање, уручивање:

евѣ, *на* Ч; *на* ви М; *на* ти, узми П и сл.

¹⁵⁹ Ова речца је заправо облик презента глагола *јесам* (*јесам*, *јеси*, *јес*). Са значењем речце у алексиначком говору јавља се и облик *јесје* (< *јес(ш)* + *је*)), в. Богдановић 1987: 190, 222.

¹⁶⁰ Белић наводи да овом облику паралелу представља *еда* (*ли*) исто онако као што облику *кѣда* одговара *кѣга*, а за пример из Врања: *ега дође* даје објашњење „*да дође, нека дође*“ (Белић 1999: 414).

ПАРТИКУЛЕ

2.6.5. У говору Прешева забележене су партикуле: *ј, к, м, р*. Према броју слогова прешевском говору познате су једносложне партикуле: *-ја, -ка, -ке, -на*.

2.6.5.1. Партикула **-ј**: *Кој* се качува? П; *кажи кој* си Ц; *нема друг кој* М; *кој* ће ми дође Ж; *кој* што се сѐти ТР;

кад се *некој* прави ваџан О; *некој* га фрљи П; *некој* му је даја Ц;

а ми *никој* О; *не*смо се *никој* викали скоро Н; *никој* не знаје Ц; *никој* не се је отруја П;

не поџи *свакој* П; *свакој* си је чуваја Ж; *свакој* си себе гледа Ч;

а бѐ, *овој* аџија Ц; *овој* извор овдека Ц; *овој* наше Љ; *овој* ситно П; *овој* овдека воденица Ц; *овој* црљива, *овој* неје П; на *овуј* Наду О; сас *овуј* стоку Н;

куде *иџој* ора Ц; *иџој* Мамински рид М; сас *иџој* грањ П; *иџој* деда ми је П; *иџој* си постџи Ц; с *иџој* девојче О; баба је измучена *иџај* П; *иџај* баба О; *иџај* школа Ц; куде *иџуј* голему собу Ц; о *иџуј* страну П;

оној Миле Ц; *оној* једџн Ж; а *оној* друго М; пре *оној*, знаш О; *оној* вода Ц; *оној* жена бѐше ли П; *оној* наша њива Н; од *онуј* снашку О; на *онуј* страну онамо М;

од *овеј* женетине Ч; *овеј* мале Н; доста више сас *иџеј* снашке П; *иџеј* ливаде ондека Ц; тој су *иџеј* Сз; а *оној* наше ливаде доле Ц; *оној* решџтке П;

баба Дџнка *иџуј* сџди П; и *иџуј* свадба џма ГД; ја сам се *иџуј* родила О; *иџуј* су затџкли Н;

е, сџк ће пишеш *овакој* Р; не би *овакој* пилџнце нагаџила О; џн вика *овакој* П;

Е, *иџакој* га окрџни малка П; џте *иџакој* О; и *џиџе* *иџакој* бџдна П; и *иџакој* си и остџло Р; *иџакој* су виџане Н;

гледам си *онакој* Ч; дођџо *онакој* П;

џпа *заџџој* Т; *Заџџој* га несу тџли П; *заџџој* не му ни дава Сл итд.

2.6.5.2. Партикула **-к**:

нека га *овдек* Н; џна је *одџвдек* Ц;

џндак је дџбро П; *џндак* ће џдемо навамо Р и сл.

2.6.5.3. Партикула **-м**:

сџд *веђем* нема Сл;

џмурџкиџм џде Ч; *клџџџџкиџм* се вџџе Ж; не јџди *леџџџџкиџм* Т; свџ *седеџџџкиџм* Ч; свџ *такој* *седеџџџкиџм* П;

џоџиџџом џна бѐше трџдна ГД и сл.

2.6.5.4. Партикула **-н**:

овџ *овдеџ* гџре Н.

2.6.5.5. Партикула **-р:**

јучѐр бѣше Сл; *јучѐр* ги докараше Т; *јучѐр* је бѣло гужва ГД; оглушише не *навечер* ГД; *увечер* ће отиде Сл и сл.

2.6.5.6. Партикула **-ја:**

овија Американци О; *овија* како ги викав Р; *овија* Раткови идоше О; *иџија* болеси Ч; *иџија* гробја О; сас *иџија* ћебиња П; узедо ги *иџија* пешкири П;

глѣј ги *онија* Ж; милује *онија* кола П; правив *онија* држачи П;

али нема ниједн човек *иџуја* О; нема га *иџуја* ГД; *иџуја* до врата Сл итд.

2.6.5.7. Партикула **-ка:**

а *овдека* је бија Сента само Н; довѣја га Воја *овдека* П; долина *овдека* М; код мене *овдека* ГД; нема рудници *овдека* Р; *одовдека* не ли трња све П; што се отсели *одовдека* П; има *ондека* М; *одамначка* се је удала Ж; ја несам месила, богами, *иоодамначка* ГД; иде си *иолѣчка* О; *иолѣчка*, спије П; вози *ио* *иолѣчка* П; *малчичка* зејтинчак П и сл.

2.6.5.8. Партикула **-ке:**

ако умѣјеш да се снађеш *данѣске* Сл; *данѣске* пѣтак је О; немо месили *данѣске* ГД; Сви се чудив и *дѣн-дѣнѣске* П; сѣг, *зиѣмуске* О; и ја купува *једѣниџиѣске* Т; ја *лѣџоске* идѣ, на Видовдан ГД; *лѣџоске* је доодила ГД; *надворке* турим П; *наѣске* до кој знаје кѣд О; делили *иѣролѣџоске* плугови Сл; *иѣролѣџоске* делили Сз; па и Мица ми вика *синоѣке* П итд.

2.6.5.9. Партикула **-на:**

Ни *дондѣна* да мрднем П; *овдѣна* горе Ц; *овдѣна* ми је Ч; *овдѣна* нема М; *овдѣна* све цигована П и сл.

УЗВИЦИ

2.6.6. Узвици су груписани у три скупине: узвици за вабљење и терање животиња, ономатопејски узвици и узвици изражавања психичких стања.

2.6.6.1. Узвици за вабљење и терање животиња:

Викамо: *кѣѣк, кѣѣк, џѣѣ, џѣѣ* П; *маџ, маџ* П; *маџ, ѣди, маџ* Ж; *чиѣбе, брѣ!* П; *чиѣбе!* Ц, М, Т; *џѣѣ* мори П; *џѣѣ, џѣѣ* Ц; *џѣѣ, џѣѣ* П, Ж, Ч.

2.6.6.2. Ономатопејски узвици: *Грѣке, грѣке*, до доле П; *миџ, миџ* по *миџ* Н; *џѣѣке, џѣѣке, џѣѣке* по оној П; *диџге, диџге, диџге* по главу Ц; кѣд одједѣмџ, *брѣм!* О и сл.

2.6.6.3. Узвици изражавања психичких стања:

каква куѣа, *лѣле, лѣле* ГД; *лѣле*, а ми! М; *лѣле*, Боже П, Т, Ц, Сз; *лѣле*, дѣца ву џшчува Т; *лѣле*, па и паприѣку П; *лѣле*, срамѣта ме О; *лѣлке, бѣшке* П; *лѣлке, дѣца* Сз.

иуго, Гоцо! О; *туго*, *иуго*! П; *иуго*, Зо́ре, ти не зна́ш Т;

куку, ка́д ви́до П; *куку*, *куку*, *ћути* О;

Ру́дници, *ау* ру́дници утепа́мо се све́! Р; и ви́кам: „*Еееј*, ће би́дне ра́т“
П; *еи*, рекна́ ми Го́ца О; *ууу*, куде́ ме ви́див ме́не Н; *уху*, још ла́ни Т; *о*, ку́ћо
мо́ја М;

ха, *ха*, *ха*, тако́ј чи́ни Ж итд.

Море: *Мо́ре*, до́кле има́ше Бра́нка П;

Амэн: *амэн*, ви́ше П; *амэн*, љу́ди, до́ста је Ч; ви́кам, *амэн*, куде́ су? Т;

Еј: Да пла́че чо́век, *еј* Ж; *еј*, ста́ни Н; не́ се ма́ји, *еј* ГД;

Ја: *ја*, брѐ Ч; *јааа* ГД;

Ој: али нерво́за, *ој*, же́но итд.

ИЗ СИНТАКСЕ

3. Дијалектолошке монографије обично садрже поглавље посвећено питањима из синтаксе датог говора. Неки аутори су ову тему обрађивали према врстама речи, а неки су скретали пажњу на најбитније синтаксичке моменте из анализираног народног говора.¹⁶¹ Сама проблематика синтаксе није тако једноставна и не може се у потпуности обрадити тако што ће јој се посветити део рада. Селективна обрада синтаксичких питања вероватно би најбоље испунила захтеве научне анализе. На такав начин приступили су ретки дијалектолози који су истраживали говоре призренско-тимочке области. Радмила Жугић се бавила исказивањем генитивних значења у говору јабланичког краја (Жугић 2010). Марина Јуришић је анализирао синтаксу падежног систем говора Горње Пчиње (Јуришић 2010, Јуришић 2011, Јуришић 2012а, Јуришић 2012б).¹⁶²

У овом поглављу биће речи само о најбитнијим синтаксичким обележјима говора прешевског краја, а то је: конгруенција именица плуралија тантум и збирних именица, удвајање објекта са посебним освртом на удвајање

¹⁶¹ Белић (1999: 397–415) је поглављем синтаксе обухватио нека питања: збирне именице, употреба гл. придева радног у предикату, наставак *ле*, придевски облици, компративна конструкција, значење члана, место енклитичке заменице у реченици, употреба императива, употреба имперфекта и перфекта, пропуштање везника *да*, погодбени начин, употреба везника и партикула, употреба партикула. Павловић (1939: 213–232) је уопште говорио о синтаксичким појавама. Стевановић (1950: 138–152) је обрадио: систем деklinације, употребу глаголских облика, конгруенцију и ред речи. Ћирић (1983: 102–110) је издвојио битне одлике из синтаксе падежа, синтаксе глаголских облика, синтаксе реченице, затим, глаголски род, глаголе непотпуног значења и конгруенцију. Богдановић (1987: 225–266) посвећује пажњу скоро свим областима: синтакса врста речи, синтакса падежа, синтакса глагола, синтакса реченице. Код Вукадиновића (1996: 251–265) се налазе поглавља: Из синтаксе врста речи, Из синтаксе падежа, Неке одлике глаголских облика. Марковић (2000: 221–237) анализира све врсте речи из угла синтаксе, затим слагање реченичних делова и безличне реченице. Младеновић (2001: 475–502) не разрађује све категорије већ само оне карактеристичне теме: конгруенцију, ред речи, упитне реченице, безличне реченице, пасивне конструкције, поредбене конструкције, употребу слободних падежа, удвајање слободног датива, етички датив, плеонастичку употребу личних заменица и нешто шире говори о синтакси глаголских облика. Тома (1998: 355–432) према поглављима обрађује: синтаксу падежа, реченице постојања и непостојања, конјункторе и субјункторе.

¹⁶² У тесној вези са балаканистичким обележјима српских говора је и падежни систем Параћинског Поморавља, о којима је писала Софија Милорадовић (Милорадовић 2003).

заменица уз употребу предлога, плеонастичка употреба заменица, место заменичке енклитике уз глаголе и употреба одричне речце *не* уз глаголе.

НЕКЕ НАПОМЕНЕ О КОНГРУЕНЦИЈИ

Множина именица средњег рода

3.1.1. Множински облици именица средњег рода са наставцима *-а* и *-иња* конгруирају са атрибутом речи и предикатом као именице мушког рода.

а) *некакви брда* отуда О; *неки брда* М; *онија брда* Ц; по *овија брда* натамо Т; *онија буриња* П; *имамо си наши дрва* Ч; *ја* ги притиска *иџа дугмиња* П; *све неки имиња* Ч; *фарбани јаја* Б; *иђжени јаја* ГД; *црвени јаја* и *лук* П; на *иџа месџа* Т; *иџа иџа* што купи П; не одговарам на *иџа иџа* П; *селски иџа* ЛБ; *знајеш ги овија наши села* ЛБ; *ја иџа села* све знам О; кад ће покаже *неки села* Ч; не знам *који су иџа села* Р; *тој су иџа села* М; у *наши села* М; у *иџа села* Р; *сас иџа ђебиња* П;

б) *тија брда су се видели* Р; *иџа* и *ребра* да се видив П; *сви села су се изгубили* ЛБ; *тџд су били чезиња* Сл и сл.

3.1.2. Именица *деца*, којом се исказује множина од именице *деџе*, такође конгруира као именица мушког рода у множини:

а) *велики деца*, *мори* Ч; *деца малџи* Ч; *деца малџи* П; *деца су ми гологлави* П; *боже*, па *тој моји деца*, *синко* О; *који су деца сиромашни* П; *леџи деца* обедве Ж; *море*, *овија деца* ме зајебавав Ц; *нашински деца* уџиш Ж; *неки деца* доодише Ч; *негови две деца* П; *неџи деца* Ж; *негови деца* Сл; *иџи деца* и *ми* *тој гледамо* Ч; *иџи деца* Ж; *обедве деца* су ми *добри* РЛ; *обедве деца* су *наши* ЛБ; *одив деца мали* Ж; *онакви деца* нема нигде Ж; *онија деца* иџи Ч; *онолички деца* има Ж; па *тџг на негови деца* П; па *тој моји деца* О; *тој од ваџи деца* ЛБ; *тој су Звонкови деца* ЛБ; *тој су си њџи деца* Н; *иџи деца* Ч; *узџа од овија деца* П; *деџица злџи* РЛ; *красни си деџица* Ж;

б) *доџи ми деца* ЛБ; *деца си иџи по пџт* Т; *овија деца* несу *меџи* О; *расџиџи се деца* П и сл.

3.1.3. Код именица *очи* и *уџи*, које представљају остатке двојине, примећује се исти поступак конгруирања којим су обележене именице које означавају множину именица средњег рода:

а) *иџа очи* на *деду* РЛ; *иџа очи* П; *секо*, што су ти *очи надувани*? Ж; *големи уџи* Ч; *онија уџи* уџи П; *уџи оволики* П и сл.

Збирне именице

3.1.2. У прешевском говору употребљавају се облици збирних именица на *-је* (в. т. 1.3.11.8.). Међутим, овде треба скренути пажњу на нека преобликовања која су настала као последица семантичке и морфолошке неусаглашености. Таква преосмишљавања могу бити остварена интегрисањем збирних именица у множину или плурализацијом конгруенције. Детаљније се тиме бавио Младеновић (2011), који је закључке заснивао на грађи из српских говора југозапада Косова и Метохије. Младеновић наводи да је „замена граматичке конгруенције уз збирне именице семантичком, део опште тенденције приближавања значења и облика као дела укупног упрошћавања граматичког система“ (Младеновић 2011: 224). Овај поступак указује на „ширење једноставнијег модела у коме значење и облик нису конфронтира-ни“ (Младеновић 2011: 225).

С обзиром на то да нисам успела да запишем одговарајући детерминатор уз сваки пример који би помогао у семантичком опредељењу броја, наводим све примере који су се нашли, јер је на основу других јасан положај сваког лика. У наредним примерима препознаје се плурализација облика и истовремено осмишљавање јединско-множинске парадигме.

Гробље/гробје – гробља/гробја

српско гробље Н; *баш код гробље мираћовачко* Ц; *Роберт је на гробље* Ц; *оној гробје* М; *гробје сѐг ископујев* Н; *отидемо на гробје* Ц; *тџ део је било гробје* Ц;

долѐко су наши гробја Сз; *на који гробља* Љ; *куде гробља има* Н; *идев на гробља, дођев од гробља* П; *има нека код гробја* Ц; *изнад гробја* О; *па кад отидемо на гробја* Ц; *цигански гробја куде су* Н;

Дрвље/дрвје – дрвља/дрвја

треба да однесе идој дрвље Ц; *накуд оној дрвје* Н;

идава дрвља и камења П; *и сѐк сивојив дрвја* О; *ишја дрвја* ГД, Н;

камење – камења

од оној камење не мож да прођем О;

Длѐги камења горе Р; *до онија камења тамо* Љ; *како камења* Т; *камења да бере овдена* П; *неки камења* Ц; *идава дрвља и камења* П;

трње – трња

има оној ишрње П;

Какви ишрња, да знаш Рљ; *ишрња, али онија магариња што једев* П; *ишрња* П, Ц, ГД;

снойље/снојје – снойља/снојја

има и идој снойље П; *кад се врже снойље* Т; *Тој е снојје* Ж;

вржемо ги *иџија снџџа* ГД; *сноџија* су од *жито*, *јечџм*, *овџс* Т;
 гвожђе – гвожђа
 продадо *га гвожђе* П; *макаџе* за *сечџње гвожђе* Ц;
све неџи гвожђа по *авџију* Сл.

Из већине примера јасно се могу увидети морфолошке измене које су настале да би се дошло до изједначавања у семантичком смислу. Односно, систем проистиче из схватања да ако нека лексема означава збир неколико јединки онда и таква реч мора имати и сингуларну форму. Тако настаје паралелизам: /тој/ *гробље* – /тија/ *гробља*; /тој/ *сноџе* – /тија/ *сноџа*, /тој/ *иџње* – /тија/ *иџња* итд.

Именица *лоџе* представља облик с. р. једине. Да би се исказала одговарајућа множина, настао је облик *лоџиња*. Да је заиста реч о таквој семантичкој надоградњи види се из конгруентног односа са атрибутом или предикатом.

бџш куде је *наџе лоџе* *искаџало* О; *Узџнско лоџе* Ц; *виџамо га Лоџе* Н;
тој су *иџешевски лоџиња* П; *туј* су ни *биџе лоџиња* *све* О;¹⁶³ *крџз лоџиња*
 што се *иџе* О; *Чекџички лоџиња* М;

Лексему *гроџе* није могуће означити као подложну бројној адаптацији:
бџремо грџе М; *браџи грџе* Ч; *пџнив* ни *сџкџичики сџс грџе* П;
браџи смо грџе ГД.

Код облика *корења* нисам могла одредити о ком броју се ради или је можда реч о аналошкој форми без паралеле са јединским ликом.

три корења са *све лиџа* П; *донџе десет-петнаџс корења* П; *пџршун* са *све корења* Ч; и потекло и *корења* П.

Слична је ситуација са именицом *иџуџа*, коју сам забележила као множински облик:

сџс онџија иџуџа там П; *пренџси ги иџуџа* Ж.

Именица *браџа* конгруира са атрибутом речи или са предикатом као именица м. р. мн.:

веџики браџа има Б; *двоџиџа браџа* тамо *роџени* Р; на *сви иџроџиџа браџа*
Рљ; *овиџа браџа* куде ће Ч; *иџсџиџи* су браџа Т; *роџени браџа* су Ч и сл.

Именице плуралија тантум

3.1.3. Конгруирање атрибушке речи или предиката са неким именицама плуралија тантум показује да неке од ових именица могу бити другачијег рода од оног какав је у стандардном српском језику. У прешевском говору

¹⁶³ Множински облик радног глаголског придева *биле* представља резултат уједначавања форми мушког, средњег и женског рода (в. т. 2.5.4.2, 2.5.4.3. и 2.5.10.).

код мањег броја ових именица препознаје се процес сингуларизације који се реализује стварањем јединско-множинске парадигме.¹⁶⁴ Моја грађа није у потпуности показала јасан однос према овој скупини, али се из бар једног примера (а у вези са једним обликом) може уочити другачији статус именица плуралија тантум у језичком систему.

Најпре наводим облике који имају само једину.

бóли га у *кѣс* П;

кучина П, Ч, Т, Рљ, Сл, Ц, Ж, М; *кучину* па замóтај П;

ѿако ву је *рње* Ж;

од *онóј ѿрошлогодишње ѿрице* П; *онóј ѿрице у́баво* Ц; да ми *купи ѿрице* П.

У већини наредних примера препознају се плуралски облици морфо-лошки мушког рода.

на *кóњи су се сѿављали бисáзи* Ц; *бисáзи су били* и за *жито* П;

она на онѿја врáиѿа М;

да заустáвив *неки војни кóла* П; *двоји кóла* *железни* Сл; *купише некакви кóла* Рљ; *онѿја кóла* Т; *онѿја сељачки кóла* П; по *двоји кóла, ѿроји* Сл; *сэд двоји кóла* П; *тýј ће прођев кóла* П; у *моји кóла* Ч;

на *његови груди* Т; *свѣ на груди* је *спавáло* П; *устрел у груди* П;

и *свѣ преко моји лѣђа* Ч; *они сáс лѣђа* Ц; *ти с ѿвоји лѣђа, ја с моји* П; *чим окрѣнеш лѣђа* Ч;

запалѣње ѿлуђа Т; у *његови ѿлуђа* Ч;

гњѣтев пáре у ѿсѿѿа Сл; у *његови ѿсѿѿа* Ж; *онолики ѿсѿѿа* О;

Пеѿро́ви ѿсѿѿи га *фађав* Ж; *Пеѿро́ви ѿсѿѿи* од *сѿтра* Ж.

У неким облицима јасно је да се ради о множинским формама женског рода:

онѣј вáле на *главу* Сз; *купи* ву *капýт, мáјце, гáће* П; *сал једнѣ гáће* Т; *да[м] му моје ѿаниáло́не* Сл; *у́зне онѣј њѿне ферѣ́це* П; *обуче* гу [у] *ферѣ́це* П; у *моје чаши́ре* Ц; *ја ће те че́кам у чаши́ре* Ц; *нема нѿкакве у́нихойке* П; *сѿвре* су се *викáле* Љ;

разѣпне онѣј каѿара́ге Ц; *дај ми ѿѣј кљѣши́ѿе* Ц; *кудѣ су кљѣши́ѿе* П; *гдѣ су моѿѿорца́ngle* П; *узима́ не́ке моѿѿорца́ngle* тамо Ц; *ја сáс ма́ка́зе сѣчу* Ж; *кудѣ су онѣј моје ма́ка́зе* Рљ; *ма́ка́зе* и *отсѣчи* Т; *дај ми на́очаре* П; с *њего́ве на́очаре* П; *тој су моје на́очаре* М; *тэд су бѿ́ле нѣ́вѣ* П;

једнѣ ѿиѿи́ѿе П; *ѿиѿи́ѿе прави* Ц; *ѿѣј ѿоми́ѿе* П;

лега́ла је бо́гиње Т; да *не́су зау́шке* П;

¹⁶⁴ О оваквом статусу именица плуралија тантум у српском и македонском језику опширније говори проф. Јордана Марковић у Марковић 2012.

с тој мора да чини *чаре* Сз итд.

Забележени су примери који потврђују облике и мушког и женског рода множине – *колица* и *колице*:

тѐра с онија *колица* Ч, наши *колица* П;

тѐј су наше *колице* Б; ће узмеш *колице* Сл и сл.¹⁶⁵

Именице из групе плуралија тантум које су развиле јединско-множинску парадигму:

једнина: стави се сено у *ѿој јасле* Ч; о[д] *ѿој коноѿље* платно се је ткало П; *коноѿље* П, М, ГД, Ж, Т, Рљ; *коноѿље* по Мораву Ц; дај ми *машу* П; под једну *мишку* лѐб Ж; под *мишку* ву искочи́ло П; *ѿѐзгера* уза зи́д ГД; има́ли смо *чѐзе* Сл;

множина: има́ли су *ѿија јасла* П; бѐле панталоне́ и бѐлу блузу́ од *ѿија коноѿља* Ц; тѐ *ги* та́м *маше* М; за *мишке* Т; па гу дофа́тим под *мишке* Ц; носи́ли смо на *ѿѐзгере* П; тѐд су би́ли *чези́ња* Сл.

Код имена празника *Задушнице* уочава се јединско-множински однос: на *Задушницу* П, Ж; ѿде *Задушница* Ч; у субо́ту су *Задушнице* П;

а у другима не: *Водице* су кѐд се ба́ња крѐс ГД; ѿшле смо у *Ла́зарице* Ж; и о́не бѐву у *Ла́зарице* П; на *Младѐнци* Ч; ће сла́вив *Младѐнци* П.

Према претходно наведеним облицима именовања празника, аналогијом је, вероватно, настао облик *свеѿи Трѿице* Сз.

Удвајање објекта

3.2.1. Удвајање објекта је балаканистичка црта за коју знају сви ПТ, а и други српски говори.¹⁶⁶ Обично се код удвајања говори о удвајању личних заменица, али је прецизније рећи удвајање објекта јер се уместо пуног заменичког облика може употребљавати и именица па и нека друга (нелична) заменица.

Потврде које следе говоре о удвајању објекта код употребе именице, затим о удвајању личних заменица, удвајању објекта са употребом неке друге заменице.

а) Удвајање објекта са употребом заменичке енклитике уз именицу:

¹⁶⁵ У Алексиначком Поморављу: *једне ѿриколице ѿесак* (Богдановић 1987: 160); у Заплању: *колица* и *колице* (Марковић 2000: 137); у пчињском говору само *колица*: *Милан ђубре искарује с колица* (Јуришић 2009: 133); у говору Гатња *колица* се јавља само као именица ж. р. јд.: *и најуни́мо ову колицу* (Младеновић 2013: 216).

¹⁶⁶ О објекатској редупликацији у српским говорима опширније у: Милорадовић 2009.

да ти *га* припази *деће*; да *га* пушту *сина* О; знаш ли *га* *Чеду* Р; немој да *га* замотујете *деће* П; она *га* много оћеше *девера ми* П; писамо *га* *брдо* Р; пчеле *га* уболе *Бобе* П; *Раде* *га* вићнем П; *шаћу* *га* изеле пчеле;

баба Драгу *гу* одведоше О; да *гу* види *сесиру* О; и *докиорицу* *гу* викали П; одвојише *гу* *школу* Ц; он *гу* има *библију* („књига“) Т; пуштише *гу* *Терезу* П; у *Моравицу* *гу* доведев *девојку* П; *чеши* *гу* после *правише* Н;

али не *ги* збирам *крајке* П; *ноге* да *ги* стави у *воду* П; па *кад* *ги* напуштамо *којриве* П; што сам *ги* наређала *лућке* П итд.

Код неких примера удвајања објекта уз именицу у служби објекта стоји и показна заменица као атрибут.¹⁶⁷

куде њи *га* је имаја *иђј роман* О; и убијев *га* *иђга* *дечка* О; како су *га* викали *иђј насеље* Р; *иђј снашче* не *га* познавам О; *иђј иђоју бабу* добро *гу* знам Ч; да *ги* нема *сви иђја имиња* Р; дај *ги* *иђј кесе* П; *кад* *ги* пушти *овј* *ијсме* П и сл.

б) Удвајање личних заменица:

ма *мене ме* срамота О; шта *ије* брига *ијебе* П; да *га* *њега* там *тури* П; *несу* *га* *њега* викале Сз; *несу* *га* *њега* казале П; докле *њега* не *га* питао О; *нас* прошли *пут* излэж^а не Н; они *нас* не молише такој О; ја *вас* не *ве* познавам О; *Дренци* *ги* вићав *њи* О; како су *ги* викали *њи* Р; *кромид* и *њи* да *ги* оперем П; *њи* не *ги* пушти П и сл. (више примера у т. 2.2.1.1.1.5, 2.2.1.1.2.4.4, 2.2.1.1.3.3.4, 2.2.1.1.4.4, 2.2.1.2.1.3.4, 2.2.1.2.2.3.4. и 2.2.1.2.3.3.4).

в) Удвајање објекта са употребом заменичке енклитике уз неличне заменице:

Петровци су *ги* викале *наши*; *овој* големо сам *га* чувала Т; *овој* колко *га* плати П; *овој* не *га* узимам Т; *овуј* *гу* не работимо М; враћав *ги* *овија* П; знајеш *ги* *овија* О; *овија* *ги* сретнале Сз; *овија* *ги* сретнамо П; кој *га* је писаја *иђј* О; с^а *га* *иђј* продаја *надоле* све П; има *ги* он *иђја* П; *иђја* не *ги* знам Н; *кам* *гу* онај *друга* П; *глэј* *ги* *онија* Ж; *онија* *ги* склона Ж; нема *ги* *ишкви* П; *онолику* *гу* је дигнала М; *ти* *кој* *е* *ги* пушиш Сл и сл.

Посебне напомене о удвајању личних заменица

3.2.2. Удвајање личних заменица, као балканистичка појава, позната је свим призренско-тимочким говорима. О њој се у литератури обично врло кратко констатује да се ради о комбиновању пуних и енклитичких облика личних заменица, а да се „ове комбинације употребљавају свуда тамо где би

¹⁶⁷ Младеновић (2001: 488–489) посебну пажњу посвећује удвајању објекта где је потребно да се именица одреди неким елементом: властитим именом, чланском морфемом, показном заменицом у претпозицији или постпозицији.

се према књижевном језику очекивао пун облик“ (Ивић 1985: 113). Интересантно је то да се удвајање облика личних заменица не доводи у везу са случајевима употребе предлога, јер тада „остаје неудојени облик“ (Ивић 1985: 113, в. Пецо 1985: 20). Истина, примери из монографија о призренско-тимочким говорима доказују овакво тврђење (в. Белић 1999: 277–285,¹⁶⁸ Павловић 1939: 171–173,¹⁶⁹ Стевановић 1950: 113–114,¹⁷⁰ Михајловић 1977: 36,¹⁷¹ Богдановић 1979: 127,¹⁷²

¹⁶⁸ У Белићевој грађи нема примера са удвајањем заменица уз употребу предлога. Он наводи да се „дужи, акценатски облици употребљавају онда када је заменица наглашена, заузима прво место у реченици, када се употребљава уз предлоге (то је због тога што предлози немају свога акцента), и када чини саставни део удвојене заменице“, што би требало да значи да предлога уз пуни заменички облик нема у случају удвајања, мада, даље код Белића стоји: „Место датива дуже заменице употребљава се често генитив-акузатив с предлогом“ (Белић 1999: 276), али се не може закључити да ли то важи и код удвајања. У *Дијалектима* мањи је број примера са удвајањем у дативу од оних у другим падежним значењима: дај *ми мен*, *шће ми мене*, а ја *му* каза *њему*, *њојзе ву* дају, ништа *им њим* не било и сл. Код примера за 1. л. множине: то *ни* неје *нам* посла, забранујев *ни нам*, Белић објашњава да у таквим облицима *нам* „није обичан саставни део. Такво је *нас* како за генитив, када долази без предлога, тако и за датив, само са предлогом“ (Белић 1999: 278). Поставља се питање, иако нема таквих примера, да ли то важи и код заменичког удвајања.

¹⁶⁹ У Сретечкој Жупи удвајање у дативу је много чешће, а Павловић наводи примере: *мене да ми* дадеш, *мене ми* дадоа, да *ми мене* царство бастисете, *шћебе* ћу *џи* кажем, *шћебе џи* је писано, ја да *џи* кажем *шћебе*, бив *му* слуга *њему*, *нама ни* је жав за њега, он да *ви* је *вама*, *њима ги* скрши.

¹⁷⁰ Стевановић објашњава појаву удвајања личних заменица на следећи начин: „Кад год је, дакле, потребно нагласити заменицу, кад год се осети потреба да се истакне на кога се односи оно што се у дотичној реченици износи, облици личних заменица се удвајају – односно поред енклитичког облика личне заменице употребљава се и акценатски или, кад заменица сама у довољној мери не може унети потребну одређеност – место дужег облика заменичког, поред енклитичког, употребљава се одговарајући облик именице“ (Стевановић 1950: 113). Примери забележени у Ђаковачком говору, а који се тичу датива су: ја *ћу му* *њему* показат, незгодно *му е* *њему*, *мене ми* је бија учител', *шћебе* ће све да *џи* каж'ев, *мене су ми* превалиле, *мене ми* прођош'е године, авај *ми е мене* брат, дај *му* *њему*, даде *ми мене* работу, *мене ми е мила*, па би *ми* каза *мене*. Један од примера има употребу предлога: колико да *ми од мене* не траж'и, али би се рекло да пуни облик има значење генитива, док је енклитика дативска.

¹⁷¹ У *Лесковачком говору* наведени су двојаки облици удвајања у дативу: са предлогом и без њега. Код два примера, које наводи Михајловић, примећује се удвајање заменица у дативу са употребом предлога *на*: одъмна *ни збори на нас*; такъв *гим* адет *на њи*. Посебни облици датива удвајају се без предлога: да *ви вам* кажем; *нам ни* дава, *вам не*.

¹⁷² У говору Белог Потока удвајање заменица је ређа појава него у Бучуму. Сви примери удвајања у дативу немају предлог уз пун заменички облик: *мене ми* дојде некако лоше, *мене ми* се слоша, *шћебе џи* вревим, ка'дно *шћб џи* дадо, *њему су му* брајћа помрели, *њој си* ја мати дошла, *нам ни* је много штету попрајило, *себе сэм си* исплела, *нама нам* је преко рат много помого (Богдановић 1979: 127).

Ћирић 1983: 74,¹⁷³ Богдановић 1987: 163–170,¹⁷⁴ Реметић 1996: 483–486,¹⁷⁵ Вукадиновић 1996: 151,¹⁷⁶ Тома 1998: 312,¹⁷⁷ Марковић 2000: 140,¹⁷⁸ Младеновић 2001: 337–340,¹⁷⁹ Милосављевић 2009: 481,¹⁸⁰ Младеновић 2013: 224–226, 234¹⁸¹). У грађи из говора Прешева налазе се потврде удвајања личних заменица и онда када се уз пуни облик користи предлог. Међутим, овак-

¹⁷³ Проф. Ћирић износи схватање да је удвајање личних заменица „анахронична“ појава за говор Лужнице, јер је мали број потврда. Забележени су једино примери у дативу: да *им* се *њим* тека број не знаје, *мен ми*, бре, криво, *мен ми* беше дошло да речем, да *му њему* дадемо, *мен ми* не треба твоје њиве.

¹⁷⁴ Примери из Алексиначког Поморавља: *мен ми* се срце олади, дали *му њему*. За облик *њему* Богдановић каже да је „редак, јер је ту обичнија конструкција на + ОП“ (Богдановић 1987: 165). Међутим, нема наведених примера са евентуалним удвајањем заменица уз овакву конструкцију.

¹⁷⁵ Проф. Реметић истиче да је у призренском говору често удвајање пуних и краћи заменичких форми. Примери у дативу увек су без употребе предлога: и *мене ми* збори, Што ч'е *ми мене* тој, да *ми* бидне *мене* готово, родило *џи* се *џебе*, ч'е *џи* купи ништо и *џебе*, а *њему* да *му* се поклоним, руке *гу* несам видела н'ојзи, *нама* ч'е *ни* затвори очи, а, бре, купи *ни* и *нама*, ч'е *ви* крадне и *вама* нешто, *њима ги* оч'и отворисмо итд.

¹⁷⁶ У говору Црне Траве и Власине чешће је удвајање заменица у зони тимочко-лужничког говора: девојћа *ми* је *мене* умрела, човек *ми* је *мене* погинул, на *џи џебе*, ја *џи џебе* дел дадем.

¹⁷⁷ Тома закључује да је удвајање заменица својствено говору села, а да се у Нишу „скоро никад не среће“. Нестајање ове појаве из говора града Тома објашњава лингвистичким и екстралингвистичким разлозима (в. Тома 1998: 313). Примери које налазимо у *Говору Ниша и околних села*: Па *ми мене* јоште није пријатно, *Те ми* купи он сат *мени*, Шта *џи* је *џеб*, да *му* даде *њему* овна, Мој отац *ги* је дао пре *њима*.

¹⁷⁸ У говору Запања појава удвајања заменичких облика „није тако честа“ (Марковић 2000: 140), а у примерима који се наводе у дативу нема оних са предлогом: не може *мене* никој да *ми* зајми, *мен ми* се све чини, да *џи* ја *џеб* кажем и сл.

¹⁷⁹ Код Младеновића (2001: 337) налазимо: „Удвојене форме употребљавају се у оној служби коју врше ортотоничне. Уз удвојене форме предлози се не употребљавају“, што потврђују бројни примери и у дативу: *мене ми* кажи, ти *мене* много *ми* се свиђаш, *џебе џи* дала да јадеш, *мени ми* збори, па кућа *џеби џи* запал'ил'е, *њему му* било криво, не *му* веруј *њему*, *њејзи ги* мужа утепаље, тако *ни* кажујет *нам*, *вам ви* је мати, не *гим* веруаф *њим* итд.

¹⁸⁰ У говору села Горњег и Доњег Присјана удвајање заменица „није карактеристична појава“, а једини забележени пример је: Ја ћу *џе џебе* научим.

¹⁸¹ Младеновић говори о удвајању у коме нема употребе предлога: „Изван предлошко-падежних конструкција, у којима се јављају само пуни облици личних заменица, удвојене форме ОП=А и Д чешће се користе од ортотоничних“. У говору Гатња постоје посебне форме за датив те су удвајања у вези с тим: *њему* да *му* носе, казујем *гу* *њојзи*, *нама ни* је тешко, *нами* држава *ни* давала, *вама* дете *ви* уч'ило и сл.

во удвајање везује се искључиво за употребу предлога *на* и значење датива. За разлику од прешевског, призренско-тимочки говори напред наведени имају дативске облике *њему, њојзи, њима, нама* или сличне, а то је од значаја за објашњење појаве удвајања заменица и у случају употребе предлога.

Потврде из прешевског говора:

ви́ка ми на ме́не Ж; и на ме́не ми нуди́ Б; ти́ ће ми ка́жеш на ме́не Ч; уну́ка на ме́не ће ми пома́га Ч; на ме́не ми је дале́ко Рљ; на ме́не не́ ми одгова́ра Б; она́ ми ка́же на ме́не П;

и на ши́бе ши́ каза́ П; на ши́бе ши́ је остави́ла Б; на ши́бе ће ши́ напра́вим О; на ши́бе ши́ ви́кам Ч;

ако не́ му го́ди на ње́га О; на ње́га му је треба́ло П; на ње́га му не тре́ба Лљ; на ње́га му же́на умре́ла О; на ње́га пра́и му рабо́ту не́ки Ж; оне́ му ви́кав на ње́га П; ре́ко му и на ње́га Лљ; што́ ће му на ње́га Ц;

исприча́ј ву ти́ на њу́ Т; на њу́ да ву опе́remo ру́ке П; на њу́ ву да́ва Ч; на њу́ ву сле́дју́је то́ј П; на њу́ма ву до́бри П; на њу́ма ву уба́во Лљ; на њу́м ву остави́ја по́моћно одеље́ње П;

на нас де́ца ни казу́јев П; на нас ни је до́бро Сл; на нас не́ ни да́ва Ж; на нас не́ ни да́де Р; на нас ни не́што да́де М;

дава́ше ли ви на ва́с Ч; да ви да́м на ва́с Б; да ли ви је ја́сно на ва́с П; на ва́с не́ма да ви да́м Рљ;

изва́ди ги на њи́ П; на њи ги купи́ја Сл и сл.

Усамљени пример са употребом предлога *за*: *за ши́бе ши́ тре́ба П* опет говори о значењу датива и овде би се *за* могло заменити предлогом *на*, а да се семантика исказа задржи.

Наравно, има и примера датива са удвајањем заменица без предлога *на*, али су они у мањем броју:

ме́не не́ ми казу́је Сл; ме́не не́ ми тре́ба П; ме́не ми се упропасти́ П; ме́не ми се па отвр́дне, Зо́ре Т; ме́не не́ ми је до́бро П; ме́не ми се чи́ни Ц; ме́не ми ја́д Ц; ме́не ми бе́ше те́шко Лљ; ме́не не́ ми је те́шко Сл; ме́не не́ ми се фа́ћа Рљ; ши́бе ли ши́ се жа́ли Лљ.

Код Барјактаревића (1966: 200–201) налазе се примери са удвајањем заменица и са употребом предлога у дативу: *дадоше ни на нас ору́жје, рече ни капетан на нас*. Међутим, потврда са заменичким формама какве даље даје Барјактаревић: *шиб* ће *ши* дадну паре, па ће *ши* *шиб* дам шупељку, немој му *њему* кажеш, ако му *њему* продаш, нема у мојој грађи.

Видоески примећује да се у дативу пуна заменичка форма користи уз предлог *на*, али и без њега (Видоески 1962: 163), тако да су и у кумановском говору бројни примери удвајања личних заменица и у случајевима употребе предлога.¹⁸²

У грађи Марине Јуришић (2009: 134–149) налазе се примери удвајања личних заменица и уз предлог.¹⁸³

У говору Горње Пчиње чести су примери са *њему*, *њозе* и *њим* те предлога нема: *ципелка му испадне њему*, *па турише му њему годину*, *њозе ву казују*, *па ву га остави љозе на кревет*, *пушке им њим наодили*, *не дала им њим да едев* и они итд.

Чини се да је код удвајања заменица са употребом предлога одлучујући фактор изразити аналитизам којим је обележен прешевски говор. Наиме, у прешевском говору нема заменичких облика *њему*, *њојзи* и сличних, те се значење датива једино може исказати контрукцијом *на + ОП*. Непостојање дативског облика типа *њему* условило је удвајање заменица и онда када уз пун заменички облик стоји предлог, јер другачије није ни могуће.

Удвајање са употребом предлога односи се уопште на појаву удвајања објекта. Следе потврде са употребом именице или неличне заменице као неправог објекта:

на деду да му направим Т; не треба на човека да му завидиш П; после не ће му даде на човека О; не ву дава на мајку Сз; дади ги на Шийиари П; па да ги помогнеш на људи Ц;

да му кажеш на тога П; да ву дам на онуј Ч; на оноличког му дава Ч и сл.

Има примера удвајања логичког субјекта:

на некога му се дава О; а на некога не му се дава О и сл.

¹⁸² У кумановском говору забележени су следећи примери: *на мене ми сведочи*, и *на мене ми збореше* (али и: *Ја беше тамо тък и мене ми рече*), *на нас ни донесоше*, *донесоше ни пушке на нас*, *стоката ни се отна на нас*, („поретко и без предлогот“ (Видоески 1962: 165): *нас ни дадоше* у село Војник, *нас не ни се идеше* у Скопје, *нас ни рече*), *кој ви казаја на вас*, *на вас ви рече*, *колективци на вас ви дадеше* (али и: *вас ви даде*), *на њега му рече* (али и: *ти си му њега рот*), *малко да му дадемо на њега*, и *на њи ќе ги направив куку*, *не ги се допада на њија* итд. (в. Видоески 1962: 163–169).

¹⁸³ Примери забележени у говору Горње Пчиње: *на тебе истин ли ти је вук удавија козу*, као *на вас што ви давамо леб*, *на њега му ноге отичав*, *па ву дава на њума о[д] трипут*, он *ву никја зуп на њум*, *туј ги је била кућица на њи*, и *дадев ги на њима* итд. Ипак, много је више примера оваквог датива без предлога и са удвајањем као што су: *у тањирче ће ми мене одели*, *што несу ми овија зуби мене*, *ја тебе да ти дам*, такој *ни причаше нас* тај наша баба итд.

Плеонастичка употреба заменица

3.3. Плеонастичка употреба заменица у вези је са појачавањем исказа, а забележена је и у неким другим говорима.¹⁸⁴

Потврде из прешевског говора:

она га ўзеде држава П; она жива вода течи О; она и овај кућа је преко нума П; она протече њлоча П, па оно њој му је Ц; оно га греје сунце П; оно не ми је било овој Т; они га купујев моји П; они су долазили и наши Ц; они се обе сѣйчики прифати́ле О и сл.

Место заменичке енклитике уз глаголе

У прешевском говору забележени су примери у којима се заменичка енклитика налази испред глагола. Ова појава није тако изражена и може се чути спорадично, некад само једном код једног говорника, а код неких није уопште регистрована.¹⁸⁵

и ми дава на мене Ч; ми се чини П; стоји, ме гледа Сл; и ву ви́кам П; и ву ги одне́се П; и ву давам М.

Употреба речце *не* уз глаголе

3.4. У говору Прешева често се среће употреба одричних облика глагола у конструкцији: *не* + *заменичка енклитика* (укључујући и повратну заменицу *се*) + *глагол*, при чему речца *не* постаје носилац акцента. У оваквим случајевима разбијају се и одричне форме помоћних глагола (*неје* : *не се је*). Ова појава настала је под утицајем македонских говора. О овоме је говорио још Александар Белић, који је запазио да је акценатско *не* често у најјужнијем делу јужноморавског говора и претпоставио да је дошло из македонских дијалеката (Белић 1999: 402–403). Проф. Богдановић говори о „вишеструком *не*, чија се функција не разликује много, али чије је порекло вероватно различито“ (Богдановић 1987: 258). Једно од објашњења, које нуди Богдановић, јесте да је негација *не* уз глаголске облике настала сажимањем

¹⁸⁴ В. Павловић 1939: 26, Ивић 1957а: 358, Јовић 1968: 176, Богдановић 1987: 226, Тома 1998: 313–314, Младеновић 2001: 492.

¹⁸⁵ Појава се тумачи утицајем несловенских балканских језика (Илиевски, Пеев 1983: 109). Видоески у *Кумановском говору* наводи примере: *Носимо гу вреку крс село, иџро-даде га жито, виде га онј домакин, ључимо ги овце, ѣрашале га дали је кривда боља или правда итд.*, који показују одступања у односу на стандардни македонски језик: „Најмного отстапувања од нормативниот јазик во врска со местото во реченицата покажуваат кратките заменски форми како глаголско дополнение. Најчесто (во однос на глаголот) тие се наоѓаат во постпозиција. Така е и во другите северни говори.“ (Видоески 1962: 237).

одричног *неје* (*неје* > *нее* > *не*). Другачијег је порекла *не* у упитним реченицама, где је упитна речца *ли* разбила одричне облике помоћног глагола јесам (Богдановић 1987: 259).

Потврде из прешевског говора:

ма *не ме знаје* Рљ; ма *не ми се иде* П; *не ме је видеја* Б;
е, *тэг не ми даваше* П; *мене не ми казује* Сл; *не ми је слатко* Р; *не ми
йричај* П; *не ми је спомнаја* Ц; *оно не ми је било овој* Сз; *па не ми је пратија* Р;
да *не ње инйересује* О;
е, *овој не њи је по катастар* Р; *не њи казују* Р; *не њи йомагав* толики
лекови П;

докле *њџа не га йййав* О; *не га је видеја* Р; *не га осййављам* мужа самого
П; *не га узимам* Сз; *они не га викав* на име Т; *тој снашче не га йознавам* О;
не му дозвољава да дође М; *не му је ништа* Ч; *не му се је дало* П;
ја не гу знам Св; *не гу знаш* Лљ;
да *не не гледав* П;
ја вас не ве йознавам О;
не ги знаје никој Н;

за *њу не се дава* П; и *она не се сврђа* П; *не се дава цабе* Р; *не се йије* Рљ;
не се йлашииџе, деца, *не се йлашииџе* О; *не се сећам* Н; *никој не се је отруја* П;
овој не се слаже Ч; *сестре не се гледав* П;

никој не се је отруја П; *тој не се је давало севап* П; *тој не се је знало* Сз.

Некада може доћи до изостављања енклитике помоћног глагола *јесам* те остаје само акцентована речца *не* и енклитика која се умеће:

да *не се уйлашија* Ц; *наћџске не ги сйавала* нешто П; *не ву се дало* П; *не
га гушйло* ГД; *не ме срџм* Рљ; *срџа не гу исцепйле* Ч и сл.

3.5. На синтаксичком плану прешевски говор карактеришу неки, овде издвојени, моменти. Конгруирање множине именица средњег рода са атрибутском речи и предикатом указује на уједначавања са именицама мушког рода. У говору Прешева забележен је поступак стварања јединско-можинске парадигме код збирних именица и именица плуралија тантум. Прешевски говор одликује се балканистичком цртом удвајања објекта, где се истиче удвајање личних заменица са употребом предлога, што је израженије него код неких других призренско-тимочких говора. Поред македонизама о којима је било речи у фонетици и морфологији (повлачење акцента са ултиме, парадигматски акценат, *-на-* < *-нж-*, *-у* у 1. л. јд. презента, *-ле* у мн. р. гл. придева) овој групи дијалекатских одлика припада и акцентована речца *не* која се заменичком или глаголском енклитиком удаљава од глагола.

ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

4.1. Говор Прешева припада јужноморавском типу призренско-тимочке дијалекатске области. Карактеристичне одлике прешевског говора су:

1. Акцентуација је обележена парадигматским уопштавањем (*мајси̑ор, мајси̑ора, мајси̑ори; голѐм, голѐма, голѐмо, голѐми; њдем, њдеш, њде, њдемо, њдеи̑е, њдев*) и тзв. врањским преношењем које подразумева прелаз акцента са отворене ултиме за један слог према почетку речи (*жѐна, жѐну, жѐне, сѐло, сѐла, де̑и̑е*). Старо место акцента на отвореној ултими одржава се у неким категоријама:

– аорист 1. л. јд. (код неких глагола постоје дублетне форме: *видо̑* и *ви̑до*, а код неких сложених глагола акценат је на слогу испред наставка: *ѡно̑ѐсо, ѡро̑дадо, заи̑ѐко*), 2. и 3. л. јд. (код неких глагола постоје дублетне форме: *да̑де* и *да̑де̑*; сложени глаголи обично имају акценат на префиксу: *ѡз̑вади, на̑пра̑и, о̑си̑а̑ви*);

– прилози и речце (*куде̑, овде̑, заи̑и̑о̑, јуче̑, једва̑, еве̑*).

2. Прешевски говор чува полугласник: *да̑н, за̑лва, он̑а̑ј, јед̑а̑н, ла̑же, да̑на̑с, ѡла̑к, ба̑ш*, али честе су и супституције: *Видовдан, Ђурђе̑вдан, дан̑с, ѡсак, ка̑д, са̑д, са̑с, ја̑си̑ук, сандук, Вели̑гден, ло̑жи̑ца, со̑бор*.

3. У прешевском говору забележена је не тако изражена појава факултативне дифтоншке природе вокала средњег реда: *гл̑е̑да, вр̑е̑ме, д̑е̑ца, ко̑оле̑но, о̑на, ѡа̑к̑о̑ј*.

4. Назал задњег реда код глагола III Белићеве врсте има рефлекс *а*: *би̑да̑ли, обр̑на̑ја, ѡа̑да̑ја; гу̑рна, ѡоч̑на̑, у̑кра̑дна*.

5. Прешевски говор се одликује екавском заменом јата и то се најбоље огледа у одричном облику глагола *јесам*: *не̑сам, не̑си, не̑је, не̑смо, не̑си̑е, не̑су*. Екавизам је забележен и у неким случајевима императива 2. л. мн.: *до̑ђе̑и̑е, се̑дне̑и̑е, у̑зне̑и̑е*. Примера екавизма у деклинацији је веома мало јер је деклинација прешевског говора изразито аналитичка.

6. Рефлекс *лу* за вокално *л* којим се одликује јужноморавски говор постепено се губи из прешевског говора, али се добро одржава у неким лексемама: *слу̑бе, клуче, клу̑цане*. Поред *лу* јављају се супституенти: *у* (*жу̑и̑, ја̑бука*), *љу* (*ж̑љу̑на, ж̑љу̑чка*), *ла̑* (*ла̑г, ла̑чка*) и *ли* (*гли̑и̑а, д̑ли̑бок*).

7. Вокало *р* најчешће се јавља у између сугласника (*вр̑же, гр̑цман, др̑чла, скр̑жав, си̑ри̑љени*), али га има и поред вокала (*вро̑винке, урка̑ја се*) и на крају речи (*вр̑, за̑и̑р*). Забележени су и примери девокализације *р* (*умре̑ја*) као и сендуарног *р* (*кр̑ва̑ј, са̑и̑р, си̑рна*).

8. Од вокалских група најфреквентније су *аа* (*на̑ла̑и̑ш, на̑ма̑ам, ма̑ала, ка̑ба̑и̑и, ра̑а̑и̑и*), *ае* (*да̑ва̑е̑и̑, зна̑е, ѡе̑и̑на̑ес*) и *оо* (*до̑оди, ѡо̑оба̑ља, ѡо̑ода̑мна*).

9. Контракције вокала нису тако честе али су забележене у примерима: *Аравица* (< *Ораовица*), *мала* (< *махала*), *ко, навам, нанам, ишо, реко* итд.

10. Редукције вокала су одлика и прешевског говора: *Ранђел, ѿолко, исѿин, д иду* и сл.

11. Покретни вокали јављају се код заменица (*њум / њума, њим / њима, овог / овога*), прилога (*дом / дома, оѿкэд / оѿкэда, ѿэд / ѿэда, ѿам / ѿамо, кам / камо*), предлога (*оѿкуд / оѿкуде*).

12. Супституције вокала су честе и могу бити фонетске (*кладанац, ва-геѿа, Марава, навадација, елергичан, ћелим, њигово, коѿус* итд.) или морфолошке природе (*мељам, коља, расиѿе, избројев, исѿеѿи, лошо* итд.).

13. Сонант *ј* углавном је стабилан глас и може се наћи у иницијалном (*ја, још, једва, једну, јучер* итд.), медијалном (*ајде, сајгија, ујко, божја, снојје, ѿвоји, ѿкајено, Сѿојан, Бујановац* итд.) и финалном положају (*ај, бегај, мој, кој, овај, овај, овој, никој, ѿој, ѿеј, ѿуј, ѿакој, одвај* итд.). Секундарни глас *ј* забележен је у: *јевра, јекономска, јела, јуже, радија, узеја, викаја, доија* и сл.

14. Сонант *в* често се јавља као секундарни глас: *бегав, гњеѿев, носив; беву, идешеву, викашев; авѿобус, ву, чиви*. Може се губити у појединим позицијама: *ѿраиш, наѿраено, забраљаш, расѿраљам, црљив* и сл.

15. Сугласник *ф* чест је у говору Прешева (*фајда, филија, фуѿа, Фиданка, јефѿино, кафа, нафрља, лаф, ћеф*) и ретко долази до супституције са *в*: *вамилија, асвалиѿ, лав*.

16. Глас *х* се најчешће губи у свим позицијама у речи (*аѿија, аљина, екѿар, расѿ, ркам, греоѿа, дооди, рааѿ, вр, гра, гре, сѿра, одма* итд.), али се уместо *х* може јавити *к* (*красѿ, закѿева, сакранише, врк, ѿлек*).

17. Сугласничка група *хв* замењена је сугласником *ф*: *фала, зафалим, ѿофалим, фаѿим, фаћав се, дофаѿи* и сл.

18. Африката *с* присутна је у прешевском говору (*сид, ѿенсија, своно*), а примери показују да тај глас може имати сатус засебне фонеме: *sinса, sikне, senса*).

19. Сугласници *ч* и *ѿ* нормалне су артикулације (*чараѿе, гочеви, ич, ѿабе, коѿа*).

20. Код једне групе говорника из прешевског краја забележено је тзв. лесковачко *ч*, које се одликује појачаном фрикативношћу (*часѿи, чим, човек, дечију, малечак, очи, ѿач*).

21. Сугласници *ћ* и *ђ* имају стандардну артикулацију (*ћерка, маћија, неће, госѿоће, цеђ, ѿуђо*).

22. Сонанти *н* и *л* у неким случајевима могу бити замењени сонантима *њ* и *љ*: *Ашање, грањка, жњеје, јагањци, кућњи, ѿаишња; Босиљиград, жљеби, кљеише, жељудица*.

23. Финално *л* се чува у неким именицама, придевима и прилозима: *во́л, де́л, за́бел, бе́л, врѐл, дебе́л, одоздо́л*.

24. Финално *л* је у радном гл. придеву м. р. јд. прешло у *-а* (*дава́ја, виде́ја, доби́ја*), али није непознато ни *-л > -о* (*завршио, љричао, сѝровео, умрео, оѝишио*).

25. Одсуство старог јотовања забележено је у облицима трпног гл. придева: *огра́дено, вра́иена, наки́иени, омѐсено, зара́зени, досѐлени, ку́иене, гра́бена, сѝре́мено, љра́вен*, али је увек: *жењеѝи*.

26. Постоје колебања код новог јотовања лабијала: *гробје* и *гробље, здравље* и *здравје*.

27. Специјално јотовање је извршено: *дође, нађе, љође*.

28. Резултати палатализације јављају се аналошки: не *можу* да идем, *обучи, исечи*; али су очекивани у 3. л. мн. презента које се завршава на *-ев* и *-ив*: *ѝечев, ѝечив* и сл.

29. Консонантске групе у иницијалној, медијалној или финалној позицији могу се чувати (*сливе, цврстио, ѝчеле, ѝишеница, шкембе, гнездо, ѝсује, земља, ѝлевња, ѝамѝим, узмеѝе, гумно, ѝеѝља се* итд.) или мењати (*ѝченица, ѝцује, ѝчешки, чкембе, гњездо, жљеби, много, глеѝаво, гмечи, земњано, ѝлемња, ѝлемја, ѝаниѝи, узнем, лешњаци, ѝекља се, бука, болес, болесан, ѝосан* итд.).

30. Сугласници у сандхију најчешће се губе (*неће[в]* ве снашке, *ка[д]* ће дођеш, *сѧ[д]* ће ги кажем, *бе[з]* зуби, *да[ј]* једно, *жа[л]* ли ти је, *даде[м]* му, *сѧ[с]* свекрву, *ви[ш]* што се гали) или се једначе по звучности (*Бок* си знаје, *исѝоѝи* село, не *мош* се оделимо, *ис* Прешево, з *дебели*).

31. Десоноризација није карактеристична за прешевски говор, али се срећу примери: *леѝ, зиѝ, никаѝ, ономаѝ, риѝ, ѝорес, грос*.

32. У прешевском говору су забележени примери са метатезом: *гројзе, Којзак, лојзе, Карљевац, ѝладне, ѝладниѝѝе, ѝруѝија*.

33. Народна етимологија није тако честа у прешевском говору (*дрвиѝи, хоронарно, осећања* ('осећај'), *оѝѝећење* ('обештећење')).

31. Деклинација у прешевском говору изразито је аналитичка, чак су ретки примери са трагом екавизма у дативу јд. именица ж. р. и личних заменица 1. и 2. лица (*мајке* му га, *куку мене*).

32. Код именица средњег рода у прешевском говору нема облика са проширењима на *-н-*, *-ѝ-* или *-с-* (*неко́лко дрвца, две́ уну́чки во́ди*).

33. Множина именица средњег рода, поред *-а*, гради се уз помоћ наставка, *-ики, -ци* и *-иња* (*говѐда, куѝирики, ѝра́сци, имѝња*).

34. Именице треће врсте уз бројеве имају множинску форму (*две́ ѝра́сики, ѝѝѝ уну́чки, две́ де́ца, осам де́ца*).

35. Облици збирних именица на *-је* показују тенденцију семантичке конгруенције у језичком систему (*онџ грѡбље : онџа грѡбља*).

36. Именице *браћа* и *деца* у поступку конгруирања показују изједначавање са именицама м. р. множине (*овџа браћа, ѿѿђи деца, дошли ми деца*).

37. Неке именице плуралиа тантум развиле су јединско-множинску парадигму: *ѿѿзгера : ѿѿзгере, чѿзе : чезиња*.

38. Прешевски говор одликује се удвајањем личних заменица (*мѿне ме пуштише, ѿѿбе ли ѿѿ се жали, нѿсу га њѿга казале, доведи гу и њу, а нас не је пуштаја, вас ве нѿма, како су ги викале њи*). Ова појава је забележена и у случају употребе предлога (*и на ѿѿбе ѿѿ каза, реко му и на њѿга, испричај ву ти на њу, на нас ни је добро, даваше ли ви на вас, како су ги викале њи*).

39. Облик датива личне заменице 3. л. јд. м. р. *њему* и упитне заменице *кому/коме* није забележен у прешевском говору. Значење датива исказује се аналитички (*на њѿга, на кога*).

40. Датив личне заменице 3. л. јд. ж. р. исказује се аналитизмом типа *на њу, на њума* или енклитиком *ву* и нема форме *њојзи, њози, њозе*.

41. Множина личних заменица 1. и 2. лица у прешевском говору има облике *ми* и *ви*.

42. У прешевском говору се употребљава речца *си* за појачавање значења (*боље да си ћутимо, кој што си има, користив си*).

43. У прешевском говору честа је појава придева неодређеног вида, што се препознаје и код редних бројева (*главан, домаћ, мал, бољ, горањ, срећан/срећањ, ѿрв, друг, ѿрећ*).

44. Исказивање присвојности може бити аналитичко (*на браѿа син, на Миѿе мајка се јави синоћ, на Веѿку ћерка, на Лиѿлу син*).

45. Компарирање придева је углавном аналитичко (*ѿѿголем, ѿѿ близак, ѿѿмала, ѿѿскуѿ, ѿѿголемики, ѿѿѿпаре, најмал, најбогаѿѿи*).

46. Могу се компарирати именице, глаголи, прилози (*нај газде, ѿѿ рабоѿѿи, ѿѿѿам*).

47. Множински облик придева уз именице с. р. као и уз именице *браћа* и *деца* и уз неке именице плуралиа тантум има наставак *-и* чиме се изједначава са м. родом (*фарбани јаја, веѿики браћа, ѿѿђи деца, ѿѿави ѡчи, голѿми уѿи, војни кола, ѿѿгански грѡбја*).

48. Презент 1. л. јд. у говору Прешева може имати наставак *-м* и *-у*. Наставак *-у* је чешће обележје говора села, док је у граду забележен код старијих и мање образованих говорника, али са истовременом и чешћом употребом наставка *-м* (*дадем, даду, сѿчем, сѿчу, идем, иду, ѿѿурим, ѿѿуру, сѿѿѡјим, сѿѿѡју*).

49. Презент 3. л. мн. у прешевском говору је на -в: *ви́кав, да́дев, ба́лив*.

49. Аорист и имперфекат су у живој употреби, с тим што се чешће чује аорист (*дођо́, дође́, дође́, дођо́смо, дођо́сџе, дођо́ше; њ́деше, њ́деше, њ́деше, њ́дешемо, њ́десџе, њ́дешев(у)*).

50. Радни глаголски придев м. р. јд. има наставак -(j)а: *ради́ја, виде́ја, изла́жаја, њ́ија*.

51. Постоје потврде генерализовања наставка -ли у м. и с. р. мн. радног глаголског придева (сви́ сѣла су се *изгуби́ли*, ови́ја де́ца не́су сме́ли).

52. Постоје потврде уопштавања -ле у радном гл. придеву за сва три рода множине (*на́иши су га дигна́ле, мни́го смо њ́роџаџи́ли ми де́ца*).

53. Облик плусквамперфекта постоји у прешевском говору: *ја́ бе њ́ија, бе́ше да́ла, да бе́мо мо́гли, бе́сџе ку́јува́ли, бе́ву ку́јува́ли*.

54. Футур I у прешевском говору исказује се конструкцијом *ће + њ́ре-зени́* за сва три лица и оба броја (*ће доне́сем, ће дођеш, ће на́ће, ће њ́ијемо, ће ка́жеџе, ће сџи́анев*).

55. Императив 2. л. мн. има и наставак -џе: *би́днеџе жи́ви и здра́ви, дође́џе ова́м, да ми изви́неџе на рѣч*.

56. Потенцијал у прешевском говору исказује се конструкцијом *би + радни гл. њ́ридев* за сва три лица и оба броја: *не́ би му ја́ узѣја, она́ би ву њ́омага́ла, ми́ би до́шли, ви́ не не́ би њ́уџи́џили*.

54. Глаголски прилог садашњи у прешевском говору гради се уз помоћ наставка -џи и -е(j)џи (*дава́џи, износе́џи*).

53. Поједини глаголи изменом основе придружују се неким другим глаголским врстама (*да́де, ре́кне, сџи́је, ко́ља, џи́џи* итд.).

54. Код итеративних глагола облици се граде формантом -ува- (*дарува́ли, ку́јува, замоџува́ње* и сл.).

55. У прешевском говору употребљавају се бројне партикуле, које се додају упитним и показним заменицама и прилозима, а најфреквентније су -ј и -ја (*ко́ј, ова́ј, џа́ј, оно́ј, џу́ј, џако́ј, одва́ј, заџи́ој*).

56. Множински облици именица средњег рода са наставцима -а и -иња конгруирају са атрибутском речи и предикатом као именице мушког рода: *не́какви бр́да оту́да, сви́ сѣла су се изгуби́ли, сас џи́ија ће́биња, те́д су би́ли чези́ња*.

57. Именица *деца* конгруира као именица мушког рода у множини: *ве́лики де́ца, до́шли ми де́ца*.

58. Именице *очи* и *уши* конгруирају као именице мушког рода множине: *џла́ви о́чи на де́ду, оџи́ја џу́ши џуџи́џи*.

– 275 –

4. Африкате *ч* и *џ* нормалне су артикулације за разлику од пчињског говора, у којем је примећен палатализовананији изговор.

5. Африкате *ћ* и *ђ* имају стандардну артикулацију, нема забележених примера са евентуалном слабијом фрикацијом, каквих има у пчињском говору, а који су некад слични македонском гласовима *ќ* и *џ*.

6. У говору Прешева и западног дела Горње Пчиње значење датива личне заменице 3. л. јд. м. р. и упитне заменице исказује се путем аналитизма и овде нема форми *њему*, *кому*. На истоку Пчиње и у кумановском говору, поред аналитичких конструкција, има и ових ликова.

7. Облик датива личне заменице 3. л. јд. ж. р. у прешевском говору и у западној Пчињи (Шапранце и Шаинце) исказује се аналитизмом *на њу*, *на њума* и енклитиком *ву*, док се на истоку Пчиње и у кумановском говору јављају и форме *њојзи*, *њози*, *њозе*.

8. Множински облици личних заменица 1. и 2. лица у прешевском говору и западном делу пчињског говора јесу *ми* и *ви*, док су у најисточнијем делу пчињског обичнији: *ние/мие*, *вие*, а у кумановском се јављају: *ми*, *мија*, *мије/нија*, *ви*, *вија*.

9. Облик датива личне заменице 1. л. мн. *нам* забележен је у кумановском, али га нема у прешевском и пчињском.

10. Једина енклитика 3. л. мн. у прешевском говору, западном делу пчињског и у кумановском је *ги*. У источном делу Пчиње може се чути *им* и *ни*.

4.3. Прешевски говор један је од најјужнијих српских говора. У лингвогеографском смислу недостају подаци из неких ближих подручја, као што је то Бујановац који се налази између Прешева и Трговишта. Евентуална испитивања бујановачког говора употпунила би дијалекатску слику југоисточне Србије и прецизирала простирање фонетских и морфолошких обележја овог типа призренско-тимочких говора.

ТЕКСТОВИ

– По на́димаκ нeсмо се нiкој вика́ли ско́ро. Само Ордáн, до́ле, Ву́к, и Стоја́н Лиси́ца. То́ј се је зна́ло. Дру́г нiкој.

– Тако́ј ги ви́кав. Он дeк жу́т у ли́це, жу́ти бр́кови, Лиси́ца.

– Ина́че, овде́ је би́ло на́род, али то́ј ко́ј би мо́гја да зна́је не́што, пре три́ста го́дине ли, не́је за ту́рско.

– Ту́ј го́ре је би́ла не́ка цр́ква, а ка́ква цр́ква. Грoбја́ би́ли она́м, католи́ци. То́ј ода́вана.

– Темeљи. Сас во́лови рéтко, рéтко. Напpави́ја сам за плeмњу́ отуд те́муљ. Кр́стови, кр́стови од зе́мљу. Не́, не́, што на́јем си́тни. О́дма овде́ на́доле.

– Искáчашев ци́гле, ци́гле пeчeнe, нiки црeпови, нiки ка́кво ти не́.

– Куде́ је ова́ј чeшма сeлска, ту́ј e би́ла цр́квeна згpада.

– Католи́ци ли су би́ли или ко́ји?

– Трeба да су ели католи́ци ели правослáвни.

– Чо́вeк да ди́ри то́ј да зна́је. Ни́што нeсмо питу́вали. Сeг нeма ко́га да пита́ш.

– Кeд су се досели́ли пред ови́ја на́ши оту́д, да ли су из Сефéр, да ли из Дуна́в. И поте́рали сви́ње, зна́ш, и ови́ја ги сретна́ле на брдо́ го́ре. „Похо́сте ли, бе?“ „Похо́мо.“ „Eј, стáни!“ „Сас ову́ј сто́ку у сeло не мо́ж да ула́зите! Ели сто́ку оста́вете, ели се вpа́тете“. И о́ни оста́вили, зна́ш, сви́ње у шу́му. И сeд га зо́вев Ко́дра сви́њска, сви́њско брдо́. А Но́рча доби́ла име́ за вpе́ме ту́рско. До́ста сам ради́ја с њи́м, зна́ш, али не́ ме толи́чкo интeрeсу́је да пита́јем. Пу́но сам има́ја ста́ри љу́ди. До́ђе и сeди, глeда, ја зи́дам с ка́мен, и пpи́ча, пpи́ча. Кeд су до́шли, зна́ш, Ту́рци, о́ни су до́шли од Гњи́ланe, низ Маpáву. Пpви пу́т кeд су до́шли, у Буја́новцe, па у Пpе́шево. Пpе́шево су затeкли Ту́рци не сeг кудé је, кудe Цагаду́ри, испод, Каља́ја кудe је. Ту́ј су затeкли. Ту́рци су станáли да вpши́в по́пис. Си́гурно по наре́ђење: „Иди та́мо, иди та́мо.“ Оне́ј ко́ј e би́ја пpеводник, до́шја овде́, глeда́ја. „Ко́га си на́шја? – да се вpа́ти, зна́ш. „Не́ма нiко́ј.“ „Како́ ћeмо?“ „Но́рча.“ Из Но́рчу су оти́шли у Ста́мбол, у Ту́рску. У Али́ћeрцe оти́шли из Но́рчу, у Чука́рку и у Реља́н има што су оти́шли из Но́рчу. И сeк има зе́мља она́мо. Ово́ј не́су га ради́ли на́доле. Не́је paђeно. Овде́ка на́шо свé је бузелeк би́ло. Бошња́чкe њи́вe су куд шко́лу, на ме́ђу, има и у Но́рчу, и у Пpе́шево штo су. Зна́чи от шко́лу нава́мо, си́гурно фа́на и порeд ре́ку на́доле, па до Тpна́вску Ре́ку. То́ј Ту́рци ка́д су потурчу́вали у Бо́сну и ко́ји су пpимáли вéру муслима́нску, о́ни су ги води́ли ту́ј и да́вали су ги зе́мљу ко́лко о́ће.

(Станоја Јанковић (1929), два резреда основне школе; Љубица Јанковић (1934), два разреда основне школе, Норча)

*

– Ће ти кажем и тој. Да седнемо горе, боље да пишеш. Да идемо тамо, да се чујемо боље. Не ли ће ти слунце смета?

– Ће пијете ли кафу?

– Направи по једну кафу. Ће пијемо сви тројица. Ја кафу слабо пијем, али кад има некој, тџд ми се пије.

– Кад дође ники слађе му је.

– Не ми је слатко. Пре десет-петнаес, а може ли повише. Ђе, ће ти кажем ја. Кџд сам ја бија у школу. После ослобођење. У овџ плац не, доле, у Рајинце сам рођен. Које си ти годиште? Повише си обелеја. Повише слана куде вас пада. Ја сам овде рођен, туј, у овџ село. Ђе, тџд смо били од триес пет до четрдесет ђака српски. Од први разред до четврти. У четврти разред смо имали само да ли двојица или тројица бџву. У Бугарску који су били, брат ми је бија и још двојица или тројица имаше у четврти разред кџд сам ја пошја у школу. И смо имали много учитељи. Седамдесет и пет куће тџд су били Срби. Они су били око двџста, сто педесет, а ми осамдесет пет смо били. Више они су били. Наша фамилија је Лесничани, од Трговиште горе. Овде су насџлени. Двџес девџте су наши насџлени овде. Наши су били Лесничани. Онда овде је имџла фамилија, у овуј малу овдека што је, бугарска фамилија. Такој смо ги викали, Бугарчики, из Босиљиград, из Босиљиград Бугарчики. Овај маџла веђином су тој били. Ђе, имаше једни овде, браћа су били. Тај кућа и овамо једна испод пџт. Тија су из от Кленике навџм. Како бџву тија сџла? Кршевица, Клиновац. Ђе, тија су ис Клиновац, Клиновчани. Имџла је нека фамилија. И туј доста су били и они бога ми. Ис Црновце су дошли они, Црновчани, била вџлика фамилија. Има, има јоште. Има и[з] Сурдулицу што су дошли, Сурдулани. И било је једно Мало Рајинце онамо, Маџири смо ги зџвали. Биле су око девџте куће, дванаес, петнаес. Тој неје било мџшано. Тој Маџирчани су. Одџкле су насџлени не знам, не знам одџкле су насџљени. Ис Црни Вр, Црновршки тој су фамилија. Куде је тџ Црни Вр не знам. Тамо, на овуј страну, према Бугарску. Ђе, ѓе, ѓе, о[д] Трговиште према Бугарску. Туј е Црни Вр. Ја сам чуја, несам бија там. Знам да је туј отприлике. И моји су отџд негде. Несам ишја куде су живџли моји старџи. Несам ишја уџште. Сџнта, Сџнту знајеш. Сџнта ми је брат рођен. Буџе му је син, мој братџнац. Онџ Тоџра што га викав, Тоџра Драган, зџт, бџе, на брата ми ђџрка, братџница моја.

*

У Прешево си рођен да не знаш шиптарски. Ти си тврдоглав, као моју бабу исто. Татко тамо куде ти је утепан. Неси имаја, можда, вољу да учиш. Е, да га јебу. Зајеби! Моја баба такој. И[з] Самољицу, у Самољицу рођена, не знаје да бекне шиптарски. Треба, како не. Како не знам цигански, нану му јебу. Имало је Цигани овде. Девет куће Цигани су били. Мешани су били они по овеј маале. Неје посебно. Девет куће. С Цигани сам ишја у школу.

*

– Длџи камења горе, знајеш куде играли коло. Туј свадба је била.
– Е, некад свадба била. Неко време, такој причав људи. Кола куде били, гоч куде бија, све куде било, све у камен, скаменило се. И онџ што било на кола. Знаш, онџ барјак. Барјактар, онџ дрво и тој – подникнаја дуб и дупче га има сџд. Туј горе у брдо.

– Више бор горе. Како гу викашеву? А ви, туј ли сте си? Горе ли?

– А ми сами сас бабу. Правимо кућу, правимо. Да идемо у Велику Плану бар. Не мож да продамо овде. Имамо добро имање. Не се дава цабе. Ма, јебу ги мајку да давам, ће узме, нане му га набијем. Не се оставља.

(Благоја Михајловић, четири разреда основне школе (1937);
Стана Михајловић, без школе (1939), Рајинце)

*

Изгуби пут. Несте ме измучули, него несам те разумџа по глас. Ја ву рекна на жџну ми. Сџди си јџдџн чџвџк туј. Чека, ће отвџрив тџј рџзговор. Чекеј, чекеј, кџд пџсле, звџни телефон. И онџ се јџви на Чџслава: „Евџ га туј, сџди си.“ Рекна, леле, ама сам гу направија рџботу! [...] Те кџжете. Јџдџн Срџбин је бија на крај. Исто су га звџли. Ми смо имџли међу Шиптџри њџве. Има нека код грџбја. Пџље, такој смо га викали. И тамо смо имџли зџмљу. Имџли су у Пџсак дџле виногради, лојзиња. Ууу, голџм ора имџа према Лојане. Бџш туј куде тџј ора ја сам имџа лојзе, сџд већ шљивџк. Изнад грџбја, накуде Бањску, грџбја куде су. Неје цџканџвски џтар, мирџатовџки је. И ја имџм зџбел туј. Такој га викамо. Знаш кудџ је? Код Ивџанџво пџље, кџд га прџђеш, преко прџгу. Ја не знам дџк нџтамо несам имџа зџмљу.

*

После су туј кућу дали на жџндџрмџрију, па становџја је жџндџрмџр. Жџнар је становџја. Е, пџсле мџј тџтко и чџча фџтише продаџоше туј кућу. И такој. Миџлим да су се џселџли у Врџнску Бању, али несам сџгуран. У

Требешинџе отидоше. У срет сѣло, на крај, на улаз. Сви посебно су били. Душан понапред је отишја. Онџ једн син му доодеше. Још не беше продаја свѣ. Знаџ, доодеше он, сѣс братаџ ми у школу су ишли заједно, и он је долазија. После њиву да оре, па идѣ ја једну годину с трактор, и Благоја. Узедоше нешто тѣг. Има плѣмја, и бунѣр има. Темѣл има на плѣмју. Дувар стоји, ћерпич још неје свѣ.

*

Бија сам у други разред и сас тој сам остаја. Једну годину у Миратовце, једну у Бањску овдѣ. Школа у Цакановце, куде њину кућу. У други разред сам бија и пропаде Краљевина... Једна голема соба, туј е била школа. Ми смо ишли у Миратовце у школу. Јоште пред мене, први разред у Миратовце. После, други разред, одвојише гу школу. И у њину кућу. Ослободише гу и ајде туј. Пропаде бивша Југославија, ајде по овце, ајде по овој.

(Стојан Славковић (1928), два разреда основне школе, Цакановац)

*

Који обичаји да ти кажу? У субѣту свѣкрва заигра. Тој е дрварско вѣче. Сутра сабајле што су покањени људи дођев и пођев за снашку. Ал тѣг не заигра свѣкрва, него у субѣту. Дође старѣјко, старѣјковица и пођев за снашку. У које време, договорив се, у колко саат и отидев. Там па они њини обичаји си правив. Али цѣл ноћ, према понедѣлак. Сабаље старѣјка ће испраћав, грејев ракију. Пѣтла преко ноћ кољав. Старѣјко тражи кокошку. Па идев, па фѣтив старѣјкови момци кокошку или пѣтла, па донѣсив. Па гњетев пѣре у уста на кокошку ели на пѣтла, што фѣтив. Турав пѣре, мучив онуј животињу. Сабајле закољав и спрѣмав се за старѣјка. Неки старѣјко па ђе да се качује на кућу, да раскрива кућу. Они не давав, виѣав да грејев коца ракију, само да се скине старѣјко. И после неко време, кад се свѣ тој заврши, грејале ракију, изнапиље се и испратив га. Куде старѣјка си отидев и наставив си они тамо.

Кад се роди дѣте два-три дѣна прође па после ву донѣсив крѣј. Тѣг сѣдеше два дѣна, три, на сламу. Жѣне дођев донѣсев ву крѣј. Што ће ву донѣсев? Крѣјче неѣко, једну филију сиренце. А до четѣрес дѣна не искача надар. Заѣди слѣнце, она улази унутра. Или па стѣри дѣтињи, тој надар не смѣ да остане. Унѣсев тој пред слѣнце. Такви обичѣји су си биле. Кокошињѣ никаѣко. Тој не. Тој мноѣко је лошо, на лошо иде затѣј што баца назад. Тој не се је носиѣло. Поготовѣо на крѣј. Кромитѣка обѣвѣзно, због млѣѣко да има дѣте.

Моја мајка па јемпџут, нѣма што да однѣсе. Сварѣла двѣ јајца и ву ги однѣсе. Послѣ дѣте се крсти. Ми кѹћу освѣћамо и дѣте крстѣмо. Поп је долазија у кѹћу. Оно го оломо. Крстиле су си у кѹћу. Дође поп и крсти. Немање је било, ѣј. Моја тетка кад има тој сѣдмо, сѣдам дѣца је имала. Тој најмалечко – Миле, моја мајка га носи да га крсти. Однесе га. Она га носи та га крсти. Вика: „Заинат са му турила име Миле затој што га нѣнев. Мора да га викав Миле.“ Јадно, ич нѣје чувано. Нѣке пртене тетка му позамота, тури га у љуљку, ѣне му висив нѣге. Однесе га тамо у њиву, разѣпне катарѣге, тури дѣте, ѣно си вѣздѣн у љуљку. Подоји га малко. Па си га Господ красеше, бѣдна крупно.

(Станика Златковић (1937), један разред основне школе, Цакановац)

*

Причала наша баба што је била, од мојега татка стрѣна. Ја од мојега татка мајку не знам, пошто мој татко је сирѣче. Без мајку остаја осамнајес месеца, бес татка ѣса[м] месеца и нѣје имаја ни брата ни сѣстру, никога. Па га је стрѣна очувала и ми рачунамо ко ѣна ни баба. Нѣсмо имале нашу бабу. Ё, ѣна ни је причала у сѣло Буковац биле девојка и момак. И дошле туја. И застанале заједно. И једѣн имаја стапче от крушку, а једѣн имаја от краст, дек ми га викамо дубицу. И побиле стапчики. Уни се ѣбе стапчики прифатиле и саставиле се заједно. То ја знам кад су биле дрва. Али сѣг исушилe се и распаднале се. Бѣш сѣ кад бѣше, за Свети Илију сам била, други ѣвгуст там се ѣде, па забрави да видим да ли ги има туј или ги нѣма. Имале су ги, а сѣ ги нѣма. Да ли ги има или ги нѣма, не знам. Па ѣдев, Прешевљани стално доѣдив за други ѣвгуст, ѣбавѣзно доѣдив, пуно доѣдив. Само ако сам добра, нѣ ми бѣш нѣшто здравље, прѣтисак ми нѣшто.

*

Само ако сам малка боље. Ја прошле године нѣ ли бѣше. Овија Раткови идѣше прошле године, ѣни бѣву кѹмови. Нѣ се бања крс сѣг, кој ѣне домаћин ѣзне рѹчак спрема. Само рѹчак спремаш ти да носиш. Уни сѣд изметаше, свашта носив. Прѣ нѣје било такој. Кој што си има, тој си носи. Али зберев се прошле године, пуно је било. Пуна црква је била. Па, што вика Звѣнко, кад идѣше на ..., носише да ... На који дѣн бѣше, зашто идѣ Звѣнко? Да ли крс кад се бања? Не знам на који дѣн бѣше. Идѣше и да ѣзнев прѣчес. Поп питуваја кој ѣне да ѣзне прѣчес, кој е постија. И кој ће се јави, само два Ђорговца ис Прѣшево. Ама, знаш ли, као да не замаза с нѣшта преко ѣчи. Ми сви кобајаги Срби се правимо, а Ђорговци постиле, а ми никој. Никој, вика,

само гледамо се такој и ућутамо. Неје тој да не може, Гоцо. Навика нема. Ёте видиш, у пѐтак што ће га спрѐмаш блајно, ти га спрѐми у четвртак блајно, а у пѐтак ста́ви пасу́љ. А ти ће га у четвртак ста́виш пасу́љ, а у пѐтак блајно ће пра́виш. А на не́кога му се да́ва, а на не́кога не́ му се да́ва.

*

Има́ла гу је једна́ Прешевља́нка, на не́кога по́па ће́рка би́ла. Умре́ја та́тко, а ма́јка ву се куде не́кога, тој ту́рско вре́ме би́ло, куде не́кога богата́ша прими́ла, пошто по́п нема́ ништа. Неје има́ја пензи́ју или не́шта. Кад умре́ја по́п, попади́ја останала с тој дево́јче. И она се запосли куде не́кога ту́рскога а́гу. И он фа́ти по́сле, и ма́јка умре, дево́јче оста́не. И он гу ода́де у Орао́вицу. Ту́ј гу ода́ја у на́ш комшилѐк, одма код на́с, само преко ре́ку. И ја идеше с ма́јку ми та́мо, ће иде́мо. Јенпу́т ме прати́ ма́јка ми да тра́жим решѐто. Ти не зна́јеш што је тој решѐто, пчени́ца што се спрѐма. И ја отидо́. И она ви́ка: „Да идеш на ма́јку ти да ка́жеш да до́ђе куде на́с.“ А она си има́ше ће́рку, си́на. И ја дођо́, ви́кам: „Ма́јке, ба́ба ви́ка да идеш куде њу́ма.“ „Зашто́?“ „Па, не зна́м. Ре́че ми да идеш куде њу́м.“ И она ви́ка: „Ће ми донесе́ш о[д] тво́је си́ренце, са́мо толи́чко. Има́“, ка́же, „мо́ја сна́шка си́ри, али не́је“, ка́же, „као ср́пско си́рење.“ Зна́чи, има́ још оно́ј ср́пско. „Они су ме“, ка́же, „си́лом да́ле овде́ка. Ода́ле су ме си́лом за ово́га ста́рца.“ Па ви́ка: „Ко́лко ме је тепа́ја.“ Она ле́га у кре́вет, не мо́ж да се ди́не от ки́чму. Тепа́ја гу. Мно́го гу тепа́ја и псува́ја ву ма́јку ср́пску. „Најтешко ми је би́ло кад ми псу́је ма́јку ср́пску.“ А не сме́је од ону́ј сна́шку. Ви́ка: „Сла́ди ми се от ср́пско да ту́ру у уста.“ Па нема́ш куде́, си́нко, нема́ш куде́.“

(Стана Јовановић 1938, два разреда основне школе, Ораовица
(родила се и одрасла у Ораовици; удала се и са породицом живела
у Ораовици; касније се преселила у Прешево))

*

Ја ви́кам, че́кеј да ви́дим ко́ј е. Донѐла ста́п. Куде иде́в та́мо ови́ја, као Бра́нко што је би́ја, како́ се ви́ка тој та́м, у ацилѐк. Би́ја и донѐја оту́да. По пѐсто дина́ра да ги про́да. „Што ка́жеш, за пѐсто дина́ра? Ја сто́ триес дина́ра сам да́ла за ста́пче и мно́го ми је фи́но. А ти да му ка́жеш на то́га што је би́ја у ацилѐк, ја комши́је има́м што су би́ли у ацилѐк, ко́лко су ми донѐли, што ти не́ су ми донѐли, ни су ми наплати́ли, ни ни́шта. А он кад је би́ја у ацилѐк да му се фа́ти тре́ба на не́кога да да́де два́ тако́ј, а не да прода́ва.“ А она ћу́ти. Она о́ће да узне па́ре, брѝ, та́ј ти је опа́сна. „Ме́не не́ ми тре́ба, али жи́в ти

кој ти је најмило да му кажеш – тај моја комшија тако и тако ми каже.“ Да му каже дек што је бија у ацилэк не вреди тој да продава. Шиптар је бија. И он је ација. А овџ што је бија, доле ради у Прогрес, комшија ми је доле у башчу, свако јутро: „Добро јутро, Десо, што радиш?“ Бија је у ацилэк, и падне, исече ногу. И мораја је у Приштину да иде да му исечев ногу све, и ишја, па су му турили другу доле. И после једну годину је живеја.

Е такој га окрени малка. Па там га потпри на туј саксију! Е тако, видиш. И такој ми ти је, Зоре.

Ја у овуж улицу моју доњу и горњу, овдена ми је, да умрем. Потсећа те на тија денови, потсећа ме како смо трпели за леб, како смо, све, све, све ме потсећа. Знаш ли колико гу волим овуж улицу. Ми се чини сваки дан да могу да доодим. Ако сам само педесет и кусур године у другу. Зупче? Куде Артона? За паре јес, али он је добар. Мене ми ги направи преко Социјално пре шездесет и колико године имаше, еве, да једем не могу, само за украс. Фини беву и Авнија овдека извади три зуба. И одем ја, и после ме жуља, жуља. И он, седи овам, он струже, струже. И сџ тој там до крај све га истругаја. Сџа воду да пијеш, вода, ма што уђе, уђе, него искочив зуби, не можем да једем, па Вера ми даде неки лепак, а и он ми препоручи тџ лепак да залепиш. А, неје скуп. Ама дуго траји, ене ти онај, како ву беше име, певачица онај стара, е, она рекламира. Јабуку једе и рекламира. Мене ми се упропасти. А доле на Раде што је направиа овџ овдена комшија. Била сам ја таман да идемо Лоза, ја, Круна у Ћустендил у бању, а ја остану у пензију. Леле, прође месец дана, на одмор сам била, још два месеца одмор имам па после да идем, после остајеш. Да полудим, да не ми је била тај бања, ја не би била здрава. Да полудим. Радила си толко време. Викаше овџ Митре, имаше тџ преко Социјално, добила сам златно, навлаку и зуб. Али сџ да ми струже здрав зуб за навлаку, ма да му се серем на зуб. „Добро, тетка-Десо.“ После сам рекла да ће идем у бању. Живота ми... А Митре ми је рекја целу протџу да направим. Вика много ти је фино, извади зуб, настави. У тој време. Али они све сарађујев с Авнију. Отидем куде њега дом, никад не ми е наплатија, што је право, право. На Раде што је направија, доле на Савку. И Савка све иде код њега, она има мост, па је ставија као златно нешто има одоздол. Мерак, мерак, вика, ти не знаш, не могу да ти кажем. Много је добар мајстор, само га пре отпустише, и он не теја више. Несам видела тој. Он је много добар мајстор. Забрави. Па и зуби, леле. Скинем ги, не могу да једем, желуцац ме боли а не можеш да гризеш, па и паприку, знаш ли како ти је, и да сажвакаш. Треба да си ги направиш, Зоре. Море, докле имаше Бранка, направи. На њума ву добри, њоњ има, па жичку си има. Док научиш. Те научиш, бе зуби

нема ништа. Ја ти кажем, зуб, ако не га оправиш на време, цабе. Ти си млада, синко, ти треба, а имаш. Само тој да очисти. Овој много фино ради. Е, па такој, у трудноћу јес. Прави на време. Слушај, млада си. Нишко прави и он куде Артона. Он никако неће, ни вилице, усадија је, три турија. Ама, чекеј да ти кажем. Знаш ли Драчка овој, наш брат, ис Куманово дође један, ћидев, он оргираја тамо, доодеше он туј, да направи зуби, да усади. Леле, Драчка је бија одма да извади после месец дана. Болан, болан, болан, и ишја да ги извади све. Није много. Са шрафови. Драчка што се поправија сэг, двапут беше куде мене. Болесан је бија. Сэд је добар, поправен, све фино. Само пашка. И он је бија куде Фиданка што је била. Бија куде Фиданку и куде мене. Цала маала брѣ. Много је волеја Фиданку. И дође и куде мене горе, два пута. И мислеше се, кад да тура пола годину на брата ву, а годину на татка ву, уједно су турили. Све што је спремала, дошла је код мене да ми донесе. А ја, само што беше изашла, чѣтри дана сам била у хоронарно. И искочи, дође Деско куде мене тамо, ал не га пуштише, и Суне. И Суне вика на сестру: „Сестро, само да гу сикнем, ништа, од врата само.“ А ја све имам кисеоник. И такој, а нису тѣли да ми кажев. Е после, кад искочи, после ми казујев. Сас њума много смо живѣли. Суне ми казује, нису тѣли да ми кажев, дошли смо кобајаги за стан, по овој, по оној. И ја сестру, одма, чим чу, сас њума много смо живѣли. И фати ме сестра под руку: „Чим је таква ствар, ај да те водим.“ И води ме. „Фиданке, Фиданке!“ Јок, зинала. Јутре дан отидем сама с стапче доле, и викам: „Фиданке!“ Отворим ву око. „Фитке!“ Она чује, и само тиј учина, разумѣла ме је. Е трећи дан кад отидо, Лепа беше и овај жена на Ђоре, и она беше. Тэд плачешеву, знаш. И мене кад ме видоше мене, њи не ги пушти, мене ме пуштише. И сэд сваки пѣт дана питујем: „Да ли ће има боље ил не?“ Онеј сестре ги пита. Онај сестра каже: „Не.“ И отидем па куде њума и овакој ву направим, да л има осећања на нѣге. Не, нема ништа, више је била готова и то је све.

Културан човек. Ја сам пушила југославију, од југославију – партнѣр, од партнѣр – зѣту, од зѣту на овој сам прѣшла и више не. Што знам. Ја све мислим да не пушим, па пушим. Јаој, што берете ви, што радите? Млого радите, брѣ. Па били су некако и сложни брѣ. Није било како сэг оговарање, те овој, те оној, брат сас брата да не збори. Сви се чудив и дан-данѣске ви двѣ што не зборите, били сте како сестре. Не знам, ја живим с њума. И она је била упорна да гу врати. Била је да гу врати. Знаш ли, жао ву је, тачно гу видим да гу је жал. Буразере, треба прслуче да ти направимо! Може да му кажеш, да му градиш у тѣј кал да не иде, да не пије. Ја, и Пѣра је пија, зборим, зборим, на кога да збориш. Он си тој тѣра. Он ћути. Ти цабе што се

нервираш, али ајде. Он, Пера, пила му се вода, како сѝ се сећам, горе смо били. У Прешево ни је бија фрижидер, пошто доле смо мазали сас кал онуј собу, докле се исуши. Пола кило ракија је била, она студена, мисли вода. Грке, грке, до доле. Можеш да помислиш. И шта да радим? После је као у шлог бија. Место воду. И једанпут, беше ја куде моји, и Дилча, како му име, што држеше кафану, Мицко овѝ на Миру, водеше га, и носеше у руке нешто. И он га води, право у кафану га води. И ја му викам одовуда у траву, пошто кафана одма туј е: „Перо, куде си пошја? Што си пошја у кафану?“ И готово, ја приђем туј да се распраљам. Кад је дошја Мицко, довеја га је и однеја цигѝрице господин дома. Он ги купија и сѝ оће да га води. Оној собиче беше не ли онамо, много ми је фино било. И овѝ, да га води, да га њега там тури да спије. „Слушај, Мицко, ја сам му жена. Што знаш ја што имам под јастук. Мож имам гаће, мож имам свѝ, што знаш. Ти да ми доводиш човека.“ „Па да га одведем там.“ „Не.“ Ја га одведем, легнем си. И он после, цигѝрице доноси: „Еве ви цигѝрице, бата Пера ги купија.“

Била сам туј, леле кад се помислим, Целолѝб кад се је обесија. Како не. Целолѝб такој се је обесија на грѝду, такој глѝдам. Е он викаше бија је у Крагујевац куде Мицу, бија је у Београд куде онуј, и куде њума је бија, и враћа се отуда, и довеја га Воја овдека до Станицу и не га довеја до дома, и он сам до дома је дошја и тој му вркнуло. Тражили паре, тражили овѝ, тражили онѝ. И Воја до Станицу довеја и вратија се за Крагујевац. Овѝ бија вредан. Ми докле спијемо, он ће дође туј у башчу, ће дође, шушјак има да је исѝчен, врже и однесе, поштом ми несмо имали волѝви, стоку. И одведе, и доведе и такој.

Ништа, колко године овѝ стоји, зашто га прави? И она прѝтече плѝча, тѝчи на дрва и свѝ. Да неје тој па нема дрва куде да ги тури. Оно неће само да га направиш и такој. Направила си га, трѝба да га одржаваш. А еве, на пример, направила си тамо за дрва, за свѝ, шупа ти трѝба само за тој. Трѝба ти за дрва, свѝ нешто да склѝнеш туј. А не овѝ, направи, ја сам мислила, растури што растури. Тој сам мислила ће направи јѝдну кѝјну лѝтњу и ће направи веѝе и гаражу. Знаш, не му трѝба нагоре, шта ће му. И овѝ прѝдаде, тамо што купише од башчу у Врање, прѝдаде. „Чула сам продавате плаѝ.“ „Не знам, не знам.“ „Дѝбро, не знаш, за тебе ти трѝба, за мене не.“ Мене не ми трѝба, ја ће умрем. Само овѝ кредит да одѝжим па и аѝко ће умрем. Па будала, аѝко знам зашто. Ја сам била ногу искршила. Дадѝше ми двајес јѝдѝн дан у бању. И ѝни дођѝше. И овѝ комшија што ради у банку. А ја се пребаци тѝд у Београд и немаше паре. И ја се задѝжим, а била сам дѝжна јѝдни пешѝкири бѝву дошли у омболанту. И сѝга узѝде овај Руѝжица доле на Станицу. Филиповићка има

кредит, не може преко њума. Пешкири ми се свиђав за онога свѣта пешкири, лепи пешкири. А ѿмам, донѣла сам из Пѣнчево кад сам била код Рѣдмилу. Они ги свѣ потикаше. „Овој не смете да дирате, тој кѣд умрем.“ „Овакви пешкири ја да ги давам!“ „Ако, ја сам заслужи́ла и тај е заслужио што ће ги дадеш.“ И ја, нема. Она рече: „Тетка Дѣсо ће је преко мене, ти ће ми даваши паре.“ Фѣла ву, знаш како. Ми́ка гу бѣше части́ла, не могу да ѿдем нагоре, али једѣн час, једну кафу да ву бѣше однѣла, тој ми је. И ништа, узѣдо и ти́ја пешкири. И овамо сам била дужна осамдѣсет ѿладе, и ѿсам. Како сѣд? Па фѣтим, пита́м. Ја сам преко пошту била. Да не може овај ба́нка ту́ј. Ја га познавам човека. „Тетка Дѣсо ми не дајемо од седамдѣсет године.“ У праву су. Ди́п овој комши́ја ту́ј и доведе га њѣга у бању. А ја сам одужи́ла ти́ја сто. И ѿни га доведѣше. И дѣн-дѣнѣске не знам. Ёве пѣта сѣг. И пита́м ја Цѣцу зашто. „Треба ми.“ Реко: „Слушај, не зѣори сѣс мене. Ако ѿн дозволи, ји ће се потпишем, ако не дозвољава, ја нећу.“ После ја куде њѣга сѣдим, не ли? На њѣга му је требѣло. Фѣла, млого лепа кафа, жи́ва била. Божем да га пита́м, да пита́м комши́ју још ко́лко сам дужна. Ни дондѣна да мрднем. Свѣ на столицу, овако. Ни ми каза́ше, ни дѣнѣске не знам. И ја да пита́м комши́ју, ѿна каже: „Ја сам забележи́ла.“ Да нешто ѿста́не за трошкови. А дру́гу рѣту сѣг давам. На мене ми даде две ѿладе и пѣсто – три, а ѿној рѣсто за њума. Дај ву ѿвѣрену, да не ви́ка. Ајде, ајде да ра́димо, ѿста́ви дѣца.

Ако, нека су жи́ви и здра́ви. Такој мо́ја стрѣнка је била по́стара од чи́чу ѿсам године. На стрѣнку ми из Билачу та́тко што је, ѿн ви́ка овакој: „У на́ше године прѣ, двѣста године живѣли људи. Каже, дошја да тра́жи девојку. Не гу дава́в још, нема још девѣдѣсет године. Девѣдешла́ја још не́је ѣрка ми.“ А и сѣга, овој вре́ме ће про́ђе, ће до́ђе тој вре́ме, ће наста́не како́ је писѣја тѣј калѣндѣр, ће до́ђе вре́ме ће се сру́ши свѣ, каже, и ѿпет ће се направи́. Ми смо на зѣмљу, под нас је во́да до́ле. Има једѣн би́к који се затрѣсе, ко́ја стра́на се затрѣсе тој свѣ па́дне. А кад ри́ка, ѿно грми. У ѿној калѣндѣр је писѣло. Кѣд је би́ја зѣмљѣтрес у Скопље, ја се сѣтим на њѣга, дѣк ѿн је причѣја. Ће до́ђе вре́ме ће глѣдате свѣ људи испред вас, за телеви́зор, ра́диѣ ѿсто такој ни је причѣја. Ра́диѣ је имѣла само Ста́на на Јѣрде, на́ш комши́ја што је.

(Десанка Маринковић (1932), два разреда основне школе, Прешево)

*

А сѣд да ви при́чам при́чу како́ је ѿѣја Стоја́н да се жѣни. Отишја у сѣло куде су биле три ѿбаве сѣстре. Свѣ ко́ја ѿ коју. Узѣја на́јубаву и на́јстару. Ожѣни се, доведе кѣт ку́ћу. Али му се сви́ђа и ѿнај по́мала. Како́ да гу ѿзме,

како да каже? И један дн сдне сас жёну. Вика ву на жёну: „Еј, жёно, да ти кажу. Млого сам лош сн сањаја. Дошја ми један човек и вика: „Еј, Стојане, ајде да узнеш онуј другу сестру. Нараснала за жёну. Иначе, ће ти умре онај прва.“ А ја му викам: „Како, море, да узнем сестру? Ја имам сестру ву за жёну.“ „Не, не, да гу узнеш за жёну.“ Жёна му вика: „Ма, неје тачно тој.“ „Добро, неје тачно. Ће видиш сама.“ И један дн се укачија Стојан на таван. А дошла сестра куде сестру на гости. И он се качи на таван и чека да оне сдне да причав. И он почне да вика од таван: „Еј, Стојане! Стојане, брѐ!“ А овај жёна му вика: „Нема га Стојан. Отишја у поље.“ „Да му кажеш љдма да ожени овуј сестру ти. Иначе, ти ће умреш.“ О, леле, Боже. Насекира се његова жёна. И дође Стојан навечер у кућу. И она му вика: „Стојане, онј твој, што ти доодија на сн, сг вика о[д] таван: „Стојане, ајде да ожениш овуј другу сестру. Иначе, ће ти умре жёна.“ „Па, ја ти казују, а ти не ми верујеш!“ „Ајде, ожени гу да живим и ја.“ Ожени гу Стојан и овуј другу сестру. И чува две жёне у кућу. Прође једна година, прођев две године. Порасне и онај трећа. Убава девојка, па Боже! На Стојана му се свиђа. И Стојан решија и туј да гу жёни, туј трећу. И вика на жёну: „Мори, жёно, па ми онј дооди на сн. Вика ми и трећу да оженим.“ „Ма, не ти верујем. Како и трећу да жениш?“ „Добро, не ми верујеш па ће видиш. Али ми је рекнаја обе жёне ће ти умрев.“ И дигне се Стојан, отидне кобајаги у поље. Па се качи на таван и вика: „Стојане! Узимај гу овуј трећу, иначе, овеј две ће ти умрев!“ И ћути после. И она жёна се уплаши. И онај друга ву вика: „Море, нека гу доведе и њу.“ И кад дође Стојан, оне му викав на њега: „Е, Стојане, доведи гу и њу па ће живимо све три туј. Куде ишло, нека иде!“ И такој.

(Зорица Трајковић (1947), средња школа, Прешево)

*

За једно сат време бидне леба. Не врућо, млако. И турим га туј, оно си сташе за чс. Али мене ми се па отврдне, Зоре, један дн, друг дн, кад га искршиш. Сак сас студёну воду. Она ми рече, на Воју му рекли, овј што продава брашно: „Само сас студёну воду, мајке.“ И стварно. А толичко лепче, вртиш се по кућу за толичко лепче. Па ли купи си. Они га надував сас квасац. Нема средину ништа, Зоре. Он два-три пут отиде, идеше тамо на Станицу, и нађе из Врањску Бању што доносив леб. Он сабајле беше врућ. Кад га донесоше, баш врућо.

(Верка Милошевић (1934), један разред основне школе, Трнава)

*

Кромитку узмеш, мајка ми ме тепа, не ми дава: „Нема кромид, немој да узимаш“. И сув леб па шићер на крпче и цел дән, од сабаље до три, до пет, тэд смо доодиле. Сал леб пон"есеш. П"ешки у Ашање идеш, тэд смо се са Шиптари дружиле, братсто је било. И дән-дәнс кэд се сретнемо. Као дѣте сам се мучила, брала сам дуван, од седам г'одине копање у њиве. Цел дән жњејемо, жњејемо, врзујемо, врзујемо, а њива долеко, чэк у Сопот. Кэ ће пођемо отуд, Тањче, ноге отказале. Боље у њиву да спијемо него да дођемо. Леб оставимо у крушку како дођемо, исти леб си једемо. Мајка вика боље овде да спијемо него да идемо, кэ да се врнемо, кэ ће отидемо. Три саата пут, оди, оди, оди. Па јутре ти сабаље, па се врнемо, па ће жњејемо, што ће правимо. Тамән завршимо ж"етву, ајде вршидба. Тринаес, четрнаес дѣна вршимо. И тој с биволи. Бивол од врућину па не може. Легне, утепај га неће да се дигне. Па, ајде дуван стасаја. У три сат се дигнемо, чѣтри преко ноћ, да га набѣремо. Ако неје набѣрено, слунце га фати, не се бѣре. Донѣсемо дом па нижемо, нижемо. Да завршимо да не пушти негде да идемо, да идемо на соб'ор. Тој на соб'ор ако отидеш, неку свадбу. Свети Тројице слаavimo, народ дооди туј, бећари, кој се види тэг. Данс ако обѣру дуван, ће дође ред да се чувам биволи. Ћ иду биволи да чувам. По три-чѣтри дѣна ред ми је биволи да чувам, после друг чува, на ред. По тријес главе збѣрем у рид ће тѣрам. Врне, дува, ти мора да си у рид тамо. И навече ће тѣрамо стоку. Свак у село ће си узме своје, туј у центар село, свакој си иде у своју кућу. Одвојимо ги, отиде. Па завршиш биволи, ајде друго има работа, дуван до јесен, све брање, нема седење. Татко вика да не иду у школу, дуван да бѣру. „Нема да идеш у школу, потврду сам извадија. Да ми бѣреш дуван, да имам айр.“ Опѣнци кэд ми је купија татко, ја се радују, радују, опѣнчики ми купија лаковани. На опѣнци, па сам се радувала.

Ми смо биле три дѣца, али и на чичу ми чѣтири, ми смо дваес и чѣтири г'одине с чичу ми заједно живѣле. Тој што каже једән, то је. Навечер ће вечѣрамо, распоред ће ни даде. Ће не построји: ти у дуван, ти у њиву, ви двѣ домаћице ће седите дом. Мајка ми има постару јетрву, ће ву напуни маз, сир, јаја, за данс тој ти је, нема више, с тој мора да чини чаре да ги направи, да имав да једев. Најстара одређује што има да се спреми. Ако је пасуљ, ако је вариво. Трпѣза толика, кэ ће седнемо око њум. Снашка најмала носи, служи, она најпоследѣ има да једе, нема да једе тэ кэд једемо ми. Сви заједно једемо. Пред вечѣру посипе сви, чича ми, татко ми, стрѣна ми руке да опѣрев, да обришев, све. Дѣца, ми посебно једемо. Стари једев такој на трпѣзу, дѣца на једән крај. Дѣца нема до стари, там на крај. Трпѣза г'олѣма, округла. После кэд

се оделимо, ај почнамо да стичамо. Ђони се оделише, после син му најстар, голем, и он се љодели, три куће биднаше од једну. И село биднује од браћа. Па мукљјемо зашто се оделимо, толко људи, навикле смо заједно. Неје имало свађа так, било је ко једна душа, живеље смо си. Живот је бија тешак. Кад се оделимо, таг нема шпорет, мајка ми запали огњиште. Ми, радљјемо се деца, радљјемо. Огњиште, огањ гори, нема шпорет. После шпорет смо купиле, црн шпорет. У Прешево куде Цигани погодила да га правив, и ће га плаћа на рате. А први пут кад улљгнемо у кућу, обичај огањ да се запали, и нема куде мајка, на огњиште. Ми се радљјемо, у нову кућу, она што нова, на једну собу прозор турен, на један ћилим, у другу собу па слама. А сљ како убавиња, куће. Спали смо на рагоже, после кревети смо имале, али нема душљк, са шљмке, једно време сламу, па шљмке. Па се радљјемо нема више слама, него шљма од класја што се љупив. Па ми, ради, ради. Знаш, оно одма почисто, не ко слама. Али кљ ће лљгнеш, па спање, па здраво, ништо те не боли, такој е било, сламљаче толике, по пола метар високе. Деца, не мож се качимо на кревет, живота ми. Ујутро, кад се дине мајка, узне струку, има једна дљпка, мљне, и свљ гу растрљсе сламу, и такој покрије кревет, да је намљстен кревет. После, кад шљшке поче да тура, па милина. Неје више слама, шљма, мљго љбаво, мод"љрно. Е, такој е било, дљте, живот. А сљд свљ перја, мод"љрно. Тљд неје било да се дине некој код лекара да вика не мљжу. Тљд сто дваес љвце смо имале. Свака кућа чувала си је љвце и краве. И дљн-дљнљс свака кућа има краве, љвце, стоку чува. Тој село најубаво, људи најработив. Отидеш у поље, свљ лљгав љиве, свљ изљрано, свљ посејано. Људи о тој живив, од пољопривреду, од стоку, свака кућа си има стоку.

(Гордана Станојевић (1945), осам разреда основне школе, Стрезовце)

*

- Ми гу нљсмо видљле. Јљ ће купу, вика. Па куде ће купљју.
- Јљ па лљкови понљсо. Идљмо горе у апотљку. Вљду си понљсо. Лљкови попи сабајле. Чљкамо га од љсам, љн на љљдмор.
- Да проверљев. Двапут сам била и више не, љве шљс мљсеца. Не се знаје.
- Кокљшке само. Краве да гладљјев нема, свиње да ми гладљјев, нема. Кљј да ги чува? Овој дљте не мљже. Јљ фати продаљ. Ајде рљни га, са што. Не можеш. Имање да копаш, да сљјеш жљто не мљжеш.
- Чувам краву, једну козу. Идем там, дангљбим. Снашка дљм. Она не ли радљеше у Пљмучни. Била је на пљзар, сас дљте. Једно дљте, једно тој дванаљс године, сљдми рљзред. Удари се пре мљсец дљна. Вљди га на превивање на

Станицу, овде. Сџд му протѣкло на другу страну. Сџд рана заздравѣла, а на другу страну. Али свѣ да чује, да види, трчи. Врти натам-навам, врти. Али сџга не смѣје. Кџд рано, ѓн поѓди у школу. Каква школа, врђај се. Одведѓше га куд лекара. Гн га погледаја, чим га погледаја, ич нѣ га примија, ѓдма, китно. Вратија се: „Е, ја дѣте ће вѓзу на апѣрацију.“ „Како ће вѓзиш?“ Брже, дѓшја дѓм, па се зѣтвори у сѓбу. А ја кудѣ бѣше отишла?

– Да нѣси у бѣшчу била?

– Мѓжда, не знам. Па пѣт дѣна тѣмо је седѣла. И тѓј су платиле, кѓлко су платиле. Да ли, мѓри, ма двѣ иладе ако нѣ ги узѣле. Јѣ му дава. Дѣдо мѓ пѣдесет ѣвра. „Нека ги, имам.“ Прођѓше два дѣна: „Мајке, дај ми ги.“ Мѓрам, дѣте ми је.

– Па нигде не ради. Тѓј нѣгде приватно.

– Овѣј мѣжву, Стѣнимир ѓтиде тѣмо. Сџд па дѣца ѓдведе. И овѣј се ѓѓжени, и сџд тѣмо. Направише кућу у Бѣваниште. Стѣнимир направија кућу. Свѣ имав, и имање, па на пијац кѓзе узѣја, ѓвце узѣја. Па га викале. Сџд па је отишја тѣмо. Не знам да л је тѓј продаѣла или неѣје.

– Гна, и ѓна не знаје да раѓоти. Јѣгода је у Бѣтајницу.

– Да идем. У кѓлко има автоѓбус? Виш какѓѓ је време. Дип ладовина и код аутоѓбуску. Дѓле ће ѓдемо дек ѓн ради попѓдне.

– Стѣна како је? Да ги видимо, нѣће мѓж да ги пѓзнамо. Одадѣ ли се онѓј девѓјче? Љиѣлана кѓлко дѣца има? Ёј, не принѓси.

– Знајемо те ми. Мнѓго ли си долѣко па нѣ те знајемо. Јѣ трѣба да доѓду. Бѓље да си оставила, да сам се удавила, а не... Ми дѣца да се играмо. Гни гурнаше ли ме, штѓ ми направише, па у онѣј вир куде ја имам кућу, знијѣш кѣд идемо нагоре. „Помѣрајте ме, ѣј људи!“ Гни почнѣше да бѣгав. А ѓна дође, извади ме, жѣно. А ја, мѓкра. Кѣд ме видѓше мѓји. Сретнаше не куде Гѣнини. Гѣнина кућа куде је, ти гу знајѣш.

– Како нѣ гу знѣјем. Тѣј сам била.

– Ё, тѣј не сретнаше.

– Ама тај ѣ била јѣдна стѣра кућа. Стѣноја и Гѣна су живѣли тѣј, па пѓсле правише на другу мѣсто.

– Има испѓд автоѓбуску, тѣј наѓле, да се капи лѣб. Лѣб си продавав тѣј. Гни сџд су почнали, а ми идѓмо пѓдоле. Ёј, ја нѣћу. А љѣто да јѣду, нѣ. Јѣдног лекара штѓ имамо нѣ ни дава ништа. Ни лѣб не треба да јѣду. Гни викав бѓље с маз да јѣдѣш. Кисѣлину нѣ ми давав. Јѣ зѣљаник, пропѣћ слѣбо вѓлу. Јѣдев си, дѣца, Нѓвица, и ѓн.

– Јѣ на кѓга да мѣсу, сама.

– Зѣљаник прави. Погачу ми тражи, тѣг месѣ.

– Јемпѹт, ода̀вно бе́ше. Идеше по па̀т, ка̀д он: „Здра̀во“. Ка̀д ме је он виде́ја. Не се позна̀вамо. Једампѹт су до̀шли и ви́ше не́.

– Немо́ј да бе́реш. Горуши́ца ће не де́ре. Немо́ј, не мла́ти. Престаса́ле су, а је́днѐ зе́ле́не.

– Не́сам би́ла ко́ј зна́је откѐд. Би́ла сам у ку́ћу, на́вам не́сам. Сѐг препра́вено не́како, не зна́м. Овда́ какво́ бе́ше то́ј, тако́ј ли бе́ше? Ја́ сам забрави́ла, мори, ода̀вно не́сам би́ла. Зна́м ја́, про́зорче га има́ једно́ отку́де пу́т. Ка̀д гле́дам, оно́ покри́јено, не́ма га. Мо́ре, рекна, овде́к тре́ба да је. Мори и ка̀д сам доодо́ла, ста́рка ка̀д бе́ше, ја́ зна́м то́ј.

– Јетрѡ́вау бе́ше. За́једно? Не́, не́су биле за́једно. Би́ла је она́ на комши́лѡк. Ка̀д гу видо́мо у амбола́нту? Не зна́м ко́ји гу питува́ле: „Не́сам јо́ш искочи́ла.“ Зна́чи искочи́ла.

– Има́ла ра́к на до́жку, се́дам го́дине има́. Ско́ро ми рекна́ше умре́ла. Дево́јче једно́ ода́ла, у Ско́плѐ ли рекна́ше.

– Та́ј ли четѐ́рѐс го́дине што умре́ла? То́ј па на́ј не́ма ле́к, ра́к.

– Њо́јан та́тко, на ову́ј де́да ву се па́да, и мо́ја ма́јка од у́јку се́стре и о тѐтку. Та́ј фами́лија. Она дево́јче има́ голѐмо, мори. Проо́ди си вре́ме. Ова́ј два́јес го́дине има́. На́предан, кру́пан. Ра́ди ту́ја, бли́зо, у пека́ру. Сѐд га преба́циле у мли́н. Не́ма сто́ ме́тра до ку́ћу. Ја́ ско́ро бе́ше. Ви́ка: „А мори, ба́бо, три́ месе́ца“, да ли два́ рѐче, „пла́ту јо́ш не́ ми је да́ја.“ Рекна, они́ сви́ тако́ј ра́див. Зе́т не ра́ди. Ра́деше у Жи́томел, иска́раше ги, не́ма рабо́та. Зи́мус ради́ја два́ месе́ца и сѐд је до́м. Што́ да пра́ви? Ста́рци та́мо го́ре у се́ло. Са́ди ба́шчу, три́ ѓ́тера ба́шчу. Во́да што је ту́ј, ле́ле. Све́ компи́ри ту́ј, ко́пус, кра́ставице, што́ ти не́ тури́ла у ба́шчу.

(Милка Митић (1938), два разреда основне школе; Драгица Станојковић (1940), два разреда основне школе, Големи Дол)

*

Има́ло га, Марја́не, у по́ла о́сам то́ј ма́ло автобу́шче што иде́ за Вра́ње. Дава́ло и по́вратну ка́рту. По́вратну ти да́ва, ако о́ће, с по́пуст. У по́ла о́сам га има́ от Пре́шево, а у јѐдан од Вра́ње поо́ди. Али па тре́ба не́кој до Чука́рку да не одве́зе. Па ја́ ко́ла сам купи́ја, ѓ́ј. Али ти́ја ко́ла ме́не не́ ме во́зив, Марја́не. Ти́ја Љуби́ша што ги има́. Он ка̀д је купи́ја ти́ја ко́ла и рѐче двѐста ѓ́вра. Ја́ му да́дем. Плати́ја ги. По́сле регистра́ција, та́бле, прѐнос, све́ то́ј ја́ платим на пензи́јски че́к. Мо́ре, мно́го ми се одби́ја. Па оти́дем у Вра́ње. Показа́ му и погледа́. Па, рѐче, све́ пла́хаш, и та́блице, и прѐнос, све́. И ту́ј, три́ста ѓ́вра ли, пе́сто ѓ́вра бидна́ше ко́ла. Само не́ ме во́зив ме́не. Сла́виша ме во́зеше па

нема туј, возачку му искључиле. Треба паре да продужи. Да гу продужи ли, да гу прави ли нову, не знам. Кад иде до Прешево, Ивана ги вози. Драган си има његови кола. Једџмпут, да ви причам, ја идем за Врање. А једџн от Пасјане ли га викашев тој, иде. И накуд Чукарку застана, на мене и на бабу, бог да гу прости. Ми се качимо. А овџ од Црновце на Душана, Мирко ли. И причамо туј, разговарамо. Кад у Врање да му платим: „Какџ бе ће платиш? Ја сам главни бија у Гилане, главни сам у Врање сџд.“ Такој ми рече.

Кџд купи Петруш? Тџг је купено. Милиџн и триста иљаде трџеше за овџ њиву и на овџ овџм што је цело. И Љуба, Бог да га прости, ђ идемо са Стојана, и Добрџсав, куде Вајџта њавечер. Милиџн и триста, Столе“. „Ха, ха“, смеје се Стојан, „Да ти дам ја џсамсто иљаде? Мисли, па ће ми јавиш.“ Дођџмо до договор. Прати ме да видим колко ће даде. „А бџ Вајџт, дошја сам да ми кажеш, пошто заједно смо џвце чувџли, последњу цџну, да дође капару да ти даде.“ „Милиџн и сто. Нека дође, ајде.“ Ја ги стигнем. Чекав ме Љуба и Стојан. Стојан се само насмеја: „Ће џстави јџш.“ Сабаље, џсомдџс пџт гу купија Душан. А Стојан гу џстави. Виш какџџ мџсто, бре. Па после овџ овдека сџс Љубу. А ти немаш плац, а? Штџ ће ти да мислиш на њџга. Ја дек имам та штџ, да га јџбу. На сџнови нџ ги се угађа. Нџ се угађа да ги подељимо. Онџ воли онџ да џзме, онџ воли овџ. Такој стоји. Нека бџдне штџ џће. Ја ги молим, џни нећев. Корију у трџак, знајеш ли гу у Трепетлике? Нџси бија можда. Петнаџс метре је дубица дугџчка. Овакве дебџле. И Витџмир, да гу њађемо туј корију кудџ је, да гу сџчемо. Па идемо куде Душка. Два дџна сам ишја, сипџјем гориво, Славџша ме вози. Нађџмо гу, иљадо и пџсто метре. Тамо га има овџ Горан Вџркин, Срба га нема, Стојан има, Станимир има, како су ми међници. Ће сџчемо туј. Добро, сџчите. Белеџише по дџсет дубице, њџдебеле. Ја тџг рекџа: „Ви тој доњџ парче.“ Кџд Витџмир: „Нџ, џћу га ја тој горњџ.“ Епа, сџкја си бе дубице. И штџ ће му правиш. Онџ па од Нерадовац: „Нџ, нећемо да дџлимо. Нека џмре Јанча па тџк ће дџлимо.“ Будџла. Овде овџ, одовуд јабуке, тој га планирам на двојџца. А на једнога да дам онџ дубице. Проџдиш уз тџ пџт њатамо. На Небојшу свџ је тој парче, а Славко нема тамо. Псом дубице ли има, три-чџтри шљиве, крушка једџа. Али боље куде њџга. Педебели дрва има там. Онај врба, да га јџбу, ама као ђумку дебџли. Дођи мџлка на муабџт, немџ да бџгаш од љџди. Ће џзмеш колице. Да ги тџра сливе, ће завријев у цакови. Ја ракију шџс године нџ гу турам у џста.

Спремија ми коџа ја да јашу, да не џду пџшки. Отидоџмо. Туј тџ Бџшко. Погађамо се. Колко: пџдесџт и сџдам иљаде бџнке. Ја му дадо пџдесџ. Он неће. Милоја му запсува и мајку и шајку на тога шурака. Дођџмо. Па да

беше отишја на Станицу, а ја после петнајес дџна, двајес. А ја не, узели гу комшије на педџ сџдам. А једна голџма корија, око двџста комада, као ђумку дебџли, дугачки, како мџтке свџ дугачке. Двџ парцџле како ми што сажимо баграм. Четири парцџле, пџта парцџла рџче: „Ене гу онџм у пџлошо мџсто али пџвише дрџва има.“ Тај цабе за педџсет иљаде банке. Ал кад не ти даџа ђавол да га купиш. Ишла овај и куде ујка ву. Виџа нџге га бџлив. Он тријес гџдине и кџлко, свџ је путоваја од Рџљан до Крџчану, пџшки, и нџћ и дџн. Изџдџше на Радџска парџе. Двџ иљаде и шџсто џвра. Сџд јџфтинџ корије гџре. На Воју му даџали за пџла џктер двџ иљаде џвра. Сџз Димџтрију би имџли зајџдно. Двџ иљаде џвра му даџаја јџдан, па пџсле одустанџа. Тџг такџ билџ, а сџк неџе. Драгољуб ги даја за три иљџде џвре. Јџ Марџка га виџа, Бџг да га прџсти, отидџмо нџџе. Исџкомо, напунџмо кџла, дођџмо. Кџ дођџмо ондџка више Стојмџну куђу: „Јанџо, иди си дџм, не ми трџбаш сџда.“ Даџе ми са свџ дрџва. Мџжда си бија нџтамо, у тџј корије. Дригољуб и Марџко су имџли Топџлџе, ако знајџш. А паднџло у Маџедџнију, да ги сџчев не мџжев. Воја ми казуџа скџро што га заџаџи такџј. Он жалџстџван. И кад се рџди, и кад умре, и кад прџви свџдбу. Свџ такџј. Да га пџтам Србу кџ џе да обезбџди прџвоз. Ако не, ја џе си иду сџз Дџјана. Не ми стџзав рџта за рџту. У дрџгу узџмам џсом иљаде и чџтрсто, ако ми верџјџш. Јџ иџдем куде дџктори. Плаћам прџвоз, плаћам дџктора. Такџвџ врџме, неџе наџкој ако не му даџеш. Јџ сам ишја сџс Љубџска нашег. Па му виџам: „Застџни овдџ нешџто.“ „Не мџже, не мџже.“ Неџе да стџне на свџко мџсто. Ве не одџџе чџк таџм дџле па да се враћам пџшки гџре. Миџцџко купија дрљџчу. Купија рџче. Доџкараја гу овџј Трајџче. Овија имџшев зајџдничџку туј дрљџчу. Самџ гу правџли. Дџбра је, да дрљџа. Купили, не ти казујџв кџлко. Дџлили прџлџтџске плџгови. Има парџе, не ги је трошија тџј што му даџџше. Мџне не ми казује да ли ги има, да ли ги неџма. На џба сџна даја, кџла купилџе, и за џџџа купија. Шџтџ џџе неџа прџви. Ма, џе се снаџе. Каџџ се овија снађџџше. Утепа се рабџтџџџе. У Ашаџе раџдџше. Казујџше Кадрија: „Пџт сџна има, џ Јанџо.“ Сџви пџт су у Нџмџчку, у Нџмџчку ли, у Шџџајџцарџску. Ама тџј бџше одаџвна, има петнаџс гџдине каџџ ми је кадрија казуџаја. Туј јџдџн, у војџску бџмо зајџдно. И, кџ дођџмо, трџба ми краџа. Јџдну црџвену глџда у Бујџанџвџце. И цџни ми гу пџсто пџдџсџ... каџџ бџву. И он: „Да га узџмџмо, Јанџо.“ Ај, да иду ја да га виџам Србу. Овој лџзница ли је? Лџзница.

(Јанџа Стојџковић (1928), два разрџда џсновне школе, Слаџујеџаџ)

ЛИТЕРАТУРА

- Ајети 1969: Idriz Ajeti, *Glavnije jezičke osobenosti govora Albanaca, Preševske i Bujanovačke kotline*, Врањски гласник, V, Врање, 257–273.
- Александер 1975: Ronelle Aleksander, *Torlak accentuation*, München.
- Барјактаревић 1966: Данило Барјактаревић, *Прешевско-бујановачка говорна зона*, Врањски гласник, књ. II, Врање: Народни музеј, 173–216.
- Белић 1999: Александар Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, Изабрана дела Александра Белића, IX том, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Богдановић 1979: Недељко Богдановић, *Говори Бучума и Белог Појока*, Српски дијалектолошки зборник, XXV, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српскохрватски језик, 1–178.
- Богдановић 1987: Недељко Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља*, Српски дијалектолошки зборник, XXXIII, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српскохрватски језик, 7–302.
- Богдановић 1992: Недељко Богдановић, *Неке особине говора Великог Алаша*, Гласник Баштина, бр. 3, Приштина: Институт за проучавање културе Срба, Црногораца, Хрвата и Муслимана, 39–45.
- Богдановић 1994: Недељко Богдановић, *Имјерајив ијија чеке, гледе у говорима њризренско-ијимочке обласији*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, 37/1–2, Нови Сад, 75–81.
- Богдановић 1999: Недељко Богдановић, *О односу рањен – ранење у њризренско-ијимочким говорима*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, књ. XLII, Нови Сад: Матица српска, 433–437.
- Богдановић, Вукадиновић 1999: Недељко Богдановић, Вилотије Вукадиновић, *Једна језичка њаралела (Грачаница–Извор)*, Гласник Баштина, бр. 1, Приштина: Институт за проучавање културе Срба, Црногораца, Хрвата и Муслимана на Косову, 102–111.
- Богдановић 2000а: Недељко Богдановић, *Акценаји као диференцијални знак у говорима њризренско-ијимочке зоне*, Зборник радова Учитељског факултета у Врању, књ. VII, Врање: Учитељски факултет, 49–57.
- Богдановић 2000б: Недељко Богдановић, *Судбина неких (новијих) вокалских груја у њризренско-ијимочким говорима*, Радови, Часопис за хуманистичке и друштвене науке, бр. 3, Филозофски факултет у Бањој Луци, Бања Лука, 29–33.
- Богдановић 2004: Недељко Богдановић, *Почејшак и крај речи у говорима југоисточне Србије*, Зборник са научног скупа „Живот и дело академика Павла Ивића“, Суботица – Нови Сад – Београд, 191–197.
- Богдановић 2007: Недељко Богдановић, *Крњи имјерајив у њризренско-ијимочким говорима*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, књ. 50, Нови Сад: Матица српска, 77–80.
- Богдановић 2009: Недељко Богдановић, *Африкајизација у њризренско-ијимочким говорима*, Радови, I, Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу Одсек за српски језик, 15–20.

- Бошњаковић 2003: Жарко Бошњаковић, *Прозодијски сисџем Бајџовца и његов однос ѣрема суседним говорима*, Српски језик, 8/1–2, Београд, 315–328.
- Бошњаковић 2008: Жарко Бошњаковић, *Фонетјске особине говора истјочне Шумадије*, Српски дијалектолошки зборник, LV, САНУ и Институт за српски језик САНУ, Београд, 9–322.
- Бошњаковић 2012: Жарко Бошњаковић, *Морфолошке особине говора истјочне Шумадије*, Српски дијалектолошки зборник, LIX, Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ, 1–381.
- Букумирић 2012: Милета Букумирић, *Речник говора Северне Мејџохије*, Монографије, 15, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Видоески 1962: Божо Видоески, *Кумановскиој говор*, Посебни изданија, книга 3, Скопје: Институт за македонски јазик.
- Видоески 1970: Божо Видоески, *Акценајскије сисџеми во македонскије говори*, Литературен збор, година XVII, бр. 3, Скопје: Списание во Сојузот на друштвата за македонски јазик и литература на СРМ, 1–11.
- Видоески 1994: Божидар Видоески, *Акценајски сисџеми у јужним срјским говорима*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XXXVII, 1–2, Нови Сад: Матица српска, 123–130.
- Видоески 1999: Божидар Видоески, *Дијалектјије на македонскиој јазик*, том 3, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Вујовића 1969: Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекај*, Српски дијалектолошки зборник, XVIII, Београд: Институт за српскохрватски језик, 73–399.
- Вукадиновић 1996: Вилотије Вукадиновић, *Говор Црне Траве и Власине*, Српски дијалектолошки зборник, XLII, Београд: САНУ и Институт за српски језик, 1–317.
- Вукановић 1958: Т. П. Вукановић, *Прешево*, у: Врањски гласник, књ. II, Врање, 1–58.
- Даничић 1863: Ђуро Даничић, *Рјечник из књижевних сјарина срјских*, Београд: Државна штампарија.
- Динић 2008: Јакша Динић, *Тимочки дијалекајски речник*, Монографије, 4, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ђуровић 2000: Радосав Ђуровић, *Летјнички говорни јиј*, Филолошки факултет Приштина, Врање.
- Живковић 1987: Новица Живковић, *Речник јиројског говора*, Пирот.
- Жугић 2010: Радмила Жугић, *Исказивање генијивних значења у говору јабланичког краја (у светјлу јризренско-јтимочких говора као целине)*, Монографије, 13, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Златановић 1986: Момчило Златановић, *Тојонимија јрешевске Црне Горе (десетј насеља)*, у: Врањски гласник, XIX, Врање, 167–185.
- Златановић 1987: Момчило Златановић, *Тојонимија јрешевске Моравице*, Врањски гласник, XX, Врање, 115–139.
- Златановић 1988: Момчило Златановић, *Тојонимија насеља у средњем сливу Пчиње*, Врањски гласник, XXI, Врање, 155–167.

- Златановић 1998: Момчило Златановић, *Речник говора јужне Србије*, Врање: Учитељски факултет.
- Ивић 1957: Павле Ивић, *Два главна њравца развоја консонаната у српскохрватском језику*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, II, Нови Сад: Филозофски факултет, 159–184.
- Ивић 1957а: Павле Ивић, *О говору Галићко-српских Срба*, Српски дијалектолошки зборник, XII, Београд: Српске академије наука, Институт за српски језик.
- Ивић 1985: Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и шљокавско наречје*, друго издање, Нови Сад: Матица српска.
- Ивић, Реметић 1990: Павле Ивић и Слободан Реметић, *Рефлекси акценћованих вокала е и о у говорима љризренско-јужноморавског дијалекта на земљинију косовске љокрајине*, Косовско-метохијски зборник, 1, Београд: САНУ, 162–173.
- Ивић 1991: Павле Ивић, *Из српскохрватске дијалектологије, Избрани огледи*, књ. III, Ниш: Просвета.
- Ивић 1994: Павле Ивић, *Дијалектолошка љроучавања говора љризренско љимочке зоне*, Говори љризренско-тимочке области и суседних дијалеката, Зборник радова са научног скупа, Ниш: Филозофски факултет, 55–71.
- Ивић, Бошњакковић, Драгин 1994: Павле Ивић, Жарко Бошњакковић, Гордана Драгин, *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Прва књига: Увод и фонетизам*, Српски дијалектолошки зборник, XL, Београд: САНУ и Институт за српски језик.
- Ивић 2001: Павле Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација III*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, 27/28, Нови Сад: Матица српска, 175–209.
- Ивић 2009: Павле Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација*, приредио Слободан Реметић, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивковић 1921: Милош Ивковић, *Акценатски системи српско-македонских говора*, Јужнословенски филолог, II, Београд, 254–271.
- Илиевски, Пеев 1983: П. Илиевски, К. Пеев, *Необична иновација во Долновардарскије говори*, Македонски јазик, 34, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 105–113.
- Јашовић 2010: Голуб Јашовић, *Неке особине говора Угљара код Косова Поља*, Истраживања српског језика на Косову и Метохији, Зборник радова, књига 1, Косовска Митровица: Филозофски факултет, Универзитет у Приштини, 93–138.
- Јеремић 1963: D. Jeremić, *Gnjecav, gletav*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, VI, Нови Сад: Матица српска, 165–167.
- Јовановић Симић 2012: Јелена Јовановић Симић, *Творбено-сљруктурне и сљилске особености изведеница са форманћом -ки*, Творба речи и њени ресурси у словенским језицима, Зборник радова са четрнаесте међународне научне

- конференције Комисије за творбу речи при Међународном комитету слависта, Београд: Филолошки факултет, Универзитет у Београду, 561–572.
- Јовић 1968: Душан Јовић, *Трсијенички говор*, Српски дијалектолошки зборник, XVII, Београд: Институт за српскохрватски језик, 1–238.
- Јуришић 2005: Марина Јуришић, *Сисџем личних заменица у јужном њојасу љризренско-јужноморавских говора*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, књ. XLVIII/1–2, Нови Сад: Матица српска, 299–318.
- Јуришић 2009: Марина Јуришић, *Говор Горње Пчиње: гласови и облици*, Монографије 6, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Јуришић 2010: Марина Јуришић, *Номинаџив у говору Горње Пчиње*, Зборник радова Филозофског факултета у Приштини [Посебно издање поводом 50-годишњице оснивања Филозофског факултета посвећено проф. др Милосаву Вукићевићу], Косовска Митровица: Филозофски факултет у Приштини, 207–217.
- Јуришић 2011: Марина Јуришић, *Просџорна значења аналиџичких конџируција са љредлогом њо у говору Горње Пчиње*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, књ. LIV/2, Нови Сад: Матица српска, 199–206.
- Јуришић 2012а: Марина Јуришић, *Дайџив и оџиџи љадеџ у дайџивним функцијама у говору Горње Пчиње*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, књ. LIV/1, Нови Сад: Матица српска, 237–253.
- Јуришић 2012б: Марина Јуришић, *Синџакса љадеџа у говору Горње Пчиње*, докторска дисертација у рукопису, одбрањена 2012. године на Филозофском факултету у Новом Саду.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом срџском језику, други део, Суфиксација и конверзија*, Београд: Институт зас српски језик САНУ, Завод за уџбенике и наставна средства, Нови Сад: Матица српска.
- Маретић 1899: Т. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Knjižare L. Hartmana.
- Маринковић 2002: Јаворка Маринковић, *Микроџоџонимија бујановачког и љрешевског краја*, Ономатолошки прилози, XV, Београд: САНУ, 1–169.
- Марковић 1996: Јордана Марковић, *Енклиџике као носиоци акценџа*, Зборник радова Филозофског факултета у Нишу, серија Српски језик и књижевност, Ниш: Филозофски факултет, 233–237.
- Марковић 2000: Јордана Марковић, *Говор Заџлања*, Српски дијалектолошки зборник, XVII, Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ, 7–307.
- Марковић 2006: Јордана Марковић, *Инвенџар, љуџеви и домейџи македонизама у срџским народним говорима*, Годишњак за српски језик и књижевност, VIII, Ниш: Филозофски факултет, 235–260.
- Марковић 2008: Јордана Марковић, *Прозодиџски сисџем(и) љризренско-џимочких говора*, Зборник Института за српски језик, I, Посвећено др Драгу Ђупићу поводом 75-годишњице живота, Београд: Институт за српски језик САНУ, 293–297.

- Марковић 2012: Јордана Марковић, *Именице њлурална ѡанѡум у Речнику македонског језика Б. Конеског*, Меѓународен научен симпозиум Блаже Конески и македонскиот јазик, литература и култура, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје, 317–325.
- Милорадовић 2003: Софија Милорадовић, *Уѡѡпреба ѡадежних облика у говору Параћинског Поморавља, Балканисѡички и еѡномиграциони асѡекѡи*, Посебна издања, књ. 50, Београд: Етнографски институт САНУ, 1–365.
- Милорадовић 2007: Софија Милорадовић, *О ѡрагмаѡичко-семанѡичким каракѡтерисѡикама еѡичког даѡива (с ѡсебним освѡрѡом на говоре Великог Поморавља)*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, L, бр. 1–2, Нови Сад: Матица српска, 557–564.
- Милорадовић 2009: Софија Милорадовић, *Сѡаѡѡус објекатѡске редуѡликације у срѡским народним говорима*, Годишњак за српски језик и књижевност Филозофског факултета у Нишу, година XXII, бр. 9, Филозофски факултет, Ниш, 287–295.
- Милосављевић 2009: Тања Милосављевић, *Говор села Присјана (Горњег и Доњег)*, Српски дијалектолошки зборник, LVI, Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ, 383–558.
- Михајловић 1977: Јован Михајловић, *Лесковачки говор*, књ. 24, Лесковац: Библиотека Народног музеја.
- Младеновић 2001: Радивоје Младеновић, *Говор шарѡланинске жуѡе Гора*, Српски дијалектолошки зборник, XLVIII, Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ, 1–606.
- Младеновић 2011: Радивоје Младеновић, *Морфолошка и синѡаксичка ѡлурализација збирних именица и неких заменица у говорима југозападног дела Косова и Меѡхоѡје*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, LIV/1, Нови Сад: Матица српска, 205–226.
- Младеновић 2013: Радивоје Младеновић, *Говор јужнокосовског села Гаѡње*, Монографије, 18, Београд: Институт за српски језик, САНУ.
- Monumenta Serbica: Fr. Miklosich, *Monumenta Serbica*, Viennae: Apud Guilelmum Braumüller, 1858.
- Мулић 1978: Малик Мулић, *Преглед руске и срѡскохрваѡске акценѡуације*, Сарајево.
- Николић 1991: Мирослав Николић, *Говори србијанског Полиња*, Српски дијалектолошки зборник, XXXVII, Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ, 1–548.
- Новаковић 1912: Стојан Новаковић, *Законски сѡоменици срѡских држава средњег века*, Посебна издања, Београд: Српска краљевска академија,
- Павловић 1939: Миливој Павловић, *Говор Среѡечке Жуѡе*, Српски дијалектолошки зборник, VIII, Београд: Српска краљевска академија, 1–352.
- Павловић-Стаменковић 1968: Звездана Павловић-Стаменковић, *Консонанѡске секвенце у шѡокавском дијалекѡу*, Прилози проучавању језика, 4, Нови Сад: Филозофски факултет, Катедра за јужнословенске језике, 69–119.

- Пецо 1985: Асим Пецо, *Преглед српскохрватских дијалеката*, треће издање, Београд: Научна књига.
- Пецо 1994: Асим Пецо, *Савремена акценчуација говора Пољанице*, Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката, Зборник реферата са научног скупа, Ниш: Филозофски факултет, 161–177.
- Пецо, Милановић 1968: Асим Пецо, Бранислав Милановић, *Ресавски говор*, Српски дијалектолошки зборник, XVII, Београд: Институт за српскохрватски језик, 241–366.
- Попов 1984: Бојан Попов, *Положај српскохрватског језика у балканском језичком савезу*, Јужнословенски филолог, XL, Београд: Институт за српскохрватски језик САНУ, 21–43.
- Рајичић 1952–1953: Миодраг Рајичић, *Основно језгро државе Дејановића*, Историјски часопис, књ. IV, Београд: САНУ, Огранак за историју, 229–243.
- Реметић 1985: Слободан Реметић, *Говори Централне Шумадије*, Српски дијалектолошки зборник XXXI, Београд: САНУ и Институт за српскохрватски језик, 1–155.
- Реметић 1996: Слободан Реметић, *Српски призренски говор*, Српски дијалектолошки зборник, XLII, Београд: САНУ и Институт за српски језик, 319–614.
- Реметић 2000: Слободан Реметић, *Призренско-јужноморавски дијалекат у светлу македонског утицаја*, Зборник радова XXVI научна дискусија на XXXII међународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 87–103.
- Симић 1972: Радоје Симић, *Левачки говор*, Српски дијалектолошки зборник, XIX, Београд: Институт за српскохрватски језик, 1–618.
- Скок III: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, књ. III, JAZU, Zagreb 1971–74.
- Соколовић 2002: Мирјана Соколовић, *Лесковачко Ч. О променама у изговору њојединих гласова у говору Јужне Србије*, Српски језик, број 7/1–2, година VII, Београд, 487–500.
- Стевановић 1950: Михаило Стевановић, *Ђаковачки говор*, Српски дијалектолошки зборник, XI, Београд, 1–152.
- Стевановић 1969: Владимир Стевановић, *Говор Пољанице*, Врањски гласник, V, Врање: Народни музеј, 399–422.
- Стевановић 1979: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Београд.
- СТИЈОВИЋ 2010: Рада Стијовић, *Прилог утврђивању границе њрефонологизације наглашених вокала е и о у призренско-јужноморавским говорима на њиријорији Косова и Мејхохије*, Косово и Метохија у цивилизацијским токовима, књ. 1: Језик и народна традиција, Косовска Митровица: Филозофски факултет, Универзитет у Приштини, 319–325.
- СТИЈОВИЋ 2012: Рада Стијовић, *Још неколико најомена о њрефонологизацији у призренско-јужноморавским говорима на њиријорији Косова и Мејхохије*,

- Косовско-метохијски зборник, бр. 4, Београд: САНУ, Међуодељењски одбор за Косово и Метохију, 149–157.
- Стојановић 2010: Радосав Стојановић, *Црнојравски речник*, Српски дијалектолошки зборник, LVII, Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ.
- Стојановски 1985: Александар Стојановски, *Врањски кадилук у XVI веку*, Врањски гласник, IX, Врање: Народни музеј.
- Тома 1998: Пол-Луј Тома, *Говори Ниша и околних села*, Ниш: Просвета, Београд: Српски дијалектолошки зборник, XLV, САНУ и Институт за српски језик.
- Трајковић 2009: Татјана Трајковић, *Српско-албански језички односи у фиџионимима њрешевског краја*, Прилози из филолингвистике, V, Ниш: Филозофски факултет, 69–73.
- Трајковић 2010: Татјана Трајковић, *Преглед њознавања српског језика код ученика Албанаца у Прешеву*, Годишњак за српски језик и књижевност, година XXIII, бр. 10, Ниш: Филозофски факултет, 497–509.
- Трајковић 2011а: Татјана Трајковић, *Микроџионимија њрешевског краја*, Ономатолошки прилози, XXI, Београд: САНУ, Одељење језика и књижевности, Одбор за ономастику, 331–425.
- Трајковић 2011б: Татјана Трајковић, *Језичке инџерференције у џионимији Прешева*, Октоих – Часопис Одјељења за српски језик и књижевност Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, 273–282.
- Трајковић 2011в: Татјана Трајковић, *Неки новији наноси из српског језика у говору Албанаца*, Годишњак за српски језик и књижевност, Ниш: Филозофски факултет, 159–164.
- Трајковић 2012: Татјана Трајковић, Глаголски систем говора Прешева у светлу језичке интерференције, у: *Годишњак за српски језик*, Ниш: Филозофски факултет, 163–172.
- Трајковић 2013а: Татјана Трајковић, *Српски говор код Албанаца у Прешеву*, Традиција и иновације у савременом српском језику, Зборник радова са VII међународног научног скупа „Српски језик, књижевност, уметност“ одржаног у Крагујевцу 26–27. октобра 2012. године, Крагујевац: ФИЛУМ, 125–134.
- Трифуноски 1948: Јован Трифуноски, *Прешевска Моравица*, Годишен зборник, Скопје: Филозофски факултет на Универзитетот.
- Трифуноски 1951а: Јован Трифуноски, *Кумановско-прешевска Црна Гора*, Српски етнографски зборник, књ. LXII, Прво одељење, Насеља и порекло становништва, књ. 33, Београд.
- Трифуноски 1951б: Јован Трифуноски, *Прешево*, Гласник Српског географског друштва, св. XXXI, бр. 2, Београд, 139–147.
- Ћирић 1983: Љубисав Ћирић, *Говор Лужнице*, Српски дијалектолошки зборник, XXIX, Београд: САНУ и Институт за српскохрватски језик, 7–119.
- Ћирић 1999: Љубисав Ћирић, *Говори Понишавља*, Српски дијалектолошки зборник, XLVI, Београд: САНУ и Институт за српски језик, 7–262.

- Хаџи-Васиљевић 1913: Јован Хаџи-Васиљевић, *Јужна Сѣара Србија*, књ. II, *Прешевска област*, Београд: Задужбина И. М. Коларца.
- Шкаљић 1966: Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo: Svjetlost.

Tatjana Trajković

PREŠEVO SPEECH

S u m m a r y

Preševo municipality is located in the far south of Serbia, between the border with Macedonia in the south, administrative border with Kosovo and Metohija in the west and the municipality of Bujanovac and Trgovište in the northeast. It is comprised of the city settlement of Preševo and 34 villages. Serbs and Albanians make up the majority of the citizens in this area.

The insufficient research done so far as well as the analyses of the speech of Preševo area was fragmented and, at least, incomplete. Besides, numerous sociological events began to change the image of the presence of Serbian language in this part of Serbia. The need for a more detailed examination of Serbian speech of Preševo area appeared and the result of that need is this paper.

The paper is comprised of the following chapters: *Introductory remarks, Phonetics, Morphology, From Syntax, Concluding remarks, Texts*. The analysis of the material gathered on field is done by the already determined dialectology methods.

According to its characteristics the speech of Preševo belongs to the most southern type of the South Morava speeches of Prizren-Timok dialect area. Basic characteristics of Preševo speech are: removal of the accent from the open ultima; accent paradigm; preservation of the semivowel; not as pronounced phenomenon of the facultative diphthong nature of the vowels of the middle row; the nasals of the back row in the verbs belonging to the III Belić type have reflex *a*; Ekavian replacement of jat; reflex *lu* for vocal *l*; the existence of affricate *s*; consonants *č*, *dž*, *ć* and *đ* are of standard articulation; final *l* is in the working verbal adjective of male gender singular turned into *-a*; special iotation is executed; declination is pronouncedly analytic, which results in the doubling of personal pronouns with the use of prepositions; in nouns of neutral gender there are no forms with the expansion *-n-*, *-m-* or *-s-*; plural form of the nouns of neutral gender, apart from

-a, are formed with the suffixes *-iki*, *-ci* and *-inja*; collective nouns ending in *-je* show the tendency towards the semantic congruence; nouns *braća*[brothers] and *deca*[children] in the process of congruence are equaled with the nouns of male gender in plural; some nouns pluralia tantum developed the singular-plural paradigm; the plural of personal nouns of 1st and 2nd person has the following forms: *mi*[we] and *vi*[you]; representation of belonging is usually analytic; Present tense of 1st person singular can have the suffix *-m* and *-u*; Present tense of 3rd person plural in the speech of Preševo ends in *-v*; aorist and imperfect aspect are in live use; there are cases of the generalized suffix *-li* in male and neutral gender plural of the working verbal adjective; there are also cases of generalization of *-le* in the working verbal adjective for all three genders of plural; Future I is formed as the construction *će* + *Present* for all three persons singular and plural; present verbal adverb ends with suffixes *-eći* and *-e(j)eći*; iterative verbs are formed with the *-uva-* formant; using negative forms of verbs in the following construction: *no* + *pronoun enclitic* + *verb*.

It was shown that the Preševo area is an area of numerous phonetic and morphological isoglosses which are represented on the maps in this paper.

The research done on the speech of Preševo opens up the question of the situation in the near-by speeches (Bujanovac, Vranje) which would complete Serbian dialectological representation of this area.

Key words: *Serbian language, Preševo, dialectology, Prizren-Timok dialect area, South-Morava speech type.*